

“PRODUKTIVITETI I BURIMEVE FINANCIARE NË TREGUN BANKAR”

Leonard Boduri

Dorëzuar
Universitetit European të Tiranës
Shkollës Doktorale

Në përmbushje të detyrimeve të programit të Doktoratës në
Fakultetin Ekonomik dhe të Teknologjisë së Informacionit, me profil
Financë, për marrjen e gradës shkencore “Doktor”

Udhëheqës shkencor: Prof. Asoc. Dr. Elvin Meka

Numri i fjalëve: 79804

Tiranë, Qershor 2015

DEKLARATA E AUTORËSISË

Deklaroj, në dijeninë time të plotë, se punimi doktoral nuk shkel të drejtën e autorit të askujt dhe as nuk cenon të drejtën e pronësisë intelektuale. Çdo ide, teknikë, citim, apo ndonjë material tjetër nga puna e autorëve të tjerë që janë të përfshirë në punim, janë plotësisht të referuara sipas standardeve të praktikave referuese.

Unë deklaroj nën përgjegjësinë time të plotë, se artikulli është origjinal dhe nuk është plagjiaturë.

Nëpërmjet kësaj deklarate, pranoj se të drejtën për botim të këtij punimi, e ka Universiteti European i Tiranës.

Autori

Emri/Mbiemri

Firma

ABSTRAKTI

Ky punim ka për qëllim dhënien e një informacioni doktrinar dhe shkencor në lidhje me modelin e bankikut ndërkombëtar dhe nxit hapjen e debatit për ndryshimin e modelit bankar konvencional si qasje e re për parandalimin e falimentimit të bankave dhe reduktimin e rrezikut sistematik. Për këtë arsye, trajtimi i zhvillimeve më të fundit në bankikun ndërkombëtar i përket fushës së bankikut konvencional dhe të bankikut islamik jo për të realizuar një bashkim mekanik midis tyre, por për të modeluar një bankik hibrid më etik të orientuar sipas ciklit të ekonomisë reale. Modeli bankar korporativ nëpërmjet ndryshimit të modelit aktual të bankikut konvencional, propozon një zgjidhje të qëndrueshme ndaj krizave financiare dhe parandalimit të falimentimit të bankave.

Në këtë punim propozohet modeli bankar hibrid korporativ, i bazuar kryesisht në bankikun konvencional si dhe disa elementë të bankikut islamik, me qëllim arritjen e qëndrueshmërisë dhe përfitueshmërisë më të lartë në planin afatgjatë në sistemin bankar. Bankiku korporativ propozon ndryshimin e modelit të kreditimit nëpërmjet aplikimit të normës së kthimit, sipas modelit të investimit në aksione të zakonshme. Modeli i kreditimit bazohet në normën e kthimit të fondeve, duke synuar shmangien e hendekut midis ekonomisë financiare dhe ekonomisë reale. Modeli korporativ analizon një model bankar të orientuar drejt rritjes së normës mesatare të kthimit të fondeve, duke propozuar reduktimin e ndikimit të faktorëve prociklikë dhe luhatjeve të normës kthimit të fondeve në sistemin bankar.

Në këtë kuadër, është zhvilluar një simulim i modelit bankar korporativ në një ekonomi të vogël, duke iu referuar të dhënave zyrtare të bankikut shqiptar për periudhën gjatë viteve 1999-2013, rezultatet e të cilit janë premtuese. Rezultatet sugjerojnë që ky punim mund të shërbejë si një pikënisje për ekperimentimin e bankikut korporativ në një ekonomi lokale, rajonale apo kontinentale për çdo studiues të interesuar në këtë fushë si edhe për vetë aksionarët e bankave private, si një mundësi për t'u testuar në kuadër të përmirësimit dhe reformimit të modelit bankar në nivel lokal dhe ndërkombëtar.

DEDIKIMI

Familjes sime!

FALËNDERIME

Përfitoj nëpërmjet kësaj hapësire të vogël të falënderoj dhe të shpreh mirënjohjen, kundrejt personave, të cilët më kanë mbështetur në realizimin e këtij punimi.

Së pari, dëshiroj të falënderoj udhëheqësin tim, Prof. Asoc. Dr. Elvin Meka, për të gjitha sugjerimet, vërejtjet dhe çdo orë të kohës së tij, të kaluar për finalizimin e këtij punimi.

Së dyti, dëshiroj të shpreh mirënjohje për pedagogët, Dr. Asoc. Ermira Qosja dhe Prof. Asoc. Dr. Kreshnik Bello për mbështetjen, këshillat dhe gatishmërinë e tyre gjatë të gjithë programit tim doktoral.

Së treti, një falënderim i përgjithshëm për kolegët e Universitetit European të Tiranës për ndihmën e tyre gjatë programit doktoral.

Së fundi, një falënderim drejtuar familjes sime për mbështetjen e madhe në realizimin e këtij punimi.

PËRMBAJTJA E LËNDËS

Deklarata e autorësisë.....	ii
Abstrakt.....	iii
Përmbajtja e lëndës	vi
Lista e tabelave dhe diagrameve.....	x

KAPITULLI I: PARATHËNIA

1.1 Objektivat, pyetjet kërkimore dhe hipoteza e punimit.....	1
1.2 Metodologjia.....	8
1.3 Tregu financiar bankar.....	17
1.4 Paraja, tregjet e hershme financiare dhe lindja e sistemit bankar.....	22
1.4.1 Karakteristikat e parasë dhe evoluimi i konceptit të parasë.....	27
1.4.2 Roli i bankave dhe pikëpamjet mbi produktivitetin e parasë.....	31
1.5 Roli i bankave qendrore	34
1.6 Krahasimi në aspektin teorik dhe praktik të sistemeve bankare të aplikuara dhe karakteristikat kryesore lidhur me produktivitetin e burimeve financiare.....	38
1.6.1 Roli i konceptit mbi paranë në bankingun botëror.....	40
1.6.2 Kufijtë e produktivitetit të burimeve financiare.....	42
1.6.3 Produktiviteti financiar dhe leva financiare.....	45
1.7 Shkaqet kryesore të krizave bankare.....	47
1.8 Roli i panikut bankar në lidhje me krizat bankare.....	50

KAPITULLI II: KONTEKSTI HISTORIK I TREGUT BANKAR

2.1 Epoka antike.....	55
2.1.1 Roli i institucioneve bankare në antikitet.....	56
2.1.2 Përhapja e judaizmit, krishterimit dhe islamit dhe pikëpamja mbi aplikimin e normës së interesit.....	59
2.2 Arsytet fetare dhe kulturore që vonuan lindjen e sistemit bankar në Evropë.....	64
2.2.1 Roli i klerit dhe nevoja e tregjeve për burime financiare.....	66
2.2.2 Arsytet ekonomike dhe politike që lehtësuan lindjen e bankave në Evropë.....	67
<i>Tregtari i Venedikut (ilustrim i situatës kulturore në Evropë).....</i>	<i>69</i>
2.3 Shekullarizimi dhe ndikimi i tij në sistemin bankar.....	72
2.3.1 Revolucioni francez.....	74
2.3.2 Rënia e ndikimit të pushtetit fetar.....	75
2.4 Standardi i arit dhe monedha rezervë.....	76
2.4.1 Monedha rezervë (the bancor).....	78
2.4.2 Sistemet monetare pas standardit të arit.....	80

2.4.3	Vendosja e sistemit të parësë “ <i>fiat</i> ” në tregun ndërkombëtar.....	83
2.5	Flluskat financiare bankare	85
2.5.1	Ndikimi i flluskave financiare në krizat bankare.....	87
2.5.2	Rreziku i bankave në financimin e flluskave financiare.....	90

KAPITULLI III: ANALIZA SISTEMIT BANKAR KONVENCIONAL

3.1	Sistemi financiar dhe funksionet themelore të bankingut konvencional.....	94
3.2	Tiparet kryesore të modelit konvencional	102
3.2.1	Kushtet kontraktuale të marrëdhënieve midis bankës dhe depozituesve.....	102
3.2.2	Kontrata midis bankës dhe huamarrësve.....	104
3.2.3	Pozicionimi i bankës si ndërmjetës financiar	107
3.3	Problematikat kryesore në veprimtarinë e bankave	109
3.3.1	Mungesa e bashkëpunimit midis aktorëve në sistemin bankar..	109
3.3.2	Roli i politikës rregullatore ndërkombëtare në funksionimin e bankave.....	112
3.3.3	Politikat e garantimit të kredive.....	116
3.3.4	Çështjet e etikës në bankingun konvencional.....	119
3.3.5	Roli i shtetit në bankingun konvencional.....	124
3.4	Produktiviteti i burimeve financiare në bankingun konvencional.....	126
3.4.1	Produktiviteti i financimeve dhe pjesëmarrja në fitim.....	126
3.4.2	Penalitetet dhe kostot potenciale për huamarrësit.....	128
3.4.3	Informacioni dhe transparenca për klientët e bankës.....	130
3.5	Përcaktuesit makroekonomikë dhe bankarë të kredive me probleme.....	132
3.5.1	Faktorët makroekonomikë dhe bankarë të kredive me probleme në Shqipëri.....	134
3.5.2	Analiza empirike.....	141
3.6	Krizat e panikut në sektorin bankar.....	148
3.6.1	Mundësi për shmangien e panikut bankar.....	150
3.6.2	Aktorët bankarë përballë pasojave të panikut bankar.....	153
3.7	Perspektiva e zhvillimit të bankingut konvencional.....	156

KAPITULLI IV: ANALIZË E SISTEMIT BANKAR ISLAMIK

4.1	Hyrje në bankingun islamik.....	160
4.1.1	Parimet themelore të sistemit bankar islamik.....	163
4.1.2	Pikëpamjet islame mbi normën e interesit.....	168
4.2	Kontratat me pjesëmarrje në fitim-dhe-humbje në financat islame.....	173
4.2.1	Përmbledhje e kontratave financiare në bankingun islamik.....	176
4.2.2	Llogaritë e depozitave në bankingun islamik.....	183
4.3	Menaxhimi i rrezikut në kontratat financiare të bankingut islamik.....	186

4.3.1	Politika rregullatore.....	189
4.3.2	Rreziku i kreditit në bankingun islamik.....	192
4.3.3	Rreziku i tregut në bankingun islamik.....	195
4.3.4	Rreziku operacional në bankingun islamik.....	201
4.4	Zbatimi i parimit “shënjimi i tregut” në bankingun konvencional.....	205
4.4.1	Përdorimi i parimit “shënjimi i tregut” në bankingun konvencional.....	208
4.4.2	Luhatjet midis normës së PBB-së dhe normës së fitimit neto në sektorin bankar në Shqipëri.....	210
4.4.3	Analiza empirike.....	213

KAPITULLI V: ANALIZË KRAHASIMORE DHE MODELIMI I SISTEMIT BANKAR KORPORATIV

5.1	Dallimet dhe ngjashmëritë midis bankingut konvencional dhe islamik.....	218
5.2	Modeli hibrid i sistemit bankar korporativ.....	225
5.2.1	Tiparet kryesore të modelit korporativ.....	229
5.2.2	Kushtet kontraktuale të marrëdhënieve midis bankës dhe depozituesve.....	233
5.2.3	Kontrata midis bankës dhe huamarrësve.....	236
5.2.4	Pozicionimi i bankës si ndërmjetës financiar.....	240
5.3	Simulimi i modelit të bankingut korporativ në sektorin bankar.....	243
5.3.1	Kushtet e simulimit të bankingut korporativ.....	244
5.3.2	Pëputhshmëria e modelit të bankingut korporativ me kuadrin rregullator.....	248
5.3.2	Simulimi i të dhënave të bankingut korporativ në sektorin bankar në Shqipëri.....	250
5.3.2.1	Simulimi i të dhënave sipas skenarit të parë.....	252
5.3.2.2	Simulimi i të dhënave sipas skenarit të dytë.....	258
5.3.2.3	Simulimi i të dhënave sipas skenarit të tretë.....	262
5.3.3	Analiza empirike.....	267
5.4	Avantazhet dhe disavantazhet e modelit të bankingut korporativ.....	121
5.4.1	Shmangia e falimentimit në bankingun korporativ nga rreziku sistematik.....	278
5.4.2	Avantazhet dhe disavantazhet e aktorëve bankarë në modelin korporativ.....	282
5.4.3	Konkurrueshmëria e modelit korporativ me modelet ekzistuese.....	285
5.5	Perspektiva e zhvillimit të bankingut botëror.....	287

KAPITULLI VI

Konkluzione dhe rekomandime

6.1	Konkluzione	291
-----	-------------------	-----

6.2 Rekomandime.....	292
6.3 Kufizimet e punimit	293
6.4 Propozime për kërkime të mëtejshme.....	294
 LISTA E REFERENCAVE/ BIBLIOGRAFIA.....	 297

LISTA E TABELAVE OSE DIAGRAMEVE

Tabela 1: Të dhënat për kreditë me probleme në sektorin bankar për periudhën 2007-2013.....	137
Tabela 2: Ndryshimi në përqindje i të dhënave për kreditë me probleme në sektorin bankar për periudhën 2007-2013	138
Tabela 3. Analiza e regresionit midis “Kredive me probleme-biznes” dhe përcaktuesve makroekonomikë dhe bankarë.....	142
Tabela 4. Analiza e regresionit midis “Kredive me probleme-individë” dhe përcaktuesve makroekonomikë dhe bankarë.....	144
Tabela 5: Të dhënat mbi PBB-së dhe të fitimit neto në sektorin bankar 1999-2013....	210
Tabela 6. Analiza e regresionit midis Net fitime bankare dhe norma e rritjes së PBB-së	213
Tabela 7: Informacion krahasues midis bankingu konvencional dhe islamik.....	224
Tabela 8: Informacion krahasues midis bankingu korporativ, konvencional dhe islamik	242
Tabela 9: Skenari 1: Të dhënat e sektorit bankar për vitet 1999-2013 në bankingu konvencional dhe simulimin e bankingu korporativ.....	253
Tabela 10: Skenari 2: Të dhënat e sektorit bankar për vitet 1999-2013 në bankingu konvencional dhe simulimin e bankingu korporativ	259
Tabela 11: Skenari 3: Të dhënat e sektorit bankar për vitet 1999-2013 në bankingu konvencional dhe simulimin e bankingu korporativ	263
Tabela 12. Analiza e regresionit midis ROC-Skenari i parë (bankingu korporativ) dhe normës së rritjes së PBB-së.....	268
Tabela 13. Analiza e regresionit midis ROC-Skenari i dytë (bankingu korporativ) dhe normës së rritjes së PBB-së.....	269
Tabela 14. Analiza e regresionit midis ROC-Skenari i tretë (bankingu korporativ) dhe normës së rritjes së PBB-së.....	269
Tabela 15. Analiza e regresionit midis ROC(bankingu konvencional) dhe normës së rritjes së PBB-së.....	271
 Grafiku 1: “Kreditë me probleme-biznes” vs faktorëve makroekonomikë dhe bankarë.....	140
Grafiku 2: “Kreditë me probleme-individë” vs faktorëve makroekonomikë dhe bankarë.....	141
Grafiku 3: Rritja e PBB në përqindje kundrejt fitimit neto në sektorin bankar në përqindje.....	211
Grafiku 4: Skenari 1- ROC në përqindje (bankingu korporativ) kundrejt ROC në përqindje (banking konvencional)	257
Grafiku 5: Skenari 2- ROC në përqindje (bankingu korporativ) kundrejt ROC në përqindje (banking konvencional)	261
Grafiku 6: Skenari 3- ROC në përqindje (bankingu korporativ) kundrejt ROC në përqindje (banking konvencional)	267

KAPITULLI I: PARATHËNIE

1.1 Objektivat, pyetjet kërkimore dhe hipoteza e punimit

Objektivat

Ekonomia botërore është ende duke përjetuar pasojat e krizës së fundit financiare si pasojë e krizës së likuiditetit për shkak të humbjes së besimit në tregun e kredive hipotekare në tregun e Shteteve të Bashkuara, e cila filloi të shfaqej në vitin 2007. Efektet e krizës financiare që u krijuan në mjedisin bankar u transmetuan më pas në ekonominë reale, duke përfshirë edhe reduktimin e prodhimit të mallrave dhe ofrimit të shërbimeve në nivel global. Ashpërsia e pasojave në ekonomi dhe përhapja e krizës së parë financiare botërore të shekullit të XXI-të ka drejtuar fokusin e studimeve shkencore në rivlerësimin e parimeve të funksionimit të sistemit financiar dhe ka nxitur kërkimin e ideve të reja për riorganizimin e tij, duke përfshirë edhe reformimin e sistemit bankar.

Në përgjigje të shkaqeve të krizave bankare, politikat rregullatore të bankave qendrore nuk kanë arritur të japin një përgjigje shteruese problematikave të shfaqura përgjatë tetë shekujve të operimit të bankingut konvencional. Studimet sugjerojnë se problemet në sistemin bankar shfaqen jo vetëm si pasojë e ndryshimit të faktorëve të pakontrollueshëm makroekonomikë, por edhe nga faktorë të brendshëm që kanë të bëjnë me praktikat tradicionale të sistemit bankar. Direktivat periodike të Komitetit të Bazelit, të cilat ndryshojnë formën e tyre pas çdo krize bankare, nuk kanë arritur të eliminojnë krizat financiare dhe as të eliminojnë falimentimin e bankave konvencionale.

Krizat në sektorin bankar mund të shihen edhe si dukuri normale, pasi ato mund të cilësohen si pjesë e natyrshme e ciklit të jetës së biznesit, por dëmet e shkaktuara në

ekonominë reale si pasojë e krizave bankare llogariten mesatarisht në mbi 10% të PBB-së vjetore. Synimi kryesor i politikave rregullatore mbetet qëndrueshmëria e sistemit bankar dhe ndikimi i tij në ciklin e ekonomisë reale, por masat e propozuara nga institucionet rregullatore janë të karakterit “post ex”, duke lënë në fuqi në sistemin bankar të njëjtat rregulla loje, të cilat herët a vonë shkaktojnë kriza ciklike në tregun bankar.

Reduktimi i rrezikut të falimentimit nëpërmjet ndryshimit të kuadrit rregullator të jashtëm, pa u fokusuar në problemet e brendshme të sistemit bankar, mbetet një objektiv i pamundur. Në mënyrë të pashpjegueshme, bankierët e modelit konvencional presin të arrijnë rezultate të ndryshme në eliminimin e falimentimit të bankave dhe reduktimin e rrezikut sistematik, duke përdorur të njëjtin model mbi të njëjtat kushte të operimit në treg. Modifikimi i modelit aktual të bankingut mbetet ende një tabu për sistemin bankar dhe zgjidhja e vetme për eliminimin e krizave bankare kërkohet në ndryshimin periodik të kuadrit rregullator.

Shmangia e krizave në sektorin bankar, sipas modelit bankar konvencional aktual, natyrisht mund të perceptohet më shumë si një objektiv utopik sesa një diskutim shkencor. Natyra jolikuide përbën një arsye tjetër për ekspozimin pa shkak të bankave konvencionale përballë krizave financiare të panikut. Krizat e panikut në këtë rast nuk janë domosdoshmërisht të lidhura me ecurinë e investimeve të bankës apo me normën e kredive me probleme, por janë kryesisht të lidhura me pamundësinë e ofruesve të fondeve të tyre për të vlerësuar nëse institucionet që mbajnë fondet e tyre janë të shëndetshme apo jo. Bankat mund të gëzojnë shëndet të plotë dhe të kenë një portofol të pakritikueshëm dhe të qëndrueshëm, por një kërkesë në rritje për të tërhequr fondet nga

depozituesit e saj, qoftë edhe për shkaqe të paarsyeshme, do të çonte në një pamundësi për të siguruar likuiditetet e nevojshme pavarësisht performancës së saj të mirë në treg. Kjo pamundësi do të rezultonte në një falimentim të bankës.

Bankat në formën e tyre aktuale nuk mund t'i rezistojnë një krize të panikut pasi ato mbajnë vetëm një rezervë të arsyeshme për t'iu përgjigjur kërkesës natyrale të depozituesve për likuiditete dhe pjesën dërrmuese të fondeve të tyre e përdorin për investime. Në këto kushte bankat e kanë të pamundur t'i përgjigjen kërkesës për likuiditet në një kohë kur huamarrja ndërbankare ndërpritet për shkak të panikut të përhapur në sektor. Për këtë arsye, për të arritur në një model të qëndrueshëm bankar kundrejt krizave financiare dhe arritjes së objektivit të eliminimit të falimentimit të tyre, nuk është i nevojshëm vetëm ndryshimi i modelit të kreditimit, por edhe modeli i mbledhjes së fondeve nga depozituesit, duke ndërtuar një marrëdhënie të re kontraktuale që do të mund të shmangë ndjenjën e panikut bankar.

Sigurisht, pasiguria e depozituesve mbi depozitat është e lidhur drejtpërdrejt me pritshmërinë e tyre mbi kthimin e fondeve të vendosura në dispozicion të bankës. Nga njëra anë, depozituesit do të duhet që herët a vonë të pranojnë se depozitimi dhe ruajtja e depozitave në institucionin bankar përmban në vetvete një rrezik të caktuar, rrezik ky që lidhet me ecurinë e financimeve të bankës në ekonominë reale. Nga ana tjetër, bankat duhet të ndërgjegjësohen se transferimi i rrezikut të përdorimit të fondeve tek huamarrësit e tyre është më shumë një objektiv teorik sesa një objektiv praktik. Në realitet të gjitha investimet e bankës karakterizohen nga një normë e caktuar e rrezikut të kthimit të fondeve, e cila është e kushtëzuar nga ecuria e ekonomisë reale.

Makroekonomistët e kanë pranuar faktin se masat e përdorura në sektorin bankar konvencional për të korrigjuar hendekun midis parashikimeve dhe realizimeve e kanë humbur kredibilitetin e tyre sidomos pas krizës së fundit financiare dhe se modeli aktual i kreditimit mund të paraqesë vështirësi serioze për politikën stabilizuese në sektorin financiar. Aktualisht luhatjet e normës së kthimit mbi depozitat në bankingu konvencional në raport me normën e PBB-së, mbulohen me anë të akumulimit të rezervave të kapitalit për të reaguar ndaj faktorëve prociklikë në sektorin bankar. Bankingu konvencional përdor një sistem "*magazিনি*" të kapitalit me qëllim që të ketë mundësi të përgjigjet ndaj luhatjeve të mundshme të sektorit bankar për shkak të luhatjeve të faktorëve në ekonominë reale.

Në këtë kuadër direktivat e marrëveshjeve të Bazelit kanë theksuar kërkesën për rritjen e rezervave të kapitalit rregullator dhe të kapitalit ekonomik, të cilat sigurisht nuk janë kërkesa të karakterit parandalues. Qasja rregullatore i referohet kryesisht mbajtjes së kapitalit rezervë në niveleve të caktuara, por kjo normativë nuk mund të arrijë asnjëherë të përcaktojë nivelin optimal të mbajtjes së rezervave financiare. Kjo qasje nuk merret me arsyet që çojnë sistemin bankar në krizë dhe nuk synon parandalimin e tyre, por është fokusuar në amortizimin e pasojave të tyre nëpërmjet rritjes së kapitalit rezervë rregullator dhe ekonomik.

Për arsyet e përmendura më sipër, objektivi i punimit është të propozojë një model hibrid bankar, i cili të jetë në gjendje të ofrojë zgjidhje të qëndrueshme ndaj krizave financiare dhe të eliminojë falimentimin e bankave konvencionale për shkak të rrezikut sistematik, nëpërmjet ndryshimit të modelit të bankikut aktual. Nëpërmjet aplikimit të parimit të pjesëmarrjes të depozituesve në aktivitetin financiar të bankës dhe të

pjesëmarrjes së bankës në investimet e huamarrësve të saj, propozohet realizimi i një lloj partneriteti, i cili bazohet në normën e kthimit të investimeve në ekonominë reale. Sipas Mishkin, rreth 67 për qind e të ardhurave të bankingut konvencional vijnë nga modeli i kreditimit. Për këtë arsye, qasja e re e modelit korporativ është e lidhur kryesisht me përmirësimin e modelit të kreditimit, por duke përfshirë gjithashtu një model të ri të sigurimit të fondeve nga depozituesit, të bazuar në të njëjtën metodologji të përdorur edhe në procesin e kreditimit, në normën e kthimit.

Pyetjet kërkimore

Modeli i bankingut korporativ nëpërmjet konsiderimit të depozituesve "*pothuajse aksionarë*" të bankës hedh një hap të rëndësishëm në konsolidimin e marrëdhënieve midis aktorëve të sistemit bankar. Gjithashtu vendosja e raporteve proporcionale në ndarjen e normës së kthimit të investimeve me huamarrësit propozon ndërtimin e një raporti proporcional të kthimit me ecurinë e ekonomisë reale. Banka korporative në këtë mënyrë mund të jetë më e qëndrueshme ndaj luhatjeve të tregut dhe më fitimprurëse në planin afatgjatë. Në këtë kuadër banka korporative është më pak joshëse në tërheqjen e depozituesve, të cilët janë të interesuar për kthime të larta të fondeve të tyre në terma afatshkurtër, por është më atraktive për depozituesit e prirur për sigurinë e fondeve dhe për kthime mesatare më të larta në planin afatgjatë. A mund të shmangë modeli i bankingut korporativ krizat në sektorin bankar për shkak të përshtatjes së ecurisë së tij me ritmin e ekonomisë reale?

Nga struktura e bankingut korporativ mund të kuptohet se një nga arsyt kryesore të krizave bankare është aplikimi i parimit të vlerës në kohë të parasë në mënyrë irracionale. Natyrisht, norma e interesit mbi principalin ofron një normë kthimi mbi investimin, por ky kthim mund të jetë më i lartë ose më i ulët se norma reale e kthimit të fondeve, por rrallëherë proporcional në raport të drejte me kontributin e tyre në një investim të caktuar. Kjo diferencë herë në favor të bankës dhe herë në favor të huamarrësit, nëse ndodh në një masë të gjerë klientësh mund të kthehet në një problem serioz për mbarëvajtjen e sektorit bankar. Modeli i bankingut korporativ zgjedh të ruajë proporcionalitetin e kontributit të fondeve të huazuara dhe të vlerësimit me të njëjtën formë të fondeve të depozituesve të tij, duke rritur përfshirjen e tij në biznesin e huamarrësve dhe duke rritur transparencën e aktivitetit financiar për mbajtësit e depozitave në bazë të normës së kthimit. A janë të mjaftueshme këto ndryshime në modelin bankar konvencional që të eliminojnë falimentimin e institucioneve financiare bankare?

Disbalancat midis kthimeve të parashikuara dhe kthimeve të realizuara sheshohen nëpërmjet aplikimit të modelit të bankingut korporativ, duke përdorur shpërndarjen e "dividendit" (interesave mbi principalin e depozitave) kur ka kthime pozitive dhe duke shpërndarë proporcionalisht humbjet afatshkurtra nëpërmjet pothuajse aksionarëve (depozituesve) në raste ekstreme me qëllim shmangien e falimentimit dhe mbajtjen në këmbë të korporatës financiare. Forcat e kërkesës dhe ofertës do të vendosin nëse depozituesit do të preferojnë një bankë korporative kundrejt institucioneve të tjera financiare në bazë të normave të kthimit të ofruara për depozituesit dhe të qëndrueshmërisë së institucionit financiar ndaj luhatjeve të ekonomisë reale. A mund të

konsiderohet modeli bankar korporativ një zgjidhje e qëndrueshme ndaj krizave ciklike në sistemin bankar?

Rezultatet e studimit synojnë të japin përgjigje ndaj disa pyetjeve kërkimore:

1. A mund të shmangë modeli i bankingut korporativ krizat në sektorin bankar për shkak të përshtatjes së ecurisë së tij me ritmin e ekonomisë reale?
2. A janë të mjaftueshme ndryshimet në modelin bankar konvencional që të mund të eliminojnë falimentimin e institucioneve financiare bankare?
3. A mund të konsiderohet modeli bankar korporativ një zgjidhje e qëndrueshme ndaj krizave ciklike në sistemin bankar?

Hipoteza

Modeli hibrid i bankingut korporativ është i bazuar kryesisht në eksperiencën e deritanishme të bankingut konvencional, por duke e bazuar procesin e kreditimit dhe të mbledhjes së depozitave në normën e kthimit, e cila zëvendëson normën e interesit. Në këtë model hibrid merren në konsideratë gjithashtu tre parime kryesore financiare të përdorura në bankingun islamik: indeksimi i mallrave (*commodity indexation*), shënjimi i tregut (*mark to-market concept*) dhe pjesërisht parimi i ndarjes së fitimit dhe humbjeve (*profit and loss sharing*). Nëpërmjet zbatimit të këtyre parimeve është e mundur të minimizohet rreziku i tregut, duke evituar përfshirjen në investime spekulative siç është provuar me qëndrueshmërinë që sistemi bankar islamik ka treguar përgjatë krizës së fundit financiare botërore.

Si rezultat i përplasjeve filozofike të prezantuara në këtë punim, bankingu korporativ ka një qasje të njëjtë me mendimet e Aristotelit lidhur me pamundësinë natyrale të parasë për të prodhuar para, ndërsa bankingu konvencional përfaqëson një qasje diametralisht të kundërt me idetë e Aristotelit, duke u bazuar në parimin e Adam Smithit , i cili mbron tezën e vlerës në kohë të parasë. Hipoteza e punimit pohon se rezultatet e simulimit të modelit korporativ, të bazuara në të dhënat statistikore të bankikut shqiptar tregojnë se bankingu korporativ është më i qëndrueshëm ndaj luhatjeve të ekonomisë reale dhe më fitimprurës në terma afatgjatë në krahasim me bankingun konvencional.

Hipoteza e punimit: *Modeli bankar korporativ, nëpërmjet modifikimit të modelit të kreditimit dhe të mbledhjes së depozitave në bankingun konvencional, ofron një zgjidhje të qëndrueshme ndaj krizave financiare dhe ndihmon në eliminimin e falimentimit të bankave për shkak të rrezikut sistematik.*

1.2 Metodologjia

Motivimi për përgatitjen e këtij studimi e ka burimin së pari në nxitjen profesionale për të thelluar kërkimin shkencor në fushën e bankikut ndërkombëtar. Në themel të këtij punimi qëndron një metodologji e caktuar, e cila në vetveten e saj është e përbërë nga një ndërthurje teknikash.

Kërkimi doktrinar përbën një hap të rëndësishëm në realizimin e këtij punimi, nëpërmjet të cilit është arritur identifikimi, mbledhja dhe sistemimi i librave, monografive, kumtesave të shumta të konferencave kombëtare dhe ndërkombëtare, komentues të

instituteve të ndryshme të bankingut ndërkombëtar, studime shkencore të autorëve dhe bashkautorëve specialistë të fushës së bankingut konvencional dhe islamik ashtu si edhe një mori e madhe çështjesh financiare në sistemin bankar që përbëjnë kërkimin financiar të këtij punimi. Përzgjedhja e literaturës mbështetëse të këtij punimi është shtrirë mbi një numër të konsiderueshëm autorësh të huaj dhe vendas dhe mbi një mori çështjesh, të cilat janë objekt diskutimi lidhur me funksionimin e sistemit bankar.

Një metodë tjetër që ndjek hartimin e këtij punimi, është metoda e analizës krahasuese midis bankingut konvencional dhe bankingut islamik. Për të arrirë realizimin sa më të plotë të objektivave që synohen të përmbushen në këtë punim, studimi është mbështetur në *metodën e krahasimit*, metodë kjo e cila konsiston në ballafaqimin e dallimeve dhe ngjashmërive nëpërmjet analizës së modeleve bankare që shqyrtohen. Përdorimi i kësaj metode i ka shërbyer këtij punimi duke iu përgjigjur pyetjeve që lindin si shkak i paqartësisë së parimeve, rregullave të brendshme dhe të jashtme, duke siguruar një bazë të dhënash, të cilat kanë shërbyer në modelimin e një modeli hibrid bankar, i cili në përputhje me objektivin e këtij studimi synon reduktimin e rrezikut sistematik në sistemin bankar.

Së fundi, por jo për nga rëndësia, nëpërmjet metodës *interpretuese* në hartimin e këtij punimi, janë sjellë interpretime mbi rezultatet e zbatimit të modelit hibrid bankar të propozuar, duke u bazuar në simulimin mbi të dhënat zyrtare të sistemit bankar shqiptar të 14 viteve të fundit, sipas të dhënave të Bankës së Shqipërisë. Në përputhje me qëllimin e këtij punimi, rezultatet e simulimit të modelit hibrid janë të bazuara në parime financiare, të cilat janë përzgjedhur me qëllim rritjen e stabilitetit dhe

përfitueshmërisë në terma afatgjatë në sistemin bankar. Të dhënat sugjerojnë se nëpërmjet përmirësimit të brendshëm të modelit bankar mund të sigurohet qëndrueshmëri dhe përfitueshmëri më e lartë në sistemin bankar.

Për shkak të operimit në tregun ndërkombëtar të dy modeleve bankare, të modelit konvencional dhe të modelit islamik, zgjidhja ndaj krizave financiare dhe eliminimi i falimentimit të bankave është parë si një ndërthurje e praktikave më të mira të dy modeleve me qëllim projektimin e një modeli hibrid bankar, i cili do të mund jetë më i qëndrueshëm ndaj luhatjeve të ekonomisë reale dhe më fitimprurës në terma afatgjatë.

Në kapitullin e parë studimi është përqëndruar në karakteristikat e parasë dhe rolit të bankave tregtare në ekonomi. Një vend të rëndësishme ka zënë edhe roli i bankave qendrore për të parandaluar krizat bankare dhe për të ruajtur depozitat e qytetarëve në sistemin bankar. Gjithashtu në këtë kapitull trajtohet debati teorik mbi produktivitetin e parasë midis shkollave të ndryshme të mendimit. Kufijtë e produktivitetit financiar dhe përdorimi i lartë i levës financiare në sistemin bankar janë trajtuar për të kuptuar shkallën e lartë të rrezikut që ekziston aktualisht në biznesin bankar. Biznesi bankar përdor nivelin më të lartë të levës financiare në krahasim me të gjithë bizneset e tjera ekzistuese, duke përdorur një nivel shumë të ulët të kapitalit të vet.

Ky nivel i lartë rreziku shpjegon në një farë mënyre edhe numrin e madh të krizave në sistemin bankar konvencional, duke e bërë të qartë qëndrimin se paratë e depozituara në bankë nuk mund të konsiderohen kurrësi të sigurta, pavarësisht masave rregullatore të shumta të bankave qendrore. Në pjesën e fundit të kapitullit të parë paraqiten shkaqet kryesore të krizave në sektorin bankar dhe i jepet një hapësisë e konsiderueshme

studimit të panikut bankar, i cili konsiderohet si një dukuri e papërballueshme në tregun bankar. Në sistemin bankar konvencional një krizë paniku drejton në mënyrë të pashmangshme drejt falimentimit të bankës.

Në kapitullin e dytë hapet një dritare teorike, duke filluar nga epoka antike për të kuptuar rolin e bankave dhe bazat e funksionimit të tyre deri në kohët moderne. Roli i institucioneve fetare dhe arsye të tjera kulturore kanë pasur një ndikim të madh në ecurinë e biznesit bankar. Një vend të rëndësishëm në këtë kapitull merr roli i monedhës rezervë, të luajtur për një kohë të gjatë nga ari dhe argjendi, me qëllim për të kuptuar më mirë natyrën e parasë aktuale “fiat”, e cila nuk është e lidhur me vlerën e një malli të veçantë. Paraja “fiat” ka një vlerë të luhatshme, e cila ka një vlerësim periodik të njohur gjerësisht si norma e inflacionit, kundrejt luhatjes së vlerës së një shporte mallrash.

Paraja në vetvete nuk ka një vlerë fikse dhe mund të krahasohet me vlerën e një aksioni të zakonshëm në raport me ekonominë e një vendi. Vlera e këtij aseti financiar mund të pasqyrojë drejt vlerën natyrale në treg ose mund të mbivlerësohet ose nënvlerësohet për shkak të teprimit irracional të aktorëve të tregut financiar në raport me një aset të caktuar. Në të njëjtën mënyrë edhe paratë e depozituara në bankat konvencionale mund të përfshihen në financimin e aseteve financiare “fluskë”, të cilat me kalimin e kohës ndryshojnë në mënyrë drastike nga vlerat e tyre themelore në treg. Përfshirja e bankave në financimin e fluskave financiare është provuar të ketë pasoja më të rënda për tregun financiar, në krahasim me përfshirjen e individëve në këtë treg spekulativ.

Arsyeja e studimit të dy modeleve aktuale të bankingut konvencional dhe islamik, në kapitujt vijues, e ka burimin në pohimin e Adam Smithit në librin “Pasuria e kombeve”,

i cili justifikon përdorimin e një norme mesatare të interesit mbi kapitalin (fondet e huazuara) për shkak të pamundësisë për të përcaktuar në mënyrë të saktë vlerën mesatare të fitimit nga kapitali në të kaluarën apo në të tashmen¹. Me zhvillimet e fundit në teknologjinë e informacionit pamundësia e pretenduar në idetë e shekullit të 18-të të Adam Smithit mund të konsiderohet një kufizim i tejkaluar.

Mundësitë teknologjike mund të bëjnë të mundur matjen e saktë të kthimit të fondeve, duke përdorur një normë kthimi proporcionale me kontributin e përdorimit të tyre në projektet e financuara nga institucionet financiare. E thënë me fjalë të tjera, bankingu konvencional aktualisht është i prirur të operojë në treg, duke përdorur një normë të mesatarizuar të fondeve të huazuara, ndërsa bankingu islamik përdor normën e kthimit specifik mbi investimet e fondeve më shumë për shkak të parimeve fetare, të cilat e konsiderojnë të padrejtë mesatarizimin e kostove të fondeve si nga pikëpamja e depozituesve ashtu edhe nga pikëpamja e huamarrësve.

Studimi i hollësishëm i dy modeleve bankare aktuale, i cili do të paraqitet në kreun e tretë dhe të katërt të këtij punimi, do të drejtojë në propozimin e një modeli bankar hibrid, i cili shmang hendekun midis ekonomisë reale dhe ekonomisë financiare në sistemin bankar konvencional nëpërmjet përdorimit të normës së kthimit të burimeve financiare në tregun bankar. Debati teorik zhvillohet midis mbrojtësve të parimit të vlerës në kohë të parasë, të përfaqësuar nga bankingu konvencional, dhe të parimit të normës së kthimit të investimit, të përfaqësuar nga bankingu islamik.

¹ Smith, A. (1776). An inquiry into the wealth of nations. Strahan and Cadell, London., faqe 83

Në kapitullin e tretë është parë i nevojshëm studimi i hollësishëm i bankingut konvencional për të kuptuar problematikat dhe arsyet që kanë çuar në stadin aktual të bankingut konvencional, i cili zë pjesën dërrmuese të bankingut ndërkombëtar me rreth 99 për qind të tregut. Për vrojtuar hendekun që ekziston midis ecures së ekonomisë fiannciare dhe ekonomisë reale është kryer një analizë për përcaktuesit e faktorëve makroekonomikë dhe bankarë në raport me normën e kredive me probleme në tregun shqiptar, në të cilin është vërejtur se bankat konvecionale ndjekin një cikël të ndryshëm nga cikli i ekonomisë reale. Kjo qasje autonome e bankave konvencionale është me pasoja të rënda për tregun bankar.

Ndryshimet në faktorët makroekonomikë kanë një ndikim të drejtpërdrejtë në ecurinë e tregut bankar. Analiza empirike sugjeron se bankat konvencionale në Shqipëri duhet të ndryshojnë qasjen e tyre kundrejt luhatjeve të faktorëve makroekonomikë. Në këtë kapitull analizohet, gjithashtu, roli i krizave të panikut në tregun bankar dhe mundësitë për shmangien e tyre në kushtet aktuale. Analiza sugjeron se në kushtet aktuale të modelit bankar konvencional nuk ka asnjë mundësi reale për të shmangur pasojat e panikut bankar. Për këtë arsye është i nevojshëm ndryshimi i raportit të depozituesve me institucionet bankare me qëllim përfitimin e të gjithë palëve të përfshira në biznesin bankar.

Në kapitullin e katërt, nëpërmjet studimit të hollësishëm të bankingut islamik mund të vërehet se kjo formë bankingu është mbështetur kryesisht në shembullin e modelit bankar konvencional, duke respektuar kufizimet fetare islame dhe duke zbatuar disa parime financiare të imponuara nga tradita financiare islame. Parimet islame: indeksimi i mallrave (*commodity indexation*), shënjimi i tregut (*mark to-market concept*) dhe

ndarja e fitimit dhe e humbjeve (*profit and loss sharing*), janë të përqendruara në matjen e një norme kthimi proporcionale me peshën e fondeve të huazuara dhe në parandalimin e pjesëmarrjes në investime spekulative.

Zbatimi i këtyre parimeve ka bërë të mundur sigurimin e një mburoje të bankave islamike ndaj pasojave të krizës së fundit financiare ndërkombëtare. Për këtë arsye përvetësimi i këtyre parimeve të financave islame në modelin korporativ shihet si një mundësi për të shmangur përfshirjen e institucioneve financiare bankare në investime spekulative. Gjithashtu një pjesë e konsiderueshme e modelit të kreditimit në modelin islamik mbështetet në normën e kthimit të fondeve, e cila konsiderohet si një mundësi për të ndjekur ecurinë e ekonomisë reale. Nëpërmjet analizës empirike të luhatjeve të normës së PBB-së dhe normës së fitimit neto në tregun bankar në Shqipëri arrihet qartë në përfundimin se midis variablave ka një lidhje të fortë dhe të qëndrueshme, në favor të aplikimit të normës së kthimit të fondeve kundrejt normës së interesit.

Në kapitullin e pestë, pas studimit të hollësishëm të dy modeleve bankare dhe paraqitjes së problematikave të hasura në bankingu konvencional janë për zgjedhur praktikat më të mira financiare, të cilat sigurojnë një kthim më të lartë në terma afatgjatë si dhe injektojnë siguri dhe stabilitet në tregun financiar. Në këtë kuadër, modeli hibrid, i pagëzuar me qëllim me emrin "*banka korporative*", e konsideron bankën si një korporatë financiare, depozituesit e të cilës janë "*pothuajse aksionarë*" në termat e ndarjes së fitim/ humbjes potenciale të investimit të tyre. Bankingu korporativ sugjeron ndryshimin e raportit kontraktual me depozituesit, duke i konsideruar depozitat si një mundësi për të "blerë" aksione proporcionalisht me peshën dhe kohën e fondeve të vëna në dispozicion të bankës.

Nga ana tjetër, kreditë konsiderohen si kontrata financiare midis huamarrësit dhe bankës korporative të bazuara në rezultatet e pritshme të huamarrësit dhe jo vetëm në parashikimet në letër. Në ndryshim me sistemin e bazuar mbi vlerën në kohë të parasë, modeli i bankingut korporativ bazohet mbi një marrëveshje të re të bankës me depozituesit dhe huamarrësit e saj të lidhur me normën e kthimit real të investimeve, sepse norma e fitimit sipas këtij modeli është e lidhur proporcionalisht me normën e pritshme të kthimit të investimit, pas realizimit të investimit.

Në këtë kuadër, është zgjedhur qëllimisht të krahasohen në një simulim rezultatet e modelit korporativ dhe të modelit bankar në Shqipëri, i cili përfaqëson modelin bankar konvencional në një vend me një ekonomi të vogël. Për të ndërtuar një bazë krahasuese të saktë janë siguruar të dhëna të hollësishme mbi nivelin e kreditimit të individëve dhe të biznesit dhe për normën e interesit të aplikuar për secilin grup huamarrësish. Nga ana tjetër është studiuar një bazë të dhënash për normën e kthimit të fondeve të sektorëve të kredituar me qëllim vlerësimin e saktë të kthimit të fondeve për institucionin financiar dhe për detyrimet ndaj depozituesve të tyre.

Për të vlerësuar normën e kthimit të fondeve të huazuara në model është përdorur norma e rritjes së Prodhimit të Brendshëm Bruto (PBB), e cila përfaqëson rritjen natyrale të ekonomisë. Ky tregues pranohet me rezerva, duke parashikuar teorikisht një normë fitimi modeste për bankingun korporativ, e cila duhet të jetë më e lartë në rastin e kreditimit të bizneseve dhe natyrisht më e lartë në normën e kthimit për kreditimin e individëve. Rezultatet e simulimit të bazuar në të dhënat e bankingut konvencional shqiptar për periudhën përgjatë viteve 1999-2013 ofrojnë të dhëna të rëndësishme në

kuadrin e reformimit të bankingut konvencional. Teorikisht, nëpërmjet modifikimit të modelit të kreditimit dhe të mbledhjes së fondeve të depozituesve mund të ofrohen rezultate të kënaqshme në eliminimin e falimentimit të bankave dhe të reduktimit të rrezikut të tregut.

Rezultatet e simulimit të kryer nëpërmjet të dhënave të bankingut konvencional në Shqipëri janë pozitive, në favor të mundësisë së aplikimit me sukses të tij në ekonominë reale. Shumë elementë specifike mund të kërkojnë ndryshime qoftë të kuadrit rregullator dhe qoftë të disa dispozitave juridike midis palëve bankare për të reduktuar rrezikun ligjor. Sidoqoftë, duke iu referuar edhe analizës empirike të kryer mund të pohohet se rezultatet e simulimit në aspektin e besueshmërisë së analizës statistikore të kryer janë në nivele shumë të mira. Rezultatet sugjerojnë se garantimi i sigurisë së fondeve dhe produktivitetit të burimeve financiare mund të konsiderohen në nivele më të larta në krahasim me modelin konvencional. Këto rezultate favorizojnë vazhdimin e mëtejshëm të analizës, duke kryer fillimisht simulime të tjera mbi të dhëna më të hollësishme në vende me ekonomi të vogla me qëllim që të mund të aplikohet më pas edhe më gjerë

Kufizimet

Në modelimin e bankingut korporativ nuk janë përdorur kufizime teorike për të kushtëzuar strukturimin e modelit, por studimi është mbështetur në një ide fillestare për ta parë bankën si një korporatë financiare, ku depozituesit janë mbajtësit e aksioneve të zakonshme dhe banka si bordi drejtues i korporatës, i cili menaxhon në mënyrë të

përgjegjshme fondet e depozituesve me qëllim maksimizimin e fitimit. Janë përdorur, gjithashtu, të gjithë elementët që mendohet që mund të rrisin sigurinë e kthimit të fondeve nga modeli i kreditimit si dhe të rrisin gjithashtu produktivitetin e burimeve financiare në terma afatgjatë. Për këtë arsye është kryer një ndërthurje e eksperiencës së bankikut konvencional me parimet amortizuese të bankikut islamik për të shmangur pjesëmarrjen në investime spekulative.

Kufizime të tjera të studimit lidhen me ngurtësinë e të dhënave përgjatë simulimit të kryer, e cila nënkupton mungesën e ndërveprimit të aktorëve të tregut ndaj rezultateve të institucionit financiar. Në rast të realizimit të një norme kthimi të lartë, depozituesit do të rendnin drejt bankave korporative dhe anasjelltas kur treguesit e kthimit për shkak të luhatjes së normës së PBB-së do të ishin më pak tërheqëse tregu do të reagoonte në kah të kundërt. Duke ndjekur të njëjtën logjikë, simulimi nuk lejon të pasqyrohen drejt lëvizjet reaguese të huadhënësve drejt bankave që ofrojnë kushte më të favorshme kreditimi dhe anasjelltas.

1.3 Tregu financiar bankar

Dy modelet kryesore të bankikut bashkëkohor, modeli konvencional dhe ai islamik, e shohin në mënyra të ndryshme produktivitetin e burimeve financiare. Në modelin konvencional produktiviteti i parasë është i lidhur drejtpërdrejt me kohën dhe “çmimi i qirasë” i përdorimit të parasë është interesi në përqindje mbi principalin në bazë vjetore. Modeli islamik i orientuar drejt moralit dhe parimeve fetare e konsideron të palogjikshëm, të padrejtë dhe të panatyrshëm aplikimin e interesit mbi principalin e

huave në raport me kohën e vënë në dispozicion, por aplikon një përqindje fitimi mbi produktivitetin e pritshëm të investimit ku banka vendos të marrë pjesë me fondet e saj. Sipas besimit islam dhe sipas logjikës së thjeshtë askush nuk mund të parashikojë me përpikëri të ardhmen. Në këtë këndvështrim të nënshkruash një kontratë me normë të paracaktuar interesi mbi principalin thjesht konsiderohet si një parashikim i pasaktë. Për këtë arsye produktiviteti natyral i burimeve financiare në ekonominë reale duhet të jetë platforma ku duhet të mbështeten parashikimet për kthimin e fitimit si për depozituesit ashtu edhe për bankën. Ndarja e fitimeve potenciale nuk duhet të jetë një përqindje vjetore fikse mbi shumën e depozituar, por ky proces duhet të bazohet në një ndarje të normës së kthimit të investimeve në ekonominë reale.

Bankingu konvencional përbën modelin parësor për t'u bazuar në përmirësimin e modelit të kreditimit dhe modelit të bankikut në tërësi, por pavarësisht shfaqjes së vonshme të tyre në tregun financiar nuk mund të mos marrim në konsideratë modelin e bankikut islamik, i cili edhe pse ka një ngjashmëri të madhe në strukturë dhe në gamën e produkteve dhe shërbimeve të ofruara me bankat konvencionale ka treguar qëndrueshmëri ndaj rrezikut sistematik që ka prekur dhe ka çuar në falimentim një numër të madh të bankave konvencionale gjatë krizës financiare botërore të vitit 2007. Shfaqja e vonshme e bankave islamike ka bërë të mundur që ky model i ri të formohet duke iu referuar strukturës së gatshme të bankave konvencionale, por ndërmjet dy modeleve bankare ka një dallim themelor i cili ka të bëjë me qasjen e tyre ndaj mënyrës së kreditimit. Gjithashtu ekzistojnë një mori dallimesh konceptuale midis dy modeleve bankare, të cilat duhet të merren në konsideratë. E rëndësishme në planin konceptual është marrja në konsideratë e tre prej parimeve kryesore të bankikut islamik:

indeksimin e çmimeve të mallrave, shënjimin e tregut² (marking to market)³ dhe pjesëmarrjes në ndarjen e fitime/humbjeve në investime (profit-and-loss sharing PLS)⁴. Ndërkohë që për bankat konvencionale objektivi kryesor është maksimizimi i fitimit, për bankat islamike objektivi primar është social-ekonomik i orientuar drejt përmirësimit të gjendjes së përgjithshme ekonomike të shoqërisë⁵.

Përpara krizës së evidentuar në vitet 2007-2008, bindja e palëkundur në sektorin bankar se tregu bankar ishte "to big to fail"⁶, evidentoi një problem shumë të madh për modelin bankar konvencional dhe për politikën rregullatore në sektorin bankar. E vetmja mënyrë e besueshme për të parandaluar institucionet financiare që të besojnë se kanë arritur në stadin "to big to fail" është që të binden kreditorët e bankës që edhe bankat e mëdha mund të dështojnë. Për të kuptuar arsyet e krizave bankare dhe mënyrën se si ato ndikojnë në ekonominë reale duhet që të ekzaminohen pikërisht ata faktorë që shkaktojnë krizat në sektorin bankar. Sipas Mishkin⁷ faktorët që shkaktojnë krizat financiare janë: rritja në normat e interesit, rritja e pasigurisë në tregun bankar, efektet e çmimeve të aseteve në bilancet e kompanive, problemet në sektorin bankar dhe deficitet buxhetor i qeverive.

Studimi i faktorëve përcaktues të krizave bankare është një çështje e rëndësishme në lidhje me menaxhimin dhe stabilitetin financiar të sektorit bankar⁸. Propozimi për ndryshimin në modelin e kreditimit dhe reformimin e sistemit bankar me qëllim arritjen

² (është metoda sipas së cilës vlera e një mjeti ose një kontrate financiare rregullohet sistematikisht në funksion të çmimeve aktuale të tregut)-shënim i autorit

³ Abdul-Rahman, Y. (2009). The Art of Islamic Banking and Finance: Tools and Techniques for Community-Based Banking (Vol. 504). John Wiley & Sons., faqe 53-54

⁴ Ibrahim Warde. (2000). "Islamic banking in a global economy". Edinburgh University Press. , faqe 20-21.

⁵ Hassan, K., & Lewis, M. (Eds.). (2007). Handbook of Islamic banking. Edward Elgar Publishing., faqe 98-99

⁶ Chabot, B. R. (2011). The Cost of Banking Panics in an Age before 'Too Big to Fail'. , faqe 1-4

⁷ Mishkin, Frederic S. (2004). The economics of money, banking, and financial markets (7th ed.). Boston: Pearson., faqe 250

⁸ Beck, R., Jakubik, P., & Piloju, A. (2013). Non-performing loans: What matters in addition to the economic cycle?., faqe 2

e një qasjeje të re në operacionet bankare sugjerohet në këtë studim edhe për shkak se të dhënat statistikore të zhvillimit të sektorit bankar si dhe trajtimet teorike që synojnë të shpjegojnë karakteristikat e ciklit të biznesit kanë treguar se variabli që pasqyron ecurinë e rrezikut të kreditit është norma e kredive me probleme⁹. Faktorët makroekonomikë kanë gjithashtu një ndikim të rëndësishëm në rrezikun e kreditit, në formën e rrezikut sistematik. Rreziku i kreditit mund të vijë gjithashtu edhe si pasojë e faktorëve të brendshëm, të rrezikut josistematik, që kanë të bëjnë me cilësinë e menaxhimit të bankës, politikat e brendshme të kreditit si dhe me madhësinë dhe karakteristikat e tregut financiar. Në këtë kuadër, cilësia e portofolit të kredisë bankare varet si nga luhatjet e faktorëve makroekonomikë ashtu edhe nga faktorët e menaxhimit të brendshëm të sektorit bankar. Ndërkohë roli i bankave qendrore dhe i qeverive në parandalimin e krizave bankare vazhdon të shihet me skepticizëm nga ekonomistët.

Ashtu siç u përmend edhe më sipër, duke qenë se marrëdhëniet midis bankës dhe klientëve të saj kanë në thelb marrëdhënien e besimit, krizat në sektorin bankar janë parë nga ana e qeverive më shumë si një çështje e brendshme midis bankave dhe klientëve të tyre, duke u fokusuar drejtpërdrejt vetëm në aspektin rregullator. Reagimi i institucioneve rregullatore të gjendura përballë situatave të krizave bankare është në funksion të tipit dhe të madhësisë së dëmit që prek sistemin financiar. Në një situatë të rrezikut josistematik në qendër të vëmendjes janë rezultatet financiare dhe menaxhimi i institucionit financiar që ndodhet në vështirësi. Në një rast të tillë të izoluar, institucionet rregullatore gjykojnë se problematika është shkak i rrezikut josistematik dhe nuk përbën një rrezik për të gjithë sistemin bankar. Nga ana tjetër në një situatë të

⁹ Kredia konsiderohet "non-performing" kur pagesat e interesit and principalit kanë një vonesë prej 90 ditësh, sipas përkufizimit të Basel II

rrezikut sistematik, i gjithë tregu do të ishte prekur nga ndjenja e pasigurisë¹⁰. Ndërhyrjet qeveritare për të siguruar likuiditet mund të sigurojnë kapital shtesë për sektorin bankar, por lajmi për ndërhyrjen e qeverisë për të stabilizuar situatën mund të shkaktojë gjithashtu një rritje të panikut në treg¹¹ dhe në një moment të tillë, stabiliteti i sistemit bankar do të kufizohet në mundësinë e buxhetit të shtetit për të siguruar likuiditetet e nevojshme dhe në gatishmërinë e qeverisë për të marrë përsipër një rrezik të lartë.

Kërkesa për një ndryshim në modelin e kreditimit në sistemin bankar dhe rrjedhimisht edhe të angazhimit të fondeve të depozituesve vjen edhe për shkak se makroekonomistët kanë pranuar faktin se masat e përdorura në sektorin bankar për të ruajtur stabilitetin financiar dhe për të korrigjuar hendekun midis parashikimeve kontraktuale dhe realizimeve në sektorin real të ekonomisë e kanë humbur kredibilitetin e tyre sidomos pas krizës së fundit financiare¹². Kjo mungesë e besimit në kuadrin aktual të modelit të kreditimit mund të paraqesë vështirësi serioze për politikën stabilizuese në sektorin financiar. Aktualisht luhatjet e normës së kthimit mbi depozitat në bankingun konvencional në raport me parashikimet kontraktuale, mbulohen me anë të grumbullimit të rezervave të kapitalit për të reaguar kundër faktorëve prociklikë në sektorin bankar. E thënë me fjalë më të thjeshta, bankingu konvencional përdor një sistem "magazinimi" të fondeve në mënyrë që të ketë mundësi të përgjigjet ndaj luhatjeve të mundshme të sektorit bankar në raport me rrjedhën e ekonomisë reale.

¹⁰ Hoggarth, G., Reidhill, J., & Sinclair, P. J. (2004). On the resolution of banking crises: theory and evidence., faqe 15

¹¹ Hoggarth, G., Reidhill, J., & Sinclair, P. J. (2004). On the resolution of banking crises: theory and evidence. , faqe 17

¹² Edge, R. M., & Meisenzahl, R. R. (2011). The unreliability of credit-to-GDP ratio gaps in real-time: Implications for countercyclical capital buffers. International Journal of Central Banking, 7(4), 261-298., faqe 261

Në këtë këndvështrim, historia e tetë shekujve të bankikut konvencional sugjeron se zgjidhja ndaj rrezikut të falimentimit të bankave nuk mund të vijë si pasojë e modifikimit të politikave rregullatore të bankave qendrore, por si një marrëveshje private midis bankës, mbajtësve të depozitave dhe huamarrësve. Në këto kushte, kur shumica e politikave rregullatore dhe e kufizimeve të aktivitetit në sektorin bankar janë të përqendruara në mbrojtjen e depozitave dhe qëndrueshmërinë e sektorit bankar, një modifikim i marrëdhënies së mprehtë midis bankës dhe depozituesve dhe midis bankës dhe huamarrësve mund të ndihmojë sistemin bankar të jetë më i mbrojtur nga rreziku i falimentimit dhe natyrisht edhe më i qëndrueshëm ndaj rrezikut sistematik. Kjo mbrojtje mund të vijë si rezultat i një marrëveshjeje të re midis bankës dhe klientëve të saj: depozitues dhe huamarrës. Marrëveshja e re e propozuar nuk nënkupton një revolucion në sektorin bankar, por ndjekjen e një strategjie "win-win" midis palëve, me qëllim arritjen e një mbrojtjeje të qëndrueshme ndaj rrezikut sistematik në sektorin bankar. Në kushtet e rrezikut sistematik, përgjigjja mund të jetë vetëm një qasje e re në mënyrën se si operojnë bankat konvencionale, e cila lidhet me pritshmëritë e kontratave mes palëve.

1.4 Paraja, tregjet e hershme financiare dhe pikëpamjet mbi produktivitetin e parasë

Historia e bankave është e lidhur me historinë e lindjes së monedhave, të cilat në format e tyre fillestare përfaqësoheshin rreth nëntë mijë vjet p.e.s. nga drithërat dhe kafshët¹³. Këto mjete konsiderohen si mjetet e para të pranueshme për shkëmbim, të njohur ndryshe në gjuhën ekonomike si "*barter*". Gjatë Epokës së Gurit, rreth 12 500 vjet

¹³ Glyn, D. (1994). A History of Money from ancient times to the present day. A History of Money from ancient times to the present day., faqe 42

p.e.s., një nga elementët me përdorim më të gjerë ishte “*guri vullkanik*”¹⁴ i Anadollit, i cili filloi “të tregtohej” me anë të shkëmbimit në mijëvjeçarin e nëntë-të p.e.s. Në Sardenjë, një nga katër qendrat kryesore të Mesdheut gjatë mijëvjeçarit të tretë para erës sonë, monedha përfaqësuese për shkëmbim përbëhej nga bakri dhe argjendi¹⁵. Më pas, me kalimin e kohës u vu re se produktet që përfaqësonin “monedhat” ndryshuan nga një material në një tjetër. Rritja e interesit për shkëmbim tregtar lindi me ndryshimin e mënyrës së jetesës, duke iu larguar gjuetisë dhe duke u përqendruar në përmirësimin e praktikave bujqësore. Që prej mijëvjeçarit të pestë p.e.s. njerëzit filluan të ndërtojnë vendbanime të qëndrueshme, duke siguruar instrumente të nevojshme për lindjen e institucioneve të përbashkëta nga të cilat mbizotëronin institucionet fetare. Tempujt fetarë në botën antike mund t’i quajmë “bankat” e para në botë. Depozitat e tyre fillimisht përbëheshin nga drithërat, kafshët, mjetet bujqësore dhe më pas nga metalet e çmuara. Që prej shek. XVIII p.e.s. janë gjendur të ruajtura nga klerikët e tempujve në Babiloni të dhënat e kredive për tregtarët. Në kohën e shkrimit të “Kodit të Hamurabit”¹⁶, sistemi i zhvilluar bankar justifikoi shpalljen e ligjeve që rregullonin veprimet bankare. Greqia e lashtë¹⁷ ofron gjithashtu dëshmi të tjera të elementëve të hershëm të sistemit bankar bashkëkohor. Tempujt grekë, si dhe subjektet private dhe qytetare, kanë kryer transaksione financiare të tilla si kredi, depozita dhe operacione të këmbimit valutor.

¹⁴ Demand, N. H. (2011). The Mediterranean context of early Greek history. John Wiley & Sons., faqe 6

¹⁵ Demand, N. H. (2011). The Mediterranean context of early Greek history. John Wiley & Sons. , faqe 53

¹⁶ Nissen, H. J. (1993). Archaic bookkeeping: early writing and techniques of economic administration in the ancient Near East. University of Chicago Press., faqe 25

¹⁷ De Soto, J. H. (2009). Money, bank credit, and economic cycles. Ludwig von Mises Institute., faqe 41

Në shek. IV p.e.s. pati një rritje të konsiderueshme në përdorimin e kredisë bankare në vendet e Mesdheut. Roma e lashtë¹⁸ për shkak të nivelit të lartë të fuqisë shtetërore përsosi aspektin administrativ të bankave dhe vendosi rregulla për institucionet financiare dhe praktikat financiare. Edhe pse kuadri rregullator i kohës bëri të mundur që normat për interesin e kredive dhe për depozitat të bëheshin shumë konkurruese, zhvillimi i bankave gjithsesi mbeti i limituar për shkak se qytetarët e perandorisë preferonin të kryenin transaksionet e tyre në para të thata. Me lindjen dhe përhapjen e besimit të krishterë, bankat u bënë subjekt i kufizimeve të tjera, për arsye se sipas doktrinės së krishterë pranimi i depozitave dhe dhënia e parave me interes konsiderohej si mëkat dhe një veprim i pamoralshëm. Këshilli i Niceas¹⁹ në vitin 325 ndaloi dhënien e parave me interes dhe ky vendim u përhap tek të gjithë pjesëtarët e kishave që nga Papa Leo I (shek. V). Me lindjen dhe përhapjen e fesë islame në shekullin e VII-të, në të njëjtën linjë mendimi mbi kamatën u zhvillua edhe tregu financiar në botën islame. Të tre fetë monoteiste Abrahamike ndanin në atë kohë të njëjtin qëndrim në lidhje me marrjen e parave me interes. Pas rënies së perandorisë së Romës, sistemi bankar u braktis në Evropën Perëndimore dhe nuk do të rishfaqej deri kohën e kryqëzatave. Pas revolucionit tregtar²⁰ qëndrimi ndaj kësaj dukurie u zbut në kulturat postkristiane, por në botën islame vazhdon të konsiderohet edhe sot mëkat dhe veprim i pamoralshëm dhe i patolerueshëm.

Një treg i ri i bazuar në juridiksionin islam, me liri të konsiderueshme u zhvillua në gadishullin arabik gjatë shekujve VIII dhe XII-të. Ekonomia monetare e “kapitalizmit

¹⁸ Adkins, L., & Adkins, R. (2004). Handbook to life in ancient Rome. Infobase Publishing., faqe 43

¹⁹ Chown, J. F. (1994). A History of Money: from AD 800. Psychology Press., faqe 119

²⁰ Chown, J. F. (1994). A History of Money: from AD 800. Psychology Press., faqe 127

islamik”²¹ u bazua në një monedhë të përbashkët, të bazuar në dinarin e arit dhe të argjendit. Përhapja e këtij tregu me një shpejtësi të madhe i dha rrugë zhvillimit të një numri të madh konceptesh ekonomike dhe financiare, të aplikuara sipas parimeve islame. Gjatë kësaj periudhe ekzistenca e entiteteve ekonomike të pavarura nga shteti mori një zhvillim të konsiderueshëm²². Në tregun e lirë filluan të formësoheshin shumë prej modeleve të thjeshtuara të kompanive moderne si: shoqëri me përgjegjësi të kufizuar dhe shoqëri aksionare. Gjithashtu filluan të shfaqeshin edhe format e investimit të kapitalit dhe të regjistrimit të llogarive të kreditit. Ky treg i ndërtuar mbi parimet islame ishte i tipit universal dhe nuk bënte diferencime apo diskriminime në kushtet kontraktuale midis myslimanëve dhe jomyslimanëve. Kjo është edhe një nga motivet kryesore të përhapjes së këtij tregu të përbashkët, së bashku me normat e ulëta të taksimit shtetëror në atë kohë. Sistemi i kreditimit pa interes dhe kodi tregtar i myslimanëve dhe jomyslimanëve që shkëmbejnë mallra dhe shërbime u shtri deri në Indi ²³, Kinë, vendet e Azisë Qendrore, në Lindjen e Mesme dhe në disa vende të Evropës. Shumë prej formave të financave islame u adoptuan më vonë edhe në Evropë dhe u përsosën në vazhdim.

Në fillim të shekullit të XII-të, nevojat për të transferuar shuma të mëdha parash për të financuar kryqëzatat stimuluan shfaqjen e koncepteve të reja bankare në Evropën perëndimore. Ashtu si në rastin e “*kapitalizmit islamik*”, tregu financiar bankar evropian ishte subjekt i kufizimeve fetare. Për të kënaqur kërkesën e madhe për para ishte e nevojshme që të kryheshin manovra juridike për të shmangur kufizimet fetare. Në

²¹ Labib, S. Y. (1969). Capitalism in medieval Islam. The Journal of Economic History, 29(01), 79-96. , faqe 79-96

²² Banaji, J. (2007). Islam, the Mediterranean and the Rise of Capitalism. Historical Materialism, 15(1), 47-74., faqe 51

²³ Abdul-Rahman, Y. (2009). The Art of Islamic Banking and Finance: Tools and Techniques for Community-Based Banking (Vol. 504). John Wiley & Sons, faqe 31

shekujt në vijim përdorimi i kontratave të “*kamufluara*” në Evropë u rrit me shpejtësi, veçanërisht pasi fitimet në rast të aplikimit të tyre u konsideruan në atë kohë nga kisha të tilla që nuk cenonin ligjet kundër kamatës. Në shekullin e XII-të ka pasur gjithashtu një rritje të madhe të volumeve të prodhimit dhe një rritje të tregtisë ndërkombëtare në një numër të madh të mallrave bujqësore dhe mallrave të prodhuara në Evropën Perëndimore. Si përgjigje ndaj kërkesave të tregut vendas dhe të huaj bizneset tentuan të specializohen në produkte të veçanta, si në produktet bujqësore dhe në lloje të veçanta të prodhimit industrial. Nevoja për specializim kërkonte shuma të mëdha parash. Kjo kërkesë natyrisht ishte një faktor i rëndësishëm në krijimin e institucioneve financiare të borxhit. Pavarësisht ligjeve të forta kundër kamatës, të cilat ndalonin kristianët të jepnin borxh me interes, mundësitë për dhënien e kredive me interes vareshin nga interpretimet e ligjeve. Sigurisht, atyre me fe të ndryshme nga feja e krishterë dhe sidomos hebrenjve, iu njihej e drejta për të huazuar para me interes. Hebrenjve u ishin ndaluar shumë nga profesionet normale nga sundimtarët vendorë, prandaj ata u shtynë në profesione të konsideruar shoqërisht si inferiore, të tilla si mbledhja e taksave dhe e të ardhurave dhe operacionet financiare të parapagimit të faturave me zbritje²⁴. Në atë kohë ofrimi i shërbimeve financiare pësoi një rritje të kërkesës gjithnjë e më shumë dhe kjo për shkak të zgjerimit të tregtisë në Evropë. Format e kamufluara të dhënies së kredive sidoqoftë u ofronin sovranëve mundësi për të përdorur vetëm një pjesë të vogël të fondit të kursimeve të një vendi.

Në mënyrë që të rrisnin sasinë e parave për kredi me interes huamarrësit (ndonjëherë edhe me ndihmën e teologëve) duhet të mendonin për mënyrat me të cilat do të mund të

²⁴ Chown, J. F. (1994). A History of Money: from AD 800. Psychology Press., faqe 115

shmangnin ligjet e Kishës. Përgjatë kësaj periudhe tregjet ndërkombëtare të huadhënies janë ndihmuar disa herë nga mundësia për të pasur huamarrës që mund të paguajnë në një monedhë me të fortë, më të qëndrueshme se ajo monedhë që është specifikuar në formën origjinale të huasë, e cila nuk ka humbur ndonjëherë vlerën e saj në mënyrë agresive. Sigurisht të tilla mekanizma të barazvlefshme me pagesën e interesit, gjithsesi u panë si të pranueshme nga kleri fetar. Me lehtësimin e kushtëzimeve fetare tregjet e hershme financiare më të sofistikuara u shfaqën në qytet-shtetet italiane të Xhenovës, Firences dhe Venecias në fund të shekullit XIII-të. Huatë e para ishin të pranueshme për shkak të maskimit nën termin “taksa të pagueshme”, por shumë shpejt tregu evoluoi deri në pikën që bonot shtetërore u bënë aq transparente²⁵ saqë u krijuan kushtet për zhvillimin e një tregu sekondar të huave. Edhe pse jo me një fillim të mirë qytet-shtetet italianë u bënë laborator i parë i bankingut modern. Ishte pikërisht tregu bankar italian që pësoi dëmin e krizës së parë financiare ndërkombëtare. Kriza e tregjeve financiare në Firence ndodhi për shkak të pamundësisë së Anglisë për të paguar borxhet e saj në fund të shekullit XIII-të. Në atë periudhë, Italia ishte një qendër e zhvilluar financiare, kurse Anglia një vend në zhvillim dhe i pasur në burime natyrore. Kur Eduardi i III-të i Anglisë nuk pati mundësi të paguante kreditë e marra, pas një serie dështimesh ushtarake, lajmi mbërriti shumë shpejt në Firence, duke shkaktuar një valë falimentimesh në tregun bankar. Gjatë shekujve në vazhdim Evropa u bë pararoja e zhvillimeve financiare, duke pësuar kështu edhe tronditje më të mëdha financiare të karakterit ciklik²⁶ në tregun bankar.

²⁵ Glyn, D. (1994). A History of Money from ancient times to the present day. A History of Money from ancient times to the present day., faqe 557

²⁶ Reinhart, C. M., & Rogoff, K. (2009). This time is different: eight centuries of financial folly. Princeton university press. faqe 86-87

1.4.1. Karakteristikat e parasë dhe evoluimi i konceptit të parasë

Pozicionet filozofike në lidhje me karakteristikat dhe funksionin e parave në shoqëri janë të ndryshme që nga koha e antikitetit. Në “*Qytetin Ideal*” të Platonit gjithçka i përkiste të gjithëve, prandaj shkëmbimet tregtare si dhe përdorimi i monedhës ishin të panevojshme në këtë parajsë utopike. Aristoteli²⁷, nga ana tjetër, duke mbështetur pronën private në favor të efikasitetit ekonomik, inkurajonte tregtinë ndërmjet qytetarëve dhe përdorimin e monedhës: “Shpikja e parasë është një mashtrim i thjeshtë, një gjë jo e natyrshme, por vetëm konvencionale, sepse në qoftë se përdoruesit vendosin të përdorin një tjetër mall në vend të saj, ajo është totalisht e pavlefshme”. Për këtë arsye paraja konsiderohet si një mjet i dobishëm për këmbim, por i padobishëm për të plotësuar nevojat jetike të individëve. Aristoteli pohonte se: “Paratë mund të përdoren për këmbim, por jo për të fituar interes”. Dhënia e parave me interes, që do të thotë krijimi i parave nga paratë ose ndryshe “kultivimi” i parave konsiderohet i panatyrshëm nga Aristoteli²⁸. Paraja nga pikëpamja e Aristotelit kryen dy funksione themelore: shpreh vlerën e mallrave dhe përfaqëson instrumentin përmes të cilit mallrat këmbehen brenda tregut.

Për të lehtësuar shkëmbimin e mallrave dhe shërbimeve njerëzit kanë përdorur mjete të ndryshme të këmbimit si: erëzat në Arabi, kripën në Abisini, lopët në Greqinë antike, bakrin në Egjiptin e vjetër, dhe gjithashtu mallra të tjerë si duhani, çaji, lëkurët e kafshëve etj²⁹. Kur mjetet e shkëmbimit bëhen të pranueshme nga anëtarët e një

²⁷ Hassan, K., & Lewis, M. (Eds.). (2007). Handbook of Islamic banking. Edward Elgar Publishing., faqe 66-68

²⁸ Aristotle. (1988). Aristotle, the Politics. S. Everson (Ed.). Cambridge University Press., faqe 39-41

²⁹ Smith, A. (1776). An inquiry into the wealth of nations. Strahan and Cadell, London, faqe 21-22

shoqërie atëherë ato luajnë rolin e parasë. Në procesin historik të përzgjedhjes së mallit që do të shërbente si mjet këmbimi tregu kishte zgjedhur dy metale të çmuar: arin dhe argjendin, për të përfaqësuar paranë. Kjo përzgjedhje ka ndodhur për shkak të karakteristikave të dy metaleve që kanë të bëjnë me rrallësinë e tyre, e cila i jep një vlerë relativisht të qëndrueshme, dhe lehtësisë për homogjenizim, për transport dhe për qëndrueshmëri në kohë. Ndër këto karakteristika dalluese mund të përmendim edhe arsyen se metalet e çmuara dallohen lehtësisht nga tinguj dhe ngjyra. Gjithashtu cilësia dhe pesha e tyre lehtëson funksionin e verifikimit të tyre. Këto karakteristika kanë kontribuar në rritjen e likuiditetit dhe miratimit të përgjithshëm të shoqërisë për përdorimin e tyre si para. Roli i arit dhe i argjendit ka qenë i rëndësishëm edhe pas futjes së kartëmonedhave në qarkullim, duke qenë të lidhura me vlerën e arit ose të argjendit. Standardi i arit dhe i argjendit është përdorur për një periudhë kohe të konsiderueshme.

Gjatë shekullit të XIX-të dhe të XX-të, ari ka luajtur një rol kryesor në transaksionet monetare ndërkombëtare. Standardi i arit u përdor për të krijuar mbështetje për monedhat, vlera ndërkombëtare e të cilave përcaktohej nga raporti i tyre fiks me arin duke përcaktuar kështu raportet midis monedhave ndërkombëtare. Standardi i arit ka ruajtur normat fikse të këmbimit, të cilat janë parë si të dëshirueshme pasi kanë ulur rrezikun e tregtisë me vendet e tjera. Disbalancat në tregtinë ndërkombëtare teorikisht korrigjoheshin nga standardi i arit. Një vend me deficit ekonomik do të kishte pakësuar sasinë e arit dhe kështu që do i duhej të pakësonte edhe sasinë monetare në treg. Rënia e kërkesës do të reduktonte importet dhe ulja e çmimeve do të ndihmonte rritjen e eksporteve dhe në këtë mënyrë deficitin do të mund të korrigjohej. Çdo vend i cili do të

goditej nga inflacioni do të “pakësonte” sasinë e arit duke sjellë kështu një reduktim të sasisë së parave për të shpenzuar. Reduktimi i sasisë së parave në treg nga ana tjetër, do të ulte presionet inflacioniste. Për të kuptuar më mirë natyrën e parasë që përdorim sot duhet të vijmë tek marrëveshja monetare më e madhe e të gjitha kohërave: Marrëveshja e “Bretton Woods”-it.

Hartuesit e “Bretton Woods”-it kishin për qëllim të krijonin një sistem, qëllimi kryesor i të cilit ishte stabiliteti i kurseve të këmbimit. Në një periudhë aktive të politikës ekonomike, qeveritë nuk mund të merrnin seriozisht kurset fikse të këmbimit bazuar në modelin klasik të arit të shekullit të XIX-të. Prodhimi i arit nuk mund të ishte i mjaftueshëm për t’iu përgjigjur rritjes ndërkombëtare të ritmeve të tregtisë dhe investimeve. E vetmja monedhë, e cila ishte e fortë për të kënaqur kërkesën për transaksione në valutë ndërkombëtare ishte dollari amerikan. Fuqia në rritje e ekonomisë amerikane, lidhja direkte e monedhës së saj me arin 112.53 cent/g (35 \$ për 28 g) dhe angazhimi i qeverisë federale për të konvertuar dollarin sipas kësaj vlere, e bënë dollarin po aq të besueshëm sa arin. Rregullat e “Bretton Woods”-it, përveç marrëveshjes për krijimin e Fondit Monetar Ndërkombëtar dhe Bankës Ndërkombëtare për Rindërtim dhe Zhvillim, përcaktonin një sistem fiks të kurseve të këmbimit. Nëpërmjet ndërhyrjes në tregjet e këmbimit valutor, anëtarët duhet të vendosnin një raport të qëndrueshëm midis monedhave të tyre duke krijuar një fond rezervë për të ruajtur kursin fiks të këmbimit midis tyre me një tolerancë ndryshimi prej 1% .

Në sistemin e standardit të arit të gjitha transaksionet e bankave qendrore në “ar” ishin të izoluara nga çmimi i tregut të lirë. Bankat qendrore mund të tregtonin arin vetëm ndërmjet njëra tjetrës, por nuk mundeshin të tregtonin atë në tregun privat. Nga ana

tjetër tregu privat mund të tregtonte arin në çmimin e ekuilibrit të tregut, pa patur ndërhyrje zyrtare në këtë treg. Në këto kushte të reja, çmimi i arit u rrit ndjeshëm në tregun e lirë duke shkuar në 138.25 cent/gr. Në fund të vitit 1969 çmimi i arit iu afrua çmimit të vendosur në Bretton Woods prej 112.53 cent/g, para fillimit të një rritjeje të vazhdueshme të tij që rezultoi në braktisjen zyrtare të sistemit të Bretton Woods në 15 gusht të vitit 1971. Tregu i monedhave u la praktikisht pa rregullore të tjera, përveç rregullit të “*dorës së padukshme të tregut*”. Do të ishte pikërisht, rregulli i tregut të lirë që do të vendoste ekuilibrin nga bashkëveprimi i forcave të tregut, të kërkesës dhe ofertës. Në këtë sistem të luhatshëm vlera e monedhave nuk është e lidhur me një vlerë të caktuar të tregut, por kemi të bëjmë me “*FIAT money*”³⁰. Monedha që një qeveri e ka shpallur si kartëmonedhë të ligjshme, por nuk është mbështetur në vlerën e një malli fizik përkufizohet me termin “*FIAT money*”. Vlera e parave *FIAT* përftohet më shumë nga marrëdhëniet midis ofertës dhe kërkesës në treg sesa nga vlera e saj në një material tjetër apo nga vlera e materialit me të cilin është prodhuar paraja. Historikisht, shumica e monedhave ishin të bazuara në mallra fizike të tilla si ari ose argjendi, ndërkohë që paraja *FIAT* bazohet vetëm mbi besimin.

Krahas përhapjes në masë së parase letër “*FIAT money*” në të gjithë globin dhe ndryshimet e vazhdueshme teknologjike krijojnë mundësinë të flasim përherë dhe më shumë edhe për formën elektronike të saj. Pagesat elektronike janë përdorur për një kohë të gjatë dhe në ditët e sotme janë forma rutinë të pagesave, por si rezultat i përhapjes së tyre dallimi midis aktiveve monetare dhe aktiveve financiare është bërë disi më i paqartë. Kjo formë e re monetare ka sfiduar seriozisht idetë tradicionale për

³⁰ FIAT është fjala në latinisht për “kjo do të jetë” (shënim i autorit)

konceptin e parasë. Diskutimet mbi çështjen e ekzistencës së parave në transfertat e fondeve elektronike sugjerojnë një zhdukje fizike të parasë, duke e kthyer atë thjesht në një nocion matës³¹. Paraja po transferohet nga një material që përfaqëson një vlerë të caktuar në një sistem përfaqësues të vlerës së mallrave dhe shërbimeve. Paraja elektronike është një formë krejtësisht e re e parave, e bazuar jo më në metale apo letër, por në teknologji, matematikë dhe shkencë.

1.4.2. Pikëpamjet mbi produktivitetin e parasë

Për shmangien e krizave financiare dhe perspektivën e bankingut pjesa më e madhe e financierëve mendojnë se është e nevojshme të gjenden forma të reja të organizimit dhe funksionimit të bankave. Për të gjetur “formulën e artë” do të duhet të kryhen kërkime të hollësishme në të gjithë zinxhirin e elementëve që ndikojnë në krijimin e krizave financiare dhe mënyrën sesi mund të shmangen këto elementë në aktivitetin e bankave. Një nga elementët më të rëndësishëm në zinxhirin e modelit të kreditimit, ka të bëjë me limitin natyral të produktivitetit të burimeve financiare në sektorin bankar. Me anë të përqendrimit të lartë dhe spekulativ të aseteve financiare, tejkalimi i këtij limiti do të përbënte shkakun kryesor për lindjen e fluskave financiare në sektorë të ndryshëm të ekonomisë. Në këtë logjikë, paraja përbën një aset të kufizuar në produktivitetin natyral të saj. Paraja si konvencion, nuk ka mundësi të natyrshme (të lindur) të riprodhojë vetveten dhe produktiviteti i saj është pashmangshmërisht i lidhur vetëm me vlerën e fitimit të realizuar nëpërmjet veprimtarive ekonomike që financohen prej saj. Burimet financiare në tregun bankar nuk mund të bëjnë përjashtim nga rregulli dhe të jenë

³¹ Piffaretti, N. F. (1998). A Theoretical approach to electronic money. FSES-302, faqe 3

fitimprurëse në vetvete, por mund të konsiderohen të tilla vetëm nëse janë të lidhura me ekonominë reale nëpërmjet një veprimtarie prodhimi ose shërbimi.

Në kapitalizëm, paraja (kapitali) konsiderohet *faktor prodhimi* dhe si i tillë meriton të shpërblehet në formën e interesit mbi principalin e investuar. Nga pikëpamja e bankingut islamik paraja (kapitali) është një masë e vlerës, por jo një mall dhe rrjedhimisht borxhi konsiderohet një marrëdhënie kontraktuale në të cilën rreziku dhe përgjegjësia është e ndarë nga të gjitha palët e përfshira në të. Bankat konvencionale janë themeluar në bazë të parimeve të kapitalizmit dhe parimit të vlerës në kohë të parasë, e cila është e papranueshme (e ndaluar) nga Sheriati (ligji islam). Burimi kryesor i të ardhurave për bankat konvencionale është marrja e interesit nëpërmjet kreditimit dhe kostoja kryesore e tyre është interesi që paguajnë për depozitat. Interesi mbetet elementi më fitimprurës i operacioneve të bankave konvencionale edhe pse shërbime si garancitë bankare, transfertat e fondeve, siguria e fondeve, lehtësimi në tregtinë ndërkombëtare dhe të tjera operacione janë pjesë të konsiderueshme të fitimeve të bankave. Në ndryshim nga bankat konvencionale angazhimi i fondeve në bankat islame nënkupton pjesëmarrjen në investim, duke ndarë përpjesëtimisht fitimet/humbjet e mundshme. Në pikëpamjen islame paraja nuk është mall, por vetëm një masë e vlerës së mallrave dhe shërbimeve. Rrjedhimisht paraja nuk ka një çmim, ose njësi matëse të vetën dhe nuk mund të financojë apo të merret hua për një çmim të caktuar që quhet interes. Transaksionet e bankave islamike janë të bazuara vetëm në asetet reale. Partneriteti ose marrëveshjet fitim/humbje midis bankave islamike dhe mbajtësve të llogarive të investimeve janë të regjistruara si një mjet hibrid i ngjashëm me statusin e kapitalit të vet, por jo si borxh.

Në të gjithë format e bizneseve të prodhimit dhe të shërbimit, aksionarët e tyre kanë durimin të presin mbylljen e bilancit në mënyrë që të kenë mundësi të ndajnë fitimin e realizuar kur sipërmarrjet e tyre arrijnë të realizojnë fitime. Edhe aksionarët e bankave konvencionale në të njëjtën mënyrë do të duhet të presin mbylljen e bilancit për të vlerësuar rezultatin ekonomiko-financiar dhe ndarjen e fitimeve/humbjeve. Në modelin konvencional depozituesit tërhiqen me anë të interesit mbi principalin, por në fakt të dhënat historike provojnë se ata thjesht po mbrojnë kursimet e tyre nga norma e pritshme e inflacionit. Që prej shkëputjes nga standardi i arit në 15 Gusht të vitit 1971 dhe përdorimit global i sistemit “*FIAT-money*”, bankat qendrore vendosin normat bazë të interesit, nëpërmjet të cilave bankat mund të marrin hua nga njëra-tjetra për të plotësuar nevojat afatshkurtra dhe për të mbajtur në kontroll ofertën monetare në treg si dhe inflacionin. Në këtë kornizë rregullatore të vendosur nga bankat qendrore, operojnë bankat e të dy modeleve por me një përqasje krejt të ndryshme ndërmjet tyre. Bankat konvencionale vendosin një marzh mbi normën bazë të interesit, ndërsa bankat islamike aplikojnë një marrëveshje pjesëmarrje në fitim/humbje të depozitave të mbledhura dhe gjithashtu marrin pjesë në ndarjen e fitim/humbjeve në dhënien e huave.

Për shkak të përcaktimeve rregullatore të bankave qendrore termi “*interes*” është i detyrueshëm për kontratat e huave në të dy modelet, por në modelin islamik ai pranohet vetëm për të respektuar legjislacionin dhe rregullat në fuqi. Bankat islamike përjashtojnë dhënien e parave me interes dhe orientohen drejt financimit të individëve dhe bizneseve të udhëhequr nga tre parime kryesore financiare: indeksimin e mallrave (*commodity indexation*), konceptin e matjes së tregut (*mark to-market concept*) dhe të ndarjes së fitimit dhe të humbjeve (*profit and loss sharing*).

1.5 Roli i bankave qendrore

Për të mbrojtur publikun³² dhe ekonominë nga problemet e shfaqura në sektorin bankar, qeveritë kanë implementuar një sërë politikash rregullatore që kanë të bëjnë me: kufizimet e hyrjes në sektorin bankar, dhënien e informacioneve të hollësishme për aktivitetin, kufizimet mbi asetet dhe aktivitetin, garantimin e depozitave, kufizimet mbi konkurrencën si dhe kufizimet në normat e interesit.

Një moment i rëndësishëm në kuadër të politikave rregullatore është edhe ai i të drejtës që kanë bankat qendrore për të vendosur mbi politikat e licencimit dhe të mbikëqyrjes së veprimtarisë bankare, me qëllim sigurimin e stabilitetit të të gjithë sistemit bankar. Qëllimi i vendosjes së këtyre kufizimeve dhe kërkesave në sektorin bankar ka të bëjë me kufizimin e mundësisë që individë jo të ndershëm ose pa eksperiencë të ndalohen të marrin pjesë si bashkaksionarë apo administratorë të një banke³³. Një proces licencimi i miradministruar nuk garanton aktivitetin e suksesshëm të një banke, por ai vlerësohet si një metodë efektive për të kufizuar hyrjen në treg të institucioneve të paqëndrueshme. Në këtë mënyrë synohet që të reduktohet mundësia e dështimit në të ardhmen të aktivitetit bankar për shkak të rrezikut josistematik.

³² Mishkin, Frederic S. (2004). The economics of money, banking, and financial markets (7th ed.). Boston: Pearson., faqe 39-41

³³ "Licensing policy of banks", No. 12, dated 25.02.2009, Bank of Albania

Politikat rregullatore parashikojnë kërkesa të rrepta të raportimit për sektorin bankar. Llogarimbajtja e tyre duhet të kryhet duke ndjekur disa rregulla të rrepta, moszbatimi i të cilave mund të shoqërohet nga penalitete të konsiderueshme mbi subjektet bankare. Të dhënat financiare të bankave janë subjekt i inspektimit periodik të bankave qendrore dhe rezultatet vjetore të tyre duhet të jenë lehtësisht të konsultueshme dhe brenda një periudhe të caktuar kohe në dispozicion të publikut. Nëpërmjet dhënies së informacionit në mënyrë periodike mund të shihet nëse janë duke u zbatuar kërkesat ligjore dhe rregullatore që kanë të bëjnë me kapitalin e mjaftueshëm, likuiditetin e nevojshëm, cilësinë e aktiveve, rezervave të mjaftueshme për të përballuar rrezikun që kanë ndërmarrë si dhe administrimin në tërësi³⁴. Në këtë mënyrë synohet të kryhet mbrojtja e depozituesve dhe evitimi i praktikave abuzive për të identifikuar në kohë bankat të cilat shfaqin probleme. Përmes dhënies së informacionit periodik mbrohen depozituesit e bankës, duke shfrytëzuar kështu të gjitha mundësitë ekzistuese për minimizimin e kostos së qeverisë dhe të publikut.

Bankat qendrore kufizojnë pasuritë dhe aktivitetet në sektorin bankar me synim kufizimin e investimeve të bankave në kapitalin e shoqërive tregtare që nuk janë banka apo institucione financiare ose pjesëmarrja si ortak në këto shoqëri tregtare në një përqindje të caktuar. Për të siguruar depozituesit se bankat do të jetë në gjendje të përmbushin detyrimet e tyre, bankat qendrore angazhohen në ndalimin e pjesëmarrjes së bankave të nivelit të dytë në aktivitete të caktuara të konsideruara me rrezik të lartë. Në disa vende si për shembull në SHBA, bankat tregtare dhe institucionet e tjera që pranojnë depozita nuk lejohen të investojnë në aksioneve të zakonshme sepse çmimet e

³⁴ “On the reports at the Bank of Albania accordingly to the Unified Reporting System”, Nr. 45, dated 10.06.2009, Bank of Albania

aksioneve përjetojnë luhatje të konsiderueshme në treg, ndërsa në Japoni dhe Gjermani sasia e aksioneve që bankat mund të mbajnë në kompanitë tregtare mund të jetë mjaft e madhe.

Qeveritë mund të sigurojnë depozitat e qytetarëve me qëllim shmangien e humbjeve financiare të tyre nëse bankat që janë mbajtëse të depozitave të tyre mund të falimentojnë. Në mungesë të sigurimit të depozitave, informacioni i reduktimit të fondeve në dispozicion për depozituesit e një banke në gjendje të vështirë, mund të provokojë një reagim zinxhir edhe nga bankat e tjera në treg dhe madhësia e panikut në këtë rast mund të vlerësohet në një masë shumë më të ulët sesa në rastin e shpalljes së likuidimit të bankës³⁵. Sigurimi i depozitave është një element shumë i rëndësishëm në shmangien e panikut bankar, por për shkak se mbulimi i tyre kufizohet deri në një nivel të caktuar, për të gjithë depozituesit që janë mbajtës të fondeve mbi nivelin e përcaktuar nga qeveritë e vendeve përkatëse, shfaqja e një sinjali shqetësues në sektorin bankar do të shkaktonte menjëherë një gjendje paniku.

Norma e interesit të depozitave është e përcaktuar nga kërkesa dhe oferta në një treg plotësisht konkurrues për depozitat. Niveli i normës së interesit mund të ndikohet vetëm nga strategjia individuale e bankave tregtare në raport me shumën e depozitave të dëshiruara si pjesë e kërkesës agregate për depozitat. Norma ekuilibër e interesit nuk mund të kontrollohet në mënyrë aktive nga një bankë e caktuar. Gjithsesi për tregun e depozitave ekziston shqetësimi se konkurrenca e ekzagjeruar midis bankave tregtare mund të çojë në rritjen e normave të interesit të kredive, duke rritur rrezikun potencial të moskthimit të kredive dhe shtimin e mundësisë së dëmtimit të publikut. Argumentet se

³⁵ Hoggarth, G., Reidhill, J., & Sinclair, P. J. (2004). On the resolution of banking crises: theory and evidence., faqe 15

konkurrenca e tepruar mund të jetë shkaktare e një situate të tillë janë të dobëta, por ky fakt nuk i ka ndalur disa qeveri që të imponojnë rregulla kufizuese mbi sektorin bankar³⁶.

Tregu i depozitave është i krijuar si rezultat i procesit të besimit të depozituesve dhe nga atraktiviteti relativ i depozitave i lidhur me normën e interesit të paguar, në krahasim me mundësitë e investimeve të tjera. Konkurrenca në normat e interesit ka qënë gjithashtu subjekt i kufizimeve nga politikat rregullatore të bankave qendrore. Në SHBA për dekada me radhë, pas krizës së Depresionit të Madh nga viti 1933 deri në vitin 1986, sistemi i Rezervës Federale³⁷ kishte fuqinë për të vendosur norma maksimale të interesit që bankat mund të paguajnë për depozitat e kursimit. Këto rregulla u krijuan për shkak të besimit të përhapur se konkurrenca e pakufizuar në normat e interesit inkurajoi dështimet në sektorin bankar gjatë Depresionit të Madh. Pavarësisht dallimeve që burojnë nga ndryshimet në legjislacion, në thelb politikat rregullatore karakterizohen nga e njëjta frymë që ka të bëjë me qëndrueshmërinë e sektorit bankar. Qëndrueshmëria e sektorit bankar sigurohet nga procesi i licencimit, i inspektimit nëpërmjet raporteve periodike si dhe nga ofrimi i sigurimit të depozitave. Politika rregullatore në Shtetet e Bashkuara të Amerikës, shfaq ndryshime jo të vogla me kornizën rregullatore që haset në Evropë dhe Azi, por pavarësisht dallimeve në politikat rregullatore qëllimi kryesor i tyre mbetet qëndrueshmëria e sistemit bankar dhe ofrimi i sigurisë së depozitave.

1.6 Krahasimi në aspektin teorik dhe praktik të sistemeve bankare të aplikuara dhe karakteristikat kryesore lidhur me produktivitetin e burimeve financiare

³⁶ Mishkin, Frederic S. (2004). The economics of money, banking, and financial markets (7th ed.). Boston: Pearson, faqe 32-35

³⁷ Mishkin, Frederic S. (2004). The economics of money, banking, and financial markets (7th ed.). Boston: Pearson, faqe 35-40

Ndoshta aspekti më i diskutueshëm i bankikut islamik, në kuptimin e studimit të tij nga një perspektivë perëndimore, është ndalimi i interesit mbi principalin. Në kapitalizëm, paraja (kapitali) konsiderohet faktor prodhimi dhe si i tillë meriton të shpërblehet në formën e interesit mbi principalin e investuar. Nga pikëpamja e bankikut islamik paraja (kapitali) është vetëm një masë e vlerës, por jo një mall dhe rrjedhimisht borxhi konsiderohet një marrëdhënie kontraktuale në të cilën rreziku dhe përgjegjësia është e ndarë nga të gjitha palët e përfshira në të. Pagesa e kamatës dhe marrja e interesit³⁸ siç ndodh rëndom në bankikun konvencional është i ndaluar në mënyrë të qartë nga libri i shenjtë “*Kur’ani*” dhe në këtë mënyrë investitorët duhet të kompensohen me mjete të tjera, të cilat nuk bazohen në vlerën në kohë të principalit por vetëm në fitimin e pritshëm të investimit në ekonominë reale. Sigurisht, shëndeti i bankave³⁹ duhet të jetë një funksion i shëndetit të sektorit real, por bankat konvencionale pretendojnë se rreziku transferohet tek mbajtësit e borxhit. Të dhënat historike sugjerojnë se në praktikë gjatë krizave bankare preken të gjitha palët⁴⁰ e përfshira në biznesin e bankikut konvencional.

Një tjetër aspekt i rëndësishëm ka të bëjë me pranimin e rrezikut të investimeve bankare. Rreziku nënkupton si detyrimet ndaj depozitave të pranuar ashtu edhe rrezikun e huave të dhëna. Bankat konvencionale, të cilat përbëjnë bazën e bankikut botëror, pretendojnë se kanë një qëndrim gati indiferent ndaj huamarrësve në lidhje me pasojat në fuqinë paguese të tyre për shkak të luhatjeve në ekonomi dhe ndryshimeve në mjedisin ekonomik në përgjithësi. Kjo sjellje është një pasojë e natyrshme e strategjisë

³⁸ Hassan, K., & Lewis, M. (Eds.). (2007). Handbook of Islamic banking. Edward Elgar Publishing., faqe 39-41

³⁹ Hendrickson, J. (2011). Regulation and Instability in US Commercial Banking. Palgrave Macmillan., faqe 3-5

⁴⁰ Sheng, A., & Singh, A. (2012). The Challenge of Islamic Finance (No. 53044). University Library of Munich, Germany.

së bankave konvencionale për shkak të politikës së ndjekur tradicionalisht për *shmangien e rrezikut*. Kjo politikë është e orientuar drejt financimit të operacioneve me rrezik shumë më të ulët. Në fakt, bankierët janë të vetëdijshëm se shmangia totale e rrezikut të kthimit të kredive është më shumë një objektiv teorik se sa një objektiv praktik, pasi çdo operacion financiar është i lidhur me një nivel të caktuar të rrezikut të kthimit. Modeli aktual i bankingut konvencional pretendon të shmangë rrezikun për depozituesit e bankës dhe praktikisht është mbajtëse e rrezikut të kredive të dhëna.

Nga ana tjetër bankat mund të gëzojnë shëndet të plotë dhe të kenë një portofol të paqortueshëm, por një kërkesë në rritje për të tërhequr fondet nga depozituesit e tyre do të çojë me siguri në pamundësi për të siguruar likuiditetet e nevojshme. Në këtë rast ndodhemi përballë një krize paniku që shfaqet jo për shkak të paaftësisë paguese, por për shkak të natyrës jolikuide të bankës⁴¹. Në këtë kuadër rrezikun ndaj panikut bankar duhet ta klasifikojmë si pjesë të rrezikut sistemik, i cili në kushtet aktuale të funksionimit të bankave është i pashmangshëm qoftë nga aplikimi i politikave rregullatore, qoftë nga një menaxhim më i mirë i brendshëm i bankës. Për shkak të delegimit të rrezikut të investimeve të fondeve, nga depozituesit tek bankat dhe nga bankat në sektorin real, në rast të dështimit të sektorit real, të tre aktorët e sistemit bankar pësojnë humbje. Huamarrësit humbasin kolateralin e tyre dhe bankat në rast të uljes së çmimit të kolateralit dhe pamundësisë për të siguruar likuiditetet e nevojshme mund të shkojnë drejt falimentimit, i cili do të rezultojë gjithashtu në një humbje të konsiderueshme për depozituesit e bankave.

⁴¹ Mishkin, Frederic S. (2004). The economics of money, banking, and financial markets (7th ed.). Boston: Pearson., faqe 39

1.6.1. Roli i konceptit mbi paranë në bankingun botëror

Paraja kryen dy funksione themelore: shpreh vlerën e mallrave dhe përfaqëson instrumentin përmes të cilit mallrat këmbehen brenda tregut. Në vetvete paraja nuk është gjë tjetër përveç se një *konvencion* në bazë të marrëveshjes shoqërore për ta pranuar si njësi matëse e vlerës së mallrave dhe të shërbimeve. Nga ana tjetër paraja në kapitalizëm konsiderohet faktor prodhimi dhe si i tillë meriton të shpërblehet në formën e interesit mbi principalin e investuar në bazë nivelit të rrezikut të pranuar. Përplasjet filozofike përqendrohen në pyetjen: a bazohet modeli i bankingut konvencional në një "kthim të parave nga paratë" për të theksuar dallimin midis normës së interesit mbi principalin dhe normën e kthimit mbi një investim financiar⁴²?

Pikërisht mbi këtë përplasje filozofike mbi paranë ndërtohet edhe ndarja konceptuale midis bankingut konvencional dhe bankingut islamik. Pretendimi se transferimi i rrezikut të fondeve bankare tek huamarrësit mbron bankën konvencionale nga rreziku i tregut ka përballë aplikimin e një marrëveshje mes palëve të përfshira në sektorin bankar islamik, të bazuar në atë rregullim (*profit-and-loss sharing PLS*)⁴³ që nënkupton pjesëmarrjen e depozituesve në rrezikun e investimeve të bankave në sektorin real. Kthimi i depozituesve bëhet variabël, në varësi të performancës së përgjithshme të sektorit bankar, kështu që rreziku i investimeve të fondeve sugjerohet të jetë i ndarë proporcionalisht në mes të gjithë depozituesve të bankës. Në bazë të perceptimit mbi rolin e parasë: një mall apo njësi matëse e mallrave dhe shërbimeve modelohen një sërë dispozitash kontraktuale shtrënguese për depozituesit ndaj bankës dhe për bankën ndaj huamarrësve. Në këtë mënyrë vërehet një shpërputhje e biznesit bankar nga ecuria e

⁴² Hassan, K., & Lewis, M. (Eds.). (2007). Handbook of Islamic banking. Edward Elgar Publishing., faqe 66-69

⁴³ Warde, Ibrahim (2000). "Islamic banking in a global economy". Edinburgh University Press., faqe 20-21.

ekonomisë reale dhe rrjedhimisht të ardhurat e bankës nga modeli i kreditimit nuk realizohen në përpjesëtim të drejtë me produktivitetin natyral të investimeve të fondeve, por në bazë të përllogaritjeve dhe aplikimit të formulave matematikore mbi principalin e fondeve të vëna në dispozicion.

Koncepti i parasë reflektohet si në marrëdhënien e bankës me përdoruesit e fondeve ashtu edhe me siguruesit e tyre në formën e depozitave. Implikimi i parë i konceptit të parasë si mall (kapital) në operationet bankare konvencionale lidhet me pranimin e depozitave me interes të paracaktuar. Interesi nga huatë mbetet elementi më fitimprurës i operationeve të bankave konvencionale edhe pse shërbime si garancitë bankare, transfertat e fondeve, siguria e fondeve, lehtësimi në tregtinë ndërkombëtare dhe të tjera operatione janë pjesë të konsiderueshme të fitimeve të tyre. Në ndryshim nga bankat konvencionale angazhimi i fondeve në bankat islame⁴⁴ nënkupton pjesëmarrjen në investim, duke ndarë përpjesëtimisht fitimet/ humbjet e mundshme. Depozituesit e bankave islamike pranojnë të marrin pjesë në fitim/humbjet afatshkurtra të bankës në mënyrë proporcionale me fondet e vëna në dispozicion të bankës. Pranimi i një rreziku të moderuar nga ana e depozituesve ofron mundësinë për shmangien e ndjenjës së panikut, i cili mund të shkaktojë humbje drastike të depozitave për shkak të rënies së çmimeve të aseteve bankare në rast të përhapjes së krizës në sektorin bankar. Pasojat e krizave bankare nëse kthehen në kriza sistemike ndikojnë gjithashtu edhe në aftësinë paguese të të gjitha institucioneve⁴⁵ që nxjerrin në shitje asete të nënvlerësuar. Pranimi me kushte i rrezikut nga ana e depozituesve ndihmon në frenimin e panikut në tregun bankar.

⁴⁴ Khan, M. F., & Porzio, M. (Eds.). (2010). Islamic banking and finance in the European Union: a challenge. Edward Elgar Publishing., faqe 80-82

⁴⁵ Laura Vorpsi, Ina Cota. (2013). Systemic risk in Albanian banking system”. Albanian Socio Economic Review., faqe 3-4

1.6.2. Kufijtë e produktivitetit të burimeve financiare

Opinion i përgjithshëm në botën perëndimore është që produktet financiare dhe shërbimet në bankat islamike janë një lloj kopjeje në krahasim me tipologjinë e produkteve të ofruara në bankat konvencionale. Këto produkte financiare, të modifikuara sipas ligjeve të Sheriatit (ligjit të shenjtë islam) nuk duken të dobishme në raport me ekonominë perëndimore, por disa koncepte themelore si "*shënjimi i tregut*"⁴⁶ mund të rezultojnë shumë të dobishme në aktivitetet e bankingut konvencional. Shënjimi i tregut përfaqëson një normë fitimi të tregut, normë e cila është përdorur për të llogaritur normën e kthimit të investimeve, sepse bankat islame nuk japin para me qira apo interes por ata investojnë në asete reale⁴⁷ dhe shërbime për klientët e tyre. Vetëm nëse norma e kthimit është më e lartë se norma e synuar nga institucionit (kthimi i pritshëm i fondeve nga ana e aksionarëve dhe depozituesve), atëherë do të konfirmohet vendimi për të financuar. Përpjekja për të investuar në ekonominë reale dhe jo në produktet financiare lejon bankat të mbajnë një lidhje të fortë midis rezultateve të tyre ekonomike dhe ecurisë së ekonomisë reale.

Rëndësia e lidhjes midis ekonomisë financiare dhe reale konsideron mundësinë që huamarrësit e bankës kanë për të përmbushur detyrimet financiare për bankat, sepse të ardhurat e tyre varen nga ecuria e ekonomisë reale. Në kohë të mira për ekonominë, treguesit makroekonomikë janë në nivele të kënaqshme, por me përkeqësimin e treguesve të ekonomisë reale në sektorin bankar fillon të përkeqësohet gjendja e portofolit, duke përfshirë këtu edhe vonesat në pagesat e kredive dhe treguesit e kredive

⁴⁶ Abdul-Rahman, Y. (2009). *The Art of Islamic Banking and Finance: Tools and Techniques for Community-Based Banking* (Vol. 504). John Wiley & Sons., faqe 53-54.

⁴⁷ Abdul-Rahman, Y. (2009). *The Art of Islamic Banking and Finance: Tools and Techniques for Community-Based Banking* (Vol. 504). John Wiley & Sons., faqe 127-131.

me probleme gradualisht do të rriten. Studimi i lidhjes së sektorit financiar dhe sektorit real është i rëndësishëm, pasi nëpërmjet tij mund të kuptohet nëse sektori financiar brenda një vendi është në shërbim të ekonomisë reale dhe për këtë arsye ka një kurs të ngjashëm me atë të ekonomisë reale, apo sektori financiar ka një axhendë personale dhe është autonom në krahasim me industritë e tjera. Në rastin e fundit, në njërën anë mund të pohohet se sektori financiar është vazhdimisht në një kurs zhvillimi, por pretendimi se sektori bankar është i vetëmjaftueshëm përbën shkak për disbalancat midis tendencave ciklike dhe strukture të ekonomisë dhe sektorit bankar në tërësi.

Paaftësia e huamarrësve për të paguar këstet e kredisë në kohë nuk është vetëm një pasojë e imponuar nga ecuria e ekonomisë reale, por edhe e imponuar nga angazhimi i bankës kundrejt mbajtësve të saj të depozitave. Detyrimet kontraktuale ndaj depozituesve në një kohë të caktuar, duke shmangur tërësisht lidhjen e kthimit të principalit dhe interesit të depozitave me performancën e kredive të dhëna nga banka e detyron bankën që të mbajë të njëjtin qëndrim ndaj kreditorëve të saj. Gjendja e krijuar duket si një rreth vicioz, e shkaktuar nga mungesa e një raporti proporcional midis ecurisë së ekonomisë reale dhe kthimit të pritshëm nga investimet financiare. Në mungesë të zbatimit të parimit " *shënjimi i tregut* " në rast të përkeqësimit të gjendjes së përgjithshme të ekonomisë, përgjigja e sektorit bankar ndjek një strategji disi absurde. Në rast të përkeqësimit të situatës ekonomike dhe rritjes së pasigurisë mbi shëndetin e bankave depozituesit fillojnë të tërheqin fondet nga bankat. Tërheqja e fondeve shkakton rritjen e normave të interesit, sipas ligjeve të kërkesës dhe ofertës, duke rezultuar kështu në uljen e normës së kreditimit në treg dhe detyrimisht tkurrja e

sistemit bankar ndikon drejtpërdrejtë në përkeqësimin e mëtejshëm të situatës ekonomike.

Absurditeti qëndron pikërisht në faktin se në një kohë kur ecuria ekonomike është e dobët, sektori bankar reagon me një rritje të normave të interesit. Në një moment krize, kur fuqia paguese e huamarrësve është e dobët, për shkak të mos marrjes në konsideratë të ecurisë së ekonomisë reale, bankat rrisin çmimin e kredive të tyre, të imponuar nga çmimi i lartë i depozitave. Për shkak të delegimit të rrezikut të investimeve nga depozituesit tek bankat dhe nga bankat tek sektori real, në rast të dështimit të sektorit real, të tre grupet ndërtuese të sistemit bankar do të pësojnë humbje. Huamarrësit do të humbasin kolateralin e tyre dhe bankat në rast të reduktimit të çmimeve të kolateralit dhe pamundësisë për të siguruar likuiditetin e nevojshëm mund të shkojnë drejt falimentimit, i cili sigurisht do të rezultojë në një humbje të konsiderueshme për depozituesit e bankave. Marrëdhënia e mprehtë aktuale në bankë konvencional e ka burimin në injorimin e produktivitetit natyral të investimeve financiare dhe shkëputjen e thellë që ekziston midis ecurisë së ekonomisë reale dhe kthimit të pritshëm nga modeli i kreditimit, i cili ndjek një kurs tërësisht të pavarur të lidhur me vlerën në kohë të parasë.

1.6.3. Produktiviteti financiar dhe leva financiare

Leva financiare është shkalla në të cilën një kompani përdor letra me vlerë me të ardhura fikse të tilla si borxhi në krahasim me nivelin e preferuar të kapitalit të vet. Sa më i lartë të jetë përdorimi i financimit me borxh i një kompanie, aq më e lartë është leva e saj financiare. Një shkallë e lartë e levës financiare nënkupton pagesat të larta të interesave mbi principalin, të cilat ndikojnë negativisht në të ardhurat neto të kompanisë

dhe treguesit financiarë të saj. Nga ana tjetër, rreziku financiar është rreziku që mund t'u kanoset aksionarëve për shkak të një rritje të borxhit në raport me kapitalin e vet në strukturën e kapitalit të kompanisë. Natyrisht kompanitë kur kërkojnë të financojnë operacionet e tyre gjenden përballë vlerësimit të bankave, të cilat duhet të marrin në konsideratë edhe strukturën e tyre kapitale optimale dhe duhet të jenë gjithashtu të kujdesshme për të ruajtur një raport të pranueshëm të kredive të tyre në raport me kapitalin e përftuar nga huamarrësit të tyre. Në të njëjtën logjikë edhe bankat përdorin kapitalin e tyre dhe huamarrjen, e cila njihet ndryshe si pranim i depozitave me afat. Zakonisht bankat përdorin një nivel të lartë borxhi në krahasim me kapitalin e tyre, nivel i cili në çdo biznes tjetër të zakonshëm do të konsiderohej me rrezik të lartë.

Në një analizë të dykahshme do të mund të evidentojmë faktin se përmbushja e detyrimit të borxhit me/pa afat të bankave ndaj depozituesve lidhet në mënyrë të drejtpërdrejtë me përmbushjen e detyrimeve të borxhit të huamarrësve ndaj bankës. Kujdesi i ruajtjes së një raporti të arsyeshëm të raportit të levës financiare nga depozituesit tek banka, transferohet nga banka tek huamarrësit. Fundi i zinxhirit të biznesit bankar përfundon tek aftësia paguese e kompanive dhe individëve për të përmbushur detyrimet e kontratave të borxhit bankar. Bankat konvencionale nuk janë indiferente ndaj rezultateve ekonomike të kompanive, por një raport i lartë i levës financiare i shoqëruar me një situatë jo të mirë ekonomike mund të rrisë në nivele serioze normën e kredive me probleme në sektorin bankar dhe gjithashtu të ulë nivelin e besimit të publikut në qëndrueshmërinë dhe sigurinë e fondeve. Bankat jo vetëm duhet të tregojnë vëmendjen e duhur ndaj ciklit të biznesit në raport me ecurinë e treguesve makroekonomikë, por duhet të tregojnë kujdes edhe në masën e përdorimit të

huadhënies së tyre për të mos lejuar nivele të larta të levës financiare të huamarrësve të tyre.

Produktiviteti i burimeve financiare të ofruara nga banka në një nivel të caktuar në raport me kapitalin e vet të tyre, përbëjnë kontributin e bankës në fitimin e pritshëm nga investimi financiar në ekonominë reale. Roli i borxhit të bankës ndaj biznesit kryen funksionin e levës financiare. Një raport negativ i levës financiare me kontributin e saj në fitimet e kompanisë para shpenzimeve të interesit dhe të taksave do të thotë jo vetëm një përdorim joefikas i borxhit nga ana e kompanive, por edhe një peshë interesi të lartë në kurriz të huamarrësve kundrejt bankës. Banka nga ana e saj nuk është e përjashtuar nga rreziku i përdorimit të keq të borxhit (depozitave) dhe nivelit të lartë të levës financiare⁴⁸ që përdor në biznesin e saj. Bankat konvencionale janë biznes si të gjithë bizneset e tjera dhe në këtë këndvështrim, duke marrë në konsideratë nivelin e lartë të depozitave të pranuara (të konsideruara si borxh) mund të pohohet se kemi të bëjmë me një biznes të ekspozuar në një nivel të lartë ndaj rrezikut të falimentimit. Nga ana tjetër bankat islamike kanë një tjetër qasje ndaj depozitave, duke i konsideruar ato “pothuajse-kapital i vet”. Ndoshta, pikërisht ky aspekt e bën bankë islamik më të qëndrueshëm ndaj krizave bankare.

1.7 Shkaqet kryesore të krizave bankare

Shkaqet kryesore të krizave bankare janë: rritja në normat e interesit, rritja e pasigurisë në tregun bankar, efektet e çmimeve të aseteve në bilancet e kompanive, problemet në sektorin bankar dhe deficitin buxhetor i qeverive. Pra, vërehet se shkaqet e krizave varen

⁴⁸ Hassan, K., & Lewis, M. (Eds.). (2007). Handbook of Islamic banking. Edward Elgar Publishing., faqe 99-101

si nga ecuria e treguesve makroekonomikë ashtu edhe nga politikat e menaxhimit të brendshëm të sektorit bankar. Rritja në normat e interesit është rezultat i kreditimit të projekteve me rrezik të lartë, të cilët janë të gatshëm të paguajnë normat më të larta të interesit. Nëse normat e interesit të tregut janë rritur për shkak të rritjes së kërkesës për kredi ose për shkak të një rënie të ofertës së parasë, kreditorët me rrezik të ulët ulin kërkesën e tyre për hua ndërsa kreditorët me rrezik të lartë janë ende të gatshëm për të marrë hua. Për shkak të rritjes së rrezikut të kreditimit që rezulton nga përzgjedhja e pafavorshme⁴⁹, huadhënësit nuk do të duan më që të japin kredi. Rënia e ndjeshme e kreditimit do të çojë në një rënie të konsiderueshme të investimeve dhe aktivitetin ekonomik agregat. Një rënie e kreditimit, investimeve dhe aktivitetit ekonomik mund të shkaktohet edhe për shkak të rritjes së pasigurisë në tregjet financiare, e cila mund të vijë si pasojë e dështimit të ndonjë institucioni të rëndësishëm financiar ose për shkak të ecurisë negative të ekonomisë në periudha të konsiderueshme.

Gjendja e bilanceve të kompanive ka ndikime të rëndësishme për shkak të problemit të *informacionit asimetrik* në sistemin bankar. Një rënie e mprehtë në tregun e aksioneve përbën një faktor që mund të shkaktojë një përkeqësim serioz në bilancet e firmave që mund të rrisë efektin e përzgjedhjes së pafavorshme dhe të provokojë një krizë financiare. Rënia në vlerën neto si rezultat i një rënie të tregut të aksioneve i shtyn huadhënësit të jenë më pak të gatshëm të japin hua, sepse kur vlera e kolateralit bie, ajo ofron më pak mbrojtje për huadhënësit. Për shkak se huadhënësit janë tani më pak të mbrojtur nga pasojat e përzgjedhjes së pafavorshme ata ulin huadhënien e tyre, e cila shkakton rënien e investimeve dhe prodhimit agregat. Nga ana tjetër rënia në vlerën neto

⁴⁹ “adverse selection”-shënim i autorit

të korporatave rrit rrezikun moral, pasi nxit huamarrjen e investimeve me rrezik të lartë. Një rënie e mprehtë në nivelin e çmimeve shkakton një rënie të konsiderueshme në vlerë reale neto të kompanive dhe rrit rrezikun e përzgjedhjes së pafavorshme dhe problemet e rrezikut moral me të cilat përballen huadhënësit. Si rezultat i përkeqësimit të bilanceve të kompanive, përzgjedhja e pafavorshme dhe problemi i rrezikut moral bëhen më të rënda për huadhënësit potencialë, duke çuar kështu në një rënie të kreditimit dhe të aktivitetit ekonomik. Ekziston, pra, një arsye e fortë pse rritja në normat e interesit mund të jenë një faktor i rëndësishëm që shkakton krizat financiare.

Problemet në sektorin bankar luajnë një rol të madh në tregjet financiare për shkak se bankat janë të pozicionuara mirë për t'u angazhuar në aktivitete që ndikojnë në lehtësimin e aktivitetit ekonomik. Gjendja e bilanceve të bankave ka një ndikim të rëndësishëm në normën e kreditimit total të ekonomisë. Nëse bankat vuajnë një përkeqësim të bilancit të tyre ata do të kenë më pak burime për të dhënë hua, dhe huadhënia bankare do të ketë rënie. Tkurja e kreditimit, rrjedhimisht çon në një rënie të investimeve, gjë e cila ngadalëson aktivitetin ekonomik. Nëse përkeqësimi në bilancet e bankave është serioz, atëherë bankat do të fillojnë të dështojnë dhe rritja e ndjenjës së panikut mund të çojë në falimentim edhe bankat më të shëndetshme financiarisht. Në historinë e bankave, numri më i madh i falimentimit të bankave ka ndodhur për shkak të panikut bankar. Burimi i infektimit të tyre nga paniku është përsëri informacioni asimetrik. Në një situatë paniku, depozituesit nga frika për sigurinë e depozitave të tyre (në mungesë të sigurimit të depozitave) dhe duke mos patur njohuri të detajuara për cilësinë e portofolit të huave të bankave, do të kërkojnë të tërheqin depozitat e tyre deri

në pikën që bankat të falimentojnë. Paniku bankar shkaktohet si rezultat i rritjes së përzgjedhjes së pafavorshme dhe problemeve të rrezikut moral në tregjet e kreditit.

Për shkak të mosarritjeve fiskale, deficitit buxhetor i qeverive mund të shkaktojë frikën e falimentimit mbi borxhin e qeverisë. Si rezultat i mosbesimit të individëve dhe kompanive mbi bonot qeveritare, qeveria mund të hasë vështirësi në shitjen e bonove të saj dhe kështu që ajo mund të përdorë mjete detyruese për bankat për të blerë bonot e thesarit. Nëse borxhi qeveritar do të pësojë një ulje të çmimit në treg për shkak të disbalancave fiskale të qeverisë, atëherë kjo mund të dobësojë ndjeshëm bilancet bankare dhe do të çojë në një tkurrje të kredidhënies për arsyet e përshkruara më sipër. Frika ndaj falimentimit të borxhit të qeverisë mund të nxisë krijimin e një krize mbi këmbimin valutor, ku vlera e monedhës vendase do të zvogëlohet ndjeshëm për shkak se investitorët do të tërhiqnin fondet e tyre jashtë vendit. Këto probleme të bilanceve të qeverive dhe të bankave për shkak të informacionit asimetric do të mund çojnë në një rritje të përzgjedhjes së pafavorshme dhe problemit të rrezikut moral, duke përfunduar në një rënie në kreditimit dhe në një tkurrje të aktivitetit ekonomik.

Prania e shpenzimeve të transaksioneve në tregjet financiare shpjegon rolin që luajnë ndërmjetësit financiarë në tregjet financiare. Një arsye tjetër e shpenzimeve të konsiderueshme për ndërmjetësit financiarë lidhet me faktin se në tregjet financiare, njëra palë shpesh nuk ka informacion të mjaftueshëm për palën tjetër për të marrë vendime të drejta. Kjo pabarazi në informacion është quajtur informacion asimetric. Mungesa e informacionit krijon probleme në sistemin financiar në përdorimin joeficient të fondeve dhe rritje të rrezikut të kthimit të tyre. Përzgjedhja e pafavorshme, e cila është pjesa e parë e problemit të informacionit asimetric, ndodh si pasojë e mungesës së

informacionit të nevojshëm para realizimit të transaksionit dhe ndodh kur huamarrësit potencialë, të cilët kanë më shumë mundësi për të pasur një rezultat kthimi të kredisë me rrezik të lartë, kanë më shumë gjasa të për zgjidhen si huamarrës të bankave sepse janë të angazhuar më aktivisht në kërkesën për kredi. Përzgjedhja e pafavorshme rrit mundësinë e rritjes së normës së kredive me probleme, duke u imponuar bankave të kufizojnë masën e dhënies së kredive në treg. Rreziku moral, nga ana tjetër është problemi i krijuar nga informacioni asimetrik pas realizimit të transaksionit. Rreziku moral në tregjet financiare ka të bëjë me rrezikun e përdorimit të fondeve të kredituara nga banka në aktivitete që konsiderohen të padëshirueshme nga pikëpamja e huadhënësve të parë (depozituesit), sepse angazhimi i fondeve në të tilla aktivitete redukton mundësinë e kthimit të kredive.

1.8 Roli i panikut bankar në krizat bankare

Paaftësia paguese në sektorin bankar është një sinjal i fortë për mundësinë e shfaqjes së panikut bankar. Paaftësia paguese i referohet kryesisht rënies së treguesve ekonomikë, në një periudhë të mëparshme, e cila është shoqëruar nga një rënie në vlerën e aktiveve të bankës. Në mënyrë që të reduktojnë rrezikun e falimentimit, bankat vënë në shitje kolateralin për vlerën e detyrimit të mbetur nga huamarrësit. Nëse norma e kredive me probleme rritet me ritme të shpejta dhe mundësia për të shitur me çmime të pranueshme garancitë e kredive të dhëna reduktohet, situata mund të jetë me rrezik të lartë për sektorin bankar. Kur një bankë është në prag të falimentimit, situata duhet të analizohet në mënyrë të tillë që të kuptojmë nëse ajo është e aftë të mbijetojë pa ndërhyrjen e qeverisë. Ky reagim është i lidhur me ndërmarrjen e një sërë hapash që kanë të bëjnë me

kufizimin e kreditimit në sektorë të veçantë të ekonomisë apo ndalimin e plotë të kreditimit, me plotësimin e kërkesave për kapital shtesë dhe zakonisht me një ndryshim në drejtimin e bankës.

Natyra jolikuide e bankës është një tjetër arsye për ekspozimin e bankave konvencionale drejt panikut. Paniku në këtë rast nuk është i lidhur domosdoshmërisht me performancën e investimeve të bankës ose të normës së kredive me probleme në sektorin bankar, por është i lidhur me paaftësinë e ofruesve të fondeve të tyre për të vlerësuar nëse institucionet bankare janë të sigurta apo jo. Banka mund të jetë financiarisht e “shëndoshë” dhe të ketë një menaxhim të mirë të portofolit të huave, por një kërkesë në rritje për të tërhequr fondet nga depozituesit e saj do të mund të çojë në paaftësinë e saj për të siguruar likuiditetin e nevojshëm. Kjo pamundësi do të rezultojë në falimentimin e bankave, pavarësisht performancës së tyre të mirë në treg. Bankat nuk mund të rezistojnë përballë një krizë paniku, sepse ato mbajnë vetëm një rezervë të vogël për t’ju përgjigjur një kërkesë të natyrshme të depozituesve për likuiditet, pasi shumica e fondeve janë përdorur në investime financiare. Në këtë pikë, banka nuk do të jetë në gjendje t’i përgjigjet kërkesës për likuiditet në një kohë kur huamarrja ndërbankare është ndërprerë për shkak të panikut të përhapur në këtë sektor.

Paniku i depozituesve ka të bëjë me faktin se fondet e tyre janë të sigurta deri në një nivel të caktuar. Pavarësisht se të dhënat historike sugjerojnë se humbjet për shkak të krizave bankare kanë qenë mesatarisht të mëdha në masën 10% të PBB-së vjetore, siguria e depozitave mbi nivelin e garantuar me ligj është konsideruar një çështje e lidhur ngushtë midis bankës dhe depozituesve të saj. Qeveritë përkatëse kanë sugjeruar një nivel të arsyeshëm të sigurisë dhe në qoftë se ky nivel tejkalohet, depozitat do të jenë

subjekt i rrezikut. Bankat mund të gëzojnë shëndet të plotë dhe të kenë një portofol të qëndrueshëm, por një kërkesë në rritje për të tërhequr fondet nga depozituesit e saj do të çojë me siguri në pamundësi për të siguruar likuiditetet e nevojshme. Në këtë rast ndodhemi përballë panikut që shfaqet jo për shkak të paaftësisë paguese të huamarrësve, por për shkak të natyrës jolikuide të bankës. Në këtë kuadër, rreziku ndaj panikut bankar duhet klasifikuar si pjesë e rrezikut sistematik, i cili në kushtet aktuale të teknologjisë bankare konvencionale është i pashmangshëm qoftë nga aplikimi i politikave rregullatore, apo qoftë nga një menaxhim më i mirë i bankës. Paniku bankar për shkak të shqetësimit të depozituesve për pjesën e fondeve të tyre të pasiguruara është vlerësuar nga ana e qeverive si një çështje e brendshme midis bankave dhe depozituesve të tyre.

Reagimi i institucioneve rregullatore të gjendura përballë situatave të krizave bankare është në funksion të tipit dhe të madhësisë së dëmit që prek sistemin financiar. Në një situatë të rrezikut josistematik në qendër të vëmendjes janë rezultatet financiare dhe menaxhimi i institucionit financiar që ka një performancë të dobët. Në një rast të tillë të izoluar, paniku bankar nuk përbën një rrezik për të gjithë sistemin bankar. Nga ana tjetër në një situatë të rrezikut sistematik i gjithë tregu infektohet nga ndjenja e pasigurisë. Ndërhyrjet qeveritare për të siguruar likuiditet mund të sigurojnë kapital shtesë për sektorin bankar, por lajmi për ndërhyrjen e qeverisë për të stabilizuar situatën shkakton gjithashtu një rritje të panikut në treg⁵⁰. Në një moment të tillë, stabiliteti i sistemit bankar kufizohet nga mundësia e buxhetit të shtetit për të siguruar likuiditetet e nevojshme dhe nga gatishmëria e qeverisë për të marrë përsipër një rrezik kaq të lartë.

⁵⁰ Hoggarth, G., Reidhill, J., & Sinclair, P. J. (2004). On the resolution of banking crises: theory and evidence., faqe 7

Në këto kushte, kur shumica e politikave rregullatore dhe e kufizimeve të aktivitetit në sektorin bankar janë të përqendruara në mbrojtjen e depozitave dhe qëndrueshmërisë së sektorit bankar, një modifikim i marrëdhënies së mprehtë midis bankës dhe depozituesve mund të ndihmojë sistemin bankar që ai të jetë i mbrojtur nga krizat e panikut. Kjo mbrojtje mund të vijë si rezultat i një marrëveshjeje të re midis depozituesve dhe bankës. Pa ndryshuar asgjë tjetër në politikat rregullatore aktuale dhe nga sigurimi i depozitave, për diferencën e zbuluar të depozitave mund të lidhet një marrëveshje e pranimi të rrezikut të humbjes së moderuar të depozitave në periudha afatshkurtra, duke i mbuluar këto humbje afatshkurtra me fitimet potenciale të sektorit bankar në planin afatgjatë. Një marrëveshje e re ndërmjet palëve të përfshira në sektorin bankar, e bazuar pjesërisht në rregullin (*profit-and-loss sharing PLS*)⁵¹ e pjesëmarrjes së depozituesve në rrezikun e investimeve të bankave në sektorin real mund të jetë një zgjidhje e qëndrueshme kundrejt krizave të panikut. Kthimi i depozituesve (*norma potenciale e interesit*) mund të jete variabël, në varësi të performancës së përgjithshme të sektorit bankar, kështu që rreziku mund të ndahet proporcionalisht midis depozituesve të bankës.

Depozituesit e pambrojtur nga rreziku ndaj panikut, në vend të marrëveshjes aktuale dhe për të garantuar jo vetëm principalin e depozitës, por edhe kthimin e parashikuar mbi depozitat, mund të pranojnë një marrëveshje të re të bazuar në rezultatet reale të bankës më shumë se sa në parashikimet kontraktuale. Kjo marrëveshje e re, duke pranuar një humbje të përkohshme të moderuar mbi depozitat, si pasojë e rënies së treguesve

⁵¹ Ibrahim Warde. (2000). "Islamic banking in a global economy". Edinburgh University Press., faqe 20-21.

ekonomikë në periudha afatshkurtra, humbje të cilat parashikohen të rikuperohen në terma afatgjatë, do të bënte të mundur shmangien e rrezikut të panikut.

Qëllimi i kësaj marrëveshjeje ka të bëjë me shmangien e humbjeve të mëdha për depozituesit individualisht dhe për bankën në tërësi si dhe për një shpërndarje të përkohshme të humbjes potenciale në mënyrë proporcionale midis mbajtësve të depozitave. Kjo shpërndarje proporcionale do të shmangte radhët e panikut në sportelet e bankave, pasi ngutja e depozituesve që shkojnë të parët në sportel nuk mund të ketë rezultate të kthimit mbi depozitat më të larta se të depozituesve që janë më mbrapa në radhë. Shmangia e rregullit “*prima facie*” duket se favorizon jo vetëm bankat, por nga ana tjetër bindshëm mund të pohohet se kjo marrëveshje është po aq e dobishme edhe për depozituesit. Shmangia e panikut jo vetëm që mbron vlerën e aseteve të sistemit bankar, të siguruara nga përdorimi i depozitave, por njëkohësisht injekton siguri dhe optimizëm në ecurinë dhe vazhdimësinë e ekonomisë reale.

KAPITULLI II : KONTEKSTI HISTORIK I TREGUT BANKAR

2.1 Epoka antike

Tempujt fetarë në botën antike kanë luajtur rolin e “bankave” të para në botë. Natyrisht forma e bankingut ka qenë më primitive, por konceptet e funksionimit të tyre kanë ngjashmëri me format moderne të bankingut. Depozitat e bankave antike fillimisht përbëheshin nga drithërat, kafshët, mjetet bujqësore dhe më pas vendin e tyre e zunë metalet e çmuara. Në qytetërimet e lashta tregtia ka qenë shumë e zhvilluar dhe për pasojë janë zhvilluar edhe mënyrat e pagesës. Që prej shekullit të XVIII-të p.e.s. janë gjendur të ruajtura nga klerikët e tempujve në Babiloni të dhënat e kredive për tregtarët. Tempujt grekë, si dhe subjektet private dhe qytetare, kanë kryer transaksione financiare të tilla si kredi, depozita dhe operacione të këmbimit valutor. Këmbimi valutor në kohët antike përcaktohej në bazë të luhatjeve të tregut dhe është shumë i ngjashëm me operacionet moderne të këmbimit valutor. Dallimi kryesor i operacioneve të këmbimit të parave në epokën antike nga operacionet moderne ka të bëjë me ndryshimet në

karakteristikat e parasë antike në krahasim me formën moderne të tyre. Përdorimi i parasë moderne është i lidhur me konceptin “fiat-money”, e cila nënkupton monedha të standardizuara dhe të palidhura me vlerën e një malli të caktuar, ndërsa në epokën antike paratë janë përfaqësuar kryesisht nga ari dhe argjendi.

Zhvillimi i tregtisë nxiti kërkesën për financim, duke u orientuar në financimin e mallrave dhe të transportit të tyre. Për të plotësuar kërkesat për financim huadhënësit e parave u shfaqën në tregun financiar antik. Në përgjithësi huadhënësit e parë ishin qytetarët e pasur që gjeneronin të holla duke kursyer. Gjatë antikitetit⁵², të pasurit dhe elita filluan të jepnin para me interes. Në fund të Republikës së Romës shumë prej senatorëve dhe kalorësve nuk pranonin publikisht këtë burim të të ardhurave, qoftë në formë të çrregullt apo periodike. Pavarësisht faktit se dhënia me interes e parave nuk ishte e ndaluar, shqetësimi i tyre lidhej me faktin se ata nuk preferonin të shfaqeshin në publik si kreditorë, të cilët mbanin pretendimet e borxhit. Shfaqja e depozitave bankare (në Greqi, shekullin e V-të p.e.s., dhe në Romë në fund të shekullit të IV p.e.s.) është një ngjarje me rëndësi të madhe në historinë e bankingut botëror. Ajo shënon një pikë kthese në aspektin ekonomik dhe në evolucionin social të shoqërive të lashta.

2.1.1 Roli i institucioneve bankare në antikitet

Roli i institucioneve bankare në antikitet është zhvilluar me kohën për të arritur deri në stadin aktual të ditëve të sotme. Periudha e lashtë e bankingut ka zhvilluar konceptet elementare të secilit funksion të bankingut modern. Funksionet kryesore të

⁵² Andreau, J. (1999). Banking and business in the Roman world. Cambridge University Press., faqe 23

institucioneve bankare në antikitet⁵³ kishin të bënin me: depozitimin, shkëmbimin e monedhave, dhënien e kredive, dhe instrumentet për tregtimin në distancë.

Pranimi i depozitave është funksioni i parë i operacioneve bankare. Ai e ka origjinën në Mesopotami në vitet 3000 p.e.s dhe në Babiloni në vitet 2000 p.e.s., në tempujt fetarë që shërbenin si vende të sigurta për ruajtjen e pasurive. Në Egjipt centralizimi i të korrave në depot shtetërore gjithashtu çoi në zhvillimin e një sistemi të depozitimit të pasurive. Depozitat e drithërave dhe mallrave të tjera u pranuan nga shoqëria për ruajtjen e sigurt të tyre. Në këtë mënyrë depozitimi i mallrave për arsye sigurie mund të konsiderohet si procesi paraardhës i formës moderne të depozitave bankare. Me kalimin e kohës për tërheqjen e sasive të ndryshme të drithërave nga pronarët, të cilët e kishin depozituar mallin e tyre kryesisht për arsye sigurie, u bë si një praktikë e rëndomtë metoda e pagesës së borxheve me sasi të caktuara drithi ndaj personave të tretë, duke përfshirë mbledhësit e tatimeve, priftërinjtë dhe tregtarët. Duhet të theksohet fakti se depozitimi i mallrave në këto tempuj dhe faturat e lëshuara për palët e treta nuk kishin për qëllim të fitonin interes, por thjesht për të mbajtur gjërat e vlefshme në vend të sigurt dhe si mjet pagese kryesisht për të paguar borxhet ndaj palëve të treta.

Shkëmbimi i monedhave të ndryshme kryhej kundrejt pagesës së një tarife të vogël për çdo bankier. Për më tepër transfertat e parave kryhej nga një llogari në një tjetër e shoqëruar me një komision për transferimin e fondeve. Një tjetër formë interesante e biznesit bankar në kohët antike ishte kërkesa për garanci për kreditimin e individëve. Kredia për biznesin shoqërohej me kërkesën për garantimin e huadhënies nëpërmjet depozitave, letrave me vlerë, metaleve të çmuara dhe pasurive të patundshme.

⁵³ Andreau, J. (1999). Banking and business in the Roman world. Cambridge University Press., faqe 102-104

Zhvillimi i praktikave të tilla lindi nevojën për të vendosur dhe për të shqyrtuar zyrtarisht korrektësinë e peshave dhe cilësinë e materialeve të përdorura si njësi matëse e vlerës kontraktuale. Larmia e madhe e përdorimit të monedhave fillimisht në Greqi, ishte forma më e hershme dhe më e zakonshme e bankave greke. Zakonisht nga ky fakt përfitonin këmbyesit e monedhave që kryenin biznesin e tyre rreth tempujve ose rreth ndërtesave të tjera publike.

Dhënia e kredive me interes të paracaktuar mbi principalin (i përbërë nga mall ose para) ka qenë një praktikë e përhapur në botën antike. Norma normale e interesit për argjendin në Babiloni, varionte midis vlerave 10-25%, ndërsa për drithërat norma e interesit vjetor luhatej ndërmjet vlerave 20-33%. Në pjesë të tjera të Lindjes Antike norma e interesit për kredi ka qenë herë pas here disi më e lartë. Interesi ishte i ndryshueshëm në përputhje me rreziqet e biznesit, duke përfshirë edhe kufizimet shtetërore në një maksimum interesi zakonisht të fiksuar midis vlerave 20-30%. Një rast i veçantë mund të konsiderohet praktika e papranueshme e kreditimit të kapitalit nëpërmjet garantimit individual të huasë nga huamarrësit. Për një periudhë të konsiderueshme kjo ka qenë një nga format kryesore të garantimit të kredive në Greqi. Në qoftë se debitori nuk ishte në gjendje të paguante në kohën e përcaktuar sipas marrëveshjes, ai e humbte lirinë e tij duke u kthyer në një rob, shpesh i destinuar për shitje jashtë vendit. Pavarësisht nga të metat dhe rreziqet e kredisë shumë tregtarë grekë dhe pronarët e anijeve nuk hezitnin të merrnin kredi në shuma të mëdha⁵⁴. Në fund të shekullit të V-të dhe fillimi i shekullit të IV p.e.s. bankat kishin hedhur hapa të rëndësishëm në tregun financiar të Athinës, operacionet e të cilave ishin të lidhura

⁵⁴ Özsoy, I., & Sayfullin, S. (2006). Banking: Past and present. IBSU Scientific Journal, 1(1), 74-85., faqe 78-79

drejtpërdrejt me financimin e tregtisë. Aplikimi i interesit ishte një praktikë mjaft e zakonshme, duke përfshirë disa kufizime ligjore të karakterit rregullues.

Një mjet i rëndësishëm në sektorin e financës ishin instrumentet e tregtimit në distancë të largët të ngjashme me formën moderne të letrave të kreditit. Qëllimi themelor i përdorimit të letrës së kreditit ishte përshpejtimi i pagesave në distancë të largët dhe transferimi i sigurt i fondeve. Në Evropë letra e kreditit përdorej edhe për të kryer pagesa në monedha të ndryshme, duke marrë në konsideratë edhe kurset e këmbimit nga një vend në një vend tjetër. Një formë e tillë e letrës së kreditit është njohur me termin “*kambial*”, e njohur ndryshe si fatura të këmbimit. Ajo u përdor fillimisht për të dhënë kredi për klientët, të cilët kanë për qëllim të paguajnë në të ardhmen, por përhapja e saj e madhe në tregun financiar e zgjeroi përdorimin e saj në pagesën e borxheve të jashtme, pasi në këtë mënyrë reduktoheshin shpenzimet e transfertave fizike të monedhave dhe eliminohej rreziku i grabitjeve. Letrat e kreditit janë përdorur zakonisht në transaksionet tregtare, në të cilat blerësi dhe shitësi janë fizikisht larg nga njëri-tjetri. Shitësi pranonte letrën e kreditit të blerësit të mallrave të tij dhe e dërgonte së bashku me dokumentet e transportit detar propozimin tregtar të bankës së tij. Banka i paraqiste draftin blerësit për pranimin e detyrimit dhe blerësi pranonte detyrimin për të paguar brenda një periudhe kohe të paracaktuar në propozimin tregtar. Një letër krediti e tillë e pranuar nënkuptonte një kontratë bankare midis palëve dhe përfaqësonte një angazhim ligjor nga ana e blerësit për të paguar detyrimin financiar të përcaktuar.

2.1.2 Përhapja e judaizmit, krishtëritit dhe islamit dhe pikëpamja mbi aplikimin e normës së interesit

Praktika e kreditimit duke e ngarkuar shumën e principalit me interes është konsideruar si e pamoralshme nga të gjitha fetë. Në Indinë e lashtë, në ligjet bazuar në Veda, shkrimet e shenjta më të vjetra të Hinduizmit⁵⁵, aplikimi i interesit mbi principalin konsiderohet mëkat i madh dhe kufizon veprimtarinë financiare që aplikojnë normat e interesit. Në judaizëm, në Torah (emri hebre i Ligjit të Moisiut, pesë librat e parë të Dhiatës së Vjetër) e kanë ndaluar kamatën midis hebrenjve, ndërsa në Talmud (Ligji Oral që plotëson shkrimet e shenjta për hebrenjtë ortodoksë) mund të shihet një paragjykim i qëndrueshëm kundër përdorimit të kamatës apo fitimit mbi principalin. Sipas krishtërit, ndalime dhe kufizime të ashpra mbi përdorimin e kamatës kanë operuar për më shumë se 1400 vjet, por gradualisht Kisha e Krishterë u përkul ndaj presioneve të teologëve reformistë dhe nevojave të tregtisë dhe me kalimin e kohës qëndrimi ndaj përdorimit të interesit mbi principalin erdhi duke u zbutur, duke konsideruar vetëm interesin e tepruar (*usury*) si të dënueshëm. Sipas Judaizmit, për izraelitët ishte e ndaluar të kërkonin ndonjë rritje mbi shumën e principalit të dhënë hua në transaksionet tregtare, por ata mund të mund të aplikonin interes ndaj joizraelitëve, e cila lehtësisht mund të interpretohet si diskriminim në tregti në marrëdhëniet ndërmjet izraelitëve dhe kombeve: "Mos e ngarkoni me interes vëllanë tuaj, qoftë në të holla ose ushqim apo ndonjë gjë tjetër që mund të fitojë interes. Ju mund të ngarkoni me interes një të huaj, por jo vëllanë tuaj."⁵⁶

Duke shqyrtuar burimet e doktrinës së krishterë mbi përdorimin e interesit në aspektin biblik, mund të ofrohen disa argumente për ndalimin e kamatës. Shkrimet biblike kufizojnë rreptësisht aktivitetet e kredisë të lidhura me përdorimin e interesit mbi

⁵⁵ Hassan, K., & Lewis, M. (Eds.). (2007). Handbook of Islamic banking. Edward Elgar Publishing., faqe 3-4

⁵⁶ Hassan, K., & Lewis, M. (Eds.). (2007). Handbook of Islamic banking. Edward Elgar Publishing., faqe 3-4

principalin dhe me kolateralin e përdorur për të garantuar kredinë (Ligji i Përtërirë 24). Këto kufizime kanë pasur për qëllim reduktimin e pushtetit të kreditorit dhe parandalimin e debitorit në pranimin e kushteve që e detyrojnë të paguajnë interes mbi principalin. Dënimi i kamatës bëhet për shkak se ajo çon në pabarazi e cila është në kundërshtim me drejtësinë hyjnore. Justifikimi moral për tregti dhe pasuri që rrjedhin nga tregtia, varej nga fakti nëse këmbimi ishte realizuar vetëm në barazi proporcionale ndërmjet palëve. Në këtë aspekt kamata ishte konsideruar si mjeti me të cilin të pasurit pranonin një të ardhur që bie ndesh me pikëpamjet mesjetare mbi punën. Puna sipas besimit të krishterë konsiderohej një virtyt pozitiv dhe plotësonte të vetmin arsyetim për çdo lloj fitimi dhe të ardhurash ekonomike. Një pikëpamje interesante e botës së krishterë mesjetare është koncepti i produktivitetit të parasë së fajdexhinjve: “Jo vetëm që fajdexhinjtë nuk punojnë, por ata i detyrojnë paratë e tyre të punojnë për ta. Madje edhe gjatë gjumit të tyre, paratë e fajdexhinjve punojnë dhe janë duke realizuar fitim. Ata nuk respektojnë ditët e pushimit, edhe fshatarët i lejojnë bagëtisë të pushojnë të dielave, por fajdexhinjtë nuk mund të lejojnë paratë e tyre të respektojnë ditët e pushimit. Sipas kanonistëve, koha përbënte një konsideratë të rëndësishme në mëkatën e kamatës. Në këtë kuadër interesi përbënte një pagesë për kalimin e kohës dhe një fajdexhi konsiderohej dikush që merrej me shfrytëzimin e vetë kohës. Koha i takon Perëndisë, një zotërim hyjnor dhe ata ishin duke shitur diçka që nuk u përkiste atyre. Ata ishin grabitës të kohës, gangsterë mesjetarë. Së fundi, më i mallkuar nga të gjithë ishte se interesi ishte i fiksuar dhe i sigurt. Ajo përbënte një pagesë fikse të përcaktuar që më parë për një kredi në të holla ose në mallra, e cila nuk parashikonte rrezik për huadhënësit.

Deri në vitin 1050 aplikimi i interesit është konsideruar nga Kisha si një shenjë e lakmisë dhe mungesë e bamirësisë. Legjislacioni më i ashpër i Kishës Katolike ndaj aplikimit të interesit u miratua nga Këshilli i Vjenës në vitin 1317, në të cilin parashikohej jo vetëm shkishërimi i fajdexhinjve por edhe i çdo sundimtari që lejonte përdorimin e kamatës, duke e klasifikuar aplikimin e interesit si herezi. Në Evropën katolike, ndalimi i kamatës ka vazhduar të praktikohet deri në fund të shekullit të XVIII-të.(Vatikani formalisht e ka njohur legjitimitetin e interesit vetëm në vitin 1917). Në Angli, akti i fundit ligjor që dënon interesin si kundërshtim ndaj ligjit të Perëndisë është miratuar në vitin 1571. Nga viti 1600 në vazhdim debati është transformuar nga dënimi i plotë i dhënies së parave me interes, në diskutimin e nivelit më të përshtatshëm maksimal legal të tij. Në fund, debati u zhvendos në diskutimin nëse një nivel maksimal ligjor mund të jetë i pranueshëm në të gjitha vendet, duke përfunduar në tezën e Adam Smithit që mbështeste kufizimin e normave të interesit të bazuar në ekuilibrin e forcave të tregut. Në Britaninë e Madhe, akti i vitit 1854 lidhur me huadhënien shfuqizoi ligjin që parashikonte normën maksimale 5 për qind mbi principalin dhe lejoi huadhënësit të aplikojnë një normë interesi të bazuar në forcat e tregut financiar. Në vitin 1927 u ndërмор një përpjekje për të mbrojtur huamarrësit e pambrojtur, duke vendosur një limit prej 48 për qind ndaj principalit në normë vjetore. Gjithsesi, që prej miratimit të aktit të Kreditimit të Konsumatorit në vitin 1974, nuk ekzistojnë më kufizime të tilla⁵⁷.

Në jurisprudencën islame ka dy kategori urdhëresash: "*ibadet*" (adhurim) që rregullon marrëdhëniet midis njeriut dhe Zotit dhe "*xhamalat*" (marrëdhëniet e ndërsjella) që rregullojnë marrëdhëniet midis njerëzve. Parimi i përgjithshëm në rastin e ibadetit është

⁵⁷ Iqbal, M., & Molyneux, P. (2005). Thirty years of Islamic banking: history, performance, and prospects., faqe 11-12

se asgjë nuk është e lejuar nëse nuk shoqërohet me leje të qartë nga burimet e ligjit hyjnor. Me fjalë të tjera, një akt konsiderohet adhurim vetëm nëse është urdhëruar në mënyrë të qartë. Në grupin e dytë të urdhëresave parimi i përgjithshëm është që, lejueshmëria e një akti konsiderohet e tillë që çdo gjë është e lejuar nëse nuk ndalohej në mënyrë të qartë nga Perëndia. Ka shumë pak lloje të aktivitetit që janë të ndaluara. Qëllimet e ndalesave të tilla janë për të siguruar mundësi të barabarta dhe për të mbrojtur interesat e palëve më të dobëta, për të siguruar drejtësi dhe për të siguruar përfitim reciprok për palët, si dhe për shoqërinë në tërësi me qëllim promovimin e harmonisë sociale. Sipas doktrinës *Universale të Lejueshmërisë*, Islami i lejon palët kontraktuese që të bien dakord pa i kufizuar në asnjë kusht për aq kohë sa ata nuk shkelin ndonjë vendim të Sheriatit (Ligjit Islam). Në një hadith (thënie profetike) të njohur autentik thuhet: "Të gjitha kushtet kontraktuale u lejojnë myslimanëve që të qëndrojnë në fuqi, me përjashtim të kushteve të cilat lejojnë atë që është e ndaluar apo ndalojnë atë që është e ligjshme" (Sunan Abu Davudi, 1981). Siç mund të shihet, parimi i lejueshmërisë jep një hapësirë shumë të gjerë për hartimin e kontratave në botën islame⁵⁸.

Islami ndalon çdo formë të aplikimit të interesit mbi principalin dhe në thelb nënkupton fiksimin e një kthimi pozitiv mbi principalin e një kredie, si shpërblim për kohën e përdorimit. Nuk ka ndryshim nëse kthimi i pritshëm është i madh apo i vogël, fiks apo i ndryshueshëm, një sasi absolute që paguhet paraprakisht ose në maturim, ose në formën e një dhurate ose shërbimi që duhet marrë një kusht për kredinë e ofruar. Gjithashtu nuk bëhen dallime nëse kredia përdoret për qëllime të konsumit apo të biznesit. Në

⁵⁸ Iqbal, M., & Molyneux, P. (2005). Thirty years of Islamic banking: history, performance, and prospects., faqe 7-8

kuptimin e saj themelor, aplikimi i interesit (riba) përkufizohet si çdo mjet ose shërbim financiar ose jo-financiar i tepërt ndaj principalit të një kredie që duhet të paguhet nga huamarrësi për huadhënësin si një kusht për shumën e kredisë (principalin) për kohën e përdorimit deri në maturimin e kredisë. Gjatë gjithë historisë ka patur konsensus midis juristëve islamë që interesi i bankës është i mbuluar nga ky ndalim, por juristët islamë kanë klasifikuar më në detaje përdorimin e interesit. Lloji i kamatës i përshkruar më lart është quajtur “riba el-qurud ose riba el-nasa”, duke iu referuar si lloji i kamatës e cila është përmendur qartë në Kur'an⁵⁹ dhe është i njohur sot si interesi mbi principalin e kredive. Islami, gjithsesi, dëshiron të eliminojë jo thjesht shfrytëzimin në institucionin e interesit, por edhe atë që është e panatyrshme në të gjitha format e shkëmbimeve të padrejta në transaksionet e biznesit. Kështu “riba” termi ka një kuptim më të plotë dhe nuk ka të bëjë thjesht me kufizimin e aplikimit të interesit në kredidhënie, por mund të kufizojë gjithashtu transaksionet e shitblerjes.

2.2 Arsyet fetare dhe kulturore që vonuan lindjen e sistemit bankar në Evropë

Ligjet kanonike miratoheshin nga këshillat ekumenikë, papët dhe peshkopët. Në fillim e saj Kisha e dënoi kamatën në Kanunet Apostolike në Këshillin e Arles në vitin 314, e ndjekur nga Këshilli i Nikeas në vitin 325 dhe Këshilli i Laodicis në vitin 372. Ligji i parë kanonik kundër përdorimit të interesit ishte i Enklikës Papale të Papës Leo i Madh, papës që qëndroi në krye të Kishës Katolike nga viti 440 deri në vitin 461. Ligji i fundit kundër kamatës është nxjerrë në vitin 1745 nga Papa Benedikt XIV⁶⁰. Kisha Katolike

⁵⁹ Iqbal, M., & Molyneux, P. (2005). Thirty years of Islamic banking: history, performance, and prospects., faqe 7-11

⁶⁰ Hassan, K., & Lewis, M. (Eds.). (2007). Handbook of Islamic banking. Edward Elgar Publishing., faqe 65-69

ka mbajtur gjithmonë një qëndrim kundër aplikimit të normës së interesit, megjithëse forca e qëndrimit ndaj tij ka ndryshuar me kalimin e kohës. Në mungesë të një ekonomie të zhvilluar dhe një gjendje të dobët të tregut të kapitalit, pushteti kishtar zotëronte jo vetëm një njësi të madhe të prodhimit, por ishte praktikisht edhe grumbulluesi i shumave të mëdha të parave. Për Kishën kredia pa interes konsiderohej 'biznes i mirë', pasi në këtë mënyrë gjenerohej entuziazëm në popull për fenë. Në këte mënyrë autoritetet kishtarë kanë vepruar si një formë sigurimi financiar, duke transferuar burimet financiare tek familjet që ishin në situata të vështira, kur ata kishin më shumë nevojë për ndihmë.

Nga pikëpamja sociale në Evropën mesjetare konsiderata për fajdexhinjtë ishte e barasvlerësuar me veprimet e keqbërësve më të këqij. Në të vërtetë, ndalimi i kamatës parashikonte dënime edhe më rigorozë se urdhëresat kundër vrasjes. Në disa raste specifike vrasjet edhe mund të faleshin, por asgjë nuk mund të justifikonte kamatën. Gjithashtu, mëkati konsiderohej i ndarë ndërmjet të gjithë atyre që komplotojnë, që nga zyrtarët publikë që sanksiononin kamatën dhe madje edhe nga vetë debitorët. Debitorët që marrin para me interes në një farë mënyre marrin pjesë në mëkatin e kreditorit. Në rast se konstatohej kamata, për personin e zbuluar do të thoshte se fitonte statusin e një të dëbuar social⁶¹. Mendimi publik ishte se fajdexhinjtë duhet të asgjësoheshin si ujqër, duheshin dënuar me vdekje ose minimalisht duheshin dëbuar nga vendi dhe t'u konfiskoheshin pronat. Në shekullin e XIII-të shoqëria ishte klasifikuar sipas dy grupeve: klasifikimi sipas mëkateve dhe veseve dhe një klasifikim sipas profesionit dhe rangut shoqëror. Në të dy listat, fajdexhinjtë ishin në fund të klasifikimit. Ata ishin

⁶¹ Munro, J. H. (2003). The medieval origins of the financial revolution: usury, rentes, and negotiability. *The International History Review*, 25(3), 505-562., faqe 512

publikisht të turpëruar dhe në disa raste u refuzohej kungimi apo një varrim i krishterë. Fajdexhinjtë nuk mund të mbanin poste publike. Autoritet kishtarë mund të vepronin kundër fajdexhinjve dhe bashkëpunëtorëve të tyre edhe pa bashkëpunimin e debitorëve. Ata që aplikonin interesin mbi principalin rrezikonin edhe dënimin e familjes, të cilët rrezikonin të jetonin në skamje me të njëjtat ndëshkime që zbatoheshin ndaj autorit të veprës.

2.2.1. Roli i klerit dhe nevoja e tregjeve për burime financiare

Kundrejt masave të klerit kishtar për ndalimin e kreditimit me interes, mënyra e vetme që mund të justifikonte sasi të parave për kredi me interes për huamarrësit kishte të bënte me metoda të reja të përfitimit të interesit, duke shmangur termin interes në mënyrë që të anashkaloheshin ligjet e Kishës. Përgjatë kësaj periudhe tregjet ndërkombëtare të huadhënies kanë shfrytëzuar mundësinë e kreditimit huamarrësve që do të mund të paguanin në një monedhë të ndryshme nga monedha që është specifikuar në formën origjinale të huasë, duke parashikuar në këtë mënyrë interesin e fshehur nga fitimi në ndryshimin e kursit të këmbimit të monedhave. Diferenca nga kursi i këmbimit u përdor si një mekanizëm për të fshehur pagesën e interesit, për të cilën palët kishin rënë dakord. Këto praktika të kamufluara të kreditimit me interes, u konsideruan si të pranueshme nga kleri fetar i kohës. Me lehtësimin e kufizimeve fetare, tregjet e hershme financiare më të sofistikuara u shfaqën në qytet-shtetet italiane të Xhenoas, Firences dhe Venecias në fund të shekullit të XIII-të. Huatë e para filluan të lejoheshin për shkak të maskimit nën termin “*taksa të pagueshme*” por shumë shpejt tregu evoluoi deri në pikën

që bonot shtetërore u bënë aq transparente saqë u krijuan kushtet për zhvillimin e një tregu sekondar të huave. Edhe pse jo me një fillim të mirë qytet-shtetet italiane zhvilluan format e para të bankingut modern konvencional. Ishte pikërisht tregu bankar italian që pësoi krizën e parë financiare, si pasojë pamundësisë së Anglisë për të paguar borxhet e saj në fund të shekullit të XIII-të. Kur Eduardi i III-të i Anglisë nuk pati mundësi të paguante kreditë e marra për të financuar luftën, pas një serie dështimesh ushtarake, lajmi shkaktoi një tërmet financiar në Firence. Gjatë shekujve në vazhdim Evropa do të bëhet pararoja e zhvillimeve bankare, duke pësuar edhe tronditje më të mëdha financiare të karakterit ciklik⁶² në tregun bankar.

2.2.2. Arsyet ekonomike dhe politike që lehtësuan lindjen e bankave në Evropë

Për të kënaqur kërkesën e madhe për para ishte e nevojshme të kryheshin manovra juridike për të shmangur kufizimet fetare. Në shekujt në vijim përdorimi i kontratave të “kamuf luara” në Evropë u rrit me shpejtësi, veçanërisht pasi fitimet në rast të aplikimit të tyre u konsideruan në atë kohë nga kleri fetar të tilla që nuk cenonin ligjet kundër kamatës. Në vitin 1162, Mbreti Henry II vendosi një taksë në mbështetje të kryqëzatave⁶³, e cila ishte e para e një serie taksash të vendosura nga Henry II në vitet në vijim me po të njëjtin objektiv. Në shekullin e XII-të ka pasur gjithashtu një rritje të madhe të volumeve të prodhimit dhe një rritje të tregtisë ndërkombëtare në një numër të madh të mallrave bujqësore dhe mallrave të prodhuara në Evropën Perëndimore. Si përgjigje ndaj kërkesave të tregut vendas dhe të huaj, bizneset tentuan të specializohen në produkte të veçanta, si në produktet bujqësore dhe në lloje të

⁶² Reinhart, C. M., & Rogoff, K. (2009). This time is different: eight centuries of financial folly. princeton university press., faqe 31

⁶³ Reinhart, C. M., & Rogoff, K. (2009). This time is different: eight centuries of financial folly. princeton university press., faqe 88

veçanta të prodhimit industrial. Nevoja për specializim kërkonte shuma të mëdha parash. Kjo kërkesë, natyrisht, ishte një faktor i rëndësishëm në krijimin e institucioneve financiare të borxhit. Pavarësisht ligjeve të forta kundër kamatës, të cilat ndalonin kristianët të jepnin borxh me interes, mundësitë për dhënien e kredive me interes vareshin nga interpretimet e ligjeve. Sigurisht ata me fe të ndryshme nga feja e krishterë dhe sidomos hebrenjtë mund të huazonin para me interes. Hebrenjve⁶⁴ u ishin ndaluar shumë nga profesionet normale nga sundimtarët vendorë, prandaj ata u shtynë në profesione të konsideruar shoqërisht inferiore, të tilla si mbledhja e taksave dhe e të ardhurave në rastet e parapagimit të faturave me zbritje. Në atë kohë, ofrimi i shërbimeve financiare pësoi një rritje të kërkesës gjithnjë e më shumë, për shkak të zgjerimit të tregtisë në Evropë. Format e kamufluara të dhënies së kredive sidoqoftë u ofronin sovranëve mundësi për të përdorur vetëm një pjesë të vogël të fondit të kursimeve të një vendi.

Në shekullin e XII-të ligjet skolasitike dhe traktatet kishtarë u ndikuan nga ligji civil i të drejtës romake, duke lejuar gjoja disa përjashtime të ndalimit të aplikimit të interesit me anë të të cilave një huadhënës në një “*mutuum*”⁶⁵ mund të marrë disa pagesa shtesë përtej vlerës së principalit. Në fakt, përjashtimet ishin përcaktuar me kujdes në mënyrë që të përputheshin me doktrinën e kamatës dhe ligjet skolasitike, duke lejuar huadhënësit të marrin kompensim për dëmet që kanë ndodhur pas kontratës së kredisë së lëshuar. Përjashtimi i parë ishte “*detentori poena/mora*” që parashikonte një penalitet të imponuar për shkak të pagesave të vonuara, pas datës së specifikuar të maturimit të huasë, e cila vlerësohej shpesh në disa javë. Në këtë mënyrë kryhej një marrëveshje e

⁶⁴ Chown, J. F. (1994). A History of Money: from AD 800. Psychology Press., faqe 119-120

⁶⁵ (një hua e përcaktuar në të drejtën civile romake e mallrave të zëvendësueshëm që do të rikthehet në formën e ngjashme në të njëjtën sasi dhe cilësi; gjithashtu: një kontratë në të cilën pasuria e luajtshme është huazuar në të njëjtën mënyrë)-shënim i autorit

heshtur për të bërë pagesa të vonuara dhe të përmbushej kushti për të ngarkuar principalin me interes nga huadhënësit, pa shkelur doktrinën kishtare kundër kamatës. Përjashtimi i dytë ishte “*emergens damnum*”, i cili nënkuptonte një kompensim për dëmet ose humbjen që i ishin shkaktuar huadhënësit pasi ka dhënë kredinë, duke nënkuptuar se për shkak të mungesës së likuiditetit pas dhënies së kredisë, huadhënësi nuk ka mundur t’i përgjigjet dëmeve në rast emergjence si për shembull: një zjarr apo stuhi që ka shkatërruar pronën e tij. Përjashtimi i tretë, i cili është edhe më i diskutueshmi ishte “*cessans lucrum*” që nënkuptonte fitimet e mundshme nga një alternativë tjetër investimi në tregti apo industri. Kjo mund të jetë parë si kosto oportune e huadhënësve në formën e interesit.

Një moment i tillë pretendimi për kompensim është parë të jetë i paracaktuar dhe fiks, megjithatë, ai nuk arriti të përmbushë kushtet e kërkuara të mbulimit nën drejtësinë e kohës, duke e refuzuar klasifikimin e tij si një titull të ligjshëm. Një tjetër arsye për refuzimin e “*cessans lucrum*” si një titull nga burime të ligjshme ishte frika se ai dukej të kundërshtonte konceptin e Aristotelit për sterilitetin e parave, pavarësisht se shumë traktate shkollore të kohës pohojnë se huadhënia e parave ka luajtur një rol të drejtpërdrejtë në ekonomi, në formën e kapitalit të investuar⁶⁶. Një traktat i rëndësishëm që la të nënkuptohej një mbështetje e plotë të “*cessans lucrum*” dhe gjithashtu la të kuptohet se paraja mund të jetë "e frytshme" në vetvete, të shkruar nga teologu Peter John Olivi (1247-98), u vendos nga Papati në listën e ndaluar. Gjithsesi ky traktat mund të ketë ndikuar edhe Shën Bernardinon dhe Shën Antoninon, të cilët

⁶⁶ Munro, J. H. (2003). The medieval origins of the financial revolution: usury, rentes, and negotiability. *The International History Review*, 25(3), 505-562., faqe 511

pranuan aplikimin e “cessans lucrum”, por vetëm për tregtarët që bënin bamirësi. Sipas Langholm, Kisha e njohu përjashtimin për “cessans lucrum” vetëm në vitin 1642.

“Tregtari i Venedikut” (ilustrim i situatës kulturore në Evropë ndaj normës së interesit)

Vepra “Tregtari i Venedikut” e Uilliam Shekspir është marrë si shembull i botëkuptimit evropian gjatë mesjetës kundrejt aplikimit të kamatës. Në kohën e Shekspirit (1564-1616), nuk kishte hebrenj ligjërisht të pranishëm në Angli për disa qindra vjet që nga dëbimi i vitit 1290. Gjithsesi, siç duket, stereotipi i hebrenjve si huadhënës me interes të parave kishte mbetur edhe pas 3 shekujsh nga dëbimi i tyre. Historikisht, huadhënia e parave kishte qenë një profesion mjaft i zakonshëm në mesin e hebrenjve, pjesërisht për shkak se të krishterët nuk ishin të lejuar të praktikonin kamatën dhe pjesërisht sepse mbretërit e krishterë ua kishin ndaluar hebrenjve të punonin në tokat e tyre apo të shërbenin në qeveri, duke lënë huadhënien e parave si një nga profesionet ende të lejuara për hebrenjtë.

Basanio, një venecian i ri i rangut fisnik, dëshiron të bindë të bukurën Porcia, trashëgimtaren e Belmontit, por ai ka nevojë për 3000 dukatë për shpenzimet e tij. Shoku i tij Antonio, një tregtar i pasur i Venedikut, është dakord ta ndihmojë dhe premtun të gjejë për të një huadhënës. Kështu ata sigurojnë një hua nga Shiloku, një fajdexhi hebre, i cili jep hua para për rivalin e tij të krishterë, Antonion, duke mbajtur si garanci për huanë e tij një kilogram mish të Antonios në krah të zemrës së tij, në rast të dështimit të Antonion për të përmbushur kushtet e kredisë. Antonio është një armik i

Shilokut jo vetëm përmes antisemitizmit tij të hapur, por edhe për shkak se Antonio e ka zakon kreditimin e parave pa interes. Basanio nuk dëshiron të lejojë Antonion të pranojë një kusht të tillë të rrezikshëm, por Antonio është i befasuar nga ajo që ai e sheh si bujaria e fajdexhiut dhe e nënshkruan kontratën.

Në Venecia, anijet e Antonios raportohen të humbura në det, duke e lënë atë të paaftë për të përmbushur detyrimet e borxhit ndaj Shilokut. Kulm i shfaqjes së Shekspirit vjen në oborrin e Dukës së Venedikut. Shiloku refuzon ofertën Basanios prej 6000 dukatë, duke i ofruar dy herë shumën e kredisë, por kërkon me forcë kilen e tij prej mishit të Antonios. Duka, dëshiron të kursejë Antonion, por është i paaftë për të anuluar kontratën e huamarrjes. Avokati "Balthazar" (Porcia e maskuar) i kërkon Shilokut të tregojë mëshirë në një fjalim të famshëm, por Shiloku refuzon me ngul dhe insiston në kilen e mishit sipas kontratës së huasë. Portia përvetëson argumentin e Shilokut për "performancë të veçantë" dhe vë në dukje se kontrata lejon vetëm heqjen e mishit, por jo të gjakut ". Në qoftë se Shiloku do të derdhte një pikë nga gjaku i Antonios, atëherë "tokat dhe mallrat" e tij do të konfiskoheshin në bazë të ligjeve të Venedikut.

Në këtë përmbledhje të shkurtër të një prej kryeveprave të Uilliam Shekspirit, mund të vihet re lehtësisht mbizotërimi i idesë mosaprovuese ndaj aplikimit të normës së interesit në të njëjtën mënyrë që aplikohet sot në të gjithë bankat konvencionale në mbarë Evropën. Ajo që sot konsiderohet

një dogmë e palëvizshme për bankingun konvencional, ka qenë në fakt një vepër e konsideruar e neveritshme në mentalitetin e shoqërive, të cilat sot e aplikojnë këtë parim që nga blerjet në rrjet nëpërmjet kartave të kreditit dhe deri në financimin e projekteve të mëdha në industrinë më të zhvilluara. Në këtë kuadër ajo çfarë ishte e papranueshme dhe (në shekujt e kaluar) është e aplikueshme gjerësisht sot, por ky rregull mund të modifikohet në rast se tregu imponon një drejtim tjetër më produktiv dhe më të dobishëm për shoqërinë. Aktualisht, kjo vepër e letërsisë klasike, përbën një relikte të vjetër për të dokumentuar funksionimin e tregut financiar në Evropë gjatë mesjetës.

2.3 Shekullarizmi dhe ndikimi i tij në sistemin bankar

Shekullarizimi fillimisht nënkuptonte transferimin e pronave kishtare në pronësinë civile apo shtetërore, dhe përdorimi i tij i parë është regjistruar pas Luftës Tridhjetëvjeçare në 1648, duke kryer transferimin e tokave kishtare në pasuri shtetërore. Kishat e krishtera ishin pronare të mëdha tokash dhe ashtu si edhe institucionet fetare në vendet jo-kristiane zotëronin pasuri shumë të mëdha, të cilat me kalimin e kohës u shtetëzuan. Në Angli, shpërbërja që Henry VIII-të i bëri manastireve ishte një hap shekullarizues. Shekullarizimi me kalimin e kohës iu referua kryesisht procesit nëpërmjet të cilit është reduktuar ndikimi fetar mbi qeverinë, institucionet, idetë dhe sjelljet e shoqërisë. Në kohët paramoderne feja dhe institucionet fetare kishin një fuqi shumë të madhe. Laicizmi dhe shekullarizimi filloi në Evropën Perëndimore së bashku me rritjen e kapitalizmit dhe shteteve të fuqishme. Forca të tjera shekullarizuese

ndodhën së pari në perëndim, duke përfshirë ngritjen e shkencës dhe opinionin shkencor për shekuj me radhë. Revolucioni kopernikan në astronomi dhe revolucioni darvinist evolucionar i kundërviheshin dogmave fetare, duke hedhur dyshime të forta mbi pagabueshmërinë e shkrimeve të shenjta. Përhapja e ideve të tilla në sferat më të larta të shoqërisë, vuri në pikëpyetje idetë e ndërhyrjes hyjnore në qeverisjen e shoqërisë. Në shekullin e XVIII-të, *iluminizmi* i ndërtuar mbi bazën e shkencës dhe filozofisë, ideja e krijuesit që krijoi universin por që nuk ndërhynte më në funksionimin e tij, u përhap në mesin e intelektualëve dhe më vonë u përshtat me teoritë evolucionare. Iluminizmi kishte ithtarë të rëndësishëm, shumicën në Evropën Perëndimore dhe Amerikë, ku Benjamin Franklin dhe Thomas Jefferson janë emrat kryesorë përfaqësues.

Protestantizmi është konsideruar shpesh si një forcë që ndikoi pro shekullarizimit dhe ndihmoi në rritjen e tolerancës fetare nga ana e qeverive si dhe në njohjen e besimeve të ndryshme fetare dhe jofetare, duke pasqyruar elementë të laicizmit të shtetit. Shkrimtarë të Iluminizmit shpesh theksuan antiklerikalizmin e tyre dhe sulmuan kishën katolike. Disa prej tyre, duke përfshirë edhe Volterin kanë thënë se feja ishte një gjë e mirë për klasat e ulëta, për t'i mbajtur ata të ndershëm, të zellshëm dhe të qetë, një ide që mori mbështetje nga dhuna anti-kishtare gjatë Revolucionit Francez. Industrializimi, urbanizimi dhe roli në rritje i grupeve të klasës ekonomike ndihmoi në minimizimin e pushtetit fetar dhe në promovimin e ideologjive laike: nacionaliste, liberale apo socialiste. Periudha ndërmjet viteve 1848-1914 ishte kulmi i shekullarizimit dhe i përhapjes së tij në perëndim. Disa vende ishin themeluar si shtete laike pas betejave të mëdha, por territoret papale ishin një pengesë e madhe për bashkimin e Italisë, e cila kërkonte pushtimin e tyre dhe një paqe me kishën, një paqe që nuk erdhi deri në

marrëveshjen e Musolinit. Franca, nga ana tjetër, ka përjetuar shumë luftëra midis klerikëve dhe antiklerikëve. Në Angli, Kisha e Anglisë ka mbetur e fortë, por si rezultat i betejave nga grupet laike kufizimet ligjore mbi hebrenjtë dhe ateistët kanë rënë. Shtetet e Bashkuara e kanë shpallur të jashtëligjshme themelimin e kishës federale në kushtetutë. Në të gjitha vendet perëndimore, edukimi publik i fëmijëve dhe të rriturve të rinj sipas arsimimit laik, do të të përhapej me shpejtësi. Kontrolli i shtetit mbi arsimin dhe mirëqenien u bë gjithnjë e më laik.

2.3.1. Revolucioni francez

Revolucioni Francez i vitit 1789 ka pasur një ndikim të rëndësishëm në Evropë. Ushtritë pushtuese franceze kontrolluan territore të mëdha të Evropës dhe së bashku me pushtimin e tyre sollën edhe ndryshime radikale në aspektin institucional. Pushtimi francez ndikoi në ndryshime ligjore dhe ekonomike, duke shfuqizuar privilegjet ligjore në mbrojtje të fisnikërisë, klerit dhe oligarkisë urbane dhe duke themeluar parimin e barazisë së qytetarëve para ligjit. Të dhënat historike tregojnë që zonat që ishin të okupuara nga francezët, të cilat iu nënshtruan reformave radikale institucionale kanë përjetuar urbanizim më të shpejtë dhe rritje të konsiderueshme ekonomike sidomos pas vitit 1850. Paketa e reformave të Revolucionit Francez, përfshin hartimin e Kodit Civil, eliminimin e mbeturinave të sistemit feudal, minimizimin e privilegjeve aristokratike si dhe futjen e parimit të barazisë së qytetarëve para ligjit. Këto reforma, në mënyrë të qartë kanë të bëjnë me rënien e fuqisë së klerit dhe hedhjen e bazave të shtetit laik. Revolucioni Francez nuk kishte qëllim në vetvete nxitjen e industrializimit, por ky

objektiv mund të jetë arritur si pasojë e shkatërrimit të privilegjeve të aristokracisë, oligarkisë dhe fuqisë politike dhe ekonomike të klerit⁶⁷.

Në vitet e para të Revolucionit Francez, rregulloret ekonomike të sistemit të mëparshëm monarkik u shpërbënë. Në vazhdim të politikave ekonomike “*laissez-faire*”⁶⁸, qeveria lejoi formimin e qindra bankave të reja. Pavarësisht sulmeve të shumta të bashkëkohësve dhe historianëve, evidencat historike tregojnë se këto banka nuk kanë prekur stabilitetin e çmimeve dhe nuk kanë krijuar probleme të tjera të mëdha. Ky fakt ofron dëshmi mbi qëndrueshmërinë e bankave në gjendjen e tregut të lirë, por gjithashtu tregon se si një sistem i tillë mund të shpërbëhet shpejt gjatë një krize politike. Historia e tensionuar politike gjatë shekujve të tetëmbëdhjetë dhe të nëntëmbëdhjetë në Francë ishte me pasoja të forta mbi ekonominë dhe klerin e kohës. Lidhje të rëndësishme dhe domethënëse që mund të gjenden në literaturën franceze midis teologjisë dhe ekonomisë politike, të cilat kanë të bëjë me lindjen e ekonomisë liberale. Lidhjen e tyre e ilustron mënyra se si mendimi jofetar mund të gjenerojë një përparim vendimtar në ekonomi.

2.3.2. Rënia e ndikimit të pushtetit fetar

Pasi ekonomia filloi të kuptohet nëpërmjet hetimit shkencor të operacionit të tregjeve, teoricienët ekonomikë e shtrinë fushën e studimit të tyre, duke ngritur shqetësime etike dhe metafizike të rëndësishme për llojet e tjera të studimeve që kanë të bëjnë me studimin e shoqërive tregtare apo edhe të politikave publike. Edhe studimet e Adam Smithit⁶⁹ ishin një përpjekje për të siguruar informacion për ligjvënësit, duke ndërthurur aspektin historik, moral, politik dhe sociologjik me ekonominë. Kjo qasje tregon qartë

⁶⁷ Sargent, T. J., & Velde, F. R. (1995). Macroeconomic features of the French Revolution. *Journal of Political Economy*, 474-518., faqe 474-518

⁶⁸ “Mosndërhyrja e qeverisë në punët e tregut të lirë”, shënim i autorit

⁶⁹ Oslington, P. (Ed.). (2014). *The Oxford Handbook of Christianity and Economics*. Oxford University Press., faqe 135-136

se puna e tij vjen para periudhës së ndarjes së fuqisë së shtetit nga kleri. Edhe roli i mendimtarëve të tjerë për të vendosur metodologji dhe mjete analitike nga ata që janë në komunitetin shkencor dhe ekonomik, vjen pas ndarjes së metodologjisë nga hetimi teologjik. Pas ndarjes, pretendimet e teologjisë së krishterë nuk patën juridiksion mbi disiplinën e ekonomisë apo mbi disiplinat e kimisë dhe fizikës. Për dyqind vitet e fundit, shkenca dhe teologjia, janë kuptuar si disiplina të ndara nga njëra-tjetra. Në të vërtetë, rezistenca për të ndarë ekonominë nga format e tjera të studimit shkencor nuk është një rast unik në teologjinë e krishterë.

Shqetësimet rreth fushëveprimit të ekonomistëve, natyra abstrakte e analizës teorike dhe e disiplinës ekonomike si dhe tendenca mes ekonomistëve për të nxjerrë shumë shpejt përfundime të politikave të botës reale nga një kornizë e thjeshtuar analitike, kanë qenë shpesh kritikuar e shprehura nga kleri kundrejt evoluimit ekonomik, jashtë ndikimit të saj. Me kalimin e kohës, kërkimi i teologëve për alternativat e analizave ekonomike konfirmojnë ndarjen midis metodologjisë shkencore dhe teologjike të disiplinës së ekonomisë.

2.4 Standardi i arit dhe monedha rezervë

Para Luftës së Parë Botërore, ekonomia botërore ka operuar nën standardin e arit. Shumica e vendeve kishin emetuar monedha që ishin të konvertueshme në ar. Monedha amerikane dhe monedha britanike mund të shkëmbehej në zyrat e Thesarit për një sasi të përafërt prej një ons ari. Lidhja e monedhave me arin rezultoi në strukturimin e një sistemi financiar ndërkombëtar të kurseve fikse të këmbimit mes valutave. Normat fikse të këmbimit nën standardin e arit kishin avantazhin e rëndësishëm të inkurajimit të

tregtisë botërore, për shkak të eliminimit të pasigurisë që vinte nga luhatjet e normave të këmbimit valutor. Për sa kohë që vendet respektuan rregullat nën standardin e arit dhe mbajtën monedhat e tyre të lidhura dhe të konvertueshme në ar, kurset e këmbimit valutor mbetën fikse.

Respektimi i standardit të arit⁷⁰ nënkuptonte se një vend nuk kishte asnjë kontroll mbi politikën e tij monetare, sepse furnizimi i tij me para përcaktohej nga lëvizja e arit midis vendeve të ndryshme. Për më tepër, politika monetare në të gjithë botën u ndikua shumë nga zbulimet e arit. Kur prodhimi i arit ishte në nivele të ulëta në vitet 1870-1880, oferta monetare në të gjithë botën u rrit ngadalë dhe nuk arriti të mbante ritmin e rritjes së ekonomisë botërore, duke rezultuar në një deflacion botëror. Zbulimet e arit në Alaskë dhe Afrikën e Jugut në vitet 1890 shkaktuan në masë të madhe rritjen e prodhimit të arit, duke rritur me shpejtësi ofertën e parave dhe duke rritur nivelin e çmimeve (inflacioni) deri në Luftën e Parë Botërore. Përveç përdorimit të arit, një monedhë që gëzonte besimin në tregun ndërkombëtar ishte edhe Paundi Britanik. I bazuar në ekonominë dominuese britanike, Paundi u bë një monedhë e cila shërbente si rezervë për vendet e tjera, për transaksionet ndërkombëtare dhe një monedhë që shërbente për të ndërhyrë në raste deficitesh tregtare.

Lufta e Parë Botërore shkaktoi një ndërprerje masive të tregtisë. Vendet nuk mund të konvertonin më monedhat e tyre në ar dhe si pasojë standardi i arit ra. Pavarësisht përpjekjeve për të ringritur standardin e arit në periudhën midis dy luftërave botërore, depresioni ekonomik i vitit 1929, çoi në mospërdorimin përfundimtar të tij. Në vitin e

⁷⁰ Mishkin, Frederic S. (2004). The economics of money, banking, and financial markets (7th ed.). Boston: Pearson., faqe 468-469

fundit të Luftës së Dytë Botërore, forcat aleate që ishin të bindura për fitoren, u takuan në vitin 1944 në Bretton Woods, New Hampshire, për të zhvilluar një sistem të ri ndërkombëtar monetar dhe për të promovuar tregtinë botërore pas luftës. Sipas marrëveshjes, të quajtur Regjim i Kursit Fiks të Këmbimit, bankat qendrore do të tregtonin monedhat e tyre në një nivel të caktuar për të mbajtur normat fikse të këmbimit. Zbatimi i marrëveshjes zgjati për një periudhë 26 vjeçare, në vitet 1945-1971 dhe është e njohur si sistemi "Bretton Woods". Marrëveshja e "Bretton Woods" krijoi Fondin Monetar Ndërkombëtar (FMN), me seli në Uashington DC, e cila kishte 30 vende anëtare fillestare në vitin 1945 dhe aktualisht ka mbi 180 vende anëtare.

FMN-ja ka për detyrë të promovojë rritjen e tregtisë botërore, duke vendosur rregulla për mirëmbajtjen e normave të këmbimit dhe të ofrojë kredi për vendet që janë duke përjetuar vështirësi në bilancin e pagesave. Si pjesë e rolit të saj të monitorimit dhe të pajtueshmërisë së shteteve anëtare me rregullat e saj, FMN-ja gjithashtu ka për detyrë mbledhjen e informacionit dhe standardizimin e të dhënave ekonomike ndërkombëtare.

Marrëveshja e Bretton Woods gjithashtu themeloi Bankën Ndërkombëtare për Rindërtim dhe Zhvillim, me seli në Uashington DC, i cila ofron kredi afatgjata për të ndihmuar vendet në zhvillim në ndërtimin e infrastrukturës si dhe kapital për të kontribuar në zhvillimin e tyre ekonomik. Fondet për këto kredi janë marrë kryesisht duke lëshuar bono thesari në Bankën Botërore, të cilat janë shitur në tregjet e kapitalit të vendeve anëtare.

2.4.1. Monedha rezervë ("the bancor")

Pas Luftës së Dytë Botërore ekonomia britanike ishte dobësuar së tepërmi, kështu që paundi britanik e humbi mundësinë për të qenë monedha udhëheqëse në ekonominë botërore. Duhet të vijnë tek marrëveshja më e madhe financiare e të gjitha kohërave për të kuptuar më mirë natyrën e parasë që përdorim sot, marrëveshja e Bretton Woods-it. E vetmja monedhë, e cila ishte mjaftueshëm e fortë për të kënaqur kërkesën për transaksione në valutë ndërkombëtare, ishte dollari amerikan. Fuqia në rritje e ekonomisë amerikane, lidhja direkte e monedhës së saj me arin 112.53 cent/g (35 Usd për 28 g) dhe angazhimi i qeverisë federale për të konvertuar dollarin sipas kësaj vlere, e bënë dollarin po aq të besueshëm sa arin. Rregullat e Bretton Woods-it, përveç marrëveshjes për krijimin e Fondit Monetar Ndërkombëtar dhe Bankës Ndërkombëtare për Rindërtim dhe Zhvillim, përcaktonin një sistem fiks të kurseve të këmbimit. Anëtarët duhet të vendosnin një raport të qëndrueshëm midis monedhave të tyre, duke krijuar një fond rezervë për të ruajtur kursin fiks të këmbimit midis tyre me një tolerancë ndryshimi prej 1% , duke ndërhyrë në tregjet e këmbimit valutor.

Për shkak se Shtetet e Bashkuara dolën nga Lufta e Dytë Botërore si fuqia më e madhe ekonomike në botë, me mbi gjysmën e kapacitetit të prodhimit botëror dhe me rezervat më të mëdha të arit, sistemi Bretton Woods i kurseve të këmbimit fikse u bazua në lidhjen e dollarit amerikan me arin në raportin 35 dollarë për onz. Normat fikse të këmbimit do të mbaheshin nga ndërhyrja në tregun e këmbimit të huaj nga bankat qendrore, të cilat do të blinin ose shisnin dollarin amerikan, për të ruajtur ekuilibrin në kurset e këmbimit. Dollari amerikan, i cili ishte përdorur nga vendet e tjera për këmbimin e aseteve dhe që do të mbahej si rezerva ndërkombëtare, u quajt monedhë rezervë. Kështu një tipar i rëndësishëm i sistemit Bretton Woods ishte shpallja e SHBA-

ve si vendi i monedhës rezervë. Edhe pas shpërbërjes së sistemit të Bretton Woods, dollari amerikan ka mbajtur pozicionin e tij si valutë rezervë në kryerjen e transaksioneve financiare ndërkombëtare.

Teorikisht monedha rezervë do të ishte “the bancor” (njësia e monedhës ndërkombëtare që nuk u zbatua kurrë) e sugjeruar nga John Maynard Keynes. Pas kundërshtimit nga Shtetet e Bashkuara të Amerikës “*monedhë rezervë*” do të bëhej dollari amerikan. Kjo nënkuptonte se vendet e tjera do të lidhnin monedhat e tyre me dollarin amerikan dhe pas konvertimit të tyre në dollarë do të shisnin dhe blinin dollarë amerikanë për të ruajtur ekuilibrin në tregjet e tyre të këmbimit. Në këtë mënyrë monedha amerikane mori rolin që ari kishte luajtur gjatë standardit të arit në sistemin financiar ndërkombëtar. Në fillim të viteve `60 , qeveria e Shteteve të Bashkuara të Amerikës e gjendur në kushtet ku duhej të ruante raportin e monedhës së saj me arin dhe konvertimin me valutat e huaja, u godit nga presione tregtare dhe ekonomike. Balancimet e presioneve të tilla filluan të bëheshin të vështira për t’u menaxhuar. Në mars të vitit 1968, përpjekjet për të kontrolluar çmimet e tregut privat të arit u braktisën. Tregu monetar i bazuar në mënyrë indirekte në standardin e arit u gjend “*de facto*” përballë një sistemi me dy standarde.

2.4.2. Sistemet monetare pas standardit të arit

Sistemet monetare janë ndërtuar në funksion të arritjes së performancës më të mirë ekonomike. Një nga alternativat monetare është i bazuar në kurset fikse të këmbimit, duke përfshirë standardin e arit dhe variantet e tij, ndërsa nga ana tjetër sistemi monetar i monedhave të lidhura si sistemi i Bretton Woods dhe European Monetary System

(EMS) dhe së fundmi sistemin e bazur në normat e luhatshme të këmbimit. Për të kuptuar dobishmërinë e tyre në raport me arritjen më të mirë të performancës ekonomike, duhet të analizojmë hollësisht secilin sistem monetar: standardin e arit, sistemin Bretton Woods dhe normat e luhatshme. Një nga efektet kryesore të përzgjedhjes së sistemit monetar ka të bëjë me regjimin e kurseve të këmbimit kundrejt performancës ekonomike. Avantazhi kryesor i kurseve fikse të këmbimit është reduktimi i kostove të transaksioneve që kryhen në monedha të huaja. Disavantazhi kryesor i tyre ka të bëjë me palëvizshmërinë e ofertës monetare në raport me kërkesat për rritjen e pagës dhe çmimeve. Përfitimet nga reduktimi i kostove të transaksioneve në monedhë të huaj mund të kushtojë më shumë kostot që derivojnë nga paqëndrueshmëria e prodhimit dhe e punësimit⁷¹.

Pas braktisjes së standardit të arit, në sistemin e "Bretton Woods" të gjitha transaksionet e bankave qendrore në "ar" ishin të izoluara nga çmimi i tregut të lirë. Bankat qendrore mund të tregtonin arin vetëm kundrejt njëra tjetrës, por nuk mundeshin të tregtonin atë në tregun privat. Nga ana tjetër tregu privat mund të tregtonte arin në çmimin e ekuilibrit të tregut, pa patur ndërhyrje zyrtare në këtë treg. Në këto kushte të reja, çmimi i arit u rrit ndjeshëm në tregun e lirë duke shkuar në 138.25 cent/g. Në fund të vitit 1969 çmimi i arit iu afrua çmimit të vendosur në Bretton Woods prej 112.53 cent/g, para fillimit të një rritjeje të vazhdueshme të tij. Përpjekja e fundit për të mbajtur në këmbë sistemin e kurseve fikse të këmbimit, pas braktisjes zyrtare së sistemit të Bretton Woods në 15 Gusht të vitit 1971, ishte prezantimi disa muaj më vonë i "Smithsonian Agreement". Kjo marrëveshje e re e arritur nga G10 (Belgjikë, Kanada, Francë,

⁷¹ Bordo, M. (1993). The gold standard, Bretton Woods and other monetary regimes: an historical appraisal (No. w4310). National Bureau of Economic Research., faqe 160

Gjermani, Itali, Japoni, Hollandë, Suedi, Zvicër, Britania e Madhe, Shtetet e Bashkuara të Amerikës) ishte një përpjekje për të mbajtur kurse fikse këmbimi pa mbështetjen në vlerën e arit. Diferenca me standardin e mëparshëm ishte në kushtin që monedha amerikane do të mund të luhatej deri në 2.25 % në ndryshim nga luhatja deri në 1 % nën sistemin e Bretton Woods , duke pranuar një zhvlerësim më të madh të monedhës amerikane në krahasim me arin.

Rritja e çmimit të arit ishte jashtëzakonisht e madhe gjatë vitit 1972 duke arritur vlerën e 2.25 usd/g. Në këtë kohë kurset e luhatshme të këmbimit kishin filluar të shfaqen duke treguar shfuqizimin “de facto” të sistemit të Bretton Woods. Sistemi i kurseve fikse të këmbimit u braktis në mars të vitit 1973, kur çmimi i dollarit kishte shkuar 3.22 usd/g. Pas rënies së të gjithë mekanizmave rregullatore të kurseve të këmbimit që karakterizuan shekullin e XX-të, si Standardi i Arit, Standardi i Bretton Woods dhe “Smithsonian Agreement” më në fund tregu i monedhave u la praktikisht pa rregullore të tjera, përveç rregullit të “dorës së padukshme të tregut”. Rregulli i tregut të lirë do të vendoste ekuilibrin nga bashkëveprimi i forcave të tregut, të kërkesës dhe ofertës.

Për shkak të një numri të madh të ngjarjeve ekonomike të paparashikuara, kërkesa dhe oferta u bënë mjete të pamjaftueshme për të krijuar ekuilibër në tregun ndërkombëtar të monedhave. Një sistem i shëndetshëm monetar ndërkombëtar ishte i nevojshëm, por natyrisht edhe i përshtatshëm me ndryshimet e tregut. Fiksimi i monedhave në një mall të besueshëm si ari, kishte treguar se ishte një mekanizëm i ngurtë , siç ishte edhe nocioni i normave fikse të këmbimit. Gjetja e pikës së ekuilibrit midis strukturës së normave të këmbimit dhe qëndrueshmërisë së tregjeve, ishte ideja mbizotëruese në

tregjet monetare të shekullit të XX-të⁷², por megjithëse kishte shumë arritje në këtë drejtim ishte shumë e nevojshme një zgjidhje përfundimtare. Në vitin 1979 një iniciative Franko-Gjermane ngriti Sistemin Monetar Evropian (EMS) me qëllim stabilizimin e kurseve të këmbimit, zvogëlimin e inflacionit dhe përgatitjen e rrugës për integrimin monetar. Mekanizmi i Kursit të Këmbimit (ERM), një nga komponentët kryesore të EMS-së i dha çdo monedhe pjesëmarrëse një kurs qendror këmbimi kundrejt një shporte të monedhave, Njësia e Monedhës Europiane (ECU). Pjesëmarrësve (fillimisht Franca, Gjermania, Italia, Holanda, Belgjika, Danimarka, Irlanda, dhe Luksemburgu) u kërkohej të mbanin normat e kurseve të këmbimit në një luhatje 2.25 % nga kurset e tyre qendrore. Mekanizmi i Kursit të Këmbimit (ERM) ishte një sistem rregullues i ndërruarur i monedhave, i cili në periudhën 1979 deri në vitin 1985 u prek nga një valë rinegociatash midis palëve.

ERM u ndërpre në 1992-1993 në një mënyrë të ngjashme me rrëzimin e Bretton Woods në vitet 1968-1971⁷³. Sistemi evropian u ndërpre për arsye të ngjashme, të lidhura me normat e këmbimit, lëvizshmërinë e kapitalit dhe autonominë e politikave monetare dhe fiskale. Sistemi rezultoi i pafuqishëm përballë sulmeve spekulative mbi vendet pjesëmarrëse dhe vendet automatikisht përshtatën sistemin e bazuar në normat e luhatshme të këmbimit. Politikat ekonomike në Gjermani dhe në vendet të cilat me sa duket ishin duke ndjekur rregullat e përcaktuara nuk arritën të rezistonin ndaj normës së rritjes së papunësisë dhe luhatjet e tregjeve financiare. Një problem i madh me të cilin janë përballur vendet evropiane ka qenë mungesa e bashkërendimit të politikave fiskale

⁷² Bordo, M. (1993). The gold standard, Bretton Woods and other monetary regimes: an historical appraisal (No. w4310). National Bureau of Economic Research., faqe 4

⁷³ Bordo, M. D., & Jonung, L. (2001). A return to the convertibility principle? Monetary and fiscal regimes in historical perspective. Monetary Theory as a Basis for Monetary Policy. London. MacMillan, 225-283., faqe 7

me politikat e borxhit. Vendet me deficite relativisht të larta publike nuk kanë qenë në gjendje të ndjekin politika të shtrënguara monetare si Gjermania. Rritja e stabilitetit monetar dhe përmirësimi i procedurave për të siguruar kujdes fiskal brenda euro-zonës, konsiderohen të nevojshme për qëndrueshmërinë e sistemit monetar evropian.

2.4.3 Vendosja e sistemit të parasë “fiat” në tregun ndërkombëtar

Regjimet monetare që kanë ekzistuar në histori janë bazuar në konvertimin e vlerës së një malli, i cili përbënte një burim të fundit të likuiditetit të tregut, i cili nuk është nën kontrollin e autoriteteve monetare. Presidenti i SHBA-së, Riçard Nikson në gusht të vitit 1971, duke ndërprerë funksionin e konvertimit në ar të dollarit amerikan, anuloi sistemin monetar ndërkombëtar të "Bretton Woods". Pas deklaratës së presidentit Nikson u themelua automatikisht standardi i parasë “fiat”, ku furnizimi i parasë është nën kontrollin e autoriteteve monetare. Regjimi i normave të luhatshme të interesit solli në tregun ndërkombëtar monetar përhapjen e përdorimit të “fiat-money”. Vlera e parave “fiat” rrjedh nga marrëdhëniet midis ofertës dhe kërkesës në treg, sesa nga vlera e saj në një material tjetër apo nga vlera e materialit me të cilin është prodhuar paraja. Historikisht, shumica e monedhave ishin të bazuara në mallra fizike të tilla si ari ose argjendi, por paraja “fiat” bazohet vetëm në besim. “Fiat” është fjala në latinisht për kuptimin: "kjo do të jetë".

Roli i vetëm i parave “Fiat” është lehtësimi në shkëmbimin e mallrave midis individëve dhe në vetvete nuk ka vlerë të përcaktuar, pasi paraja fiat nuk hyn në preferencat e konsumatorëve për një lloj tjetër përdorimi. Një karakteristikë tjetër e saj ka të bëjë me luhatshmërinë e vlerës së saj si pasojë e ndërveprimit të forcave të tregut. Në këtë

këndvështrim luhatshmëria e parasë “fiat” është e njohur për çdo bankë dhe është një arsye e fortë për ekzistencën e disa mekanizmave bankarë në lidhje me borxhin, të cilët kanë të bëjnë me garantimin me kolateral. Frika për të humbur kolateralin, krijon një kërkesë të ardhshme për para nga ana e debitorit dhe në këtë mënyrë sigurohet vlera pozitive e parave “*Fiat*”⁷⁴. Paraja është një aset i sigurt, jo për një debitor të vetëm, por për të gjithë debitorët që përbëjnë kërkesën agregate në ekonomi për të rritur aftësinë paguese ndaj huamarrjes.

Me këtë mekanizëm, paraja “fiat” është në thelb ekuivalente me një tërësi të garancive të borxhit, që vendosin lidhjen e saj me mallra realë, pavarësisht se kjo lidhje nuk është tërësisht e drejtpërdrejtë. Shumica e analizave të krizave bankare nisen nga supozimi se bankat përdorin kontratat me vlerë reale, por në praktikë për shkak të natyrës së parasë “fiat” kontratat janë të shprehura në vlerë nominale. Kur analizojmë një krizë standarde të bankingut konvencional, ne konsiderojmë rrezikun e kthimit të kreditit, rrezikun e likuiditetit dhe rrezikun specifik të likuiditetit⁷⁵. Me kontrata të pakushtëzuara të depozitave nominale, një sistem bankar i decentralizuar mund të arrijë një alokim më efikas të fondeve nëse banka qendrore do të plotësonte kërkesat e sektorit privat për para “fiat”. Luhatjet e nivelit të çmimeve lejojnë ndarjen e plotë të rrezikut të përgjithshëm. Tregu ndërbankar lejon shpërndarjen e rrezikut të likuiditetit, por në rastin e kthimit të kredive rreziku nuk mund të ndahet duke përdorur politikën monetare, pasi në këtë rast janë të nevojshme transfertat e vërteta të fondeve.

2.5 Flluskat financiare bankare

⁷⁴ Paulsen, Dirk, “Why money is a safe asset”(2012), Economics Letters Volume 116, Issue 2, August 2012, faqe 193–198

⁷⁵ Allen, F., Carletti, E., & Gale, D. (2014). Money, financial stability and efficiency. Journal of Economic Theory, 149, 100-127., faqe 100–127

Disa ekonomistë kanë dalë me teoritë e flluskave racionale për të shpjeguar rëniet drastike të tregut të aksioneve. Një flluskë është një situatë në të cilën çmimi i një aktivi ndryshon nga vlera e tij themelore në treg. Në një flluskë racionale, investorët mund të kenë pritshmëri racionale se aksionet që ata mbajnë po përjetojnë një flluskë sepse çmimi i tyre është mbi vlerën e tyre themelore, por ata vazhdojnë të mos e shesin asetin e mbivlerësuar. Ata mund të bëjnë këtë, sepse besojnë se dikush tjetër do ta blejë aksionin e tyre për një çmim më të lartë në të ardhmen. Në një flluskë racionale, çmimet e aktiveve financiare mund të devijojnë për një kohë të gjatë nga vlerat e tyre themelore, sepse shpërthimi i flluskës nuk mund të parashikohet saktësisht dhe kështu që mund të ketë mundësi të pashfrytëzuara fitimprurëse⁷⁶. Sipas vlerësimeve të studiuesve të sistemit bankar⁷⁷, bankat kanë mundësi më të mira investimi sesa depozituesit e tyre. Si rezultat, depozituesit kanë një shtytje më të fortë në kërkim të fitimit, duke rrezikuar në mbajtjen e flluskave racionale.

Në disa raste individët mund të shprehin kënaqësi që bankat mund të jenë të vetmit bartës të flluskave racionale për shkak të kufizimeve teknologjike apo informative për pjesëmarrjen e drejtpërdrejtë të depozituesve në rrezikun e bankës. Krahasoni për masën e ndikimit të flluskave financiare bankare në ekonominë reale dhe mbajtësi kryesor i dëmit është i lidhur me mbajtësin e asetit financiar në momentin e shpërthimit të flluskës racionale. Kjo ndodh sepse flluskat racionale japin një kthim të lartë të kushtëzuar deri në momentin e shpërthimit në mënyrë që të kompensojnë rrezikun e humbjes totale.

⁷⁶ Mishkin, Frederic S. (2004). The economics of money, banking, and financial markets (7th ed.). Boston: Pearson, faqe 164-165

⁷⁷ Aoki, K., & Nikolov, K. (2012). Bubbles, banks and financial stability., faqe 42

Kushtet në të cilat biznesi operon kanë evoluar sidomos me zhvillimin e produkteve të komunikimit dhe në veçanti nëpërmjet internetit. Interneti ka arritur tashmë të ofrojë një shërbim tejet cilësor, me një kapacitet të madh për të mbledhur dhe shpërndarë informacion. Ky përshpejtim i kohëve të operimit është arritur në çdo fushë dhe natyrisht edhe në të bërit biznes. Kapitali është zhvendosur nga kompanitë mediokre dhe industritë tradicionale në kompani më të rafinuara që operojnë në një mjedis më konkurrues dhe më të gjallë. Në këto kushte, pjesa më e madhe e aktivitetit të korporatave është e drejtuar në uljen e pasigurisë së operacioneve. Informacioni në kohë reale për drejtuesit e korporatave për lëvizjet e tregut, për nevojat e konsumatorëve dhe për zhvillimet e tjera ekonomike është i domosdoshëm për mbijetesën në treg. Në këtë evoluim të kushteve të tregut, bankingu është përshtatur me kushtet e kohës, duke shfrytëzuar të gjithë potencialin teknologjik të mundshëm.

Shqetësimi mbi produktivitetin e industrisë së bankikut lidhet me humbjen e raporteve klasike të investimeve të fondeve dhe përfitueshmërisë së tyre në ekonominë reale. Kur bankat investojnë dhe çmimet e aktiveve arrijnë vlera të larta në mënyrë tepruar, pretendimi për përfitueshmërinë e tyre është e vështirë të përmbushet. Koncepti i *“teprimit irracional”*⁷⁸, i hedhur nga Alan Greenspan, i referohet flluskës së një sektori të ekonomisë që në një moment të caktuar kuotohet në mënyrë irracionale më shumë se sektorët e tjerë. Njohuritë mbi produktivitetin e industrisë dhe kufizimet e saj krijojnë bindjen tek autoritetet se kishin të bënin me një flluskë irracionale. Teprimi irracional rrit padrejtësisht vlerën e aseteve në mënyrë spekulative, e cila më pas bëhet subjekt i papritur i kontraktimeve të forta dhe të zgjatura të tregut. Në tregun financiar nuk

⁷⁸ Greenspan, A. (2007). Alan Greenspan The Age of Turbulence: Adventures in a New World., faqe 190-202

ekziston një formulë e pranuar që të mund të përcaktojë kufijtë e tolerancës së irracionalitetit. Shqetësimi i mungesës së formulës kundër spekulimit të turmave, lidhet me kolapset financiare të fluskave irracionale që kërcënojnë të dëmtojnë ekonominë reale, produktivitetin e ekonomisë, tregun e punës dhe stabilitetin e çmimeve.

2.5.1. Ndikimi i fluskave financiare në krizat bankare

Përmes shumë episodeve të cikleve të fluskave financiare⁷⁹ në historinë e bankingut konvencional, vetëm një pjesë e tyre rezultojnë në një tkurrje ekonomike me pasoja të rënda. Disa fluska financiare në sektorin bankar, të tilla si ato në Japoni dhe në vendet Skandinave në vitet 1990 si dhe kriza “subprime” e viteve 2007-2009, pasuan një recesion të rëndë në ekonominë vendase, por në disa raste të tjera të njohura të tilla si: kriza e vitit 1987 ose fluska financiare e “dot-com” e viteve 1999-2000, rënia e çmimeve të aseteve nuk rezultoi në një krizë bankare dhe nuk u pasua nga një tkurrje e aktivitetit në ekonominë reale. Goditja e shpërthimit të fluskës së “dotcom” ishte e një madhësie të ngjashme me krizën “subprime”, ndërsa efektet e tyre në ekonominë reale ishin jashtëzakonisht të vogla në krahasim me efektet e krizës “subprime”⁸⁰. Pyetja logjike që vjen më pas ka të bëjë me natyrën e fluskave financiare dhe arsyet se përse disa prej tyre mund të shkaktojnë pasoja të rënda, ndërsa disa të tjera pasohen nga efekte të moderuara. Mishkin (2009) argumenton se shqetësimi i hartuesve të politikave duhet të orientohet vetëm drejt fluskave që gjenerohen brenda sistemit bankar. Studimet sugjerojnë se një bum në çmimet e aseteve ka më shumë të ngjarë të rezultojë në një kolaps të kushtueshëm nga një rritje e madhe e sasisë së parasë, kreditimit dhe përdorimit të levës financiare në sektorin bankar.

⁷⁹ Reinhart, C. M., & Rogoff, K. (2009). This time is different: eight centuries of financial folly. Princeton university press, faqe 141-147

⁸⁰ Aoki, K., & Nikolov, K. (2012). Bubbles, banks and financial stability., faqe 4

Bankat dhe sipërmarrësit(individët) janë subjekt i problemeve të kreditimit për shkak të flluskave financiare. Borxhi i bankave mund të konsiderohet pranimi i depozitave, të varura në mënyrë direkte nga normat e interesit vjetor të ofruar dhe në mënyrë indirekte nga fitimi neto i bankave, për të plotësuar detyrimet kontraktuale të borxhit (depozitave). Sipërmarrësit të kushtëzuar nga nivelet e tyre të produktivitetit bëhen huamarrës të bankave, por janë subjekt i kufizimeve të kolateralit të vendosur si garanci për marrjen e huave. Në këtë kuadër është e nevojshme të dallojmë rastin kur depozituesit janë mbajtës së flluskave racionale dhe kur bankat janë mbajtës së tyre në mënyrë të drejtpërdrejtë. Flluskat racionale të mbajtura nga bankat, të tilla si flluskat e pasurive të patundshme, kanë një vlerë shumë të konsiderueshme për t'u përballuar nga depozitues të veçantë, por vlera e tyre mund të jetë e përballueshme për bankat që mund të përdorin kursimet e individëve. Flluskat financiare në duart e sipërmarrësve dhe individëve mund të shkaktojnë një dëm në raport me mundësitë financiare të tyre të limituara për të investuar në asete “flluskë”. Në këtë kuadër flluskat e kreditit të mbajtura nga bankat janë më të rrezikshme se flluskat racionale të mbajtura nga investitorët e tjerë, të cilët kanë një rol modest në modelin e kreditimit.

Ndryshimi midis shpërthimit të një fluske financiare në duart e një sipërmarrësi dhe në duart e një bankë është se në rastin e parë kemi të bëjmë vetëm me falimentimin e sipërmarrësit, ndërsa në rastin e dytë kur bankat nuk kanë mundësi të paguajnë, kostot e shpëtimit paguhen nga taksat e qytetarëve. Rënia e vlerës neto të aseteve financiare të një banke shkakton krizën e kreditimit dhe rënien e ekonomisë reale. Efektet e shpërthimit të flluskave të aseteve mbi aktivitetin real të ekonomisë janë më të buta kur janë individët mbajtës së tyre, për shkak se vlera e përgjithshme e investimeve të tyre

nuk është në qendër të ndërmjetësimit financiar dhe kostot e shpërthimit të flluskave mbeten në nivel privat pa mundur të kthehen në kosto sistemike. Bankat dhe huamarrësit në sektorin bankar nuk preken nga humbjet private të individëve. Në të kundërt, kur bankat janë mbajtëse të flluskave financiare, shpërthimi i tyre godet drejtpërdrejt vlerën neto të bankave, duke i lënë ato të paafta të operojnë pa ndërhyrjen e qeverisë me fonde shtesë. Për shkak të rëndësisë së tyre në tregun financiar, një rënie në rezultatet neto të aseteve të përgjithshme bankare për shkak të shpërthimit të një flluske financiare shoqërohet me një krizë të kreditimit dhe një rënie të mprehtë në investime dhe ekonominë reale.

2.5.2. Rreziku i bankave në financimin e flluskave financiare

Bankat kanë një ekspertizë të lartë për të kryer analizën e flluskave financiare në treg, prandaj edhe pse ato mund të nxjerrin fitime me investime afatshkurtra në “*flluskat rationale*” të mbajtura nga individët. Gjithsesi bankat zgjedhin të mos përfitojnë për shkak të fokusimit të tyre në biznesin e tyre tradicional: kreditimin. Bankat bëjnë një zgjedhje rationale për të mos u përfshirë në investimin direkt të flluskave rationale, për shkak të marzhit të kënaqshëm të procesit të kreditimit. Gjithsesi që prej vitit 1980⁸¹, tregjet financiare janë bërë gjithnjë edhe më liberale, duke ushtruar presion mbi përfitueshmërinë e sektorit bankar. Në të njëjtën kohë, shpeshtësia dhe ashpërsia e krizave financiare është rritur, duke prodhuar një numër të madh episodesh historike, në të cilat duket se mund të ekzistojnë disa lidhje midis mungesës së rregullimit të tregut

⁸¹ Mishkin, Frederic S. (2004). The economics of money, banking, and financial markets (7th ed.). Boston: Pearson., faqe 12

dhe krizave financiare. Konkurrenca e sektorit financiar jo-bankar dhe mosrregullimi i këtij sektori ka ndikuar në përfshirjen e bankave në investimet e flluskave racionale.

Shfaqja e “securitisation” filloi të rritet rreth viteve 1990, por bumi i subjekteve të “bankingut-hije” ishte veçanërisht i shpejtë pas vitit 2003. Bilancet e emetuesve të ABS⁸² ishin zgjeruar nga rreth 30% të aktiveve të bankës në vitin 2003 në 45% të aktiveve të bankës në 2007, për të rënë përsëri në nivelin e 25% gjatë krizës. Rritja e ABS u shkaktua veçanërisht nga konkurrenca e bankave në tregun e kredive hipotekare, i cili ishte bërë burimi më i madh i biznesit të kreditimit. Në të njëjtën kohë, të ardhurat neto nga interesi kanë ardhur duke u reduktuar, por të ardhurat nga aktivitetet e tjera kanë ndihmuar bankat të ruajnë normën e tyre të fitimit. Bankat i janë përgjigjur rritjes së konkurrencës në tregun financiar me uljen e kostove. Të dhënat tregojnë se kostot e aktiviteteve operacionale kanë rënë në masë të konsiderueshme. Dinamika e përshkruar më sipër tregon se ruajtja e normës së përfitueshmërisë së bankave ka ardhur nga një kombinim i mbajtjes së aseteve të rrezikshme dhe përdorimit të lartë të levës financiare.

Mund të vërehet se bankat nuk përfshihen në investimin e flluskave irracionale deri në momentin kur ndërmjetësimi i drejtpërdrejtë në treg fillon të rritet. Në këtë pikë, bankat blejnë pothuajse të gjitha flluskat që ndodhen në qarkullim, për të mos ngelur jashtë forcave të tregut. Në kushtet kur vlera relative e aseteve “flluskë” të bankave mbetet i vogël, rreziku i tyre mbetet i vogël, por për shkak të përhapjes sistemike të krizës prania e flluskave financiare në portofolat e bankave i ekspozon bankat ndaj një humbje në vlerën e ardhshme të aseteve totale. Kur vlera e aseteve të mbivlerësuara bie, atëherë vlera neto e bankës bie ndjeshëm, duke shkaktuar një krizë të kreditimit në ekonomi.

⁸² (Asset-Backed Securities)

Rënia në vlerën e kapitalit të bankës çon në një tkurrje të kreditimit dhe të normës së punësimit për shkak të reduktimit të produktivitetit të sipërmarrjeve në ekonominë reale. Vendimi i bankave për të investuar në asete të mbivlerësuara mund të lidhet me evolucionin që ka ndodhur me kalimin e kohës në marzhin e përfitueshmërisë në sektorin bankar⁸³. Ndryshimi i sjelljes së bankës ka ardhur për shkak të rritjes së vlerës neto të faktorëve të produktivitetit, e cila rrit ofertën e kreditimit dhe rrit marzhin e fitimit të bankës.

Duke qenë se huadhënia është shumë më fitimprurëse se mbajtja e aseteve të mbivlerësuara, bankat në mënyrë racionale nuk do të mbajnë asnjë aset “fluskë” në bilancet e tyre. Gjithsesi rritja e kostove të drejtpërdrejta rrit ofertën e kredisë për huamarrësit, si dhe depozitat e kursimtarëve në sektorin bankar. Niveli i lartë i kreditimit dhe i masës së depozitave, sjell një rënie të përfitueshmërisë dhe si rezultat norma e përfitueshmërisë nga kreditimi bëhet përkohësisht e barabartë me normën e përfitueshmërisë nga depozitat dhe normën e kthimit mbi asetet e mbivlerësuara “fluskë”. Në këtë pikë, ndërmjetësit financiarë bëhen indiferentë për zgjerimin e investimeve të tyre, sepse marzhi i kthimit të kapitalit nuk është atraktiv. Kreditimi i sipërmarrësve në ekonominë reale përcaktohet nga norma e fitimit neto të bizneseve. Pra e vetmja mënyrë me të cilën bankat mund të zgjerojnë aktivitetin e tyre është duke dhënë depozitat e tyre për ndërmjetës jo-bankarë dhe blerjen me të ardhurat të aseteve të mbivlerësuara “fluskë”, të cilat sigurojnë një kthim më të lartë.

Ndërmjetësit jobankarë janë gjithashtu indiferentë midis mbajtjes së depozitave dhe aktiveve “fluskë” dhe kështu do të jenë të gatshëm për të diversifikuar portofolat e tyre

⁸³ Aoki, K., & Nikolov, K. (2012). Bubbles, banks and financial stability., faqe 6-7

financiarë pa kërkuar një ndryshim në normat relative të kthimit. Mbajtja e asete “fluskë” nga ana e bankave është e papërcaktuar, deri në pikën ku vlera neto e bilanceve bankare fillon të luhetet për shkak të shpërthimit të fluskave racionale në tregun financiar. Flluskat financiare mund të përbëjnë një rrezik për stabilitetin financiar në varësi të marzhit të përfitueshmërisë të sistemit bankar. Sistemet bankare me normë të ulët përfitueshmërie janë më të ekspozuara në pjesëmarrjen në investime në aktive me vlerë të mbivlerësuar, duke rrezikuar mbijetesën e tyre nga një kolaps i mundshëm i tregut. Disa nga arsyet që mund të drejtojnë bankat të investojnë në asete të mbivlerësuar kanë të bëjnë me⁸⁴ rritjen e konkurrencës në tregun bankar, përdorim të lartë të levës financiare nga bankat dhe dobësimin e bilanceve të kompanive.

⁸⁴ Aoki, K., & Nikolov, K. (2012). Bubbles, banks and financial stability., faqe 9

KAPITULLI III: ANALIZA E SISTEMIT BANKAR KONVENCIONAL

3.1. Sistemi financiar dhe funksionet themelore të bankingut konvencional

Sistemi financiar është shumë kompleks në strukturë dhe në funksionet që kryen. Sistemi financiar përfshin lloje të ndryshme të institucioneve si: bankat, kompanitë e sigurimeve, fondet e përbashkëta, tregjet e aksioneve dhe tregjet e bonove, funksionimi i të cilave janë të rregulluara me ligje të veçanta për veprimtarinë e tyre. Sistemi financiar përdor miliarda dollarë në vit nga kursimet e qytetarëve, duke i kanalizuar në investime produktive. Nëse do të hedhim një vështrim në strukturën financiare në të gjithë botën do të mund të gjejmë tetë elementë themelorë në mënyrë që të kuptojmë se si funksionon sistemi financiar⁸⁵:

1. *Aksionet* nuk janë burimi më i rëndësishëm i financimit të jashtëm për bizneset. Në tregun amerikan tregu i aksioneve përbënin vetëm një pjesë të vogël të financimit të

⁸⁵ Mishkin, Frederic S. (2004). The economics of money, banking, and financial markets (7th ed.). Boston: Pearson , faqe 169-177

jashtëm të bizneseve (në periudhën 1970-1996 me vetëm 9.2% në SHBA). Shifra të ngjashme të vogla të financimit me aksione zbatohet edhe në vendet e tjera të botës.

2. Lëshimi i *obligacioneve* dhe i letrave me vlerë të kapitalit neto nuk përbëjnë mënyrën primare në të cilat bizneset bazohen për të financuar operacionet e tyre. Statistikat tregojnë se obligacionet përbëjnë një burim shumë më të rëndësishëm të financimit se aksionet në SHBA (35,5% kundrejt 9.2%). Gjithsesi, aksionet dhe obligacionet së bashku (44,7%), të cilat përbëjnë pjesën më të madhe të letrat me vlerë të tregtueshme, ende ofrojnë më pak se gjysma e fondeve të jashtme që korporatat kanë nevojë për të financuar aktivitetet e tyre. Në vendet e tjera financimi i jashtëm nga letrat me vlerë të tregtueshme ka një nivel më të ulët se sa në Shtetet e Bashkuara.

3. Financat indirekte, të cilat përfshijnë aktivitetet e ndërmjetësve financiarë, janë shumë herë më të rëndësishme se financat direkte, me anë të të cilave bizneset rrisin fondet në mënyrë direkte nga huadhënësit në tregjet financiare. Të dhënat tregojnë se financimi i drejtpërdrejtë është përdorur në më pak se 10% të financimit të jashtëm të biznesit amerikan. Për shkak se në shumicën e vendeve letrat me vlerë të tregtueshme janë një burim edhe më pak i rëndësishëm i financimit të jashtëm se sa në Shtetet e Bashkuara, financat direkte janë gjithashtu shumë më pak të rëndësishme se financat indirekte në pjesën tjetër të botës.

4. Bankat janë burimi më i rëndësishëm i fondeve të jashtme të përdorura për të financuar bizneset. Burimet kryesore të fondeve të jashtme për bizneset në të gjithë botën janë kredi (55,3% në Shtetet e Bashkuara). Shumica e këtyre kredive janë kredi bankare, kështu që të dhënat tregojnë se bankat kanë rolin më të rëndësishëm në aktivitetin e financimit të bizneseve. Sipas të dhënave të Bankës së Shqipërisë, sektori

bankar shqiptar aktualisht përbën rreth 90% të vëllimit⁸⁶ të veprimtarisë së sistemit financiar në vend.

5. Sistemi financiar është ndër sektorët më të rregulluar të ekonomisë në të gjitha vendet e zhvilluara. Qeveritë rregullojnë tregjet financiare kryesisht për të nxitur dhënien e informacionit për të mbrojtur konsumatorët dhe për të siguruar qëndrueshmërinë e sistemit financiar.

6. Vetëm korporatat e mëdha mund të kenë qasje të lehtë në tregjet e letrave me vlerë për të financuar aktivitetet e tyre. Individët dhe bizneset e vogla kanë më pak gjasa për të mbledhur fonde, duke emetuar letra me vlerë të tregtueshme. Në pamundësi për të siguruar fonde në tregjet e letrave me vlerë ata shpesh i sigurojnë financimet e tyre nga bankat.

7. Kolaterali është një tipar mbizotërues i kontratave të borxhit , e cila është një pasuri që është zotim në favor të huadhënësit për të garantuar pagesën në rast se huamarrësi nuk është në gjendje për të bërë pagesat e borxhit. Borxhi me kolateral është forma mbizotëruese e borxhit për individët dhe për huamarrjen e biznesit.

8. Kontratat e borxhit në mënyrë tipike janë dokumente ligjore të komplikuar, të cilat vendosin kufizime të konsiderueshme në sjelljen e huamarrësit. Në të gjitha vendet, obligacionet ose kontratat e kredisë janë dokumente të gjata ligjore me dispozita që kufizojnë dhe përcaktojnë angazhimin në disa aktivitete të huamarrësit.

Në kapitalizëm, paraja (kapitali) konsiderohet faktor prodhimi dhe si i tillë meriton të shpërblehet në formën e interesit mbi principalin e investuar⁸⁷. Bankat konvencionale

⁸⁶ Banka e Shqiperisë “Raporti vjetor 2013”, 1.2 “Stabiliteti dhe mbikëqyrja financiare”, faqe 46

operojnë në tregun financiar në bazë të normës së interesit, të bazuar në parimin e vlerës në kohë të parasë. Të ardhurat kryesore të bankave konvencionale vijnë nga operacionet e kreditimit, të cilat llogariten si diferencë midis normës së interesit të paguar nga huamarrësit dhe normës së interesit të paguar për depozituesit e bankës. Kjo përbën modelin e kreditimit të sistemit konvencional bankar në mbarë botën. Interesi mbetet elementi më fitimprurës i operacioneve të bankave konvencionale edhe pse shërbime të tjera si garancitë bankare, transfertat e fondeve, siguria e fondeve, lehtësimi në tregtinë ndërkombëtare dhe të tjera operacione janë pjesë të konsiderueshme të fitimeve të bankave.

Rëndësia e sektorit bankar për ekonominë lidhet me efikasitetin e procesit përmes të cilit kursimet e qytetarëve kanalizohen në aktivitete produktive me qëllim rritjen e ekonomisë dhe mirëqenies së përgjithshme. Bankat janë një pjesë e rëndësishme e funksionimit të sistemit financiar. Ofruesit e fondeve janë kryesisht familjet dhe kompanitë. Këta huadhënës (ofrues të fondeve) mund të ofrojnë fondet e tyre për huamarrësit përfundimtarë, të cilët janë kryesisht kompani private, qeveritë dhe familjet, në dy mënyra. Mënyra e parë është me anë të tregjeve financiare, të cilat përbëhen nga tregjet monetare, tregjet e bonove, dhe tregjet e kapitalit⁸⁷. Mënyra e dytë është nëpërmjet bankave dhe ndërmjetësve të tjerë financiarë të tilla si fondet e tregut të parasë, fondet e përbashkëta, kompanitë e sigurimeve dhe fondet e pensioneve. Pavarësisht mundësive të ndryshme të zgjedhjes në vitet e fundit, biznesi i bankave në ekonominë e ndryshme nuk e ka ndryshuar pozicionin e tij dominues.

⁸⁷ Askari, H., Iqbal, Z., & Mirakhor, A. (2010). Globalization and Islamic finance: convergence, prospects and challenges (Vol. 778). John Wiley & Sons., faqe 32

⁸⁸ Berger, A. N., Molyneux, P., & Wilson, J. O. (Eds.). (2014). The Oxford handbook of banking. Oxford University Press., faqe 37-45

Një argument që është vënë shpesh në favor të sistemeve bankare është se bankat kanë aftësinë të ofrojnë zgjidhje ndaj problemeve të ndryshme. Një problem i rëndësishëm ka të bëjë me monitorimin e huamarrësve në mënyrë që ata të ndërmarrin veprime të tilla që të përdorin në mënyrën e duhur fondet që kanë huazuar nga bankat. Huamarrësit shpesh mund të pretendojnë se rezultatet e ulëta të investimeve kanë ndodhur për shkaqe të tjera, por jo për shkak të veprimeve apo mosveprimeve të tyre. Bankat nuk mund të jenë të sigurt për veprimtarinë e kredimarrësit nëse ata nuk kujdesen për monitorimin e vazhdueshëm të tyre. Institucionet bankare kanë një portofol të larmishëm të projekteve për të cilat ofrojnë fonde, prandaj është e domosdoshme që të angazhohen për të monitoruar huamarrësit e tyre, me qëllim që plotësojnë detyrimet ndaj depozituesve të tyre për një kthim fiks të caktuar. Vetëm nëpërmjet monitorimit të suksesshëm të huamarrësve bankat mund të jenë në gjendje të paguajnë kthimin e premtuar për depozituesit e tyre.

Një tjetër funksion e rëndësishëm i sistemit bankar është ndarja e rrezikut ndërmjet investimit të fondeve në një portofol të diversifikuar . Rreziku shpërndahet në mënyrë të tillë që më shumë individë që nuk janë rrezikpranues të mbajnë më pak rrezik sesa individët që janë më rrezikpranues. Ky lloj i ndarjes së rrezikut arrihet përmes shkëmbimit të rrezikut ndërmjet individëve për shkak të bashkimit të fondeve të tyre në një institucion bankar të caktuar. Gjithsesi shpërndarja e rrezikut nuk arrin të eliminojë efektet e luhatjeve makroekonomike që godasin të gjitha asetet financiare në mënyrë të njëtrajtshme. rreziku sistematik mund të mesatarizohet me kalimin e kohës në një mënyrë të tillë që të reduktojë pasojat në mirëqenien e individëve përmes zbutjes së vazhdueshme nga bankat. Ky rrezik imponon përfshirjen e bankave në ndërtimin e

rezervave financiare në periudhat pozitive kur kthimet nga investimet e bankave janë të larta dhe përdorimin e rezervave kur kthimet janë të ulëta ose negative.

Bankat në këtë mënyrë mund të ngurtësojnë sistematikisht shuma konstante përgjatë çdo periudhe në mënyrë që të mos vendosin në rrezik fondet e depozituesve. Gjithsesi, mundësitë për të angazhuar periodikisht fonde në zbutjen e rrezikut janë të varura nga kushtet e tregut. Nga ana tjetër problemi i modelit të magazinimit të fondeve është se ato mund të blihen dhe të shiten për të njëjtin çmim dhe përveç kësaj mund të gjenerojnë edhe fitime në rast të investimit. Për këtë arsye është e nevojshme që bankat të mos jenë subjekt i një konkurrence të madhe në tregjet financiare, pasi konkurrenca në tregjet financiare mund të çojë në prishjen e ekuilibrave të ndërmjetësimit dhe të dëmtojë mekanizmin e zbutjes së rrezikut sistematik nëpërmjet magazinimit të fondeve, duke rrezikuar në këtë mënyrë edhe jetëgjatësinë e institucionit.

Bankat kryejnë një rol të rëndësishëm në kuadër të transformimit të maturimit të fondeve. Ato mbledhin depozita, duke mbledhur fonde në tregjet e kapitalit afatshkurtër dhe i investojnë ato në asete financiare afatgjata. Kjo mospërputhje e maturitetit të fondeve i lejon bankat të ofrojnë ndarjen e rrezikut me depozituesit, por njëkohësisht edhe i ekspozon bankat ndaj mundësisë që të gjithë depozituesit të tërheqin paratë e tyre më herët se planifikimi i institucionit. Kërkesa e parakohshme mund të përfshijë tërheqjen e fondeve nga ana e depozituesve ose uljen e likuiditetit në tregjet e kapitaleve afatshkurtra. Dukuria mund të ndodhë spontanisht si një panik që shfaqet nga një problem psikologjik i depozituesve ose mund të lindë nga shkaqe të arsyeshme që kanë të bëjnë me performancën makroekonomike dhe ciklin e biznesit. Ndodhja e panikut

bankar sugjeron se krizat bankare mund të jenë edhe ngjarje të rastit, që nuk lidhen me ndryshimet në ekonomia reale.

Ndjekja e rregullit se kush paraqitet i pari në radhën e likuidimit në sportelin bankar shërbehet i pari mund të provokojë likuidimin⁸⁹ e kushtueshëm të disa aktiveve bankare dhe mund të çojë deri në falimentimin e bankave. Nëse të gjithë besojnë se nuk do të ndodhë panik bankar, atëherë vetëm depozituesit që kanë vërtet nevojë për likuiditete do të tërheqin fondet e tyre dhe këto kërkesa mund të plotësohen pa likuidimin e kushtueshëm të aseteve dhe pa krijuar probleme në stabilitetin e sektorit bankar. Besimi i depozituesve në institucionet bankare është shumë i rëndësishëm për mbarrëvajtjen e sektorit bankar. Në rast të kundër paniku nuk do të kursejë as bankën më të shëndetshme në të gjithë globin. Rrjetet bankare më mirë të lidhura janë më elastike ndaj infektimit dhe rreziku i humbjeve në portofolin e një banke transferohet në një rrjet bankash përmes marrëveshjeve ndërbankare. Studimet e fundit e kanë lidhur me rrezikun e kontaminimit me risitë financiare dhe sistemin e kontabilitetit në përdorim.

Një rol tjetër i rëndësishëm i bankave ka të bëjë me inkurajimin e rritjes ekonomike dhe inovacionit. Ekziston një debat i madh teorik⁹⁰ mbi meritat relative të sistemeve të bazuara në sistemin bankar kundrejt sistemeve të bazuara në treg për inovacionin dhe rritjen ekonomike. Në një sistem të tregut, huadhënësit mësojnë vlerat e kërkim-zhvillimit në fazën e eksperimentimit pasi kërkim-zhvillimi është ndërmarrë, por më parë momentit të përdorimit në fazën prodhuese. Nga ana tjetër, bankat mund të ndajnë informacionin me kompanitë e tjera dhe ta bëjnë këtë veprim në qoftë se është në

⁸⁹ Berger, A. N., Molyneux, P., & Wilson, J. O. (Eds.). (2014). The Oxford handbook of banking. Oxford University Press., faqe 46-49

⁹⁰ Berger, A. N., Molyneux, P., & Wilson, J. O. (Eds.). (2014). The Oxford handbook of banking. Oxford University Press., faqe 50-55

interesin e tyre. Ofrimi i financimit për zhvillimin e teknologjive të reja ka të bëjë me diversitetin e ideve. Avantazhi i sistemeve të bazuar në treg është se lejojnë njerëzit me pikëpamje të ngjashme të bashkohen së bashku për të financuar projekte. Financimet mund sigurohen nga tregu edhe kur ka diversitet të madh të opinioneve në mesin e investitorëve. Ndërmjetësit financiarë praktikojnë delegimin e vendimeve tek një menaxher, i cili shpenzon kostot e nevojshme për të formuar një opinion mbi investimin. Problemi qëndron në faktin se menaxheri ka prioritete të ndryshme nga investitorët. Ky lloj i delegimit mund të jetë optimal vetëm në rastet kur kostot e marrjes së vendimit janë të larta. Analiza sugjeron se sistemet të bazuara në treg do të çojnë në më shumë risi sesa sistemet e bazuara në sistemin bankar.

Roli i qeverisjes korporative nga institucionet financiare në Japoni dhe në Gjermani për shkak të rëndësisë së pronësisë së kapitalit si dhe mungesës së një mekanizmi adekuat për kontrollin e korporatave në këto vende është i lartë. Këto kushte kanë çuar në sugjerimin se problemi i informimit të publikut për veprimtarinë e korporatave në këto vende është zgjidhur nga monitorimi i bankave, duke vepruar si vëzhgues të jashtëm për korporatat e mëdha.⁹¹ Karakteristikat e këtij sistemi janë marrëdhëniet afatgjata midis një banke dhe klientit të saj. Mbajtja e një borxhi dhe e kapitalit të bankës njëkohësisht në një kompani si dhe ndërhyrja aktive e bankës në vendimmarrje është një model i konsoliduar i pjesëmarrjes së bankave në biznes. Në një marrëdhënie të tillë të ngushtë banka vepron si monitorues i deleguar dhe ndihmon për të kapërcyer mosmarrëveshjet

⁹¹ Berger, A. N., Molyneux, P., & Wilson, J. O. (Eds.). (2014). The Oxford handbook of banking. Oxford University Press., faqe 51-52

midis menaxherëve dhe firmës. Në përgjithësi, rëndësia e mbështetjes bankare është e rëndësishme në kohë të vështira financiare, por më pak e nevojshme kur një kompani është duke performuar mirë. Në një sistem të tillë bankat kanë tendencë të krijojnë një lidhje shumë të ngushtë me industrinë për të ndërtuar një marrëdhënie afatgjatë jo vetëm për shkak të kredive të dhëna dhe të aksioneve që ata zotërojnë, por edhe për shkak të fuqisë që ato janë në gjendje për të ushtruar në menaxhimin e kompanive.

3.2. Tiparet kryesore të modelit konvencional

3.2.1. Kushtet kontraktuale të marrëdhënieve midis bankës dhe depozituesve

Nga pikëpamja e kontabilitetit detyrimet e bankës janë burimet kryesore të saj të fondeve, të cilat përfshijnë depozitat pa afat, depozitat me afat, fonde nga bankat qendrore, hua nga bankat e tjera dhe korporatat dhe kapitali i vet. Depozitat bankare zënë pjesën më të madhe të burimeve të fondeve për bankingun konvencional. Depozitat bankare mund të shihen nga pikëpamja e depozituesve si një marrëveshje kredie me likuiditet të lartë dhe rrezik të ulët, e cila i jepet një klienti të madh institucional që quhet bankë. Depozituesit e bankës janë të interesuar që të ketë fitime më të larta dhe rrezik sa më të ulët. Depozitat ose burimet e huazuara nga bankat transformohen në madhësinë e aseteve financiare në varësi të nevojave të klientëve, sipas nevojave të tyre për financim. Transformimi i fondeve ndodh për shkak të qasjes të bankave në tregun e huadhënies dhe i përdorimit të ekonomisë së shkallës. Bankat transformojnë depozitat afatshkurtra në kredi afatmesme dhe afatgjata ose e thënë ndryshe grumbullojnë obligacione në tregjet e kapitalit afatshkurtër dhe i shndërrojnë ato në obligacione afatmesme dhe afatgjata. Kjo mospërputhje e maturitetit të

depozitave dhe kredive i ekspozon bankat ndaj mundësisë që të gjithë depozituesit të tërheqin paratë e tyre më herët se parashikimet e tyre.

Çmimi i parasë sipas parimeve konvencionale bazohet në konceptin e vlerës në kohë të parasë dhe në rrezikun e marrë përsipër nga investitori në një transaksion të caktuar. Bankat konvencionale marrin “me qira” fonde nëpërmjet depozitave për një periudhë të caktuar me qëllim që këto fonde t’i japin “me një qira më të lartë” tek investitorët. Të ardhurat kryesore të bankave konvencionale vijnë nga operacionet e kreditimit që llogariten si diferencë midis normës së interesit të paguar nga huamarrësit dhe normës së interesit të paguar për depozituesit e bankës. Fondet e depozitave janë marrë hua më një normë interesi të paracaktuar dhe janë të regjistruara në kontabilitet si detyrim i bankës ndaj depozituesve . Bankat nga njëra anë duhet të jenë atraktive, duke ofruar norma të larta interesi për të tërhequr fondet e depozituesve dhe nga ana tjetër duhet të përpiqen të sigurojnë fonde me kosto sa më të ulët me qëllim që të arrijnë të konkurrojnë në tregun e kreditimit. Kontrata e depozitimit në bankë ka formën e një obligacioni, me një normë interesi të paracaktuar që teorikisht nuk varet nga performanca faktike e investimeve bankare.

Një bankë konvencionale për shkak të detyrimeve rregullatore të bankave qendrore është e detyruar të garantojë të gjitha depozitat e saj deri në një nivel të caktuar. Depozituesit e saj nuk janë të informuar në hollësi për investimet që ndërmerret banka dhe nuk mund të ndërhyjnë në menaxhimin e veprimtarisë së saj. Shumë nga transaksionet përmbajnë elemente paqartësie për depozituesit e bankave, pasi bankat në bazë të marrëveshjes së certifikatave të depozitave nuk janë të detyruar të ofrojnë

informacion të hollësishëm lidhur me aktivitetet dhe statusin e klientëve të financuar të saj. Për shkak të rasteve të shumta të krizave bankare dhe rrezikut që falimentimi i bankave paraqet për depozituesit, qeveritë kanë vendosur detyrime rregullatore për të siguruar depozitat e qytetarëve në mënyrë që të shmangen humbjet financiare në qoftë se bankat mund të dështojnë. Sigurimi i depozitave është një element i rëndësishëm në parandalimin e shfaqjes së panikut në sistemin bankar, por mbulimi i tyre është i kufizuar deri në një nivel të caktuar. Përtej këtij kufiri të sigurimit, depozitat janë subjekt i rrezikut të moskthimit. Në kushtet kur banka për shkak të faktorëve të jashtëm apo të brendshëm nuk arrin të plotësojë kërkesat e depozituesve për likuiditet është e detyruar të shpallë falimentimin dhe depozituesit janë të ekspozuar për shumat mbi nivelin e sigurimit të depozitave.

3.2.2. Kontrata midis bankës dhe huamarrësve

Nga pikëpamja e kontabilitetit, aktivet e bankës janë fondet në përdorim të saj, të cilat përfshijnë rezervat, depozitat në banka të tjera, letra me vlerë, kredi dhe pasuri të tjera. Kreditë përbëjnë aktivitetin më tradicional dhe më fitimprurës të bankave. Bankat me anë të procesit të kreditimit pretendojnë se e delegojnë rrezikun e fondeve të depozitave tek huamarrësit e tyre. Bankat shesin obligacione afatmesme dhe afatgjata (kredi) tek huamarrësit, të cilat janë të shoqëruara me garanci (kolateral) që zakonisht e tejkalon vlerën nominale të principalit të huazuar. Kosto e interesit fiks të kredive është e përbërë nga kosto mesatare e mbledhjes së depozitave plus interesin që përfaqëson marzhin e fitimit të bankës për vënien në dispozicion të fondeve për një periudhë të caktuar. Banka është e interesuar të respektohen në kohë detyrimet ndaj saj për sa i

përket kësteve të kredive për të pasur mundësi të planifikojë menaxhimin e likuiditetit të saj. Ajo është e përfshirë në monitorimin e veprimtarisë së huamarrësve në mënyrë që ata të përdorin në mënyrën e duhur dhe për qëllimin e paravendosur fondet që kanë huazuar nga bankat.

Bankat nuk mund të jenë të sigurta për ecurinë e veprimtarisë së kredimarrësit nëse ata nuk kujdesen për monitorimin e vazhdueshëm të tyre. Bankat kanë një portofol të larmishëm të projekteve për të cilat ofrojnë fonde, prandaj është e domosdoshme që të angazhohen për të monitoruar huamarrësit e tyre, me qëllim që plotësojnë detyrimet ndaj depozituesve të tyre për një kthim fiks të caktuar. Duke marrë në konsideratë numrin e madh të krizave bankare praktika klasike e vlerësimit periodik të ecurisë së projekteve të financuara nga bankat konvencionale nuk mund të konsiderohet në nivelin e duhur. Aplikimi i kësaj praktike ka rezultuar deri më sot e pasuksesshme për të parandaluar kreditimet që shkojnë drejt mospagimit të detyrimeve.

Në të njëjtën kohë bankat përdorin në veprimtarinë e tyre kapitalin e vet dhe huamarrjen, e cila njihet ndryshe si pranim i depozitave me afat. Zakonisht bankat përdorin një nivel të lartë borxhi në krahasim me kapitalin e vet, nivel i cili në çdo biznes tjetër të zakonshëm do të konsiderohej me rrezik të lartë dhe i papranueshëm. Kreditë e dhëna për huamarrësit janë të regjistruara në kontabilitet si e drejtë e bankës ndaj të tretëve. Bankat janë të informuar në hollësi për veprimtarinë e kredimarrësit dhe në rast të përdorimit të fondeve të huazuara për qëllime të tjera bankat mund të ndërhyjnë dhe të marrin masa shtrënguese për huamarrësin. Marrëdhëniet kontraktuale parashikojnë penaltete (gjoba) në rast të vonesave të kësteve e parashikuara të kredisë.

Bankat kur konstatojnë një paaftësi të huamarrësve për të përballuar madhësinë e kësteve të kredisë mund të kryejnë ristrukturim të kredive që nënkupton shtyrjen në kohë të afatit të kredisë dhe rritjes së kostove të interesit, por bankave në rast të mosplotësimit të detyrimeve kontraktuale ligjërisht u lind e drejta të çojnë në ekzekutim shitjen e garancive (të kolateralit) me qëllim kthimin e principalit të mbetur dhe interesave të përlogaritura.

Bankat në raport me huamarrësit e tyre janë më të avantazhuar në disa drejtime. Eksperienca e tyre në treg, ekspertiza dhe mjetet në dispozicion të tyre nuk mund të krahasohen me nivelin e huamarrësve të tyre, përveç rasteve kur kemi të bëjmë me korporata të mëdha apo institucione qeveritare. Kontratat e hartuara nga vetë bankat janë totalisht të hartuara në favor të bankave. Me kalimin e kohës dispozitat e kontratave janë bërë edhe më të hollësishme, duke ngjallur shpesh reagime të publikut për shkak të avantazhit që ato kanë në çdo çështje të diskutueshme me huamarrësit. Nga ana tjetër sektori bankar dhe institucionet tjera financiare mund të sigurojnë informacion për huamarrësit e tyre nëpërmjet studimit të historikut të tyre bankar. Një tjetër element i rëndësishëm që ka të bëjë me menaxhimin e rrezikut të kredisë lidhet me detyrimin e huamarrësit për të informuar gjatë gjithë vitit lidhur me aktivitetin e tyre, duke i dhënë mundësi bankës të kuptojë nevojat e klientit për likuiditet.

Ky informacion i rezervuar i jep një avantazh të madh bankave në lidhje me çmimin (normën e interesit) e propozuar të kredisë, duke ngritur një problematikë të fortë etike në raportin midis bankave dhe huamarrësve të saj. Nga ana tjetër huamarrësit për shkak të detyrimeve kontraktuale janë të detyruar të paguajnë interes mbi principalin e huazuar

pavarësisht nga kthimi i investimeve të fondeve të tyre. Për këto dhe të tjera arsye marrëdhënia kontraktuale midis bankës konvencionale dhe huamarrësve të saj paraqet një raport të vështirë, të pabarabartë dhe të mprehtë.

3.2.3. Pozicionimi i bankës si ndërmjetës financiar

Bankat janë burimi më i rëndësishëm i fondeve të jashtme të përdorura për të financuar bizneset dhe individët. Ato mbledhin depozita, duke mbledhur fonde në tregjet e kapitalit afatshkurtër dhe i investojnë ato në asete financiare afatgjata. Bankat konvencionale operojnë në tregun financiar në bazë të normës së interesit, sipas parimit të vlerës në kohë të parasë. Të ardhurat kryesore të bankave konvencionale vijnë nga operacionet e kreditimit që llogariten si diferencë midis normës së interesit të paguar nga huamarrësit dhe normës së interesit të paguar për depozituesit e bankës. Kjo përbën modelin e sistemit konvencional bankar në mbarë botën. Interesi mbetet elementi më fitimprurës i operacioneve të bankave konvencionale edhe pse shërbime të tjera si garancitë bankare, transfertat e fondeve, siguria e fondeve, lehtësimi në tregtinë ndërkombëtare dhe të tjera operacione janë pjesë të konsiderueshme të fitimeve të bankave. Statusi i bankave konvencionale, në lidhje me klientët e saj, është ajo e debitorit dhe kreditorit. Pozicioni kreditor i bankës i referohet raportit të saj me huamarrësit, ndërsa pozicioni debitor i saj i referohet raportit të saj me depozituesit. Nga pikëpamja e investitorëve bankat konvencionale mund të shihen si një treg primar (depozitat) dhe sekondar (huatë) i obligacioneve.

Një funksion i rëndësishëm i bankave si ndërmjetës financiar është ndarja e rrezikut nëpërmjet investimit të fondeve në një portofol të diversifikuar. Rreziku shpërndahet në

mënyrë të tillë që më shumë individë që nuk janë rrezikpranues të mbajnë më pak rrezik sesa individët që janë më rrezikpranues. Ky lloj i ndarjes së rrezikut arrihet përmes shkëmbimit të rrezikut ndërmjet individëve për shkak të bashkimit të fondeve të tyre në institucion bankar të caktuar. Bankat kanë një portofol të larmishëm të projekteve për të cilat ofrojnë fonde, prandaj është i nevojshëm angazhimi i tyre për të monitoruar huamarrësit, me qëllim që plotësojnë detyrimet ndaj depozituesve të tyre për një kthim fikse të caktuar. Ato luajnë një rol të rëndësishëm në inkurajimin e rritjes ekonomike dhe inovacionit. Rëndësia e sektorit bankar për ekonominë lidhet me efikasitetin e procesit përmes të cilit kursimet e qytetarëve kanalizohen në aktivitete produktive me qëllim rritjen e ekonomisë dhe mirëqenies së përgjithshme.

Marrëdhëniet midis bankës dhe klientëve të saj duhet të kenë në thelb të tyre marrëdhënien e besimit. Tregu i depozitave është i formësuar si rezultat i procesit të besimit të depozituesve dhe nga atraktiviteti i depozitave, i lidhur me sigurinë dhe me normën e interesit të paguar, në krahasim me mundësitë e investimeve të tjera. Besimi i depozituesve në institucionet bankare është shumë i rëndësishëm për mbarëvajtjen e sektorit bankar. Në rast të kundër paniku nuk do të kursejë as bankën më të shëndetshme në të gjithë globin. Për shkak të besueshmërisë së lartë të tyre bankat përdorin kapitalin e vet në një nivel të ulët dhe huamarrjen në një nivel shumë të lartë, e njohur ndryshe me termin pranim i depozitave me dhe pa afat. Zakonisht bankat përdorin një nivel shumë të lartë borxhi në krahasim me kapitalin e vet, nivel i cili në çdo biznes tjetër të zakonshëm do të konsiderohej me rrezik të lartë dhe të papranueshëm. Rreziku i lartë pasqyrohet pikërisht në varësinë e bankave nga besimi i depozituesve të tyre.

Në këtë kuadër ato kanë një pozicion të disavantazhuar në raport me depozituesit, duke pranuar rrezikun e kthimit të fondeve të tyre me një normë të paracaktuar interesi. Një luhatje në besimin e depozituesve edhe për shkaqe të pabazuara, të cilat janë kryesisht të lidhura me pamundësinë e ofruesve të fondeve bankare (depozituesve) për të vlerësuar nëse institucionet që mbajnë fondet e tyre janë të shëndetshme apo jo mund të rrezikonte mbijetesën e bankave në treg. Bankat mund të gëzojnë shëndet të plotë dhe të ketë një portofol të pakritikueshëm dhe të qëndrueshëm, por një kërkesë në rritje për të tërhequr fondet nga depozituesit e tyre do të çonte në një pamundësi për të siguruar likuiditetet e nevojshme dhe si rrjedhim falimentim të tyre. Bankat nuk mund t'i rezistojnë një krize të panikut pasi ato mbajnë zakonisht vetëm një rezervë për t'iu përgjigjur një kërkesë natyrale të depozituesve për likuiditete dhe pjesën dërmuese të fondeve e përdor për investime nëpërmjet kreditimit dhe operacioneve të tjera fitimprurëse.

3.3 . Problematikat kryesore në veprimtarinë e bankave

3.3.1. Mungesa e bashkëpunimit midis aktorëve në sistemin bankar

Biznesi i bankave konvencionale fillon me procesin e mbledhjes së depozitave, duke siguruar fonde në tregjet e kapitalit afatshkurtër dhe duke i investuar ato në asete financiare afatgjata. Fondet e depozituesve përbëjnë momentin e parë të zinxhirit të modelit të kreditimit që kushtëzon marrëdhënien kontraktuale me huamarrësit. Banka zotohet nëpërmjet angazhimit kontraktual që t'i ofrojë depozituesve një interes konkurrues të bazuar në parimin e vlerës në kohë të parasë. Bankat për shkak të

mënyrës së mbledhjes së fondeve dhe detyrimeve që angazhon kontrata me depozituesit nuk mund të akuzohet se po ngarkon me interes të padrejtë huamarrësit, për shkak se institucionet bankare mbartin rrezikun e marrëveshjes me depozituesit.

Bankat nga ana e tyre me anë të procesit të kreditimit pretendojnë se e delegojnë rrezikun e fondeve të depozitave tek huamarrësit e tyre. Në këtë mënyrë pala më e disavantazhuar sipas kësaj logjike janë huamarrësit, të cilët mbajnë barrën e interesit mbi principalin në favor të bankës dhe rrjedhimisht edhe në favor të interesit që përfitojnë depozituesit. Të gjithë aktorët e sektorit bankar duhet të jenë gjithashtu të sigurt se banka do të veprojë aktivisht në interesin e tyre financiar dhe të provojë përfitueshmëri dhe qëndrueshmëri në ofrimin e shërbimeve.

Aktorët e sistemit bankar kanë përgjegjësi të varura nga ecuria e ekonomisë reale, sepse ndarja e rrezikut mes palëve nuk kryhet në mënyrë proporcionale, por delegohet tek huamarrësit. Paaftësia e huamarrësve për të paguar detyrimet kontraktuale të kredisë në kohë nuk është vetëm një pasojë e keqmenaxhimit të fondeve nga ana e tyre apo e për zgjedhjes së pakujdesshme të institucioneve bankare, pasi rezultatet jopozitive mund të jenë imponuar edhe nga ndikimi i faktorëve makroekonomikë dhe i ecurisë ekonomike në tërësi. Nga ana tjetër angazhimi fillestar i bankës kundrejt mbajtësve të depozitave nuk është i lidhur proporcionalisht me kthimin e kredive të dhëna nga banka tek depozituesit. Kur përkeqësohen treguesit makroekonomikë, situata e krijuar në mjedisin bankar duket si një rreth vicioz i shkaktuar nga mungesa e një raporti proporcional midis ekonomisë reale dhe fitimit të pritshëm.

Bankingu konvencional përdor *një sistem "magazinimi" të fondeve* me qëllim që të ketë mundësi të përgjigjet ndaj luhatjeve të mundshme të kthimeve të sektorit bankar në raport me kostot e mbledhjes së fondeve nga depozitat. Nga ana tjetër problemi i modelit të magazinimit të fondeve është se ato mund të blihen dhe të shiten për të njëjtin çmim dhe përveç kësaj mund të gjenerojnë edhe fitime në rast të investimit. Për këtë arsye është e nevojshme që bankat të mos jenë subjekt i një konkurrence të madhe në tregjet financiare, pasi konkurrenca në tregjet financiare mund të çojë në prishjen e ekuilibrave të ndërmjetësimit dhe të dëmtojë mekanizmin e zbutjes së rrezikut sistematik. Gjithsesi ky kufizim mbetet një përcaktim tejet etik dhe utopik, pasi askush nuk mund të pengojë institucionet bankare të veprojnë sipas një strategjie të tillë, e cila do të maksimizojë fitimin neto të tyre.

Teorikisht, shëndeti i bankave duhet të jetë në funksion të shëndetit të sektorit real, por bankat konvencionale pretendojnë se rreziku i tyre transferohet tek mbajtësit e borxhit. Të dhënat historike sugjerojnë se në praktikë gjatë krizave bankare preken të gjitha palët e përfshira në biznesin e bankut konvencional. Mungesa e bashkëpunimit mes palëve qëndron pikërisht në faktin se në një kohë kur ecuria ekonomike është e dobët, ka një rritje të normave të interesit. Në një moment krize, kur performanca ekonomike e huamarrësve është e dobët, për shkak të ecurisë jopozitive të ekonomisë reale, bankat rrisin çmimin e kredive të tyre, të imponuara nga çmimi i lartë i depozitave.

Për shkak të delegimit të rrezikut të investimeve nga depozituesit tek bankat dhe nga bankat tek huamarrësit (sektori real), në rast të dështimit të sektorit real të tre aktorët e sistemit bankar do të pësojnë humbje të konsiderueshme: huamarrësit do të humbasin

kolateralin e tyre, bankat në rast të reduktimit të çmimeve të garancive (kolateralit) dhe pamundësisë për të siguruar likuiditetin e nevojshëm mund të shkojnë në falimentim, i cili do të rezultojë në një humbje të konsiderueshme për depozituesit e bankave. Për shkak të qasjes aktuale të operimit midis aktorëve të sektorit bankar përsëritja e krizave financiare me dëme të konsiderueshme për ekonominë kanë probabilitet të madh që të ndodhin.

3.3.2. Roli i politikës rregullatore ndërkombëtare në funksionimin e bankave

Politika rregullatore ndërkombëtare për funksionimin e institucioneve bankave është e orientuar në zbatimin e vendimeve të Komitetit të Bazelit. Synimi kryesor i marrëveshjeve të Bazelit është eliminimi i rrezikut të falimentimit të bankave dhe minimizimi i rrezikut të tregut. Komiteti i Bazelit beson se kuadri rregullator do të ndihmojë në forcimin e qëndrueshmërisë së industrisë bankare dhe në inkurajimin e bankave ndërkombëtare për të rritur rezervat e tyre kapitale. Ata besojnë se zbatimi i aktit në mënyrë uniforme do të ndikojë pozitivisht në eliminimin e konkurrencës së padrejtë në sektorin bankar. Zbatimi i marrëveshjes së Bazelit ka filluar në vitin 1988 në vendet e G10-ës dhe aktualisht rreth 100 vende në mbarë botën e kanë implementuar tashmë marrëveshjen. Marrëveshja e Bazel I fokusohej në rrezikun e kredisë dhe sugjeronte një kërkesë për kapitalin minimal prej 8% duke filluar prej vitit 1992.

Në vitin 1998, dhjetë vjet më pas nga miratimi i Bazel I hartohet një marrëveshje e re Bazel II si një kuadër konceptual mbi rishikimin e marrëveshjes fillestare e bazuar në tre shtylla kryesore : kërkesat e kapitalit minimal, rishikimin e mbikëqyrjes bankare dhe

disiplinimin e tregut, për shkak se marrëveshja e parë nuk ishte në gjendje t'i përgjigjej ndryshimeve dhe rrezikut në sektorin bankar. Marrëveshja e Bazel II lejoi vlerësimin e rrezikut në bazë të modeleve të brendshme të bankave, duke u mbështetur në vetëmonitorimin dhe strategjitë e tyre të pranimi të rrezikut⁹². Mbikëqyrësit kombëtarë duhet të mbështesnin vlerësimet e brendshme të rrezikut, duke siguruar pajtueshmërinë me standardet kombëtare. Në bazë të marrëveshjes Bazel II, bankat duhet të siguronin informacione shpjeguese për publikun në lidhje me pozicionet e tyre kapitale. Në bazë të kësaj marrëveshjeje, rreziku operacional dhe rreziku i tregut janë trajtuar të ndarë nga rreziku i kredisë. Ngjarjet e mëvonshme në botën financiare, duke veçuar krizën “subprime”, kanë treguar se marrëveshja e Bazel II nuk ishte e mjaftueshme për të arritur stabilitetin në tregun bankar dhe se kërkesat e rrepta për kapital minimal të Bazel II nuk ishin zbatuar nga institucionet bankare. Në janar të 2013 një marrëveshje e re e përmirësuar e (Basel III) është miratuar me disa modifikime të reja.

Marrëveshjet e Bazelit janë bazuar në tre shtylla kryesore që kontrollojnë kapitalin:

kapitali minimal (levës financiare) dhe kërkesa për likuiditet, mbikëqyrja bankare dhe planifikimi i kapitalit, menaxhimi e rrezikut dhe disiplinimin e tregut. Marrëveshjet e reja të përmirësuara të vitit 2013 e Bazel III mbulojnë kryesisht aspektet e mëposhtme⁹³:

1. Përmirësimi i cilësisë, qëndrueshmërisë dhe transparencës të bazës së kapitalit.

Kriteret për bazën e kapitalit kanë të bëjnë me kërkesën për një raport minimal prej 4 % për kapital 1 (Tier 1- aksione të zakonshme plus fitimet e pashpërndara)

⁹² Khan, H. (2013). Basel III, BIS and Global Financial Governance., faqe 9

⁹³ Blundell-Wignall, A., & Atkinson, P. (2010). Thinking beyond Basel III. OECD Journal: Financial Market Trends, 2010(1), 9-33., faqe 7-10

kundrejt peshës së aseteve me rrezik (RWA). Gjithashtu kërkohet një raport minimal prej 8 % për kapital 1 (Tier 1) për dhe kapital 2 (Tier 2- çdo kombinim kapitali i lejuar nga autoritetet financiare mbikëqyrëse).

2. Rritja e mbulimit të rrezikut, duke iu referuar rrezikut të mospasqyrimin në bilancet e bankave të borxheve të fshehura (Entite për Qëllime Speciale-Special Purpose Vehicles) shton aspektet e mëposhtme si:

- a) Duhet të pasqyrojnë qartë kërkesat e tyre për kapitalin rregullator me qëllim shmangien e rrezikut që mund të lindë për shkak të përdorimit të inputeve me rrezik të luhatshëm;
- b) Duhet të përfshijë kostot e kapitalit (rregullimet e vlerësimit të kreditit) të lidhur me përkeqësimin e aftësisë pagueuse të kreditorëve;
- c) Të zbatojnë kushtet për rrezikun e kapitalit, duke eliminuar transaksione me entitete, të cilat janë të korreluara pozitivisht me bankën;
- d) Duhet të aplikohen masa të ashpra në periudha afatgjata si bazë për plotësimin e kushteve të kapitalit rregullator kur bankat janë të ekspozuara në asete të mëdha dhe jolikuide derivative;

3. Raporti i levave financiare ka për qëllim të ndihmojë në shmangien e përdorimit në një nivel të tepruar të levave financiare, e cila mund të çojë në një pamundësi të uljes së normës së levës financiare në një situatë krize. Komiteti i

Bazelit është duke propozuar një raport të thjeshtë të levës financiare të bazuar në kushtet për kapital rregullator për të gjitha ekspozimet neto.

4. Komiteti i Bazelit i vë theks të konsiderueshëm rolit të faktorëve prociklikë në shkaktimin e krizave, duke iu referuar rregullit “mark-to-market” të kontabilitetit në mbajtjen e kredive për maturim; praktikave të përlllogaritjes së marzhit; dhe përdorimin e levës financiare në raport me pjesëmarrësit e tregut financiar. Idetë e mëposhtme janë propozuar si zgjidhje për problematikën e mësipërme:

- a) Për të reduktuar ciklikalitetin e kërkesave të kapitalit minimal bankat duhet të përqendrohen në një strategji afatgjatë në modelimin e rrezikut me qëllim minimizimin e probabilitetit të moskthimit të kredive;
- b) Komiteti kërkon nxitjen e provigjionimit afatgjatë , të mbështetur në parimin e humbjeve të pritshme të bankës nga portofolat ekzistues të investimeve. Bazel III propozon gjithashtu të zbresë nga kapitali rregullator i bankës çdo mungesë në këto dispozita (dmth. për humbjet e pritshme) si një nxitje pozitive kundër nënsigurimit.
- c) Propozohet që bankat të mbajnë një mbulesë të kapitalit mbi nivelin rregullator minimal, në mënyrë që ato të mbeten mbi minimumin edhe në periudhat e rënieve të mëdha të sektorit bankar.
- d) Sistemi mbrojtës mund të përdoret në një kuadër të ndryshimeve makroekonomike për të ndihmuar në frenimin e rritjes së kreditimit

(flluskat financiare) kur ajo është perceptuar si e tepruar dhe anasjelltas, duke iu përshtatur tendencave të faktorëve prociklikë.

3.3.3. Politikat e garantimit të kredive

Kontratat e kreditimit me normat e paracaktuara të interesit përbëjnë formën klasike në sektorin e bankingut konvencional, për shkak se përgjithësisht përpjekjet, rezultatet, dhe rreziku i kthimit nuk janë të verifikueshme nga depozituesit. Një investitor (depozitues) nuk është i interesuar të ketë dijeni për rrezikun e projektit të një huamarrësi (banka)⁹⁴ për atë kohë sa principi dhe interesi paguhet rregullisht, por nëse projekti dështon atëherë investitori (depozituesi) do të jetë patjetër një nga të dëmtuarit. Ky raport midis bankës dhe depozituesve vlen si në financimin e bankave me anë të depozitave ashtu edhe në kreditë bankare. Depozituesit dhe financues të tjerë të bankave konvencionale nuk janë shumë të interesuar për rezultatet e bankës për atë kohë sa ata të kenë disponibilitet në depozitat e tyre dhe t'u paguhet interesi i paracaktuar, pasi mbajtësit e fondeve (bankat) bartin rrezikun e mbetur por edhe kontrollin e menaxhimit. Depozituesit mund të pësojnë humbje në qoftë se kapitali i bankës pëson humbje të mëdha, por në këtë situatë pronarët origjinalë (depozituesit) e kanë humbur të drejtën e tyre të kontrollit të fondeve.

Për këtë arsye në praktikën e kontratave bankare janë parashikuar dispozita juridike relativisht komplekse, të tilla si kërkesat për kolateral. Kontratat e kreditimit në bankat konvencionale parashikojnë edhe të drejtat e monitorimit dhe verifikimit të përdorimit

⁹⁴ Al-Muharrami, S., & Hardy, D. C. (2014). Cooperative and Islamic Banks: What can they Learn from Each Other?. In International Perspectives on Participation (pp. 73-94). Emerald Group Publishing Limited. faqe 86

të fondeve të huazuara me qëllim që të sigurohen që rreziku i kthimit të fondeve është nën kontroll. Kolaterali është një tipar mbizotërues i kontratave të kreditit të bankingut konvencional , e cila është një pasuri që është zotim në favor të huadhënësit për të garantuar pagesën në rast se huamarrësi nuk është në gjendje për të kryer pagesat e borxhit. Kreditimi me kolateral është forma mbizotëruese e kreditimit për individët dhe për huamarrjen e biznesit. Argumenti në favor të përdorimit të kolateralit ka të bëjë me rolin që ai mund të luajë në uljen e rrezikut të kthimit të kreditit.

Rreziku i kthimit do të mund të reduktohet duke vendosur kolateral, i cili mund të përdoret për të garantuar pjesërisht pagesat e ardhshme të interesit dhe të principalit të mbetur në rast të dështimit të kredisë. Në disa vende nëpërmjet përdorimit të kredive me kolateral janë ndërmarrë skema të letrave me vlerë, të cilat kanë formuar një treg sekondar të kredive⁹⁵. Krijimi i këtij tregu sekondar është parë sidomos pas krizës “subprime” si një mundësi për të pastruar nga borxhet e këqija bilancet bankare dhe një mundësi të mospasqyrimit në bilancet e bankave të borxheve të fshehura në termin e “Entiteve për Qëllime Speciale”⁹⁶ (Special Purpose Vehicles) . Në këtë mënyrë bankat kanë kamufluar kërkesat e tyre për kapitalin rregullator, duke rritur rrezikun e përdorimit të inputeve financiare me rrezik të lartë.

Kolaterali shërben për të vendosur bankat në një pozitë të privilegjuar në raport me kreditorët e tjerë, me qëllim mbrojtjen e investimeve të bankës, ndërsa për huamarrësit kërkesa për kolateral është një detyrim kufizues në procesin e kreditimit. Mungesa e

⁹⁵ Hassan, K., & Lewis, M. (Eds.). (2007). Handbook of Islamic banking. Edward Elgar Publishing., faqe 58-65

⁹⁶ Një korporatë mund të përdorë një mjet të tillë për të financuar projekte të madh pa vënë të gjithë firmën në rrezik. Problemi është se, për shkak të hapësirave të praktikave të kontabilitetit, këto mjete speciale shërbejnë për të fshehur borxhin real. Në pamje të parë, duket sikur kompania nuk ka një detyrim financiar ndaj të tretëve, kur në fakt ka. (shënim i autorit)

kolateralit është një pengesë e madhe për hyrjen në tregun financiar të ndërmarrjeve të vogla, por ajo bëhet gjithashtu një pengesë për bankat në atë masë që ajo pengon edhe financimin e investimeve të sigurta në letër. Mungesa e kolateralit është gjithashtu një shqetësim për autoritetet mbikëqyrëse të sektorit financiar në kuptimin që ajo mund të çojë në një rrjedhë nënoptimale të kredisë bankare ndaj sektorëve të caktuar të ekonomisë⁹⁷.

Preferenca e bankave për format e kolateralit është e përcaktuar nga kostot e transaksioneve të parashikuara në krijimin dhe zbatimin e të drejtave të pronësisë, lehtësinë e likuidimit të tyre dhe përparësinë ndaj kreditorëve të tjerë në rast të paaftësisë paguese. Bankat përdorin një raport ekuilibruës midis madhësisë së kredisë së ofruar dhe cilësisë së kolateralit. Ato janë të prirura të reduktojnë kostot e transaksioneve në lidhje me kolateralin, duke ia ngarkuar kostot e transaksionit huamarrësve. Të gjendura përballë një investimi të konsideruar të sigurt përballë një kolaterali jo mjaftueshëm atraktiv bankat synojnë të pranojnë rrezikun e kolateralit të dobët, duke rritur normat e interesit të kredive.

Përdorimi i kolateralit për mbrojtjen e investimeve rezulton të jetë i suksesshëm në përballimin e rrezikut josistematik, por përballë krizave të shfaqura si pasojë e rrezikut sistematik përdorimi i kolateralit për të siguruar mbrojtjen e investimeve të bankës ka rezultuar i pasuksesshëm. Huamarrësit humbasin kolateralin e tyre, bankat në rast të reduktimit të çmimeve të kolateralit dhe pamundësisë për të siguruar likuiditetin e nevojshëm mund të shkojnë në falimentim, i cili do të rezultojë në një humbje të

⁹⁷ Balkenhol, B., & Schütte, H. (2001). Collateral, collateral law and collateral substitutes. ILO., faqe 36

konsiderueshme për depozituesit e bankave. Në këtë rast problemi nuk qëndron tek përdorimi i kolateralit, por tek pretendimi i sektorit bankar se delegimit të rrezikut të investimeve të tyre transferohet nga depozituesit tek bankat dhe nga bankat tek huamarrësit në sektorin real. Në rast të dështimit të sektorit real të tre aktorët e sistemit bankar do të pësojnë humbje të mëdha. Gjithsesi, politikat e kolateralit janë të domosdoshme për mbrojtjen e sektorit bankar nga rreziku josistematik dhe për reduktimin e dëmeve në kushtet e rrezikut sistematik të tregut financiar.

3.3.4. Çështjet e etikës në bankingun konvencional

Koncepti i etikës në bankingun konvencional mund të kërkohet në ndarjen e konceptit të “*efikasitetit ekonomik*”, i cili është përcaktuar në mënyrë të pavarur nga normat e etikës dhe të moralit. Për shkak të supozimit të teorisë së përgjithshme të ekuilibrit se preferencat janë të koordinuara për hir të efikasitetit ekonomik thjesht nga ana e përshtatjes ekonomike por jo të vlerave etike, kriteret etike nuk kanë zënë vend në mënyrën e kryerjes së operacioneve bankare. Konsideratat në lidhje me përzgjedhjen e preferencave dhe me çështjet e shpërndarjes fillestare të të drejtave të pronës dhe të ndarjes së faktorëve të prodhimit, mallrave dhe shërbimeve, nuk kanë gjetur vend në teorinë e ekuilibrit të përgjithshëm⁹⁸. Me gjithë rëndësinë e saj të pakonsiderueshme para krizës së fundit financiare, pas saj më shumë vëmendje po i kushtohet etikës në sektorin e financës sidomos në nivelin teorik⁹⁹.

⁹⁸ Koslowski, P. (2011). The ethics of banking: Conclusions from the financial crisis (Vol. 30). Springer Science & Business Media., faqe 3-5

⁹⁹ San-Jose, L., Retolaza, J. L., & Gutierrez-Goiria, J. (2011). Are ethical banks different? A comparative analysis using the radical affinity index. Journal of business ethics, 100(1), 151-173., faqe 151

Qëllimet e përfshirjes së etikës në sistemin bankar shkojnë përtej përfitimit ekonomik, duke përfshirë edhe objektiva sociale. Bankat tradicionale pretendojnë se janë të përfshira në çështjet e etikës dhe aspektet sociale nëpërmjet aplikimit të “*Përgjegjësisë Sociale të Korporatës*” (CSR), e cila mund të jetë një mënyrë tjetër që kontribuon në vlerat etike dhe që shërben për të përmirësuar imazhin e bankave në kuadër të krijimit të avantazhit konkurrues të kompanisë. Ky është një mekanizëm nëpërmjet të cilit subjektet financiare për arsye strategjike dhe të përmirësimit të imazhit në treg aplikojnë biznesin etik, por kjo nuk nënkupton angazhimin e drejtpërdrejtë etik në operacionet e përditshme të bankingut konvencional. Në kushtet e aplikimit të përgjegjësisë sociale të korporatës, etika bankare mund të përshkruhet si një diferencim i bankës, ndërkohë që angazhimi etik nënkupton ndikimin në të gjithë organizimin e brendshëm të bankingut konvencional.

Ka dy karakteristika të pranuar që përcaktojnë dimensionin etik të bankave¹⁰⁰ :

1. *marrjen e përfitimit social*, nëpërmjet financimit të aktiviteteve ekonomike me vlerë të shtuar sociale si dhe mungesën e investimeve në projekte spekulative ose në ndërmarrje që janë të angazhuara në biznese me ndikim negativ social
2. *marrjen e përfitimit ekonomik*, e cila ka të bëjë me marrjen e përfitimit për shkak të menaxhimit të mirë të bankës, sepse bankat e orientuara ndaj

¹⁰⁰ San-Jose, L., Retolaza, J. L., & Gutierrez-Goiria, J. (2011). Are ethical banks different? A comparative analysis using the radical affinity index. *Journal of business ethics*, 100(1), 151-173., faqe 152

dimensionit etik në përgjithësi nuk shpërndajnë ose aplikojnë një shpërndarje të kufizuar të përfitimeve midis aksionarëve.

Të dy aspektet e mësipërme janë të nevojshme, pasi dimensionin social e bën bankën më etike dhe dimensionin i përfitimit e bën bankën ekonomikisht më të qëndrueshme. Çështjet etike, gjithsesi, duhet të ndikojnë në të gjitha aspektet e bankës dhe jo vetëm në një pjesë të aktiviteteve të saj. Për më tepër, bankat duhet të përmbushin angazhimet etike jo vetëm në disa akte të veçuara, por në bazë të aktivitetit të tyre të përditshëm operacional. Interesi publik në qasjen etike të bankës do të drejtohej fillimisht në sigurimin e një niveli më të lartë të transparencës së operacioneve dhe në publikimin e një informacioni më të detajuar për depozituesit e tyre në lidhje me operacionet huadhënëse të bankave.

Informacioni dhe transparenca e përdorimit të fondeve në politikat etike bankare është e lidhur me përmirësimin e alokimit të aseteve financiare dhe të garantimit të tyre me qëllim reduktimin e rrezikut të kthimit. Këto kërkesa kanë të bëjnë ecurinë e marrëdhënieve midis bankës dhe klientëve, e cila është një marrëdhënie që ka në thelb besimin mes palëve. Bankingu etik mund të jetë një instrument i rëndësishëm për të zbutur problemet në sistemin bankar, duke përmirësuar operacionet e bankave në lidhje me¹⁰¹:

¹⁰¹ San-Jose, L., Retolaza, J. L., & Gutierrez-Goiria, J. (2011). Are ethical banks different? A comparative analysis using the radical affinity index. *Journal of business ethics*, 100(1), 151-173., faqe 153

1. Integriteti është i lidhur me konceptin e përjashtimit financiar dhe përgjegjësisë për të parandaluar përjashtimin. Integriteti në sektorin bankar është një detyrim i sistemit bankar për të siguruar se nuk ka individë, organizata ose grupe të caktuara sociale të përjashtuar nga sistemi i financimit për shkak të mungesës së burimeve (varfëria), situatës së tyre gjeografike ose përkatësisë së një grupi të caktuar social ose etnik. Këto kërkesa janë të natyrshme në të gjithë sektorët dhe industritë dhe përbëjnë një pikë takimi midis bankingut tradicional dhe bankingut etik.
2. Përgjegjësia e bankave ka të bëjë me respektimin e konceptit të kriterëve negative të investimeve dhe aplikimit të përgjegjësisë sociale të korporatës, duke treguar përgjegjshmëri për pasojat sociale dhe ekonomike të sjelljes së tyre.
3. Prirjet e bankingut etik duhet të jenë të lidhura me konceptin e kriterëve pozitive në investime, e cila nënkupton mbajtjen e aseteve financiare cilësore dhe trajtimin e tyre si investim të përbashkët me depozituesit. Prirjet e bankingut duhet të jenë të tilla që të bazohen në financimin e fondeve në përputhje me interesat e depozituesve dhe të kursimtarëve.

Të tjera kriterë të bankingut etik janë të rëndësishme në lidhje me informacionin dhe transparencën, alternativat e menaxhimit të rrezikut dhe pjesëmarrjen e aktorëve të bankingut në procesin e vendimmarrjes¹⁰²:

¹⁰² San-Jose, L., Retolaza, J. L., & Gutierrez-Goiria, J. (2011). Are ethical banks different? A comparative analysis using the radical affinity index. *Journal of business ethics*, 100(1), 151-173., faqe 154-156

1. Përdorimi e mjeteve në dispozicion mbështet veprimin social në sektorin bankar dhe kontribuon për të ndërtuar një biznes që përputhet me interesat e aktorëve përmes përdorimit të fondeve që ata menaxhojnë. Në këtë kuadër, një pikë e rëndësishme në bankingun etik është e lidhur me aspektin e përgjegjësisë së tyre në mbledhjen dhe shpërndarjen e fondeve. Misioni social i bankingut etik mund të konsiderohet në raport me cilësinë e investimit të aseteve financiare.
2. *Transparenca* ka të bëjë me konceptin e informacionit asimetric midis aktorëve në transaksionet bankare. Bankat vuajnë mungesën e informacionit të plotë në raport me huamarrësit e tyre si një faktor që rrit rrezikun e kthimit të fondeve të tyre, por nuk tregojnë të njëjtin zell transparence në kuadër të raportimit të veprimtarisë së tyre kundrejt depozituesve. Në këtë këndvështrim, është e nevojshme të ketë një konsolidim të dyanshëm të besimit midis palëve të interesuara dhe bankës
3. Pjesëmarrja në bankingun etik nënkupton pjesëmarrjen e depozituesve në vendimmarrje si një vlerë e shtuar. Prirjet e përbashkëta ndërmjet aksionarëve të bankave dhe palëve të interesuara janë të nevojshme për të arritur raporte të forta në institucionet financiare. Në këtë mënyrë bankat mund të krijojnë sisteme të bashkëpunimit për kontrollin e kriterëve që kanë të bëjnë me investimet e fondeve.
4. Sistemet alternative të garancive kërkojnë zhvillimin e formave të reja të garancive kundrejt sigurimit të investimeve. Angazhimi për mundësi të barabarta kreditimi është i lidhur me kufizimet e politikave të kolateralit, duke synuar rritjen e performancës sociale të bankingut etik në zhvillimin i sistemeve

alternative të garancisë (te pabazuar në kolateral) për të lehtësuar investimin e fondeve në projekte sociale, të cilat nuk mund të sigurojnë garanci reale ose tradicionale.

3.3.5. Roli i shtetit në bankingun konvencional

Për të mbrojtur publikun dhe ekonominë nga dështimet në sektorin bankar, qeveritë kanë implementuar një sërë politikash rregullatore që kanë të bëjnë me: kufizimet e hyrjes në sektorin bankar, dhënien e informacioneve të hollësishme për aktivitetin, kufizimet mbi asetet dhe aktivitetin, garantimin e depozitave, kufizimet mbi konkurrencën si dhe kufizimet në normat e interesit. Ndërhyrja e shtetit për rregullimin e tregut financiar është e domosdoshme për të garantuar kursimet e qytetarëve. Qeveritë nëpërmjet ligjeve specifike detyrojnë institucionet bankare që të sigurojnë depozitat e qytetarëve me qëllim shmangien e humbjeve financiare nëse bankat që janë mbajtëse të depozitave të tyre mund të dështojnë. Madhësia e dëmeve në rastin kur depozitat janë të siguruara mund të vlerësohet në një masë shumë herë më të reduktuar në krahasim me rastin kur depozitat janë të pasiguruara në momentin e shpalljes së likuidimit të bankës.

Një moment i rëndësishëm i ndërhyrjes së organizmave shtetërorë në operacionet e bankave ka të bëjë me politikat e licencimit dhe të mbikëqyrjes së veprimtarisë bankare, me qëllim sigurimin e stabilitetit të të gjithë sistemit bankar. Një proces licencimi i miradministruar nuk garanton aktivitetin e suksesshëm të një banke, por ai vlerësohet si një metodë efektive për të kufizuar hyrjen në treg të institucioneve të paqëndrueshme. Në këtë mënyrë synohet që të reduktohet mundësia e dështimit në të ardhmen të

aktivitetit bankar për shkak të rrezikut josistematik. Politikat rregullatore parashikojnë kërkesa të rrepta të raportimit për sektorin bankar, moszbatimi i të cilave mund të shoqërohet nga penalitete të kushtueshme. Të dhënat financiare të bankave sipas përcaktimeve ligjore duhet të jenë lehtësisht të konsultueshme nga autoritetet mbikëqyrëse dhe duhet të publikohen brenda një periudhe të caktuar. Nëpërmjet dhënies së informacionit në mënyrë periodike mund të shihet nëse janë duke u zbatuar kërkesat ligjore dhe rregullatore që kanë të bëjnë me kapitalin e mjaftueshëm, likuiditetin e nevojshëm, cilësinë e aktiveve dhe rezervave të mjaftueshme për të përballuar rreziqet që kanë ndërmarrë si dhe për administrimin e brendshëm në tërësi.

Përmes dhënies së informacionit periodik mbrohen depozituesit e bankës, duke shfrytëzuar të gjitha mundësitë ekzistuese për minimizimin e kostos së qeverisë dhe të publikut. Shpesh qeveritë kanë ndërhyrë në treg, duke furnizuar me fonde të nevojshme bankat private me qëllim stabilitetin e tregut financiar. Një dukuri e tillë u zbatua në disa vende përgjatë krizës financiare 2007-2009 me qëllim shmangien e panikut të qytetarëve dhe stabilizimin e tregjeve financiare. Vende të ndryshme aplikojnë kufizime të ndryshme në lidhje me investimet e bankave në kapitalin e shoqërive tregtare që nuk janë banka apo institucione financiare ose lidhur me pjesëmarrjen si ortak në këto shoqëri tregtare në një përqindje të caktuar. Për të siguruar depozituesit se bankat do të jetë në gjendje të përmbushin detyrimet e tyre, bankat qendrore angazhohen në ndalimin e pjesëmarrjes së bankave të nivelit të dytë në aktivitete të caktuara të konsideruara me rrezik të lartë.

Në disa vende, si për shembull në SHBA, bankat tregtare dhe institucionet e tjera financiare që pranojnë depozita nuk lejohen që të investojnë në aksioneve të zakonshme, sepse çmimet e aksioneve përjetojnë luhatje të konsiderueshme në treg. Në Japoni dhe Gjermani sasia e aksioneve të zakonshme që bankat mund të mbajnë në kompanitë tregtare mund të jetë mjaft e madhe. Roli i investimeve korporative nga institucionet financiare në Japoni dhe në Gjermani kanë çuar në sugjerimin se bankat kanë arritur të monitorojnë hollësisht tregun e korporatave, duke vepruar si vëzhgues të jashtëm të tyre. Karakteristikat e këtij sistemi janë marrëdhëniet afatgjata midis një banke dhe klientit të saj. Mbajtja e një borxhi dhe e kapitalit të bankës njëkohësisht në një kompani si dhe ndërhyrja aktive e bankës në vendimmarrje është një model i konsoliduar i pjesëmarrjes së bankave në biznes. Qasja e qeverive mund të jetë e ndryshme në aspektin rregullator të sistemit bankar, por qëllimi i tyre mbetet i njëjtë: siguria e kursimeve të qytetarëve dhe stabiliteti financiar i tregut.

3.4. Produktiviteti i burimeve financiare në bankungun konvencional

3.4.1. Produktiviteti i financimeve dhe pjesëmarrja në fitim

Produktiviteti i burimeve financiare në bankungun konvencional është i lidhur drejtpërdrejt me konceptin e vlerës në kohë të parësë. Të ardhurat kryesore të bankave konvencionale vijnë nga operacionet e kreditimit që llogariten si diferencë midis normës së interesit të paguar nga huamarrësit dhe normës së interesit të paguar për depozituesit e bankës. Kjo përbën modelin e funksionimit të sistemit konvencional bankar në mbarë botën. Bankat me anë të procesit të kreditimit e delegojnë rrezikun e fondeve të depozitave tek kreditë e huamarrësve të tyre. Në këtë kuadër pala më e disavantazuar

sipas kësaj logjike janë huamarrësit, të cilët mbajnë barrën e interesit mbi principalin në favor të bankës dhe rrjedhimisht edhe në favor depozituesve të saj. Produktiviteti i financimeve të bankingut konvencional është i lidhur me ecurinë e investimeve dhe normën e kthimit të fondeve të përdorura nga huamarrësit, por lidhja ndërmjet tyre nuk është proporcionale. Raporti kontraktual i detyrimeve nuk është i bazuar në normën e kthimit, por në normën e interesit. Norma e interesit mbi principalin llogaritet në varësi të kohëzgjatjes së përdorimit të fondeve dhe është e caktuar nga banka paraprakisht në varësi të kostos mesatare të mbledhjes së depozitave dhe marzhit të fitimit të gjykuar si të përshtatshme prej saj.

Nëpërmjet vjeljes së kësteve të kredisë, të përbëra nga principal dhe interes, banka merr pjesë në fitimin e realizuar nga përdorimi i fondeve të huazuara. Procesi i pjesëmarrjes në fitime është i shkëputur nga ecuria konkrete e investimeve, por në bazë të parashikimeve kontraktuale. Në rast të mospërputhjes së parashikimeve dhe kthimeve reale të investimeve të veçanta, bankat bazohen në mesatarizimin e kthimeve nga fondet e huazuara për të përballuar disbalancat e normës së kthimit. Sigurisht, produktiviteti i sektorit bankar është funksion i ecurisë së sektorit real, pavarësisht pretendimit të bankave konvencionale se rreziku transferohet tek mbajtësit e borxhit. Rezultatet e investimeve të fondeve të huamarrësve mund të jenë më të mëdha kundrejt detyrimeve kreditore ndaj bankës, por mund të rezultojë edhe e kundërta kur pjesa e detyrimeve për këstet e kredisë mund të zërë një pjesë të madhe në raport me të ardhurat neto të përdorimit të fondeve.

Në këtë kuadër bankat konvencionale janë shumë të rëndësishme për ekonominë. Ato kanë një rol të pazëvendësueshëm në procesin përmes të cilit kanalizojnë kursimet e qytetarëve në aktivitete produktive me qëllim rritjen e ekonomisë dhe mirëqenies së përgjithshme, por disproporcionaliteti në pjesëmarrjen në fitimin e huadhënësve të tyre nuk mund të konsiderohet eficient. Gjithashtu të ardhurat e destinuara për depozituesit ndjekin të njëjtin rregull disproporcional të pjesëmarrjes në kthimin e investimeve të fondeve nga huamarrësit. Luhatjet në mbledhjen e kësteve të kredive dhe rastet e dështimeve të kredive mbulohen nëpërmjet procesit të angazhimit periodik të fondeve për zbutjen e rrezikut. Modeli i magazinimit të fondeve në sektorin bankar është ndërtuar si një instrument korrektimi pikërisht për shkak të mungesës së lidhjes së drejtpërdrejtë të produktivitetit të sektorit bankar nga produktiviteti i fondeve të angazhuara në ekonominë reale.

Magazinimi i fondeve përdoret në një situatë të ndryshimeve makroekonomike pozitive për të nxitur frenimin e rritjes së shkallës së kreditimit kur ajo është perceptuar si e tepruar dhe anasjelltas, duke iu përshtatur tendencave të faktorëve prociklikë të ecurisë së ekonomisë reale. Në kërkesat e marrëveshjes së Bazel III i vihet theks i konsiderueshëm rolit të faktorëve prociklikë në shkaktimin e krizave, duke iu referuar rregullit “mark-to-market¹⁰³” në mbajtjen e kontabilitetit të kredive për maturim. Kërkesa për të aktualizuar vlerën e mjeteve financiare ka të bëjë pikërisht me qasjen ndaj luhatjeve të tregut, ndërkohë që lidhur me modelin e kreditimit që përbën bazën e

¹⁰³ (është metoda sipas së cilës vlera e një mjeti ose një kontrate financiare rregullohet sistematikisht në funksion të çmimeve aktuale të tregut)-shënim i autorit

produktivitetit të fondeve të bankës ka një shkëputje të theksuar në raport me luhatjet ciklike të tregut.

3.4.2. Penalitetet dhe kostot potenciale për huamarrësit

Për një strukturë financiare të konsoliduar si bankat konvencionale, dispozitat e kontratave të kredive janë rezultat i një përvoje shekullore të përplasjeve në arenën juridike dhe sigurisht që paraqesin një numër të madh kushtesh në mbrojtje të interesave të palës bankare. Zakonisht bankat përdorin kontrata standarde dhe negociimi i kushteve të kontratës është luks i rezervuar për klientët e rëndësishëm. Në një kontratë kredie konvencionale, dispozitat e kontratës sigurojnë që huamarrësi të kthejë shumën e principalit plus interesin mbi principalin për të cilin është rënë dakord. Në rast të vonesës së kësteve të kredisë kontrata parashikon një penalitet të llogaritur me një normë interesi të lartë që përdoret për të gjithë huamarrësit në vonesë pagesash. Në rast të mospagimit të detyrimeve kontraktuale huamarrësi përballlet me një akumulim të interesit¹⁰⁴, i cili në fakt është një arsye më tepër që e rëndon gjendjen financiare të huamarrësit dhe ndihmon në dështimin e kthimit të kredisë.

Bankat konvencionale nuk janë agjenci të shitjes së pasurive të paluajtshme dhe nuk kanë për qëllim të nxjerrin në shitje pasuritë e vendosura për garantimin e kredisë, por kushtet shtrënguese janë të tilla që thellojnë marrëdhënien e rreptë midis bankës dhe huamarrësve të saj. Rreptësia e marrëdhënieve është pasojë e hendekut të produktivitetit të fondeve bankare dhe produktivitetit real të investimeve të huamarrësve në ekonomi.

¹⁰⁴ Hassan, K., & Lewis, M. (Eds.). (2007). Handbook of Islamic banking. Edward Elgar Publishing., faqe 86-87

Një tjetër kosto për huamarrësit përbën penalizimi i tyre përpara marrjes së kredisë në një bankë konvencionale. Penalizimi fillon ose për shkak të mungesës së historikut të kreditit në sektorin bankar ose për shkak të një historiku të kreditimit jo shumë pozitiv. Penalizimi në këtë rast vjen për shkak të klasifikimit nga banka të klientëve sipas rrezikut që ata kanë paraqitur në të shkuarën ose për shkak të pasigurisë për sjelljen e tyre të ardhshme si pasojë e kreditimit të tyre për herë të parë. Një tjetër kosto penalizuese për huamarrësin ka të bëjë informacioni asimetric që ka huamarrësi në raport me kontratën juridike që po nënshkruan.

Sidomos për huamarrësit që aplikojnë për herë të parë për marrjen e një kredie është e paarsyeshme të mendohet që zotërojnë ekspertizën e nevojshme për të kuptuar me hollësi të gjithë obligimet që rrjedhin nga pranimi dhe nënshkrimi i kontratës bankare. Banka nga ana e saj është e interesuar të paraqesë vetëm aspektet pozitive të dispozitave dhe nuk mund të akuzohet për shkak se është duke mbrojtur interesat e saj, por kjo nuk mund të mohojë faktin që një kontratë kredie është e hartuar dhe e imponuar nga banka dhe mbron disa herë më shumë interesat e bankës në krahasim me interesat e huamarrësit. Kontrata është natyrisht e ligjshme nga pikëpamja juridike, por edhe tërësisht e njëanshme në interes të hartuesve të saj.

3.4.3. Informacioni dhe transparenca për klientët e bankës

Politikat rregullatore parashikojnë kërkesa të rrepta të raportimit për sektorin bankar. Të dhënat financiare të bankave janë subjekt i inspektimit periodik të bankave qendrore dhe rezultatet vjetore të tyre duhet të jenë lehtësisht të konsultueshme dhe brenda një

periudhe të caktuar në dispozicion të publikut. Nëpërmjet dhënies së informacionit në mënyrë periodike mund të shihet nëse janë duke u zbatuar kërkesat ligjore dhe rregullatore që kanë të bëjnë me kapitalin e mjaftueshëm, likuiditetin e nevojshëm, cilësinë e aktiveve, rezervave të mjaftueshme për të përballuar rrezikun e investimeve që kanë ndërmarrë si dhe administrimin në tërësi të institucioneve të tyre . Në këtë mënyrë synohet të kryhet mbrojtja e depozituesve dhe të evitohen praktikat abuzive financiare për të identifikuar në kohë bankat që shfaqin probleme dhe nuk respektojnë kuadrin rregullator.

Përmes dhënies së informacionit periodik mbrohen depozituesit e bankës, duke shfrytëzuar të gjitha mundësitë ekzistuese për minimizimin e kostos së qeverisë dhe të publikut në rast të falimentimit të ndonjë institucioni bankar. Interesi publik në përgjithësi dhe interesi i depozituesve në veçanti ka të bëjë me sigurimin e një niveli optimal të transparencës së operacioneve dhe në publikimin e një informacioni të detajuar në lidhje me operacionet financiare të bankave. Informacioni i detajuar dhe transparenca e përdorimit të fondeve (huatë) është e lidhur me përmirësimin e alokimit të aseteve financiare të bankave dhe të garantimit të tyre me qëllim reduktimin e rrezikut të kthimit.

Kërkesa në rritje për informacion dhe transparencë ka të bëjë me ecurinë e marrëdhënieve midis bankave dhe depozituesve të saj, e cila është një marrëdhënie që ka në thelb besimin mes palëve. Me të drejtë institucionet bankare evidentojnë rrezikun e informacionit asimetric dhe përzgjedhjes së pafavorshme në procesin e huadhënies, të cilët përbëjnë një kërcënim të rëndësishëm për kthimin e fondeve të investuara të bankave. Nga ana tjetër bankat kanë një qëndrim të ndryshëm lidhur me informacionin

asimetrik që mund të dëmtojë depozituesit e tyre, të cilët mund të jenë duke investuar kursimet e tyre në një institucion që mbart një rrezik të lartë. Në të njëjtën logjikë depozituesit për shkak të informacionit të pamjaftueshëm dhe nivelit të ulët të transparencës janë njëloj të rrezikuar nga përzgjedhja e pafavorshme e institucionit që janë duke përzgjedhur për të depozituar fondet.

Në kërkesat e bankikut etik duket pak utopike kërkesa për pjesëmarrjen e depozituesve në vendimmarrjen e bankikut konvencional, por për shkak të levës së lartë financiare që përdorin bankat konvencionale pjesëmarrja e depozituesve në investimet e tyre zë një vend tejet të rëndësishëm, e cila moralisht u jep të drejtë depozituesve të thonë fjalën e tyre. Në të vërtetë për shumë arsye vendimmarrja e depozituesve do të ishte një objektiv shumë më i arritshëm në rast të një shkalle të lartë të transparencës dhe informacionit në sektorin bankar, duke u dhënë mundësi të investonin kursimet e tyre në “aksionet” e një korporate financiare (bankë) që respekton idetë e tyre dhe plotëson ambiciet e investimeve të tyre.

3.5. Përcaktuesit makroekonomikë dhe bankarë të kredive me probleme

Shkaqet kryesore të krizave bankare janë të lidhura me faktorë të brendshëm të rrezikut josistematik dhe me faktorë të jashtëm të rrezikut sistematik. Ndër faktorët kryesorë do të mund të veçonim: (a) *rritjen në normat e interesit* për shkak të rritjes së kërkesës për kredi ose për shkak të një rënie të ofertës së parasë, kreditorët me rrezik të ulët ulin kërkesën e tyre për hua ndërsa kreditorët me rrezik të lartë janë ende të gatshëm për të marrë hua duke rritur rrezikun e kthimit të fondeve (b) *rritjen e pasigurisë në tregun*

bankar për shkak të ecurisë negative të ekonomisë në periudha të konsiderueshme ose për shkak të falimentimit të ndonjë institucioni financiar; (c) *efektet e çmimeve të aseteve në bilancet e bizneseve huamarrëse* për shkak të rënies së treguesve makroekonomikë, tendencat deflacioniste mund të dëmtojnë interesat e bankave, duke reduktuar çmimet e kolateralit të garancive të fondeve; (d) *problemet në sektorin bankar* për shkak të përkeqësimit të bilancit të tyre do të reduktojë burimet e tyre, duke reflektuar një rënie në nivelin e përgjithshëm të investimeve dhe ngadalësimin e aktivitetit ekonomik.; (e) *deficiti buxhetor i qeverive* që nënkupton një normë të lartë borxhi qeveritar në sektorin bankar, por nëse borxhi qeveritar do të pësojë një ulje të çmimit në treg atëherë kjo mund të dobësojë ndjeshëm bilancet bankare dhe të çojë në një tkurrje të kredidhënies dhe frenimin e aktivitetit ekonomik.

Mund të vërejmë lehtësisht se shkaqet e krizave bankare varen si nga ecuria e treguesve makroekonomikë ashtu edhe nga politikat e menaxhimit të brendshëm të sektorit bankar. Një numër i madh studimesh shkencore financiare kanë pasur në fokusin e tyre vlerësimin e modeleve që lidhin rrezikun e kredisë në sektorin bankar me ecurinë e aktivitetit ekonomik në të cilin bankat tregtare operojnë¹⁰⁵. Zhvillimi i modeleve të ciklit të biznesit në ambientin e sektorit financiar synon gjetjen e raportit të duhur midis cilësisë së aktiveve financiare dhe të aktivitetit ekonomik, pasi të dhënat sugjerojnë se marrëdhënia midis fitimeve neto të kompanive dhe ciklit të biznesit është e një rëndësie kryesore. Në këtë këndvështrim cilësia e portofolit të kredisë bankare nuk varet vetëm nga faktorët e menaxhimit të brendshëm të sektorit bankar, por kryesisht ndikohet nga ecuria e ekonomisë reale. Duke pasur parasysh faktin që procesi i kreditimit përbën

¹⁰⁵ Beck, R., Jakubik, P., & Piloju, A. (2013). Non-performing loans: What matters in addition to the economic cycle?., faqe 6

aktivitetin kryesor në të ardhurat e bankave konvencionale¹⁰⁶, rreziku i kthimit të kredive është një element tejet i rëndësishëm në shkaqet e falimentimit të bankave.

Studimi i faktorëve përcaktues të rrezikut të kredisë është një çështje e rëndësishme në lidhje me menaxhimin dhe stabilitetin financiar të sektorit bankar¹⁰⁷. Të dhënat statistikore të zhvillimit të sektorit bankar si dhe trajtimet teorike që synojnë të shpjegojnë karakteristikat e ciklit të biznesit kanë treguar se variabli që pasqyron ecurinë e rrezikut të kreditit është norma e kredive me probleme¹⁰⁸ (NPL- nonperforming loans). Faktorët makroekonomikë si norma e PBB-së dhe norma e papunësisë kanë një ndikim të rëndësishëm në rrezikun e kreditit, në formën e rrezikut sistematik. Rreziku i kreditit mund të vijë gjithashtu edhe si pasojë e faktorëve të brendshëm, të rrezikut josistematik, që kanë të bëjnë me cilësinë e menaxhimit të bankës, politikat e brendshme të kreditit si dhe me madhësinë dhe karakteristikat e tregut financiar. Në këtë kuadër cilësia e portofolit të kredisë bankare varet si nga luhatjet e faktorëve makroekonomikë ashtu edhe nga faktorët e menaxhimit të brendshëm të sektorit bankar.

3.5.1. Faktorët makroekonomikë dhe bankarë të kredive me probleme në Shqipëri

Faktorët makroekonomikë si norma e PBB-së dhe norma e papunësisë kanë një ndikim të rëndësishëm në rrezikun e kreditit, në formën e rrezikut sistematik. Rreziku i kreditit mund të vijë gjithashtu edhe si pasojë e faktorëve të brendshëm (rrezikut josistematik) që kanë të bëjnë me cilësinë e menaxhimit të bankës, politikat e brendshme të kreditit si dhe me madhësinë dhe karakteristikat e tregut financiar. Për të patur një qasje më realiste të

¹⁰⁶ Mishkin, Frederic S. (2004). The economics of money, banking, and financial markets (7th ed.). Boston: Pearson, faqe 1-5

¹⁰⁷ Beck, R., Jakubik, P., & Piloju, A. (2013). Non-performing loans: What matters in addition to the economic cycle?, faqe 8

¹⁰⁸ (kredia konsiderohet "non-performing" kur pagesat e interesit and principalit kanë një vonesë prej 90 ditësh, sipas përkufizimit të Basel II)-shënim i autorit

studimit do të ekzaminohen ndikimet e faktorëve makroekonomikë dhe bankarë në cilësinë e portofolit të huave, duke iu referuar të dhënave gjatë viteve 2007-2013 të sektorit bankar në Shqipëri. Luhatjet e normës së kredive me probleme do të vrojtohen në raport me ndryshimet në normat e interesit, normat e rritjes të depozitave dhe normat e rritjes së kreditimit, si dhe në raport me ndryshimin e normës së PBB-së dhe normës së papunësisë.

Norma e interesit të kredive, norma e rritjes së depozitave norma e rritjes së kreditimit, norma e ndryshimit të PBB-së dhe norma e papunësisë janë konsideruar variabla të pavarur, ndërsa norma e kredive me probleme në sektorin bankar është variabli i varur. Qëllimi është të kuptohen në mënyrë korrekte lidhjet midis tyre drejtimit e luhatjeve përgjatë një periudhe të konsiderueshme kohe. Një lidhje e fortë midis variablit të varur me secilin nga variablat e pavarur do të sugjeronte një ndryshim në qasjen e bankës në lidhje me monitorimin dhe analizën e rrezikut të kreditit.

Analiza bazohet në studimin e të dhënave të sektorit bankar shqiptar, i cili aktualisht përbën rreth 90% të vëllimit¹⁰⁹ të veprimtarisë së sistemit financiar në vend. Për të kuptuar lidhjen midis normës së kredive me probleme dhe kredive që kanë shfaqur probleme është ndërtuar një pasqyrë krahasuese e kredive me probleme përgjatë viteve 2007-2013, duke u ndarë në dy zëra kryesorë: në kredi për biznes dhe në kredi për individë. Në këtë mënyrë mund të kuptohet masa e ndikimit të faktorëve makroekonomikë dhe bankarë në normën e kredive me probleme në varësi nga lloji i kredisë. Gjithashtu nëpërmjet krahasimit të normës së kredive me probleme për biznesin kundrejt faktorëve makroekonomikë dhe bankarë mund të kuptohet pesha e secilit nga

¹⁰⁹ Banka e Shqipërisë “Raporti vjetor 2013”, “Stabiliteti dhe mbikëqyrja financiare”, faqe 46

faktorët në cilësinë e portofolit të kredive të biznesit. Në të njëjtën mënyrë do të krahasohet norma e kredive me probleme për individë me treguesit makroekonomikë dhe bankarë për të kuptuar peshën e ndikimit të secilit faktor.

Duke iu referuar të dhënave zyrtare të Bankës së Shqipërisë, është ndarë pesha specifike e kredive me probleme të biznesit dhe të individëve në raport me peshën e kreditimit total të sektorit bankar. Studimi për ndryshimet në normën e interesit është bazuar në ndryshimet e normës mesatare të interesit për të gjithë sektorët e kreditimit, për shkak të mungesës së të dhënave specifike në raportet zyrtare. Në tabelën e mëposhtme janë grumbulluar të dhëna të detajuara për vitet 2007-2013 lidhur me totalin e depozitave dhe kredive në sektorin bankar. Gjithashtu janë paraqitur të dhëna për kreditimin e biznesit dhe të individëve dhe normat përkatëse të kredive me probleme përgjatë periudhës 2007-2013. Në tabelë pasqyrohen të dhënat për normën totale të kredive me probleme, normën mesatare të interesit të kredive si dhe të dhëna për normën e PBB-së dhe normën e papunësisë në Shqipëri.

Përfshirja në analizë e treguesve të normës së papunësisë dhe të normës vjetore të interesit së bashku me normën e rritjes së PBB-së siguron informacion shtesë në lidhje me ndikimin e kushteve makroekonomike mbi fuqinë paguese të individëve dhe bizneseve. Një rritje e papunësisë ndikon në uljen e të ardhurave të individëve dhe në këtë mënyrë rrit barrën e kredisë. Rritja e normës së papunësisë ndikon negativisht edhe tek bizneset për shkak të rënies së kërkesës agregate dhe rënies së prodhimit. Kjo rënie ndikon në rënien e të ardhurave dhe në përkeqësimin e fuqisë paguese të borxhit. Nga ana tjetër, një rritje në normat e interesit të kredive ndikon në rritjen e barrës së borxhit si

për individët ashtu edhe për bizneset për shkak të rritjes së kostos totale të kredisë. Rritja e normave të interesit ndikon në këtë mënyrë në rritjen e normës së kredive me probleme.

Tabela 1: Të dhënat për kreditë me probleme në sektorin bankar për periudhën 2007-2013

Viti	Depozita	Kredia totale	KP total	Kredi biznesi	Kredi individë	KP biznes	KP individë	Norma mesatare vjetore e interesit	Norma e rritjes së PBB-së	Norma e papunësisë
2007	547,289	292,459	3.37%	64.19%	35.81%	64.20%	35.80%	13.66%	9.69%	13.20%
2008	628,087	396,768	6.64%	65.41%	34.59%	65.40%	34.60%	13.58%	12.57%	12.70%
2009	627,547	449,891	10.48%	67.57%	32.43%	67.60%	32.40%	13.66%	5.40%	13.70%
2010	724,968	490,861	13.96%	69.91%	30.09%	69.90%	30.10%	12.58%	6.48%	13.50%
2011	830,197	566,217	18.80%	73.33%	26.67%	73.50%	26.50%	11.91%	4.89%	13.30%
2012	908,296	577,816	22.50%	73.85%	26.15%	73.80%	26.20%	10.83%	3.41%	13.00%
2013	942,248	567,160	23.50%	73.44%	26.56%	74.60%	25.40%	10.33%	2.41%	12.80%

Burimi: Banka e Shqipërisë, INSTAT

Nga të dhënat e paraqitura në tabelën 1 mund të vërehet një rritje graduale e tepricës së depozitave në sektorin bankar në Shqipëri. Në vitin 2013 teprica e depozitave është rritur me 72.1 për qind më shumë në krahasim me vitin 2007, ndërkohë që ekonomia është rritur përgjatë kësaj periudhe me vetëm 50.3 për qind, duke reflektuar prirjen për kursim dhe besimin e qytetarëve kundrejt sistemit bankar. Rritja e tepricës së depozitave ka rritur ofertën e kredisë duke shkaktuar një rritje graduale në normën e kredive me probleme. Ritmi i rritjes së depozitave ndikon në mënyrë të drejtpërdrejtë në rritjen e totalit të kreditimit dhe për rrjedhojë rrit probabilitetin e rrezikut të kredisë¹¹⁰. Të dhënat tregojnë se norma totale e kreditimit është rritur në vitin 2013 me 93.9 për qind më shumë në krahasim me vitin 2007. Ndërkohë mund të vërehet re se norma totale e

¹¹⁰ Louzis, D. P., Vouldis, A. T., & Metaxas, V. L. (2012). Macroeconomic and bank-specific determinants of non-performing loans in Greece: A comparative study of mortgage, business and consumer loan portfolios. *Journal of Banking & Finance*, 36(4), 1012-1027., faqe 14

kreditimit është rritur me ritëm më të shpejtë, 93.9 për qind, në krahasim me rritjen prej 72.1 për qind të tepricës totale të depozitave përgjatë periudhës 2007-2013.

Rritja e masës së kreditimit ka ekspozuar më shumë sektorin bankar ndaj rrezikut të kredisë. Të dhënat tregojnë gjithashtu se ritmi i rritjes së normës së kreditimit të biznesit është më i lartë se ritmi i rritjes së kreditimit të individëve. Norma e kreditimit të biznesit ka shënuar një rritje në vitin 2013 me 93.9 për qind më shumë në krahasim me vitin 2007, ndërsa norma e kreditimit të individëve ka shënuar një rritje në vitin 2013 vetëm me 38.6 për qind më shumë në krahasim me vitin 2007. Në fund të vitit 2013 raporti midis kredive për biznesin dhe kredive për individët ishte 73.5 për qind kundrejt 26.5 për qind në favor të kredive të biznesit.

Sektori bankar është përballur me një rritje të normës së kredive me probleme si për kredinë e biznesit ashtu edhe për kredinë për individë. Duke filluar nga viti 2009 dhe në vazhdim norma e kredive me probleme në sektorin bankar ka shënuar një përkeqësim me hapa të përshpejtuar. Në vitin 2009 norma e kredive me probleme arriti në shifrën 10.48 për qind, ndërsa në vitin 2013 ajo arriti në nivelin shqetësues të 23.5 për qind. Vetëm në tre vjet ka ndodhur një përkeqësim prej më shumë se 120 për qind të normës së kredive me probleme. Në vitin 2013 norma totale e kredive me probleme shënoi shifrën 23.5 për qind, duke u rritur me 597 për qind në krahasim me normën 3.37 për qind të vitit 2007.

Tabela 2: Ndryshimi në përqindje i të dhënave për kreditë me probleme në sektorin bankar për periudhën 2007-2013

Viti	Depozita	Kredia totale	KP total	Kredi biznesi	Kredi individë	KP biznes	KP individë	Norma mesatare vjetore e interesit	Norma e rritjes së PBB-së	Norma e papunësisë
2007										
2008	14.76%	35.67%	97.03%	37.65%	30.49%	1.87%	-3.35%	0.59%	9.69%	-3.79%
2009	-0.09%	13.39%	57.83%	14.65%	4.07%	3.36%	-6.36%	0.59%	12.57%	7.87%
2010	15.52%	9.11%	33.21%	13.45%	1.71%	3.40%	-7.10%	-7.91%	5.40%	-1.46%
2011	14.51%	15.35%	34.67%	17.87%	-0.39%	5.15%	-11.96%	-5.33%	6.48%	-1.48%
2012	9.41%	2.05%	19.68%	3.15%	0.46%	0.41%	-1.13%	-9.07%	4.89%	-2.26%
2013	3.74%	-1.84%	4.44%	-1.75%	0.31%	1.08%	-3.05%	-4.62%	3.41%	-1.54%

Burimi: Banka e Shqipërisë, INSTAT

Nëpërmjet paraqitjes së ndryshimeve në përqindje të faktorëve makroekonomikë dhe bankarë në Tabelën2 mund të vërehet se ritmi i rritjes së kreditimit¹¹¹ është shoqëruar me një rritje të peshës së kredive me probleme të biznesit dhe njëkohësisht një reduktim të peshës së kredive me probleme të individëve. Ky ndryshim ka ardhur si pasojë e reduktimit të peshës së kreditimit për individët në favor të kreditimit të biznesit. Të dhënat tregojnë se përhapja e rrezikut të kredive me probleme ka prekur pothuajse në mënyrë uniforme si kreditë për biznes ashtu edhe kreditë për individë në përpjesëtim të drejtë me peshën e kreditimit të tyre në kreditimin total të sektorit bankar. Pra, nuk konstatohen dallime në sjelljen e kredive të biznesit dhe kredive të individëve në raport me rrezikun e kredisë.

Norma mesatare e interesit ka mbajtur një gjendje pothuajse konstante gjatë periudhës 2007-2009 në një vlerë që luhet nga 13.58 në 13.66 për qind. Në vitin 2010 norma mesatare e interesit ka rënë me një pikë përqindje në nivelin 12.58 për qind, dhe më pas vërehet një rënie e saj në nivelet 11.91, 10.83 dhe 10.33 përkatësisht për vitet 2011, 2012 dhe 2013. Zakonisht në kushtet e rritjes së normës së kredive me probleme tregu bankar reagon me një rritje në normat e interesit me qëllim reduktim të sasisë së kreditimit. Një ulje e normave të interesit nxit rritjen e kreditimit, duke rritur rrezikun e kredisë në treg¹¹².

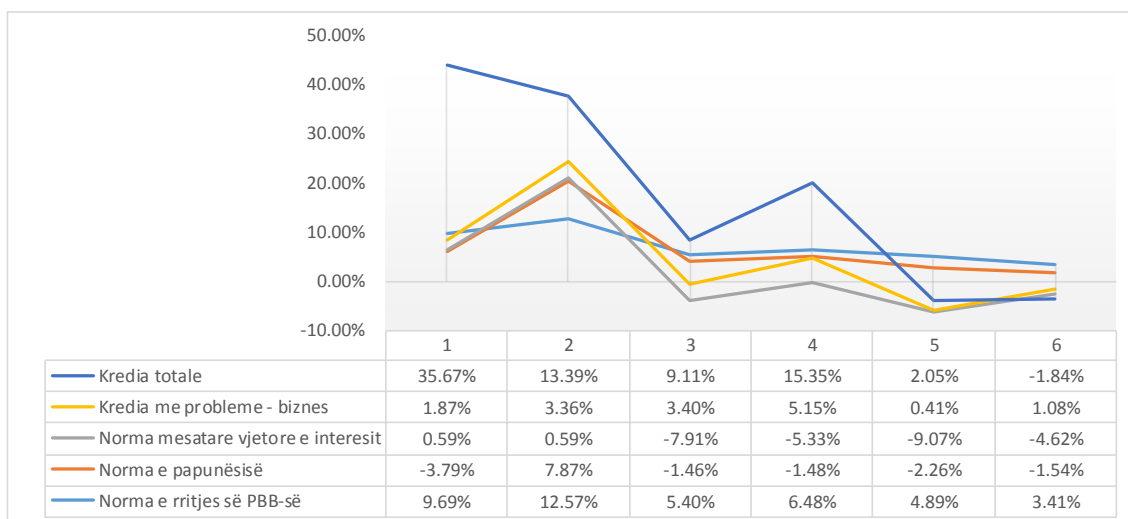
Ndërkohë norma e PBB-së ka pësuar një përkeqësim gradual sidomos pas vitit 2008. Në vitin 2008 është shënuar piku i rritjes së normës së PBB-së me 12.57 për qind, e cila

¹¹¹ Ali, A., & Daly, K. (2010). Macroeconomic determinants of credit risk: Recent evidence from a cross country study. *International Review of Financial Analysis*, 19(3), 165-171., faqe 164–171.

¹¹² Mishkin, Frederic S. (2004). *The economics of money, banking, and financial markets* (7th ed.). Boston: Pearson, faqe 552 -555

është pasuar me një reduktim të menjëhershëm në vitin pasardhës me një rritje prej vetëm 5.4 për qind. Duke përjashtuar një rritje të normës së PBB-së në vitin 2010 me 6.48 për qind, në vitet në vazhdim ekonomia futet në një spirale negative të ritmeve të rritjes duke shënuar në fund të vitit 2013 një normë rritje prej vetëm 2.41 për qind. Të dhënat paraqesin një lidhje të fortë inverse midis normës së PBB-së dhe luhatjeve të normës së kredive me probleme. Rënia e normës së PBB-së shkakton një rritje të normës së kredive me probleme si në kreditë e biznesit ashtu edhe në kreditë e individëve. Norma e papunësisë, duke iu referuar të dhënave zyrtare të INSTAT është luhatur përgjatë viteve në një pikë përqindje midis normës më të ulët të shënuar në vitin 2008 me 12.7 për qind dhe normës më të lartë të shënuar në vitin 2009 me 13.7 për qind. Për shkak të luhatjeve të pakta të këtij treguesi gjatë viteve 2007-2013 pritët që ndikimi i tij në raport me luhatjet e normës së kredive me probleme në sektorin bankar të jetë i ulët.

Grafiku 1 : “Kreditë me probleme-biznes” vs faktorëve makroekonomikë dhe bankarë

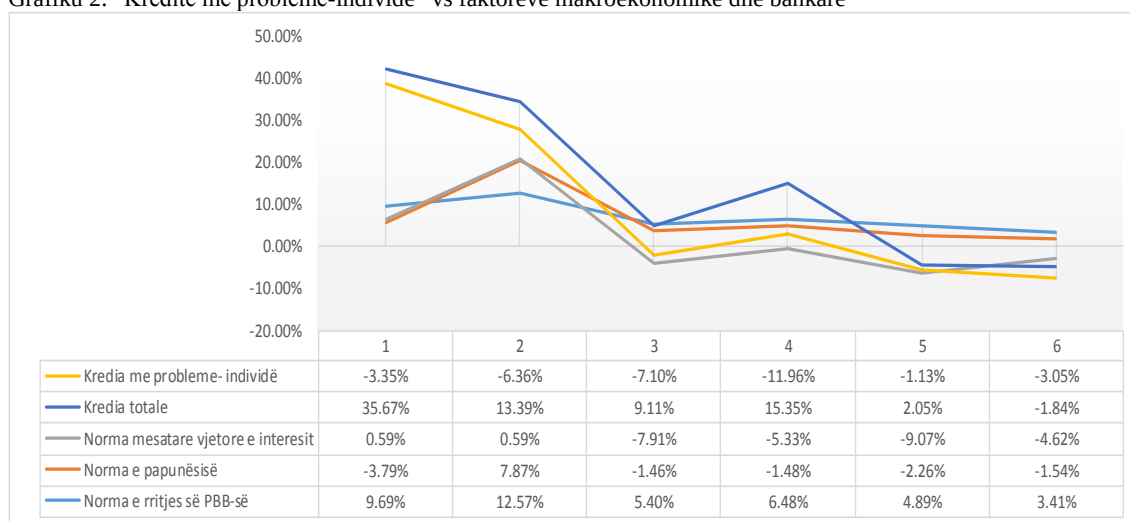

Burimi: Banka e Shqipërisë, INSTAT

Në Grafikon1 paraqitet norma e kredive me probleme të biznesit së bashku me normën mesatare të interesit, normën e rritjes së kredisë totale për biznesin, normën e PBB-së dhe normën e papunësisë. Nga grafiku mund të vërehet një lidhje e fortë inverse

midis normës së kredive me probleme të biznesit dhe normës së PBB-së. Mund të vërehet gjithashtu se norma e kredive me probleme pavarësisht luhatjeve të normës së interesit dhe tendencës në ulje të kreditimit total vazhdon të rritet sidomos pas vitit 2009. Ndikimi i normës së papunësisë, për shkak të luhatjeve të pakta, mund të konsiderohet i papërfillshëm mbi normën e kredive me probleme për biznesin.

Grafiku 2. “Kreditë me probleme-individë” vs faktorëve makroekonomikë dhe bankarë

Burimi: Banka e Shqipërisë, INSTAT

Në Grafikon2 paraqitet norma e kredive me probleme të individëve së bashku me normën mesatare të interesit, normën e rritjes së kredisë totale për individët, normën e PBB-së dhe normën e papunësisë. Nga grafiku mund të vërehet një lidhje inverse midis normës së kredive me probleme të individëve dhe normës së PBB-së. Mund të vërehet gjithashtu se norma e kredive me probleme për individët ndikohet nga luhatjet e normës mesatare të interesit dhe tendencës në ulje të kreditimit total. Ndikimi i normës së papunësisë, për shkak të luhatjeve të pakta, mund të konsiderohet edhe në këtë rast i papërfillshëm mbi normën e kredive me probleme për biznesin.

3.5.2. Analiza empirike

Në analizën empirike përmes përdorimit të regresionit do të tregohet lidhja ndërmjet variablilit të varur që përfaqësohet nga norma e kredive me probleme për biznesin (për individët), kundrejt variablave të pavarur që përfaqësohen nga norma totale e kreditimit, norma mesatare e interesit, norma e rritjes së PBB-së dhe norma e papunësisë. Norma mesatare e interesit dhe norma totale e kreditimit përfaqësojnë *faktorët bankarë*, duke nënkuptuar se faktorët kryesorë në shkaktimin e kredive me probleme janë madhësia e kreditimit në treg dhe çmimi i kredisë¹¹³. Faktorët makroekonomikë përfaqësohen nga norma e rritjes së PBB-së dhe norma e papunësisë, si dy tregues kryesorë që lidhen në mënyrë të drejtpërdrejtë me shëndetin e sektorit financiar¹¹⁴.

Tabela 3. Analiza e regresionit midis “kredive me probleme-biznes” dhe përcaktuesve makroekonomikë dhe bankarë

Descriptive Statistics						
	Mean	Std. Deviation	N			
NPLBiznes	10.1443	5.95589	7			
PBB	6.4071	3.58328	7			
Papunësia	13.1714	.36384	7			
KrediaTotale	477310.2857	1.06200E5	7			
NormaMesatareeInteresit	12.3643	1.38930	7			

Correlations						
		NPLBiznes	PBB	Papunësia	KrediaTotale	Norma Mesataree Interesit
Pearson Correlation	NPLBiznes	1.000	-.877	-.194	.958	-.957
	PBB	-.877	1.000	-.194	-.819	.799
	Papunësia	-.194	-.194	1.000	-.071	.389
	KrediaTotale	.958	-.819	-.071	1.000	-.844
	NormaMesatareeInteresit	-.957	.799	.389	-.844	1.000
Sig. (1-tailed)	NPLBiznes	.	.005	.338	.000	.000
	PBB	.005	.	.339	.012	.015
	Papunësia	.338	.339	.	.440	.194
	KrediaTotale	.000	.012	.440	.	.008
	NormaMesatareeInteresit	.000	.015	.194	.008	.
N	NPLBiznes	7	7	7	7	7
	PBB	7	7	7	7	7
	Papunësia	7	7	7	7	7
	KrediaTotale	7	7	7	7	7
	NormaMesatareeInteresit	7	7	7	7	7

Model Summary ^b									
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	1.000 ^a	.999	.998	.25146	.999	840.974	4	2	.001

a. Predictors: (Constant), Interstrate, Papunësia, TotalCredit, GDP

b. Dependent Variable: NPLBiznes

Burimi: Banka e Shqipërisë, INSTAT

¹¹³ Gregoriou, G. N. (Ed.). (2009). The banking crisis handbook. CRC Press., faqe 276-293

¹¹⁴ Barnhill, T., & Schumacher, L. B. (2011). Modeling correlated systemic liquidity and solvency risks in a financial environment with incomplete information. IMF Working Papers, 1-49., faqe 27

Duke analizuar të dhënat në tabelën 3, mund të vërehet një korrelacion i fortë negativ midis “kredive me probleme-biznes” dhe normës së PBB-së (-87.7% ose -0.877) dhe një varësi e fortë inverse ndërmjet tyre. Analiza e korrelacionit tregon gjithashtu një korrelacion të fortë negativ midis “kredive me probleme-biznes” dhe normës mesatare të interesit (-95.7% ose -0.957) dhe një varësi të fortë inverse ndërmjet tyre. Një korrelacion i fortë pozitiv shfaqet midis “kredive me probleme-biznes” dhe totalit të kreditimit (95.8% ose 0.958), duke treguar një varësi të fortë ndërmjet tyre. Mund të vërehet gjithashtu një korrelacion i dobët negativ midis “kredive me probleme-biznes” dhe normës së papunësisë (-19.4% ose -0.194) dhe një varësi e dobët ndërmjet tyre.

Nga aplikimi i regresionit dhe vlera e R^2 (Adjusted R Square) mund të vërehet se variablat janë të lidhura fort ndërmjet tyre (99.8% or 0.998) dhe të ndërvlarura nga njëra-tjetra. Regresioni tregon se vlera e R^2 është e lartë, duke nënkuptuar një lidhje të fortë midis variablave. Treguesi Durbin-Watson është 2.123. Një vlerë e këtij treguesi afër 2 provon korrelacionin e fortë mes variablave dhe rrit besueshmërinë e rezultateve të kësaj analize. Analiza empirike sugjeron se lidhja ndërmjet normës së kredive me probleme për biznesin në raport me faktorët makroekonomikë dhe bankarë është shumë e rëndësishme për hartuesit e politikave në sektorin bankar¹¹⁵ dhe për vlerësimin periodik të cilësisë së përgjithshme të aseteve dhe shmangien e rrezikut të kredisë. Lidhja midis variablit të varur, “kredive me probleme-biznes” dhe tre variablave të marrë në konsideratë: norma e PBB-së, norma mesatare e interesit dhe norma e kreditimit total

¹¹⁵ Beck, R., Jakubik, P., & Piloju, A. (2013). Non-performing loans: What matters in addition to the economic cycle?., faqe 3

shfaqet shumë e fortë. Analiza shfaq një lidhje të dobët midis normës së kredive me probleme në tregun bankar dhe normës së papunësisë.

Në vazhdim të analizës do të shqyrtohen rezultatet e mëposhtme të korrelacionit për NLP (individë) dhe faktorëve makroekonomikë dhe bankarë.

Tabela 4. Analiza e regresionit midis “kredive me probleme-individë” dhe përcaktuesve makroekonomikë dhe bankarë

Descriptive Statistics					
	Mean	Std. Deviation	N		
NPLIndividë	4.0343	1.85463	7		
PBB	6.4071	3.58328	7		
Papunësia	13.1714	.36384	7		
KrediaTotale	477310.2857	1.06200E5	7		
NormaMesatareeInteresit	12.3643	1.38930	7		

Correlations						
		NPLIndividë	PBB	Papunësia	KrediaTotale	Norma Mesataree Interesit
Pearson Correlation	NPLIndividë	1.000	-.881	-.137	.975	-.926
	PBB	-.881	1.000	-.194	-.819	.799
	Papunësia	-.137	-.194	1.000	-.071	.389
	KrediaTotale	.975	-.819	-.071	1.000	-.844
	NormaMesatareeInteresit	-.926	.799	.389	-.844	1.000
Sig. (1-tailed)	NPLIndividë	.	.004	.385	.000	.001
	PBB	.004	.	.339	.012	.015
	Papunësia	.385	.339	.	.440	.194
	KrediaTotale	.000	.012	.440	.	.008
	NormaMesatareeInteresit	.001	.015	.194	.008	.
N	NPLIndividë	7	7	7	7	7
	PBB	7	7	7	7	7
	Papunësia	7	7	7	7	7
	KrediaTotale	7	7	7	7	7
	NormaMesatareeInteresit	7	7	7	7	7

Model Summary ^b										
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics					Durbin-Watson
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	.997 ^a	.994	.982	.24555	.994	85.069	4	2	.012	2.291

a. Predictors: (Constant), NormaMesatareeInteresit, Papunësia, KrediaTotale, PBB

b. Dependent Variable: NPLIndividë

Burimi: Banka e Shqipërisë, INSTAT

Analiza e korrelacionit në tabelën 4 tregon një lidhje të fortë negative midis “kredive me probleme-individë” dhe normës së PBB-së (-88.1% ose -0.881) dhe një varësi inverse midis tyre. Rezultatet tregojnë gjithashtu një korrelacion të fortë negativ midis “kredive me probleme-individë” dhe normës mesatare të interesit (-92.6% ose -0.926) dhe një

varësi inverse ndërmjet tyre. Midis “kredive me probleme-individë” dhe totalit të kreditimit shfaqet një korrelacion i fortë pozitiv (97.5% ose 0.975), duke provuar një varësi të fortë ndërmjet tyre. Mund të konstatohet gjithashtu si në rastin e kredive të biznesit një korrelacion i dobët negativ midis “kredive me probleme-individë” dhe normës së papunësisë (-13.7% ose -0.137), i cili nënkupton një varësi të dobët ndërmjet tyre. Nga aplikimi i regresionit dhe vlera e R^2 (Adjusted R Square) mund të arrihet në konkluzionin se variablat janë të lidhura fort ndërmjet tyre (98.2% or 0.982) dhe janë të ndërrvarura nga njëra-tjetra. Regresioni tregon se vlera e R^2 është e lartë, duke nënkuptuar një lidhje të fortë midis variablave. Treguesi Durbin-Watson ka vlerën 2.291. Një vlerë e këtij treguesi afër 2 provon korrelacionin e fortë mes variablave dhe rrit besueshmërinë e rezultateve të kësaj analize.

Rezultatet e analizës empirike për kreditë për individë janë mjaft të ngjashme me rezultatet e analizës për kreditë për biznesin. Analiza sugjeron se lidhja ndërmjet normës së kredive me probleme për individët në raport me faktorët makroekonomikë dhe bankarë është shumë e rëndësishme për shmangien e rrezikut të kredisë. Raporti midis variablit të varur, “kredive me probleme-individë” dhe tre variablave të marrë në konsideratë: normës së PBB-së, normës mesatare të interesit dhe normës së kreditimit total shfaqet shumë e fortë. Analiza, ashtu si në rastin e kredive të biznesit tregon një lidhje të dobët midis normës së kredive me probleme në tregun bankar dhe normës së papunësisë. Nga analiza e dy grupeve të kreditimit, kredi për biznes dhe kredi për individë, mund të kuptohet se monitorimi i vazhdueshëm i normës së PBB-së, normës së kreditimit total dhe normës mesatare të interesit mund të ndihmojë në parandalimin e rrezikut të kredisë në sektorin bankar.

Për të patur një mbikëqyrje me efektive të zhvillimeve në tregun bankar duhet të merret në konsideratë korrelacioni negativ (gati perfekt) i normës së PBB-së dhe normës mesatare të interesit kundrejt normës së kredive me probleme, duke përfshirë të dy grupet e kredive të marra në studim. Gjithashtu një lidhje tejet e rëndësishme mund të konsiderohet lidhja ndërmjet normës së kredive me probleme dhe normës së kreditimit total, e cila regjistron një korrelacion pozitiv të fortë. Nëpërmjet studimit të të dhënave të sektorit bankar të viteve 2007-2013 në Shqipëri vërehet se ndikimi i normës së PBB-së, normës mesatare të interesit dhe normës totale të kreditimit është shumë e rëndësishme për të shmangur rrezikun e normës së kredive me probleme.

Studimi empirik sugjeron se ndikimet e faktorëve makroekonomikë dhe bankarë në normën e kredive me probleme janë të një rëndësie të madhe. Kreditë e biznesit dhe kreditë për individët paraqesin karakteristika të njëjta lidhur me rrezikun e kredive me probleme, por duhet të merren në konsideratë kufizimet e analizës së kryer, e cila është bazuar mbi një normë mesatare interesi mbi të gjithë grupet e kreditimit, ndërsa është fakt i njohur se kreditë e sektorit të individëve tentojnë të kenë një çmim të ndryshëm në raport me kreditë e sektorit të biznesit. Analiza është bazuar në të dhëna që publikohen periodikisht dhe janë lehtësisht të përdorshme për publikun. Në këtë kuadër, përkeqësimi i normës së kredive me probleme në vitet e fundit reflekton mungesën e vëmendjes së sektorit bankar ndaj luhatjeve të faktorëve makroekonomikë dhe bankarë dhe tregon një reagim të dobët ndaj luhatjeve të treguesve të sistemit bankar.

Sektori bankar shqiptar, gjatë periudhës 2007-2013, është përballur me një rritje shqetësuese të normës së kredive me probleme si për kredinë e biznesit ashtu edhe për kredinë për individë. Duke filluar nga viti 2007 dhe në vazhdim norma e kredive me probleme në sektorin bankar ka shënuar një përkeqësim me hapa të përshpejtuar. Në vitin 2013 norma totale e kredive me probleme ka shënuar shifrën 23.5 për qind, duke u rritur me 597 për qind në krahasim me normën 3.37 për qind të vitit 2007. Të dhënat sugjerojnë se përhapja e rrezikut të kredive me probleme ka prekur pothuajse në mënyrë uniforme si kreditë për biznes ashtu edhe kreditë për individë në përpjesëtim të drejtë me peshën e kreditimit të tyre në kreditimin total në sektorin bankar. Analiza empirike sugjeron se lidhja ndërmjet normës së kredive me probleme në raport me faktorët makroekonomikë dhe bankarë është shumë e rëndësishme për hartuesit e politikave në sektorin bankar dhe për vlerësimin periodik të cilësisë së përgjithshme të aseteve dhe shmangien e rrezikut të kredisë.

Lidhja midis variabit të varur, “kredi me probleme-individë”, dhe tre prej katër variablave të marrë në konsideratë: norma e PBB-së, norma mesatare e interesit dhe norma e kreditimit total shfaqet shumë e fortë. Rezultatet e korrelacionit shfaqin një lidhje të dobët midis normës së kredive me probleme në tregun bankar dhe normës së papunësisë. Pavarësisht disa kufizimeve të analizës së regresionit për shkak të mungesës së të dhënave specifike lidhur me normën mesatare të interesit për sektorë të ndryshëm të kreditimit dhe peshës specifike të tyre në totalin e kredive, përfundimet e analizës janë të rëndësishme. Studimi sugjeron se ndikimet e faktorëve makroekonomikë dhe bankarë në normën e kredive me probleme janë të mëdha. Lidhja e fortë e variablit të varur me variablat e pavarur imponon një ndryshim në qasjen e

bankës në lidhje me monitorimin dhe analizën e rrezikut të kreditit. Raporti ekzistues ndërmjet normës së kredive me probleme për biznesin në raport me faktorët makroekonomikë dhe bankarë është shumë e rëndësishme për hartuesit e politikave në sektorin bankar për vlerësimin periodik të cilësisë së përgjithshme të aseteve financiare dhe shmangien e rrezikut të kredisë

3.6. Krizat e panikut në sektorin bankar

Bindja e palëkundur në sektorin bankar, përpara krizës së viteve 2007-2008, se tregu bankar ishte "to big to fail"¹¹⁶ evidentoi një problem shumë të madh për politikën rregullatore në sektorin bankar. E vetmja mënyrë e besueshme për të parandaluar institucionet financiare që të besojnë se kanë arritur në stadin "to big to fail " është që të binden kreditorët e bankës që edhe bankat e mëdha mund të dështojnë. Argumenti i pakundërshtueshëm për vetë bankën dhe kreditorët e saj, për dobësinë e sektorit bankar është efekti shkatërrues i panikut bankar. Paniku në sektorin bankar, për shkak të paaftësisë paguese ose mungesës së likuiditetit, mund të shkaktojë dëme të kushtueshme si për sektorin bankar ashtu edhe për ekonominë në tërësi. Humbja mund të prekë edhe buxhetet e qeverive respektive, duke prekur në këtë mënyrë edhe interesat e taksapaguesve. Në përgjigje të kësaj problematike historike, politikat rregullatore të bankave qendrore nuk kanë arritur të japin një përgjigje shteruese përgjatë tetë shekujve të operimit të bankingut konvencional.

¹¹⁶ Chabot, B. R. (2011). The Cost of Banking Panics in an Age before 'Too Big to Fail', faqe 4

Paaftësia paguese në sektorin bankar i referohet kryesisht rënies së treguesve ekonomikë në një periudhë paraardhëse, e cila shoqërohet me një rënie të vlerës së aseteve të bankës. Banka për të reduktuar rrezikun e paaftësisë paguese nxjerr në shitje pronat e hipotekuara si garanci në treg me vlerën e detyrimit të mbetur nga huamarrësi. Në rast të shtimit të normës së kredive me probleme dhe pamundësisë për të shitur me çmime të pranueshme garancitë e nxjerra në treg, atëherë situata mund të jetë shqetësuese. Kur një bankë është afër pikës së paaftësisë paguese, konsiderohet gjendja për të kuptuar nëse mund të përmirësohet situata e saj pa ndihmën e qeverisë. Reagimi shoqërohet me ndërmarrjen e një sërë hapash që kanë të bëjnë me kufizimin e kreditimit në sektorë të veçantë të ekonomisë ose në të gjithë sektorët e saj, me përmbushjen e kërkesave për kapital shtesë si dhe me ndryshimin e stafit menaxherial të bankës.

Natyra jolikuide e bankës përbën një arsye tjetër për ekspozimin e bankave konvencionale përballë krizave të panikut. Paniku në këtë rast nuk është domosdoshmërisht i lidhur me ecurinë e investimeve të bankës apo me normën e kredive me probleme, por është i lidhur me pamundësinë e ofruesve të fondeve të tyre për të vlerësuar nëse institucionet që mbajnë fondet e tyre janë të shëndetshme apo jo. Banka mund të gëzojë shëndet të plotë dhe të ketë një portofol të pakritikueshëm, por një kërkesë në rritje për të tërhequr fondet nga depozituesit e saj do të çojë në një pamundësi për të siguruar likuiditetet e nevojshme. Kjo pamundësi do të rezultonte në një falimentim të bankës, pavarësisht performancës së saj të mirë në treg. Banka nuk mund t'i rezistojë një krize të panikut pasi ajo mban vetëm një rezervë për t'iu përgjigjur një kërkesë natyrale të depozituesve për likuiditete dhe pjesën dërrmuese të fondeve e përdor për investime. Në këto kushte banka e ka të pamundur t'i përgjigjet kërkesës për

likuiditet në një kohë kur huamarrja ndërbankare ndërpritet për shkak të panikut të përhapur në sektor.

Paniku i depozituesve është i lidhur edhe me faktin se fondet e tyre janë të siguruara deri në një nivel të caktuar. Pavarësisht të dhënave, të cilat sugjerojnë se rezultatet e humbjeve për shkak të krizave bankare kanë qenë mesatarisht të llogaritura në mbi 10% të PBB¹¹⁷-së vjetore, siguria e depozitave është parë si një çështje midis bankave dhe depozituesve të saj. Qeveritë përkatëse kanë sugjeruar një nivel të arsyeshëm sigurie dhe mbi këtë nivel depozitat janë subjekt i rrezikut. Në këtë këndvështrim historia e tetë shekujve të bankikut konvencional sugjeron se zgjidhja ndaj rrezikut të panikut bankar nuk mund të vijë si pasojë e politikave rregullatore të bankave qendrore, por si një marrëveshje e brendshme midis bankës dhe mbajtësve të depozitave të tyre. Marrëveshja e re, për të mbrojtur sektorin bankar ndaj panikut, duhet të rinegociohet lidhur me shumën e cila nuk është subjekt i garantimit nga politikat rregullatore të vendeve përkatëse.

Diferenca mbi nivelin e sigurimit të depozitave duhet të jetë një shqetësim i vazhdueshëm për depozituesit edhe në kohët e lumtura për ekonominë ashtu siç është në kohën kur treguesit ekonomikë përkeqësohen. Shfaqja e rrezikut të panikut është e lidhur drejtpërdrejt me pritshmërinë e depozituesve mbi kthimin e depozitave të tyre. Për këtë arsye lind nevoja që për shumën e depozitave që tejkalojnë nivelin e sigurimit, si një diferencë midis shumës totale dhe shumës së siguruar të hartohet një marrëveshje, e cila do të shmangë panikun e depozituesve të bankës. Depozituesit duhet të pranojnë

¹¹⁷ Hoggarth, G., Reidhill, J., & Sinclair, P. J. (2004). On the resolution of banking crises: theory and evidence., faqe 9

herët a vonë se mbajtja e depozitave në një bankë përmban një rrezik të caktuar, i cili duhet të merret në konsideratë në hartimin e kontratave të depozitave.

3.6.1. Mundësi për shmangien e panikut bankar

Bankat qendrore, duke iu referuar të dhënave të mësipërme, ofrojnë një paketë mbrojtëse ndaj rrezikut sistematik dhe josistematik në favor të stabilitetit të sektorit bankar dhe ofrimit të sigurisë së depozitave. Synimi kryesor i politikave rregullatore mbetet qëndrueshmëria e sistemit bankar dhe ndikimi i tij në ciklin e ekonomisë reale, duke marrë në konsideratë se dëmet e shkaktuara në ekonominë reale si pasojë e krizave bankare llogariten mesatarisht në mbi 10% të PBB-së vjetore. Gjithashtu ofrimi i sigurisë së depozitave është në fokusin e politikave rregullatore si një çështje me interes të lartë publik që ka të bëjë me sigurinë e kursimeve të qytetarëve të një vendi. Duke parë rëndësinë që ka në ekonominë e një vendi qëndrueshmëria e sistemit bankar, mund të propozohet garantimi 100 për qind i depozitave nga ana e qeverive. Në këtë mënyrë rreziku do të transferohet nga sektori bankar në buxhetin e shtetit, duke i mbrojtur bankat nga rreziku i panikut. Për shkak të pamundësisë së qeverive për të mbajtur një barrë të tillë në dëm të interesave të taksapaguesve dhe për shkak të rrezikut moral që është shfaqur shpesh në sektorin bankar, çështja është trajtuar më shumë në kuadrin e gjetjes së strategjive për kufizimin e panikut bankar sesa gjetjes së një zgjidhjeje të karakterit shterues.

Paniku bankar për shkak të shqetësimit të depozituesve për pjesën e fondeve të tyre të pasiguruara është parë nga ana e qeverive si një çështje midis bankave dhe depozituesve të tyre. Bankat mund të gëzojnë shëndet të plotë dhe të kenë një portofol të qëndrueshëm, por një kërkesë në rritje për të tërhequr fondet nga depozituesit e saj do të çojë me siguri

në pamundësi për të siguruar likuiditetet e nevojshme. Në këtë rast ndodhemi përballë panikut që shfaqet jo për shkak të paaftësisë paguese të institucionit, por për shkak të natyrës jolikuide të bankës. Në këtë kuadër rrezikun ndaj panikut bankar duhet ta klasifikojmë si pjesë të rrezikut sistematik, i cili në kushtet aktuale të biznesit të bankave konvencionale është i pashmangshëm qoftë nga aplikimi i politikave rregullatore, qoftë nga një menaxhim më i mirë i bankës.

Reagimi i institucioneve rregullatore të gjendura përballë situatave të krizave bankare është në funksion të tipit dhe të madhësisë së dëmit që prek sistemin financiar. Në një situatë të rrezikut josistematik në qendër të vëmendjes janë rezultatet financiare dhe menaxhimi i institucionit financiar. Në një rast të tillë të izoluar paniku bankar nuk përbën një rrezik për të gjithë sistemin bankar. Nga ana tjetër në një situatë të rrezikut sistematik i gjithë tregu është i ekspozuar ndaj rritjes së ndjenjës së pasigurisë. Shpesh ndërhyrjet qeveritare për të siguruar likuiditet mund të sigurojnë kapital shtesë për sektorin bankar, por lajmi për ndërhyrjen e qeverisë për të stabilizuar gjendjen financiare të bankave shkakton gjithashtu një rritje të panikut në treg¹¹⁸. Në një moment të tillë stabiliteti i sistemit bankar kufizohet nga mundësia e buxhetit të shtetit për të siguruar likuiditetet e nevojshme dhe nga gatishmëria e qeverive për të marrë përsipër një rrezik të lartë të sektorit privat.

Në këto kushte, kur shumica e politikave rregullatore dhe e kufizimeve të aktivitetit në sektorin bankar janë të përqendruara në mbrojtjen e depozitave dhe qëndrueshmërisë së sektorit bankar, një modifikim i marrëdhënies së mprehtë midis bankës dhe depozituesve mund të ndihmojë sistemin bankar të jetë i vetëmbrojtur nga krizat e

¹¹⁸ Hoggarth, G., Reidhill, J., & Sinclair, P. J. (2004). On the resolution of banking crises: theory and evidence., faqe 17

panikut. Kjo mbrojtje mund të vijë vetëm si rezultat i një marrëveshjeje të re midis depozituesve dhe bankës. Pa vënë në diskutim efektet pozitive të aplikimit të politikave rregullatore aktuale dhe të sigurimit të depozitave, për diferencën e zbuluar të depozitave mund të lidhet një marrëveshje e pranimi të rrezikut të humbjes së përkohshme, duke u dhënë mundësi institucioneve financiare të rikuperojnë këto humbje nëpërmjet fitimeve potenciale të sektorit bankar në planin afatgjatë kundrejt përdorimit të strategjisë aktuale joefektive të magazinimit të fondeve.

Një marrëveshje e re midis aktorëve të përfshirë në sektorin bankar, të bazuar pjesërisht në rregullin (profit-and-loss sharing PLS)¹¹⁹, nëpërmjet pjesëmarrjes së përkohshme të depozituesve në rrezikun e investimeve të fondeve bankare në sektorin real mund të jetë një zgjidhje e qëndrueshme kundrejt krizave të panikut. Kthimi i depozituesve mbi principalin duhet të ketë një tipar proporcional, në varësi të performancës së përgjithshme të sektorit bankar. Në këtë mënyrë rreziku afatshkurtër i likuiditetit do të jetë i ndarë proporcionalisht midis të gjithë depozituesve të bankës. Depozituesit, në vend të marrëveshjes aktuale, të pambrojtur nga rreziku ndaj panikut, për të garantuar jo vetëm principalin e depozitës, por edhe të kthimit të parashikuar mbi depozitat, mund të pranojnë një marrëveshje të re të bazuar në rezultatet reale të bankës sesa në parashikimet kontraktuale. Kjo marrëveshje e re, e cila pranon përkohësisht një humbje të moderuar mbi depozitat, si pasojë e rënies së treguesve ekonomikë në periudha afatshkurtra, humbje të cilat do të rikuperohen në terma afatgjatë, do të bënte të mundur shmangien e rrezikut të panikut.

¹¹⁹ Ibrahim Warde, (2000). "Islamic banking in a global economy". Edinburgh University Press., faqe 20-21.

3.6.2. Aktorët bankarë përballë pasojave të panikut bankar

Për shkak të delegimit të rrezikut të investimeve të fondeve, nga depozituesit tek bankat dhe nga bankat në sektorin real, në rast të dështimit të sektorit real të tre aktoret e sistemit bankar pësojnë humbje. Huamarrësit humbasin kolateralin e tyre, bankat në rast të uljes së çmimit të kolateralit dhe pamundësisë për të siguruar likuiditetet e nevojshme mund të shkojnë drejt falimentimit, i cili do të rezultojë me humbje të mëdha për depozituesit e bankave. Rishikimi i marrëdhënieve kontraktuale midis aktorëve të sistemit bankar ka të bëjë me modifikimin e disa dispozitave kontraktuale me qëllim shmangien e humbjeve të mëdha për depozituesit individualisht, për bankën dhe për ekonominë në tërësi.

Për shkak të riformulimit të marrëveshjes me depozituesit, të cilët mund pranojnë të marrin pjesë përkohësisht në fitim/humbjet afatshkurtra të bankës në raport me peshën e principalit të depozitave në mënyrë proporcionale, atëherë rreziku i panikut shmanget për shkak të ndarjes së rrezikut të brendshëm me depozituesit e bankës. Pranimi i një rreziku të moderuar të përkohshëm nga ana e depozituesve ofron mundësi reale për shmangien e ndjenjës së panikut, i cili mund të shkaktojë humbje drastike të depozitave për shkak të rënies së çmimeve të aseteve bankare në rast të përhapjes së krizës së panikut në sektorin bankar. Pasojat e krizave bankare nëse kthehen në kriza sistemike ndikojnë gjithashtu edhe në aftësinë paguese të institucioneve bankare, të cilat nxjerrin në shitje asete të tilla. Pranimi me kushte i rrezikut nga ana e depozituesve ndihmon në frenimin e panikut në tregun bankar.

Një marrëveshje e re nënkupton sigurinë e principalit në terma afatgjatë dhe një pjesëmarrje në fitim/humbjen e bankës në terma afatshkurtër dhe me ndikim të

drejtpërdrejtë në interesin e pritshëm mbi principalin. Kjo marrëveshje do të shmangë radhët e panikut në sportelet e bankave, pasi ngutja e depozituesve që shkojnë të parët në sportelet bankare për të tërhequr fondet nuk mund të ketë rezultate të kthimit mbi depozitat më të larta se depozituesit që janë më mbrapa në radhë. Humbjet do të jenë të shpërndara proporcionalisht mbi principalin në periudha afatshkurtra, ndërkohë që rreziku i mospërfitimit të interesit mbi principalin nuk mund të perceptohet si ndonjë tragjedi përballë efektit shkatërrues të krizave të panikut. Natyrisht një marrëveshje e tillë mund të favorizojë bankat në pamje të parë, por ajo është po aq e dobishme për depozituesit dhe për huamarrësit. Shmangia e panikut jo vetëm që mbron vlerën e aseteve të sistemit bankar, por njëkohësisht injekton siguri dhe optimizëm në ecurinë e ekonomisë reale.

Në kushtet kur qeveritë e kanë të pamundur të ofrojnë një zgjidhje të qëndrueshme ndaj panikut bankar, përballë një historie të mbushur me falimentime të mëdha prej tij, është e natyrshme që zgjidhja të kërkohet brenda vetë sistemit dhe të mos rëndojë në buxhetin e shtetit, kostot e të cilit mbulohen përsëri nga publiku. Mosaprovimi i publikut (taksapaguesve) për mbështetjen e sektorit bankar me fonde nga buxheti i shtetit ka të bëjë me faktin se kemi të bëjmë me biznese private (banka private), të cilat gjenden përballë rrezikut të falimentimit. Asnjë sektor tjetër nuk është ndihmuar me fonde shtetërore ashtu siç është mbështetur sektori bankar, duke e vendosur bankën në një pozicion të privilegjuar ndaj aktorëve të tjerë të tregut.

Marrëveshja midis aktorëve të sistemit bankar nuk nënkupton një revolucion në sektorin bankar, por ndjekjen e një strategjie "fitim-fitim" midis palëve me qëllim arritjen e një mbrojtjeje të qëndrueshme ndaj krizave të panikut në sektorin bankar. Në

kushtet e rrezikut sistematik përgjigjja ndaj panikut nuk mund të vijë nga modifikimet e politikave rregullatore, por si një nevojë e aktorëve të tregut bankar për të siguruar stabilitet në tregun që marrin pjesë aktivisht. Gara e depozituesve për të tërhequr të parët fondet nga sportelet e bankave për shkak të panikut në kushtet e rrezikut sistematik mund të marre fund vetëm pas një marrëveshje brenda aktorëve të tregut bankar.

3.7. Perspektiva e zhvillimit të bankingut konvencional

Perspektiva e zhvillimit të bankingut konvencional, i cili përbën bankingun më të përhapur dhe modelin për t'u ndjekur, duhet të lidhet me parimin e përmirësimit të vazhdueshëm. Çështja që ngrihet për diskutim nuk ka të bëjë me përmirësimin e modelit të bankingut konvencional për shkak të krizave bankare që shkaktohen nga rreziku josistematik. Krizat e shkaktuara nga rreziku josistematik kanë ndodhur dhe do të ndodhin, pasi në një farë mënyre i shërbejnë zhvillimit në kuadër të rritjes së konkurrencës së tregut. Diskutimi mbi perspektivën e bankingut konvencional vjen si një përgjigje ndaj krizave ciklike bankare përgjatë 8 shekujve të zhvillimit të tyre për shkak të rrezikut sistematik, i njohur ndryshe si rreziku i tregut.

Krizat ciklike, të cilat kanë pasur efekte shkatërruese në aspektin financiar për aktorët e tregut bankar dhe për zhvillimin ekonomik të vendeve apo rajoneve ku kanë ndodhur, nuk kanë ardhur për shkak të probleme të menaxhimit të sektorit bankar, por kryesisht si pasojë e rrezikut sistematik. Çështja kryesore ka të bëjë me mënyrën e mobilizimit të fondeve dhe mënyrës së investimit të tyre, pasi nga kthimi i fondeve të investuara varet

edhe performanca e bankingut konvencional. Në biznesin e bankingut konvencional procesi i kreditimit përbën “pjesën e luanit” në fitimet e gjeneruara, por në të njëjtën kohë nga ky aktivitet varet edhe stabiliteti i tregut bankar. Kjo problematikë, e cila prek sektorin bankar dhe kursimet e qytetarëve, ka efekt të konsiderueshëm në ekonominë e vendeve ku shkaktohet dhe shoqërohet me efekte të mëdha sociale. Gjithsesi shoqëritë e zhvilluara perëndimore nuk kanë gjetur deri më sot një zgjidhje shteruese të sektorit bankar.

Bankingu konvencional u qëndron besnik parimeve të tij të funksionimit të modelit të kreditimit, pavarësisht të dhënave që sugjerojnë se rezultatet e humbjeve për shkak të krizave bankare kanë qenë, mesatarisht të mëdha në rreth mbi 10% të PBB -së vjetore. Hulumtimi mbi detajet e krizave, të cilat kanë ndodhur gjatë tetë shekujve të kaluar të historisë së bankingut dhe mbi të dhënat e hollësishme mbi pasojat e tyre kanë çuar në përfundimin se: këshilla më e dëmshme kundrejt investimeve në tregun bankar, e cila u ka kushtuar shtrenjtë aktorëve të bankingut konvencional para shpërthimit të një flluske bankare rrjedh nga perceptimi se "*këtë herë është ndryshe*"¹²⁰. Ky perceptim që synon zhvlerësimin e metodave të vjetra të vlerësimit të kreditimit është ndjekur zakonisht me fanatizëm dhe optimizëm të tepruar përpara shpërthimit të krizave financiare.

Profesionistët e bankingut financiar pas pasojave shkatërruese të krizave financiare qetësojnë publikun dhe ndihen të sigurt që e kanë marrë mësimin nga gabimet që kanë ndodhur në të kaluarën. Çdo herë sektori bankar punon psikologjikisht me veten, duke

¹²⁰ Reinhart, C. M., & Rogoff, K. (2009). This time is different: eight centuries of financial folly. princeton university press, faqe xxxiv

pretenduar se tashmë rreziqet e sistemit i përkasin vetëm të shkuarës, duke mos ndryshuar asgjë në modelin e bankingut. Nga sa më sipër mund të pohohet me siguri se pas çdo krize bankare Komiteti i Bazelit do të mblidhet dhe do të bëjë autokritikën e zakonshme së bashku me propozimin e disa ndryshimeve të reja në politikën rregullatore, duke pretenduar natyrisht se “këtë herë situata do të jetë ndryshe”. Këtë herë sistemi është ndërtuar mbi baza të shëndosha dhe reformat strukturore të kombinuara me risitë teknologjike dhe një menaxhim më i mirë i sektorit do të jetë zgjidhja e shumëpritur, kuptohet deri në krizën e radhës.

Nga ana tjetër nisur nga hulumtimet që synojnë modifikimin e modelit bankar mund të arrihet në pohimin se politikat rregullatore të bankave qendrore nuk kanë arritur të japin një përgjigje shteruese përgjatë tetë shekujve të operimit të bankingut konvencional. Bankat do të vazhdojnë të kryejnë një rol të rëndësishëm në kuadër të transformimit të maturimit të fondeve, duke mbledhur fonde në tregjet e kapitalit afatshkurtër dhe duke i investuar ato në asete financiare afatgjata, por pretendimi se krizat e kaluara nuk do të përsëritën pa ndryshuar pothuajse asgjë në modelin e mbledhjes dhe investimeve të fondeve është tejet i tepruar.

Historia ka treguar që rreziku sistematik edhe përballë bankave më të shëndetshme ka pasur pasoja të rënda, të cilat kanë rënduar në sektorin bankar në planin afatgjatë. Ndoshta më shumë se çdo gjë tjetër, dështimi i sektorit bankar ka ardhur nga pasiguria dhe mungesa e besimit në kthimin e investimeve të bankës pikërisht në kohën kur tregu bankar është dominuar nga sindroma e vetëbesimit të tepruar. Kori i suksesit të investimeve fillon edhe e rrit tonin deri në momentin kur rritet niveli i borxheve

qeveritare, fryhet tregu financiar dhe çmimet e aseteve të mbivlerësuara fillojnë të shfryhen¹²¹. Në këtë kohë besimi në tregun financiar bie ndjeshëm, huadhënësit zhduken dhe efektet e krizës financiare përhapen me shpejtësi në ekonomi, për të rifilluar përsëri në të njëjtën model të vjetruar, i cili ka shkaktuar një numër të jashtëzakonshëm krizash dhe për çudinë e të gjithëve vazhdon akoma të mbetet në këmbë. Bankat konvencionale përbëjnë modelin për të modifikuar sistemin, por faktet historike dhe pasojat e rënda të krizave në sektorin bankar sugjerojnë në mënyrë të padiskutueshme reformimin e tij.

¹²¹ Reinhart, C. M., & Rogoff, K. (2009). This time is different: eight centuries of financial folly. Princeton University Press., faqe x

KAPITULLI IV: ANALIZË E SISTEMIT BANKAR ISLAMIK

4.1 Hyrje në bankingun islamik

Lëvizja moderne e bankingut islamik filloi në Egjipt në fillim të viteve '60¹²², nëpërmjet operacioneve financiare të mikrokreditit në disa fshatra të vegjël në deltën e Nilit. Ndalimi i interesit mbi principalin në fenë islame, ashtu si edhe në disa fe të tjera të mëdha, dhe vullneti i myslimanëve për të respektuar këtë ndalim fetar në sektorin financiar të ekonomive të tyre ka nxitur krijimin e industrisë islamike të shërbimeve financiare. Industria islame e financave bankare ka bërë përparim të madh përgjatë tre dekadave të fundit, duke filluar me themelimin e bankës së parë islamike në Dubai në vitin 1975¹²³ (Banka Islamike e Dubait). Që prej vitit 1975 dhe në vazhdim, numri i institucioneve që ofrojnë shërbime financiare në përputhje me Sheriatin (ligjin e shenjtë islam) është rritur, duke përfshirë edhe hapjen e “dritareve islame” në degët e bankave konvencionale.

Gjatë një periudhe të shkurtër kohore tregu bankar i financave islame është zgjeruar për t'u bërë një segment i dalluar dhe në rritje me ritme të shpejta në tregun bankar

¹²² Abdul-Rahman, Y. (2009). The Art of Islamic Banking and Finance: Tools and Techniques for Community-Based Banking (Vol. 504). John Wiley & Sons., faqe 192

¹²³ Hassan, K., & Lewis, M. (Eds.). (2007). Handbook of Islamic banking. Edward Elgar Publishing., faqe 325

ndërkombëtar dhe në tregjet e kapitalit. Aktualisht mund të numërohen mbi 200 banka islame¹²⁴ që veprojnë në mbi 70 vende në botën islame dhe në shumë vende perëndimore. Në këto shifra nuk përfshihen institucionet financiare të sigurimit islamik, shtëpitë e investimeve islame, fondet e përbashkëta dhe kompanitë e lizingut financiar. Krahas këtyre të dhënave mund të evidentohen edhe shumë institucioneve të vogla financiare islamike të mikrokreditit, shoqëritë e mirëqenies islame dhe shoqatat financiare që veprojnë në nivel lokal dhe që kanë të bëjnë me subjektet rurale, firmat e biznesit të vogël dhe financimin e individëve.

Funksionet që bankat kryejnë janë shumë të rëndësishme dhe një ekonomi islame nuk mund të zhvillohet pa ndihmën e këtyre. Duke marrë në konsideratë pozicionin shumë të rëndësishëm që luajnë institucionet financiare bankare në zhvillimin e ekonomisë, roli i tyre është shumë i rëndësishëm për shoqërinë. Bankat me anë të proceseve transformuese të fondeve afatshkurtra në kapitale afatgjata për investimet në ekonominë reale ndikojnë në mënyrë të konsiderueshme në stimulimin e aktivitetit ekonomik, në shpërndarjen e të ardhurave dhe rritjen e mirëqenies. Siç është theksuar edhe më parë në këtë punim, funksioni themelor i bankave mbetet mbledhja e kursimeve të kursimtarëve dhe transformimi i tyre për sipërmarrësit, por me kalimin e kohës institucionet bankare kanë zhvilluar një numër të zgjeruar të funksioneve të tyre.

Kreditimi mbetet elementi më fitimprurës edhe pse shërbime si garancitë bankare, transfertat e fondeve, siguria e fondeve, lehtësimi në tregtinë ndërkombëtare dhe të tjera operacione janë pjesë të konsiderueshme të fitimeve të bankave. Në ekonominë

¹²⁴ Hassan, K., & Lewis, M. (Eds.). (2007). Handbook of Islamic banking. Edward Elgar Publishing., faqe 1

moderne pjesa më e madhe e të ardhurave janë të depozituara në institucionet bankare, duke u dhënë këtyre të fundit një rol të pazëvendësueshëm në tregun financiar. Në këtë kuadër individët dhe kompanitë nuk shfaqin më nevojën për të mbajtur fizikisht paratë e tyre, se sa për funksionet e përdorimit të tyre. Kjo dukuri u jep mundësi bankave të “krijojnë” para¹²⁵, duke rritur në mënyrë të drejtpërdrejtë ndikimin e bankave mbi ecurinë e ekonomisë. Për arsyet e përmendura më sipër myslimanët kanë vendosur të përfitojnë nga funksionet e bankave, por duke modifikuar disa aspekte të aktiviteteve bankare konvencionale me synim përshtatjen e tyre me parimet islame.

Shumë njerëz janë të interesuar të njohin strukturën e bankave islame dhe të kuptojnë se si ndryshojnë ato nga bankat konvencionale. Pavarësisht përhapjes së tyre në dekadat e fundit, funksionimi i bankave islamike është ende i paqartë edhe në shumë vende me shumicë myslimane, ndërsa në shumë vende përëndimore bankat islame konsiderohen si një kopje e bankingut konvencional. Sistemi bankar islamik është i bazuar në parimet islame, të cilat ndalojnë në mënyrë të qartë marrjen e interesit mbi principalin të bazuar në vlerën në kohë të parësë. Në referencë të qasjeve filozofike të prezantuara më parë në këtë punim, mund të pohohet se kjo qasje është e përafërt me pikëpamjen e Aristotelit, lidhur me pamundësinë natyrale të parësë për të prodhuar para dhe diametralisht e kundërt me parimin e Adam Smith që bazohet në vlerën në kohë të parësë.

Bankat islamike në ndryshim nga parimet e burimit të bankingut konvencional janë të udhëhequra nga burimet e mbështetura në *Kur'anin e shenjtë* dhe *Sunetin* (traditën profetike), e cila përmbledh mësimet nga jeta e profetit Muhamed në bazë të

¹²⁵ Hassan, K., & Lewis, M. (Eds.). (2007). Handbook of Islamic banking. Edward Elgar Publishing., faqe 4

transmetimeve autentike. Të dyja këto burime e trajtojnë interesin (sipas praktikave konvencionale) si një akt shfrytëzimi dhe padrejtësie dhe si i tillë është në kundërshtim me parimet islame të drejtësisë dhe të drejtës së pronës¹²⁶. Bankingu islamik në këtë mënyrë funksionon në bazë të parimeve dhe vlerave të veta specifike.

4.1.1 Parimet themelore të sistemit bankar islamik

Parimet bazë të ligjit islam mbi funksionimin e biznesit dhe të tregtisë janë të dhëna në katër transaksionet themelore¹²⁷ të:

1. shitjes (bay), transferim i pronësisë apo i një pjese të pronës për një qëllim të caktuar;
2. përdorimit (ijâra), transferim i shfrytëzimit të pronës për një qëllim të caktuar;
3. dhuratës (hiba), transferim falas i pronës;
4. huasë (ariyah), transferim i panevojshëm i shfrytëzimit të pronës.

Këto parime themelore janë aplikuar më pas për të përcaktuar formën e transaksioneve të ndryshme specifike: të pranimi të depozitave bankare, të garancive dhe kolateralit, të detyrimeve financiare, të qiramarrjes së tokës dhe partneritetin në biznes, të cilat luajnë një rol të rëndësishëm në financimin sipas parimeve islame dhe përbëjnë bazat e praktikave bankare islame. Në mënyrë që operacionet financiare të jenë në përputhje me rregullat dhe normat islame, pesë rregulla fetare duhet të ndiqen në sjelljen e investimeve¹²⁸:

¹²⁶ Hassan, K., & Lewis, M. (Eds.). (2007). Handbook of Islamic banking. Edward Elgar Publishing., faqe 2

¹²⁷ Hassan, K., & Lewis, M. (Eds.). (2007). Handbook of Islamic banking. Edward Elgar Publishing., faqe 38

¹²⁸ Hassan, K., & Lewis, M. (Eds.). (2007). Handbook of Islamic banking. Edward Elgar Publishing., faqe 38-39

1. interesi (riba) është i ndaluar në të gjitha transaksionet;
2. bizneset dhe investimet janë të zhvilluara mbi bazën e aktiviteteve ligjore të lejuara (halal);
3. kumari (maysir) është i ndaluar dhe transaksionet financiare nuk duhet të përfshihen në operacione spekulative (gharar);
4. zekati (1/40 e pasurisë vjetore e paangazhuar në biznes) duhet të paguhet në fondet e bankave islamike në dobi të investimeve sociale;
5. të gjitha aktivitetet duhet të jenë *në përputhje me parimet islame* dhe për këtë arsye mbikëqyren nga një “Bord i Sheriatit”, i cili këshillon bankën mbi rregullsinë e transaksioneve.

1. Aplikimi i normës së interesit (Riba)

Ndalimi i interesit në transaksionet e financave islame përbën ndoshta aspektin me ndikim më të madh në ekonominë islame. Ky rregull, i vëzhguar nga një perspektivë perëndimore mund të konsiderohet si i dalë mode, pavarësisht rregullave strikte që kanë ekzistuar në Evropë për shekuj me radhë gjatë kohës kur ndikimi i Kishës ishte shumë i fortë. Ndalimi i interesit (riba) ka të bëjë me ndalimin e aplikimit të normës së interesit në mënyrën e praktikuar në sistemin bankar konvencional. Një formë e tillë ndalohet shprehimisht nga Kur’ani, duke urdhëruar një formë kompensimi të bazuar mbi normën e kthimit të investimit, por jo mbi normën e interesit mbi principalin. Në këtë mënyrë funksionimi i bankingut islam është më i lidhur me ecurinë e ekonomisë reale dhe me normën e kthimit të fondeve të investuara.

2. Lejueshmëria e aktiviteteve financiare (haram / hallall):

Një kod i rreptë i "investimeve etike" rregullon aktivitetet financiare islamike, duke ndaluar financimin e aktiviteteve ose mallrave të ndaluara (haram) sipas parimeve islame. Parimet islame nënkuptojnë ndalimin e konsumit të mallrave si pijet alkoolike dhe mishit të derrit për shkak të dëmit të tyre në organizmin e njeriut. Për këtë arsye financimi i aktiviteteve të fokusuara në prodhimin e produkteve të tilla konsiderohet etikisht i papranueshëm. Bankat islame janë të orientuara për të kanalizuar burimet e tyre të fondeve në prodhimin e mallrave bazë që përmbushin nevojat e shumicës së komunitetit. Në këtë kuadër, pjesëmarrja në prodhimin dhe tregtimin e aktiviteteve dhe mallrave luksoze, konsiderohet si e papranueshme nga pikëpamja fetare përballë nevojave për mallra dhe shërbimeve thelbësore të tilla si: *ushqim, veshje, strehim, shëndetësi dhe arsim*.

3. Aktivitetet spekulative dhe lojërat e fatit (Gharar / maysir)

Ndalimi i aktiviteteve spekulative dhe lojërave të fatit është i qartë në Kuranin e Shenjtë (S.5: 90-91). Parimi i ndalimit ka të bëjë me ndalimin e aktiviteteve që lejojnë individë ose entitete juridike të nxjerrin fitime pa përpjekje që lidhen me aktivitetet e natyrshme prodhuese dhe tregtare. Ndalimi i aktiviteteve spekulative në financat islame ka të bëjë me ndalimin e elementëve që nënkuptojnë përfshirjen në një sipërmarrje pa pasur njohuritë e duhura mbi rrezikun potencial (gharar - fjalë për fjalë "rrezik"). Në një kontekst më të gjerë, të gjitha aktivitetet përmbajnë një normë të caktuar rreziku, por ndalimi ka të bëjë me rrezikun e panevojshëm që palët marrin përsipër në një transaksion

midis tyre. Ky rrezik është konsideruar i papranueshëm dhe i barasvlershëm me spekulimin për shkak të pasigurisë së lartë që mbartin disa aktivitete.

Kjo ndalesë vlen për rastet kur shitësi nuk është në gjendje të dorëzojë mallrat të blerësi si në rastin e shitjes së frutave që nuk janë pjekur ende, ose e thënë ndryshe "shitje e peshkut në det". Blerja e mallrave ose aksioneve me çmime të ulëta me qëllim shitjen e tyre për çmime më të larta në të ardhmen, konsiderohet spekulative. Në këtë kuadër ndalesash, të gjithë format e shitjeve të ardhshme (Future) në tregun e aksioneve janë të konsideruara si spekulative. Për sa më sipër, mund të pohohet se ndalimi i aktiviteteve spekulative është i lidhur me pasigurinë e tyre për shkak të ndryshimeve të kushteve kontraktuale me kalimin e kohës.

4. Fondet e bamirësisë (zekati)

Sipas Kuranit të Shenjtë, Zoti zotëron të gjithë pasurinë ekzistuese dhe prona private tek individët është parë si një dhënie në përdorim nga Zoti. Pronësia në islam ka një rol të rëndësishëm dhe duhet të përdoret për të mirën individuale dhe për të mirën e përgjithshme të shoqërisë. Drejtësia sociale sipas parimeve islame sociale dhe ligjore përfshin punësimin individual dhe mundësitë e barabarta, në mënyrë të tillë që të gjithë të kenë mundësi të përdorin aftësitë e tyre dhe të shpërblehen për përpjekjet e tyre. Drejtësia dhe barazia në Islam do të thotë që njerëzit duhet të kenë mundësi të barabarta, por nuk nënkupton se ata duhet të jenë të barabartë në varfëri apo në pasuri. Qëllimi kryesor i parimeve islame ka të bëjë me zbutjen e diferencave sociale në shoqërinë islame dhe për të

mundësuar për të varfrit një jetë normale që plotëson nevojat e tyre minimale jetike.

Rishpërndarja e të ardhurave dhe e pasurisë përbën një dispozitë ligjore të natyrshme në islam për të garantuar një standard të drejtë jetese për çdo individ. Zekati përbën instrumentin më të rëndësishëm për rishpërndarjen e pasurisë në shoqërinë e rregulluar sipas parimeve islame. Zekati është një taksë e detyrueshme dhe përbën një vlerësim prej 2,5 për qind të aktiveve financiare të mbajtura për një vit të plotë (pas një përjashtimi fillestar të vogël për nevoja vetjake), qëllimi i të cilës është transferimi i të ardhurave nga të pasurit tek të varfrit. Në vendet ku zekati nuk taksohet nga shteti, çdo bankë islame apo institucion financiar mund të krijojë një fond të zekatit për mbledhjen e fondeve dhe shpërndarjen e tyre tek të varfrit drejtpërdrejt apo përmes institucioneve të tjera bamirëse. Kjo taksë fetare aplikohet edhe mbi kapitalin fillestar të bankës, si dhe mbi rezervat e saj rregullatore dhe mbi fitimet neto.

5. Bordi i Sheriatit

Bankat islame kanë në strukturën e tyre një bord të karakterit rregullator, për të siguruar se aktivitetet financiare të bankës nuk janë në kundërshtim me parimet islame. Ky bord përbëhet nga njohës së jurisprudencës islame, të cilët veprojnë si auditorë të pavarur të Sheriatit dhe këshilltarë të bankave. Bordi i Sheriatit verifikon ligjshmërinë e kontratave bankare dhe përputhshmërinë e tyre me parimet e financës islame. Një nga detyrat e bordit ka të bëjë me mbikëqyrjen e mbledhjes dhe shpërndarjes së zekatit në vendet ku shtetet nuk janë të angazhuara në mbledhjen e kësaj takse.

4.1.2. Pikëpamjet islame mbi normën e interesit

Ndalimi i aplikimit të normës së interesit është përmendur në katër ajete¹²⁹ të ndryshme në Kur'an në: kapitullin el-Rum (kapitulli 30, vargu 39); kapitullin el-Nisa (kapitulli 4, vargu 161); kapitullin el-Imran (kapitulli 3, vargjet 130-32); kapitullin el-Bekare (kapitulli 2, vargjet 275-81), të cilat parqiten më poshtë duke iu referuar përkthimit në shqip të Prof. Hasan I. Nahi:

“Ato që i jepni dhuratë për t’jua shtuar (pasurinë tuaj) përmes pasurisë së njerëzve të tjerë (duke jua kthyer dhuratën me një më të mirë), nuk do të shtohen tek Allahu (s’do të ketë shpërblim), kurse kur të jepni si bamirësi, për të arritur kënaqësinë e Allahut, do t’ju shumëfishohen (të mirat)”. (Sure el-Rum, 30:39)

“Për shkak se merrnin kamatë, megjithëse kjo ishte e ndaluar për ta dhe për shkak se përvetësonin padrejtësisht pasurinë e njerëzve. Jobsimtarëve midis tyre, Ne u kemi përgatitur një dënim të dhembshëm”. (Sure el-Nisa, 4: 161)

“O besimtarë! Mos pranoni kamatë të shumëfishtë mbi kamatë! Kijeni frikë Allahun, që të shpëtoni”! (Sure al-Imran, 3: 130)

“(275) Ata që marrin fajde, do të ringjallen (në Ditën e Gjykimit) si ai që djalli e ka çmendur me prekjen e vet, sepse ata thonë se tregtia është njëlloj si kamataria. Porse Allahu e ka lejuar tregtinë, kurse kamatarinë e ka ndaluar. Ai të cilit i vjen këshilla nga Zoti i tij dhe i shmanget kamatës, le ta mbajë atë që tashmë ka fituar dhe fati i tij është në duart e Allahut. Ndërsa ata që i kthehen kamatës sërish, do të jenë banorë të Zjarrit, ku do të qëndrojnë përgjithmonë. (276) Allahu ia heq çdo përfitim kamatës, kurse e rrit përfitimin e bamirësisë. Allahu nuk i do ata që janë mohues – gjynahqarë(277) Ata që besojnë dhe kryejnë vepra të mira, falin namazin dhe japin zeqatin, do të kenë shpërblim te Zoti i tyre dhe nuk do të kenë pse të frikësohen apo pikëllohen.(278) O ju që keni besuar! Ta keni

¹²⁹ Hassan, K., & Lewis, M. (Eds.). (2007). Handbook of Islamic banking. Edward Elgar Publishing., faqe 41-42

frikë Allahun dhe hiqni dorë nga kamata, nëse jeni besimtarë të vërtetë.
(Sure el-Bekare, 2: 275-8)

Në vargjet kuranore ndalohet në mënyrë të qartë përdorimi i kamatës (interesit), duke e konsideruar një privim nga bekimi i Zotit dhe një përvetësim të padrejtë të pronës së të tjerëve. Aplikimi i normës së interesit mbi principalin perceptohet si një mekanizëm financiar që cenon mirëqenien e shoqërisë. Në vargjet e kapitullit El-Bekare bëhet një dallim i qartë midis dhënies së parave me interes dhe tregtisë, duke u bërë thirrje myslimanëve të kërkojnë në transaksionet e huasë vetëm kthimin e shumës së principalit. Financat islame dhe e drejta tregtare islame janë të dominuara nga ndalimi i përdorimit të normës së interesit, e cila perceptohet si shtim i pasurisë në mënyrë të pajustificuar dhe shfrytëzim i pozicionit të avantazhuar financiar pa ofruar një vlerë shtuar në produktivitetin e fondeve të huazuara. Sipas pikëpamjes islame, kamata (riba) mund të përkufizohet si përdorimi i një avantazhi monetar kundrejt të njëjtës monedhë, i përcaktuar në favor të një prej dy palëve kontraktuese në një shkëmbim të dy vlerave monetare.

Koncepti i kamatës (riba) nuk është i kufizuar vetëm në ndalimin e përdorimit të normës së interesit. Profeti Muhamed erdhi me një ide të thjeshtë, por revolucionare për të vendosur parimet e vlerësimit të drejtë të çmimeve dhe sistemit të tregut të lirë, duke përjashtuar aktivitetet spekulative në funksionimin e tregut të lirë. Sistemi i ndërtuar me qëllim lidhjen e çmimit të çdo artikulli me një mall standard të përbërë nga metalet e çmuara (*ar, argjend*) ose me çmimet e produkteve ushqimorë, të cilat përbëjnë elementë kryesorë në konsumin e komunitetit, të tilla si: *grurë, elb, hurmat arabe ose kripë*. Profeti Muhamed ka urdhëruar në thëniet e tij (hadith) rregulla të hollësishme në lidhje

me shitblerjen e mallrave, këmbimit monetar, të drejtën tregtare dhe këmbimin e mallrave në formën barter:

1. Nëse kemi të bëjmë me një marrëveshje të shitblerjes të monedhave, atëherë një mund të realizohet vetëm shkëmbim pa rritje të vlerës:
 - a) Ar për ar në të njëjtën peshë,
 - b) Argjend për argjend në të njëjtën peshë
2. Nëse kemi të bëjmë me një marrëveshje të shitblerjes së artikujve ushqimorë, atëherë mund të përdoret një shportë e mallrave ushqimore si referencë e vlerës së mallrave, por pa përfshirë ndryshim të sasisë, pavarësisht cilësisë apo llojit të mallit ushqimor. Për shembull, shkëmbimi i dhjetë hurmave të vogla dhe me cilësi të ulët me dy hurma të mëdha dhe të cilësisë së lartë është i ndaluar. Rregulli i përdorur për metalet e çmuara është përhapur edhe në treguesin e shportës së mallrave ushqimore bazë:
 - a) Grurë për grurë
 - b) Elb për elb
 - c) Hurma për hurma
 - d) Kripë për kripë

Për të siguruar shkëmbimin e mallrave pa përfshirë rritjen e sasisë (riba), transaksioni duhet të kryhet me para në dorë (on-the-spot).

Konceptet e shpjguara më sipër janë të ngjashme me përdorimin e indeksit të mallrave të referencës për të kontrolluar qëndrueshmërinë e një monedhe të caktuar lokale, e cila është përdorur gjerësisht pas shkëputjes nga standardi i arit në vitin 1971 dhe përdorimit të parave “fiat”. Hulumtimet e mëtejshme në këtë drejtim janë bërë nga përfaqësues të

rëndësishëm të jurisprudencës islame për të zgjeruar më tej konceptin e përdorimit të gjashtë mallrave të mësipërm. Ata kanë arritur në përfundimin se lista e mallrave të referencës mund të zgjerohet në varësi të karakteristikave të komuniteteve lokale, por duke ruajtur kushtin që mallrat duhet të peshohen ose maten me saktësi pa transformim të sasisë me kalimin e kohës. Përmbledhja e rregullave kryesore të katër shkollave kryesore të jurisprudencës islame në lidhje me shitblerjen e mallrave, këmbimit monetar, të drejtën tregtare dhe këmbimin e mallrave në formën barter mund të paraqitet si më poshtë:

1. Në shkëmbimet barter, nëse dy mallrat janë të njëjta në substancë (p.sh., ar për ar, argjend për argjend, etj) dhe përdoren për të njëjtin funksion (p.sh., ushqimi në rastin e grurit, elbit, etj), atëherë kushtet e ligjshmërisë së këtij shkëmbimi përcaktojnë që *sasia* (pesha, vëllimi, ose numri i njësive) duhet të jetë e njëjtë, pa marrë në konsideratë cilësinë e mallrave.
2. Këmbimi duhet të kryhet me para në dorë (on-the-spot).
3. Nëse dy mallra kanë përdorim të njëjtë por dallojnë në substancë, atëherë një rritje në raportin e këmbimit duke shtuar një “premium” mund të praktikohet, por aplikimi i penaliteteve për vonesat e kthimit për shkak të kushteve që janë jashtë kontrollit të huamarrësit nuk mund të aplikohen. Për shembull, në qoftë se ari shitet në monedhën argjend (të ndryshme në substancë, por të njëjta në përdorim) ose gruri kundrejt orizit (substancë të ndryshme, por përdoren për të njëjtin qëllim), atëherë është i lejuar përdorimi i një raport këmbimi që

parashikon shtimin e sasisë, si rezultat i raporteve të bazuara në ekuilibrin e forcave të lira të tregut të furnizimit .

4. Nëse dy mallra ndryshojnë në substancë dhe në qëllimin e përdorimit, atëherë përdorimi i shtimit të sasisë dhe i shtyrjes së pagesës në një periudhë të caktuar kohe është i lejuar (hallall). Për shembull, mund të kryhet realizohet blerja e grurit me monedha ari, duke e shtyrë pagesën në një periudhë të ardhshme. Në këtë rast do të ketë dy çmime: njëri çmim do të vendoset për pagesat me para në dorë dhe çmimi i shtyrë do të jetë sigurisht më i lartë se çmimi fillestar. Gjithsesi jurisprudenca islame ndalon vendosjen e penaliteteve në rast të vonesave të justifikuara ose një përkeqësim në gjendjen e përgjithshme të ekonomisë.

Feja islame kuptohet nëpërmjet studimit të Kur'anit dhe traditës së profetit Muhamed, si vazhdimësi e transmetimeve të mëparshme ndaj profetëve të tjerë dhe për të rifreskuar konceptet bazë të sjella nga Abrahami, Moisiu, dhe Jezusi. Islami konsiderohet si vazhdimësi e traditës judeo-kristiane që rrjedh që nga koha e babait të profetëve Ibrahimit (Abrahamit). Në këtë kuadër jurisprudenca islame pretendon se mësimet origjinale të judaizmit dhe krishtëritimit dhe Islamit ndalojnë aplikimin e normës së interesit mbi principalin në procesin e kreditimit. Qëndrimet e besimit hebre dhe të besimit të krishterë kundër përdorimit të kamatës janë zbutur me kalimin e kohës dhe në terminologjinë e sotme ka një dallim midis kreditimit në interes të tepruar (usury) dhe aplikimit të normës së interesit sipas forcave të tregut.

Termi “normë e interesit”, siç është përmendur edhe më parë në këtë punim fitoi të drejtën e ligjshmërisë fetare pasi Kisha e njohu përjashtimin për “*cessans lucrum*”(kosto oportune) vetëm në vitin 1642, duke pranuar aplikimin e normës së interesit për të kompensuar fitimet e mundshme nga një alternativë tjetër investimi në tregti apo industri. Myslimanët besojnë që pjesëmarrja në procesin e kreditimit, duke u zbatuar në praktikën e interesit përbën një ndalesë hyjnore të besimeve abrahamike. Akti i huazimit të parave me interes konsiderohet shoqërisht dhe fetarisht e papranueshme. Në një shoqëri të organizuar sipas parime islame huamarrja me interes është e rezervuar vetëm për përmbushjen nevojave emergjente dhe konsiderohet shoqërisht një veprim i turpshëm dhe i neveritshëm po aq sa në veprën e Shekspirit “*Tregtari i Venedikut*”.

4.2 Kontratat me pjesëmarrje në fitim dhe humbje në financat islame

Numri i madh i kontratave bankare me pjesëmarrje në fitim dhe në humbje në dispozicion të institucioneve financiare islame ka bërë që vëllimi i tyre të rritet me shpejtësi në vitet e fundit. Karakteristika kryesore e këtyre instrumenteve financiare është se ato janë në përputhje me ligjin e Sheriatit dhe kanë një qasje të ndryshme kundrejt qasjes së bankingut konvencional. Për këtë arsye kjo marrëveshje kontraktuale paraqet një interes të veçantë lidhur me modifikimin e mundshëm të modelit të kreditimit në bankingun konvencional. Dallimi kryesor midis sistemit bankar islamik dhe sistemit konvencional është se tek ky i fundit norma e interesit është fiksuar paraprakisht sipas një formule matematikore standarde, ndërsa në sistemin e bankingut islamik fitimet dhe humbjet e investimeve ndahen midis kreditorit dhe huamarrësit sipas një marrëveshjeje që pasqyron nivelet e tyre përkatëse të pjesëmarrjes në investim.

Në sektorin e financës islamike, kontratat e interesit në bankat konvencionale zëvendësohen nga një kontratë e bazuar në normën e kthimit, e cila shpesh merr formën e partneritetit midis palëve. Bankat islame i ofrojnë depozituesve të tyre instrumente financiare që janë të ngjashme me formën e kapitalit të vet të quajtur “mudaraba” dhe “musharakah”. Gjithashtu në marrëveshjet e kreditimit, fitimet janë të ndara midis investitorëve dhe bankës sipas konceptit të ndarjes së fitimit dhe humbjes, duke përfshirë bankën në mënyrë të drejtpërdrejtë në rrezikun e investimit.

Sigurisht, bankat konvencionale janë të shqetësuara për rentabilitetin e projekteve të financuara prej tyre për shkak të shqetësimeve për kthimin e fondeve, por duke e vënë theksin mbi marrjen e pagesave të interesit sipas disa intervale kohore të caktuara sipas kushteve kontraktuale. Produktiviteti i burimeve financiare të bankës konvencionale nuk cenohet në mënyrë të drejtpërdrejtë nëse projekti ka një normë mjaft të lartë ose një normë mjaft të ulët të kthimit të investimit. Në kontrast me sistemin konvencional që ka për bazë interesin mbi principalin, bankat islame janë të përqendruar në normën e kthimit të investimeve, sepse produktiviteti i fondeve të tyre është i lidhur drejtpërdrejt me normën reale të kthimit. Lidhjet e drejtpërdrejta midis pagesës ndaj bankës dhe produktivitetit të investimit të projektit kanë një rëndësi të madhe për sipërmarrësit.

Kontratat e pjesëmarrjes në fitim dhe në humbje kanë veçori më të mira për menaxhimin e rrezikut të kthimit, sepse detyrimet kontraktuale të sipërmarrësve ndaj bankave islamike reduktohen në rast të përkeqësimit të treguesve makroekonomikë. Në rastin e kontratave të bankingut konvencional, në qoftë se sipërmarrësit do të gjenden në vështirësi të përkohshme të kthimit të kredisë për shkak të luhatjeve negative të

kushteve të tregut ekziston rreziku i zgjerimit të efektit, i cili përhapet në reduktimin e nivelit të depozitave për shkak të përhapjes së lajmit të keq në sektorin bankar¹³⁰. Në bankingun konvencional kështu e kredisë janë të llogaritura pa marrë parasysh proporcionalitetin e kthimit të investimeve, prandaj problemet për bankën lindin vetëm kur ka vështirësi në kthimin e kredive. Një problem i përkohshëm në rrjedhën e mjeteve monetare të sipërmarrësve për shkak të disa pagesave të vonuara mund të ndikojë në shëndetin e bankave konvencionale, duke shkaktuar një frenim në madhësinë e kredidhënies në tregun bankar.

Në modelin islam, këto goditje të përkohshme do të marrin një përgjigje të ndryshme nga institucionet bankare, sepse huadhënësit marrin informacion periodik mbi luhatjet e biznesit të huamarrësve në mënyrë që të llogarisin pjesën e tyre të fitimit. Informacioni u jep bankave islamike avantazhin që fluksi i pagesave të jetë në rrjedhë të vazhdueshme dhe të mos jetë subjekt i ndërprerjeve drastike. Për këtë arsye kontratat e pjesëmarrjes në fitim dhe në humbje promovojnë stabilitet më të madh në tregjet financiare, duke inkurajuar bankat që të përqendrohen në një marrëdhënie më afatgjatë me klientët e tyre. Kushti për të ndërtuar marrëdhënie afatgjata në marrëveshjet për ndarjen e fitimit dhe të humbjes nënkupton rritjen e kostos së bankës veçanërisht në lidhje me nevojën për monitorimin adekuat të performancës së huamarrësve të tyre.

Bankat konvencionale nuk janë të detyruara të mbikëqyrin në mënyrë kaq rigorozë huamarrësit e tyre në krahasim me bankat islamike. Institucionet financiare islame

¹³⁰ Hassan, K., & Lewis, M. (Eds.). (2007). Handbook of Islamic banking. Edward Elgar Publishing., faqe 50-51

ofrojnë fonde të ngjashme me financimin e kapitalit (*aksione të zakonshme*) kundrejt financimit të borxhit (*obligacione*) që bëjnë bankat konvencionale. Për këtë arsye është e nevojshme që bankat islame të investojnë relativisht më shumë në ekspertizë për mbikëqyrjen e projekteve të ndryshme të huamarrësve të tyre. Roli i qeverisjes korporative nga institucionet financiare në Japoni dhe në Gjermani mund të përbëjë një model të dobishëm për t'u zbatuar nga profesionistët e bankikut islamik në aspektin e menaxhimit dhe ekspertizës së nevojshme.

4.2.1. Përmbledhje e kontratave financiare në bankingun islamik

Ndalimi i interesit (*riba*) është parimi më i rëndësishëm i financave islame. Koncepti i ndalimit të interesit nga pikëpamja filozofike mbështet pohimin e Aristotelit se: "Paratë mund të përdoren për këmbim, por jo për të fituar interes". Në një njëjtën logjikë filozofia e financave islame bazohet në idenë se dhënia e parave me interes, që do të thotë krijimi i parave nga paratë ose ndryshe "kultivimi" i parave është një proces i panatyrshëm. Në financat islame ky koncept shtrihet edhe më tej në një dimension etik përtej ndalimit mbi normën e interesit, duke përfshirë parimin se paratë nuk duhet të përdoren për të gjeneruar të ardhura të pajustificuara. Sipas përcaktimeve juridike "riba" i referohet në terma të thjeshtë primit që huamarrësi i detyrohet huadhënësit për përdorimin e principalit, duke e konsideruar si një "kthim të parave nga paratë".

Islami mban një qëndrim të prerë midis aplikimit të normës së interesit dhe përfshirjes në normën e kthimit mbi një investim financiar, duke inkurajuar pjesëmarrjen në investime produktive. Ndalimi nuk ka të bëjë me pagesën e fitimeve nga angazhimi i fondeve në investime financiare, por me paracaktimin e një pagese që nuk është në funksion të ndarjes së fitim/humbjeve nga kthimi real. Sistemi financiar islam është i

bazuar në marrëveshje të partneritetit midis sipërmarrësve dhe kreditorëve (bankë) me një qasje të barabartë ndaj normës së pasigurt të kthimit të investimit. Bankat islame janë të bazuara në depozitat, të cilat konsiderohen “*kapitalit neto*”, por jo borxh.

Depozitat në bankat islame nuk janë të garantuara, sepse kthimet e tyre varen nga fitimet dhe humbjet e bankës. Në këtë kuadër në bilancin e bankave islame depozituesit kanë një rol të ngjashëm me aksionarët e bankës, sigurisht me një përgjegjësi të kufizuar. Fitimet e depozituesve për fondet e angazhuara në bankë janë në funksion të kthimit të fondeve në projektet e financuara nga banka. Një kornizë e tillë kontraktuale e pjesëmarrjes në fitimin dhe në humbjen e investimeve bankare e shmang rrezikun e panikut bankar të shfaqur shpesh në bankingun konvencional.

Modeli i bankingut islamik është i njohur ndryshe si “i dyanshëm”, pasi përfaqëson rastin kur banka hyn në një kontratë për ndarjen e fitimit dhe humbjes në të dy anët e bilancit të saj. Në anën e aktivit të bilancit, banka ka një kontratë me sipërmarrësit që të marrë një pjesë të paracaktuar të fitimit të tij në vend të një normë interesi (banking konvencional). Në anën e pasivit të bilancit, banka ka një kontratë me depozituesit për të ndarë fitimet e realizuara prej saj. Në sistemin e bankingut konvencional depozituesit presin një kthim të paracaktuar fiks që është i lidhur me normën e interesit, por rreziku i kthimit të kredive për shkak të përkeqësimit të treguesve të ekonomisë mund të pengojë bankën në përmbushjen e detyrimeve të saj.

Rastet e krizave bankare përgjatë historisë së bankingut konvencional përmbajnë të dhëna të shumta të humbjes së kursimeve të qytetarëve. Në fushën e bankingut islamik

depozituesit janë të orientuar të marrin pjesë në normën e kthimit të investimeve të bankës, pasi kontrata midis palëve bazohet në ndarjen e fitimit/humbjes. Si rrjedhim, depozituesit presin një kthim mbi fondet e tyre të përafërt me kthimin e investimeve në ekonominë reale, duke përfshirë edhe mundësinë që kthimi mund të jetë zero ose negativ. Kontratat kryesore të bankikut islam, të cilat janë miratuar nga bordet e ndryshme të Sheriatit dhe që konsiderohen në përputhje me parimet e financave islame janë si më poshtë:

1. *Musharaka* (partneritet)

Kontrata e partneritetit (*musharaka*) perceptohet si forma më e preferuar e financimit të bankikut islamik, sepse ajo aplikon në mënyrë të drejtpërdrejtë parimin e ndarjes së fitimit dhe të humbjes. Partnerët kontribuojnë me kapital në një projekt dhe ndajnë rrezikun e investimit në një raport të paracaktuar, por fitimet/humbjet ndahen në përpjesëtim të drejtë me peshën e kapitalit të investuar nga secila palë. Kështu një institucion financiar ofron një përqindje të kapitalit të nevojshëm nga huamarrësit e saj, duke nënkuptuar se institucioni financiar dhe huamarrësi do të marrin proporcionalisht pjesë në fitimet dhe humbjet në përputhje me një formulë të paracaktuar. Kjo mundësi nxit profesionistët e bankikut islamik për të investuar në projekte fitimprurëse me qëllim realizimin e kthimeve të larta në investimet e tyre. Në kontratën “*musharaka*” të gjithë partnerët kanë të drejtë, por nuk kanë obligimin që të marrin pjesë në menaxhimin e projektit, gjë që shpjegon pse raporti i ndarjes së fitimit mund të jetë i ndryshëm nga raporti i investimeve në kapitalin total.

2. *Mudaraba* (financim me anë të mirëbesimit)

Kontrata bankare “mudaraba” në bankingun islamik është një formë e partneritetit në të cilën një partner (rabb al-mal) siguron mjetet financiare të nevojshme për të realizuar një projekt, ndërsa pala tjetër (mudarib) angazhohen në menaxhimin e projektit të financuar atë. Kontrata ka ngjashmëri me formën e kontratës “musharaka”, por ndryshimi midis tyre ka të bëjë me faktin se kjo mënyrë financimi nuk kërkon regjistrimin e një entiteti juridik. Institucioni financiar ofron të gjithë kapitalin e nevojshëm dhe huamarrësi është përgjegjës për menaxhimin e projektit. Fitimet nga kthimi i investimit shpërndahen sipas një raporti fiks të paracaktuar. Partneri “rabb al-mal” (financuesi) ruan të drejtën e pasurisë së aseteve, por partneri “mudarib” (huamarrësi) ka mundësinë kontraktuale për të blerë investimin e “rabb al-mal”.

Kontrata “mudaraba” mund të lidhet ndërmjet një banke islamike (ofruese e fondeve) dhe bizneseve huamarrëse në emrin e bankës ose në emrin e depozituesve të saj. Në rastin kur kontrata lidhet në emër të depozituesve banka vepron si një partner “*mudarib*” (menaxher) për një tarifë të caktuar. Banka gjithashtu vepron në mënyrë të vazhdueshme si një mudarib në lidhje me depozituesve të saj, pasi ajo angazhohet në investimin e depozitave të tyre në projekte të ndryshme, duke shfrytëzuar ekspertizën e saj për përzgjedhjen e investimeve me kthime pozitive.

3. *Murabaha* (financimi me kosto-plus)

Në një kontratë “Murabaha” bankat islamike blejnë një aktiv ose mallra nga një palë e tretë dhe pastaj shesin mallrat e blera për huamarrësit e tyre me një "kosto plus" të caktuar midis palëve. Huamarrësi mund të blejë mallrat me pagesë të menjëhershme ose me një pagesë të mëvonshme. Kjo kontratë e financave islame është e ngjashme me operacionet financiare të bankingut konvencional të bazuar në huadhënien përmes aplikimit të interesit. Sipas juristëve islamë dallimi midis kontratës “Murabaha” (financimi me kosto-plus) dhe kreditimit konvencional qëndron në faktin se shtimi i një kostoje mbi çmimin lidhet me shërbimet bankare të ofruara dhe ngritja e çmimit nuk është e përcaktuar në termat e një periudhe kohe. Nëse huamarrësi nuk arrin të përmbushë në kohë një pagesë të shtyrë, ngritja e çmimit nuk pëson ndryshime të tjera për shkak të vonesës. Në ndryshim nga banka konvencionale në kontratën “Murabaha” institucioni financiar bëhet pronar në periudhën midis transaksionit të shitblerjes së mallrave, duke marrë pjesë në rrezikun e transaksionit.

4. *Ijara* (leasing)

Kontrata “ijara” në bankingun islamik është shitja e të drejtave për të përdorur mallrat për një periudhë të caktuar kohe. Në vendet myslimane *qiraja financiare* lindi si një veprimtari tregtare dhe më vonë u bë një produkt i përdorur në masë në financat islame. Kontrata “ijara” është një kontratë sipas të cilës një bankë blen dhe jep me qira një aktiv ose një pajisje që kërkohet nga klienti, duke i tarifuar klientit një qira të caktuar. Përgjegjësia për mirëmbajtjen dhe sigurimin e mjeteve mbetet tek bankat.

Gjatë një periudhe të paracaktuar, pronësia e aseteve i mbetet bankës, e cila është përgjegjëse për mirëmbajtjen e asete, duke mbartur rrezikun e pronësisë. Sipas një kontrate “ijara” bankat islamike kanë të drejtë të rinegociojnë kushtet e pagesës së qirasë në intervale kohe të rëna dakord më parë. Ky kusht kontraktual siguron përputhjen e normave të leasing-ut të tregut me vlerën e mbetur të aktivit të dhënë me qira. Sipas kësaj kontrate, qiramarrësit nuk kanë mundësi të blejnë aktivin përgjatë ose në fund të afatit të qirasë. Mundësia për të blerë aktivin e marrë me qira mund të arrihet përmes kontratës “ijara ue iqtina” (qira-blerjes), në të cilën qiramarrësi angazhohet për blerjen e aktivit në fund të periudhës së qirasë për një çmim të dakordësuar mes palëve.

5. *Salam* (blerje paraprake)

Nëpërmjet kontratës “salam” në bankingun islamik realizohet blerja e mallrave të caktuara me pagesë të parakohshme. Kjo kontratë është përdorur rregullisht në financat islame për financimin e prodhimit bujqësor.

6. *Bai bi-thamin ajil* (financim me pagesë të shtyrë)

Kontrata “bai bi-thamin ajil” përfshin një shitje të mallrave me pagesë të mëvonshme në bazë të pagesës së shtyrë. Me kërkesën e klientëve të saj banka blen një kontratë ekzistuese për të blerë mallra të caktuara me pagesë të mëvonshme dhe pastaj shet mallin e blerë tek klienti me një çmim të paradakordësuar. Banka paguan furnizuesit

filleshtarë pas dorëzimit të mallit, ndërsa klienti mund të paguajë detyrimin ndaj bankës në një pagesë të vetme ose nëpërmjet pagesës me këste për një periudhë të caktuar.

7. *Istisnaa* (prodhim i porositur)

Kontrata “*istisnaa*” ka ngjashmëri të madhe me kushtet e kontratës “*bai ajil bi-thamin*”, por në këtë model të kontratës së bankikut islamik ofrohet strukturim për një periudhë më të gjatë financimi. Njëra palë blen mallrat dhe pala tjetër merr përsipër prodhimin e tyre sipas specifikave kontraktuale të rëna dakord. Bankat islame shpesh përdorin kontratën “*istisnaa*” për financimin e biznesit të ndërtimit dhe për realizimin e projekteve afatgjata .

8. *Sukuk* (letra me vlerë të pjesëmarrjes)

"*Sukuk*", është futur në tregun e financave islame për të përmbushur kërkesat e investitorëve që donin të investonin kursimet e tyre në instrumentet financiare në përputhje me ligjet e Sheriatit. Transaksionet financiare të bazuara mbi interesin janë të përjashtuara në modelin islam të financimit, por kjo nuk do të thotë se lëshimi i obligacioneve është i ndaluar në sektorin e financave islame. Duke njohur rëndësinë e tregut të obligacioneve, juristët islamë u fokusuan në zhvillimin e produkteve alternative në përputhje me Sheriatin, duke bërë që emetimi i “*sukuk*” në tregun financiar islam të zërë një vend të rëndësishëm. Dallimi themelor midis obligacioneve konvencionale dhe obligacionit “*sukuk*” qëndron në mënyrën e strukturimit dhe qarkullimit të tyre në tregun financiar.

Në sistemin konvencional norma e interesit përbën thelbin e të gjithë transaksioneve të lëshimit të obligacioneve shtetërore dhe private. Nga ana tjetër obligacioni islamik bazohet në transaksionin e një aktivi të miratuar për shkëmbim kundrejt një investimi financiar të caktuar. Në këtë kuadër obligacionet “sukuk” bazohen në shkëmbimin e një aktivi nëpërmjet një transaksioni financiar sipas modele të kontratave financiare islame. Karakteristikat e kontratave të “mudaraba” dhe “musharaka” në një obligacion “sukuk” ekspozojnë investitorët kundrejt rrezikut të lidhur me suksesin e projektit të financuar. Në anën tjetër, lëshimi i obligacionit “sukuk” sipas kushteve të kontratës “ijara” (qira financiare) dhe “murabaha” (kosto plus) siguron një kthim fiks të parashikueshëm për investitorët potencialë.

4.2.2 Llogaritë e depozitave në bankingun islamik

Hapja e një llogarie bankare në një institucion financiar islamik përfaqëson një marrëdhënie kontraktuale të ndryshme në krahasim me hapjen e një llogarie bankare në bankingun konvencional. Edhe në pranimin e depozitave, institucionet financiare islame përdorin parimin e ndarjes së fitimit dhe humbjes së investimit, duke i konsideruar depozituesit si partnerë në biznesin bankar. Burimi kryesor i fondeve të institucioneve bankare janë depozitat bankare, të cilat përdoren për të financuar projektet e huamarrësve, të konsideruara me kthim të pranueshëm nga institucionet bankare. Bankingu islamik ofron katër llogari specifike (Al-Omar ,1996) për depozituesit e saj :

1. Llogaritë rrjedhëse
2. Llogaritë e kursimit
3. Llogaritë e investimeve
4. Llogaritë specifike të investimeve

Llogaritë rrjedhëse kanë natyrë të ngjashme me llogaritë rrjedhëse të bankingut konvencional. Depozituesit mund të tërheqin fondet e tyre të pakushtëzuar nga detyrime kontraktuale, por bankat islamike nuk ofrojnë normë kthimi mbi këto fonde pavarësisht se mund të realizojnë fitime nga përdorimi i tyre. Për këtë arsye kjo llogari është e përshtatshme për klientët që duan të përdorin likuiditetin e tyre në mënyrë të sigurt dhe fleksibël pa dashur të sigurojnë të ardhura nga përdorimi i parave në investime. Vlera nominale e llogarive rrjedhëse është e garantuar dhe për këtë arsye mund të shihet si një aktiv i sigurt financiar që mund të përmbushë kërkesat e depozituesve që nuk janë pranues të rrezikut. Institucionet financiare islamike nuk kanë të drejta të pakufizuara në raport me përdorimin e fondeve të llogarive rrjedhëse. Ato kanë kufizime të karakterit sasior dhe cilësor të përdorimit të tyre. Fondet e llogarive rrjedhëse nuk mund të përdoren për financimin e aktiviteteve të kreditimit që përmbajnë rrezik, por janë të destinuara për të plotësuar kërkesat afatshkurtra të huamarrësve për likuiditet.

Llogaritë e kursimit janë të ngjashme me depozitat me afat të bankave konvencionale. Ato mund të përdoren nga depozituesit për të fituar të ardhura nga kursimet e tyre. Fondet e llogarive të kursimit mund të tërhiqet në çdo kohë dhe përdoren zakonisht për financimin e projekteve afatshkurtra. Vlera nominale e llogarive të kursimit është e

garantuar, pasi ato janë llogari që nuk janë të destinuara për investime. Kontrata midis institucionit financiar dhe depozituesve parashikon një normë fitimi për mbajtësit e llogarive të kursimit, por nuk garanton një normë pozitive të kthimit. Depozituesit e llogarive të kursimit nuk do të marrin asnjë përfitim mbi vlerën e fondeve fillestare nëse bankat islamike kanë një kthim negativ nga investimet e tyre.

Llogaritë e investimeve funksionojnë në bazë të parimit të ndarjes së fitimit dhe humbjes. Këto llogari përbëjnë burimin kryesor të fondeve të institucioneve financiare islame për të financuar projektet e huamarrësve në ekonominë reale. Mbajtësit e llogarive të investimeve kanë qëllim primar kthimin e investimit të fondeve të tyre kundrejt ruajtjes dhe sigurisë së tyre. Për këtë arsye llogaritë e investimeve mbartin rrezik më të madh dhe ofrojnë një pjesë më të madhe të normës së kthimit të fondeve në krahasim me llogaritë rrjedhëse dhe llogaritë e kursimit.

Llogaritë e investimeve nuk janë të garantuara, pasi mbajtësi i llogarisë së investimeve ka nënshkruar një kontratë sipas parimit të pranimit të fitimit dhe të humbjes, i cili ndahet në një raport të paracaktuar midis palëve. Ky raport është caktuar që në kohën e depozitimit të fondeve dhe nuk mund të ndryshohet përgjatë gjithë kohëzgjatjes së kontratës. Mbajtësi i llogarisë mund të marrë pjesë në normën e kthimit e një projekti të veçantë ose në normën e përgjithshme të portofolit të investimeve të bankës. Llogaritë e investimeve nuk ofrojnë pjesëmarrje në vendimmarrjen e bankës apo në administrimin e investimit të fondeve, të cilat janë investuar në projekte ekonomike në përputhje me ligjin islamik.

Llogaritë specifike të investimeve përveç karakteristikave që kanë llogaritë e investimeve ndryshojnë në mënyrën e investimit të fondeve dhe në shpërndarjen e fitimit. Këto llogari funksionojnë sipas kushteve të kontratës “Mudaraba”(financim me anë të mirëbesimit) dhe ofrohen zakonisht për klientë që zotërojnë fonde të mëdha. Mënyrat e investimit të fondeve kryhen pasi merret pëlqimi i mbajtësit të llogarisë dhe shpërndarja e kthimit të investimit negociohet individualisht.

4.3 Menaxhimi i rrezikut në kontratat financiare të bankingut islamik

Për shkak të natyrës globale të tregtisë, tregjet monetare janë të lidhura me njëra-tjetrën dhe nëpërmjet rezultantes së ndikimeve të faktorëve makroekonomikë në nivel global pasqyrojnë nivelin e rrezikut të tregut financiar. Në tregun e ndërmjetësimit financiar në nivel lokal dhe global krijohen një seri ndërlidhjesh financiare, të cilat rezultojnë në një numër detyrimesh kontraktuale financiare. Të gjitha subjektet financiare në mënyrë direkte ose indirekte janë të ndërlidhura në një rrjet të komplikuar detyrimesh midis palëve, i cili përmban një paqartësi të caktuar të kthimit të detyrimeve e barabartë me masën e rrezikut financiar¹³¹. Përgjithësisht elementët e parashikueshëm në një operacion nuk përfshihen në rrezikun e operacioneve, pasi është paparashikueshmëria që rrit rrezikun e tyre.

Sa më e lartë të jetë shkalla e pasigurisë së investimeve financiare aq më i lartë është rreziku i perceptuar. Siç është përmendur edhe në trajtimin e mësipërm në problematikat e hasura në bankingun konvencional, pasiguria në operacionet financiare rrjedh nga

¹³¹ Akkizidis, I. S., & Khandelwal, S. K. (2008). Financial risk management for Islamic banking and finance. New York, NY: Palgrave Macmillan., faqe 31-32

informacioni asimetrik që kanë ndërmjetësit financiarë për klientët e tyre, e cila e drejton veprimtarinë e tyre të kreditimit drejt përzgjedhjes së pafavorshme. Gjithsesi dukuria e informacionit asimetrik është pjesë përbërëse dhe e pashmangshme e tregut financiar, duke përbërë një nga shkaqet kryesore të rrezikut financiar. Funkzioni i menaxhimi të rrezikut nuk ka mundësi për të eliminuar njëqind për qind rrezikun, por ka për detyrë të reduktojë maksimalisht rrezikun e operacioneve në tregun bankar.

Siç dihet gjerësisht mbijetesa dhe suksesi i një organizate në tregun financiar varet nga aftësitë e saj për të menaxhuar rrezikun e operacioneve të saj. Menaxhimi i rrezikut përbën një nga faktorët kryesorë në tregun e ndërmjetësimit financiar për të arritur rezultate të kënaqshme për institucionet financiare. Qëllimi kryesor i menaxhimit të rrezikut lidhet me objektivin e institucioneve financiare për të siguruar stabilitetin e sistemit financiar në përgjithësi dhe të sektorit bankar në veçanti, i cili mban peshën kryesore të tregut financiar. Në këtë kuadër, bankingu islamik nuk bën përjashtim për sa i përket rëndësisë që duhet të ketë menaxhimi i rrezikut në kontratat e tyre financiare. Rritja e kompleksitetit të tregut dhe dinamika e veprimtarive financiare ka ndikuar në rritjen e rrezikut, duke rritur kërkesën për menaxhimin e rrezikut në tre aspektet kryesore të tij: rrezikun e kreditit, rrezikun e tregut dhe rrezikun operacional.

Industria financiare islame për shkak të specifikës kryesore të saj që ka të bëjë me përjashtimin e përdorimit të interesit në kontratat e saj financiare përfshin një dimension tjetër të menaxhimit të rrezikut. Rreziku i bankikut islamik është i lidhur me karakteristikat e llojeve të ndryshme të kontratave bankare dhe rrezikut që mbart secila kontratë ndërmjetësimi financiar. Natyra e disa kontratave që kanë në thelb të tyre

parimin e ndarjes së fitimit dhe të humbjes së investimit dhe disa ndryshime në detyrimet midis palëve përbën një aspekt tejet të rëndësishëm të menaxhimit të rrezikut.

Në bankingun islamik rreziku dhe kthimi nga investimet janë të lidhura në një mënyrë më të drejtpërdrejtë se në bankingun konvencional. Rreziku i investimeve në bankingun islamik ndahet proporcionalisht me depozituesit e tyre, por në rast të rezultateve jopozitive në tregun financiar bankat islame do të ekspozoheshin ndaj problemeve të likuiditetit dhe uljes së reputacionit të tyre në tregun financiar. Për këtë arsye, bankat islame nëpërmjet dominancës së tipareve etike mund të ndërtojnë një raport më të mirë me huamarrësit e tyre, qoftë për të patur fonde në dispozicion të huamarrësve dhe qoftë për të jenë atraktive për depozituesit nëpërmjet një normë të lartë të kthimit të fondeve. Në këtë kuadër ato tregojnë një vëmendje të veçantë lidhur me menaxhimin e rrezikut. Në krahasim me bankingun konvencional ato mund të jenë më të rrezikuara ndaj rrezikut ligjor për shkak të eksperiencës minimale juridike që kanë në krijimin e precedentëve ligjorë në legjislacionet e vendeve ku operojnë.

Rreziku i bankave islame mund të perceptohet i lartë për shkak të natyrës së tyre rrezikpranuese në operacionet e kreditimit dhe statusit të paqartë që paraqesin në kuadër të politikave të bankave qendrore, pavarësisht respektimit të kuadrit rregullator sipas përcaktimeve të licencimit të ndërmjetësve financiarë. Zhvillimi i një sistemi bankar pa interes duket se nuk pengohet nga kuadri rregullator i bankave qendrore, por çështja kryesore e zhvillimit të këtij bankingu është aftësia e tij për të përmirësuar aspektet problematike të bankingut konvencional dhe heqja e barrierave me karakter fetar me qëllim thithjen e klientëve që janë të orientuar drejt ndërmjetësve financiarë që ofrojnë

kushtet më të mira në treg. Për këto arsye vëmendja e bankikut islamik ka filluar të zhvendoset në çështje që kanë të bëjnë me menaxhimin e rrezikut dhe përshtatjen ndaj standardeve të përbashkëta në sektorin e financave globale.

4.3.1. Politika rregullatore

Politika rregullatore ndërkombëtare në funksionimin e bankave është e orientuar në zbatimin e vendimeve të Komitetit të Bazelit. Synimi kryesor i marrëveshjeve të Bazelit është eliminimi i rrezikut të falimentimit të bankave dhe minimizimi i rrezikut të tregut. Komiteti i Bazelit beson se kuadri rregullator do të ndihmojë në forcimin e qëndrueshmërisë së industrisë bankare dhe në inkurajimin e bankave ndërkombëtare për të rritur rezervat e tyre kapitale. Marrëveshjet e Bazelit janë bazuar në tre shtylla kryesore që kontrollojnë kapitalin: kapitali minimal (levës financiare) dhe kërkesa për likuiditet, mbikëqyrja bankare dhe planifikimi i kapitalit, menaxhimin e rrezikut dhe disiplinimin e tregut. Korniza e marrëveshjeve të Bazelit thekson rëndësinë që luan në tregun bankar menaxhimi i rrezikut, duke siguruar një kujdes më të mirë ndaj luhatjeve të tregut dhe rrezikut të kreditit. Ajo ofron një gamë të gjerë të matjes së rrezikut që mund të aplikohet për të zgjedhur strategjinë e duhur në treg dhe për të vendosur rregulla të qarta për qasjen ndaj rrezikut në tregun bankar.

Marrëveshjet e Bazelit kanë përfshirë edhe direktiva lidhur me rrezikun e vendit, rrezikun ligjor, rrezikun e likuiditetit dhe rrezikun e reputacionit, por boshti qendror i tyre është i lidhur me menaxhimin më efikas të kapitalit. Bankingu islamik është pjesë e industrisë globale financiare dhe është detyrë e rëndësishme e tij që të sigurojë stabilitet

në tregun financiar dhe transparencë për operacionet që kryen. Menaxhimi i kapitalit në bankingun islamik mbetet një çështje themelore në menaxhimin e rrezikut, në përgjigje të direktivave të Komitetit të Bazelit me qëllim eliminimin e rrezikut të falimentimit të bankave dhe minimizimin e rrezikut të tregut. Konceptet e marrëveshjeve së Bazelit përmbledhin shumatoren e eksperiencave të bankut konvencional për menaxhimin e rrezikut dhe si të tilla nuk mund të mos merret në konsideratë në sektorin e financave islame.

Efikasiteti i direktivave të marrëveshjeve të Bazelit qëndron në zbatimin e njëkohshëm dhe në mbështetjen reciproke të secilës prej tyre. Roli i menaxhimit të rrezikut është tashmë i lidhur ngushtësisht me zbatimin e tre direktivave kryesore dhe mbikëqyrjen e vazhdueshme të tyre. Marrëveshjet e Bazelit, duke përfshirë ndryshimet e Bazel III, kanë rritur rolin e mbikëqyrjes së përgjithshme të menaxhimit të rrezikut, duke veçuar rolin e mbajtjes së kapitalit minimal dhe përdorimit të “magazinit” të fondeve me qëllim promovimin e faktorëve kundërciklikë. Një pikë e përbashkët midis direktivave të Komitetit të Bazelit dhe bankut islamik mund të gjenden në kërkesën për disiplinimin e tregut dhe rëndësinë e transparencës së aktivitetit, duke përfshirë një numër më të madh operacionesh. Roli i kërkesës minimale për kapital është po aq i rëndësishëm në bankingun islamik, pavarësisht se raporti i kapitalit minimal mund të ndryshojë në varësi të ekspozimit ndaj rrezikut të kreditit, i cili varet nga pesha e kontratave që ndajnë rrezikun e tregut kundrejt kontratave që janë të bazuara në të ardhura fikse me kthim teorikisht më të sigurt.

Përgjegjësia sociale luan një rol dominant në industrinë islame të bankingut, për shkak të mbështetjes së aktiviteteve në përputhshmërinë me ligjet e Sheriatit. Aktivitetet e kryera nga institucionet financiare islame nuk duhet të jetë të ndaluara (haram) dhe fitimet e realizuara janë subjekt i aplikimit të Zekatit (taksa për të varfrit), e cila duhet të paguhet në bankë në rast se nuk mblidhet nga organet shtetërore. Për vlerësimin e kërkesave minimale të kapitalit institucionet financiare mund të mbështeten në dy tregues të kapitalit¹³² : *të kapitalit ekonomik* dhe *kapitalit rregullator*. Kapitali ekonomik (strategjia e magazinimit të fondeve) përbën shumën e kapitalit të vlerësuar nga drejtuesit e bankës për të mbuluar dhe të mbrojtur aksionarët nga humbjet potenciale ekonomike. Nga ana tjetër kapitali rregullator është shuma e kapitalit që institucionet rregullatore kërkojnë për të mbajtur një normë sigurie ndaj rrezikut të tregut për sektorin financiar. Mbajtja e një niveli të caktuar të kapitalit ekonomik ka të bëjë me vendimmarrjen e brendshme lidhur me strategjinë e operacioneve bankare, ndërsa funksioni i kapitalit rregullator ka të bëjë me vlerësimin e jashtëm të aftësisë financiare të bankës për të menaxhuar rrezikun e saj të brendshëm.

Vendosja e një kufiri më të lartë për kapitalin ekonomik ofron një përdorim më të arsyeshëm të levave financiare në tregun bankar. Institucionet financiare islame për shkak të karakterit të tyre jospekulator dhe rrezikpranues janë më të prirura që të mbajnë një nivel më të lartë kapitalit ekonomik në krahasim me bankingun konvencional. Kjo strategji lidhet edhe me faktin e mungesës së likuiditetit për shkak të mungesës së një tregu të zhvilluar ndërbankar midis bankave islamike, duke e bërë të pamundur

¹³² Akkizidis, I. S., & Khandelwal, S. K. (2008). Financial risk management for Islamic banking and finance. New York, NY: Palgrave Macmillan., faqe 84-85

sigurimin e shuma të mëdha në periudha afatshkurtra. Për këto arsye institucionet financiare islame janë më të ekspozuara ndaj kërkesave për kapital ekonomik.

4.3.2. Rreziku i kreditit në bankingun islamik

Rreziku i kreditit ka të bëjë me pamundësinë e përkohshme ose të përhershme të huamarrësve për të përmbushur detyrimet kontraktuale të borxhit ndaj institucioneve financiare. Gjithashtu rreziku i kredisë mund të shfaqet edhe për shkak të mungesës së vlerësimi korrekt të aseteve financiare të huazuara dhe mungesën e përfitimit të vlerës së tyre (mungesa e përdorimit të konceptit mark-to market) kur ka një ndryshim në kushtet e tregut. Produktet financiare të ofruara në institucionet financiare islamike janë të ekspozuara ndaj rrezikut të kredisë për shkak të mbështetjes së drejtpërdrejtë të modelit të kreditimit në performancën e huamarrësve.

Problemet financiare për shkaqe specifike (probleme shëndetësore, personale) ose për shkak të përkeqësimit të kushteve të përgjithshme ekonomike (recesioni i tregut) mund të jenë disa nga arsyet e falimentimit të huamarrësve, ndaj të cilave bankat islame mund të dëmtohen për shkak të pjesëmarrjen me fonde sipas parimit të ndarjes së fitimit dhe humbjes. Karakteristikat e kontratave financiare islame nuk janë mirë të standardizuara në krahasim me kontratat e bankingut konvencional dhe mund të shfaqin probleme të përcaktimit të paqartë të ekspozimit të rrezikut të kreditit dhe të mbulimit të kredive me kolateral. Faktorë të tillë si globalizimi i tregjeve financiare dhe karakteristikat kulturore në rajone dhe tregje të ndryshme ka rritur kompleksitetin e menaxhimit të rrezikut të kredisë dhe ka rritur kërkesën për standardizim të modelit të kreditimit në të gjitha aspektet e saj, duke përfshirë edhe karakterin e tyre juridik.

Në ndryshim nga modeli i kreditimit të bankut konvencional shumica e vlerësimeve të rrezikut të kredisë për produktet financiare islamike janë të bazuara në analizën subjektive¹³³. Bankat që operojnë në rajonet e banuara nga popullsia myslimane e mbështesin vendimin për të financuar një individ ose një projekt nga informacionet e ndryshme që rrjedhin nga huamarrësi, duke e përcaktuar procesin e vendimmarrjes si tejet subjektiv. Institucionet financiare islame janë të orientura në vendosjen e marrëdhënieve afatgjata me klientët e tyre, por kërkesa për fonde (depozita) çon në rritjen e vëmendjes së kthimit të fondeve të investuara dhe rritjen e reputacionit në tregun bankar. Bankingu islamik në disa vende ka hasur probleme në ndërtimin e ekspertizës së nevojshme në mënyrë që të mund të parashikojë dhe projektojë sjelljen e klientëve të tij në lidhje me përmbushjen e detyrimeve të tyre kontraktuale të kthimit të kredisë.

Duke pasur një numër të madh huamarrësish me kushte të ndryshme financiare dhe nga sektorë të ndryshëm të tregut është e nevojshme që institucionet financiare islame të aplikojnë teknikat dhe metodologjitë e duhura për të përmirësuar sistemet e tyre të menaxhimit të rrezikut të kreditit. Miratimi ose refuzimi i një kërkesë për kredi edhe për shkaqe etike nuk mund të vijë si pasojë e një procesi të pastandardizuar, pasi në këtë mënyrë do të cenohej barazia në trajtimin e kërkesave të klientëve. Procesi i kreditimit duhet të ndjekë hapa të qartë me qëllim miratimin ose refuzimin e kërkesave për kreditim për arsye objektive. Bankingu islamik mund të përdorë me efektivitet modelet

¹³³ Akkizidis, I. S., & Khandelwal, S. K. (2008). Financial risk management for Islamic banking and finance. New York, NY: Palgrave Macmillan., faqe 109-110

e rrezikut të kreditit të përdorura gjerësisht në bankingun konvencional të kreditit për të matur rrezikun e kredisë dhe të kryer vlerësime të besueshme për parametrat e kthimit të kredisë.

Në analizën e ekspozimit të rrezikut të kreditit, një faktor kyç është identifikimi i marrëdhënieve kontraktuale midis palëve dhe garancive të përdorura për të mbuluar një përqindje të humbjeve të mundshme në rastin e pamundësisë së kthimit të kredive. Kontratat financiare në bankingun islamik janë të varura nga lloji i kredisë së zgjedhur për financim, sipas të cilave variojnë edhe mjetet e garantimit me kolateral për të mbuluar ekspozimin e rrezikut të kthimit. Duke marrë në konsideratë faktin se lloje të ndryshme të kredisë kërkojnë nivele të ndryshme të garantimit të principalit, problemi i identifikimit dhe matjes së ekspozimit të rrezikut të kredisë përbën një proces të vështirë. Analiza e ekspozimit të rrezikut të kredisë ka të bëjë me ndërtimin e një sistemi të menaxhimit të rrezikut, të tillë që mund të tregojë lidhjen midis kredive të dhëna dhe kolateralit të nevojshëm për të mbuluar rrezikun në rastet e moskthimit të kredive.

Një tjetër çështje e rëndësishme për analizën e ekspozimit të kredive ka të bëjë me përdorimin e të njëjtin kolateral, të lidhur me më shumë se një kontratë kredie. Në rastin kur huamarrësi nuk është më në gjendje për të përmbushur detyrimet kontraktuale institucioni financiar është i ekspozuar edhe ndaj kontratave të tjera të kredive. Garancitë e përdorura duhet të vlerësohen në mënyrë të tillë që të mundësojnë mbulimin e humbjeve të mundshme për shkak të falimentimit të huamarrësve. Për shkak të

kompleksitetit të kontratave të bankingut islamik¹³⁴ duhet të merren në konsideratë përcaktimi i saktë për:

1. Kushtet e tregut dhe strategjitë e institucionit financiar në mënyrën se si mund të ndikojnë në sjelljen huamarrësit
2. Llojin dhe vëllimin e kontratave me huamarrësin, duke përcaktuar në mënyrë të hollësishme shkallën e pjesëmarrjes
3. Lidhjet midis kontratave që i referohen të njëjtit huamarrës dhe ekspozimit të përgjithshëm të bankës ndaj tij
4. Niveli i garantimit të kredive me kolateral dhe mbikëqyrja e raportit të ekspozimit kontraktual midis palëve.

Në bankingun islamik luan rol të veçantë përcaktimi i shkallës së kolateralit në bazë të kontratës së kreditimit, por në këtë mënyrë institucionet financiare mund të sigurojnë vetëm një mbulim të pjesshëm të rrezikut të kontratave të tyre. Gjithsesi vlerësimi dhe klasifikimi i mjeteve të mbulimit të rrezikut përbën një përcaktues të rëndësishëm sasior për menaxhimin e rrezikut.

4.3.3 Rreziku i tregut në bankingun islamik

Sipas parimeve të bankingut islamik menaxhimi i rrezikut të tregut për produktet e ofruara nga institucionet financiare është përcaktuar si rreziku i humbjeve në bilanc për shkak të luhatjeve të pafavorshme të çmimeve të tregut. Përveç kësaj, rreziku i tregut është i lidhur me luhatjet aktuale dhe të ardhshme në vlerën e tregut të një aktivi

¹³⁴ Akkizidis, I. S., & Khandelwal, S. K. (2008). Financial risk management for Islamic banking and finance. New York, NY: Palgrave Macmillan., faqe 112-113

specifik si për shembull në rastin e kontratave “Salam” (*blerje e porositur*) apo “Istisna” (*prodhim i porositur*) apo ndikimi i luhatjeve të vlerave të tregut në kontratat “Ijarah”(leasing) dhe “Murabaha” (*financimi me kosto-plus*). Për më tepër, rreziku i tregut shfaqet në pozicione tregtare të obligacionet islame “sukuk” në të njëjtën formë të llojit të kontratave ku obligacioni është bazuar. Natyra rrezikpranuese e kontratave islame bën që rreziku i tregut në tregjet financiare islame të rrisë angazhimin e bankikut islamik në rritjen e identifikimit, modelimit dhe kontrollit të rrezikut të tregut.

Duke ofruar produkte financiare islame, bankat po përballen me katër kategori të mëdha të faktorëve të rrezikut të tregut që ndikojnë në vlerën e aseteve që mbahet përgjatë vazhdimësisë së kontratave dhe që përcaktojnë gjendjen e llogarive të institucioneve financiare:

1. Norma e kthimit (mark-up) ose rreziku i lidhur me normën e inflacionit dhe normat e interesit të tregut;
2. Rreziku i çmimeve të aseteve, pasi ndryshe nga bankat konvencionale në mënyrë tipike bartin mallra të inventarit (në nivel të paracaktuar çmimesh);
3. Rreziku i kursit të këmbimit, në të njëjtën mënyrë si bankat konvencionale;
4. Rrezikun e çmimit të kapitalit, kryesisht në lidhje me financimin e kapitalit nëpërmjet kontratave të ndarjes së fitimit dhe humbjes.

Norma e interesit është elementi themelor i përdorur për të vlerësuar produktet financiare të bankikut konvencional, duke përdorur përcaktimin e vlerës së tyre

aktuale dhe të ardhshme në bazë të luhatjeve të normave përkatëse të tregut. Në bankungun islamik, përdorimi i normës së interesit është kategorikisht i ndaluar në strukturën e produkteve financiare, për shkak të arsyeve fetare dhe etike. Gjithsesi, në kushtet e një tregu të dominuar nga bankingu konvencional dhe fazës fillestare të zhvillimit të bankikut islamik, ndikimi i normës së interesit të tregut shkakton një rrezik të caktuar në lidhje me të ardhurat e institucioneve financiare islamike. Bankingu islamik për të reaguar ndaj luhatjeve të tregut është duke përdorur një alternativë të normës së interesit, duke përdorur si bazë për kontratat e saj financiare normën e kthimit të investimit, e cila është e bazuar në standarde të ndryshme.

Në kontratat financiare “Murabaha” (financimi me kosto-plus) norma e kthimit konsiderohet pagesa e kësteve të kredisë që përfshijnë çmimin e mallit së bashku me fitimin e institucionit financiar. Në rast se norma e kthimit, e cila është fiksuar në një kontratë “Murabaha”rezulton i ndryshëm nga norma aktuale e tregut, atëherë kjo kontratë mund të konsiderohet se ka një reduktim në përfitimet potenciale që mund të ofrojë tregu. Për më tepër, në kontratën financiare Ijārah (leasing), norma e pagesave të kthimit përcaktohet nga standarde të brendshme të institucionit, të cilat duhet të korrespondojnë me çmimet aktuale të tregut financiar për të ruajtur reputacionin e institucionit financiar. Një mospërputhje në ekuilibrat e tregut nënkupton një mundësi të humbur për të fituar më shumë nga qiraja financiare. Gjithashtu duke përdorur kontratat “Salam” (blerje paraprake) dhe “Istisna” (prodhim i porositur), institucionet financiare islame duhet të përcaktojnë çmimin e mallit që do të ofrohet në një periudhë të ardhshme, bazuar në vlerësimin e normave të tregut. Në rast të ndryshimit të çmimit

aktual të tregut ndryshon edhe norma e vlerës së kthimit dhe bankat islamike mund të përballen me vështirësi për të realizuar fitime nga kontratat “Salam” dhe “Istisna”.

Në këtë kuadër institucionet financiare islame për shkak të kontratave të hartuara në bazë të normës së kthimit përballen me rreziqet që rrjedhin për shkak të luhatjeve në normat e interesit të tregut dhe normat e inflacionit. Në mungesë së çdo indeksi¹³⁵ të financave islame, bankingu islamik bazohet në normat e “LIBOR” (London Interbank Offered Rates) për të përcaktuar normat e kthimit afatshkurtër. Shpeshherë për këtë arsye dhe për arsye të tjera bankingu islamik konsiderohet si një kopje e sistemit konvencional nga ana e studiuesve perëndimorë. Gjithsesi, përveç normës “LIBOR” në modelin e kreditimit të bankikut islamik përdoren modele të ndryshme të kurbave të kthimit të tregut për të përcaktuar normat parashikuese të tregut në financat islame.

Rreziku i çmimit të aseteve në bankingun islamik për shkak të luhatjeve në çmimet e mallrave të tregut është një burim i rëndësishëm i rrezikut të tregut. Në modelin e financave islame kontratat që kanë të bëjnë me blerjen e mallrave ose prodhimin e tyre janë të ekspozuara ndaj rrezikut të çmimeve të tregut. Në kontratat “Murabaha”(kosto plus) bankat islamike financojnë shitjen e mallrave, duke i shtuar një fitim mbi çmimin fillestar. Diferenca e mundshme midis çmimit të rënë dakord në kontratë dhe çmimit të ardhshëm të tregut të mallrave të porositura përbën rrezikun aktual që bankat marrin përsipër. Gjithashtu në kontratat e institucioneve financiare islame “Salam” (blerje paraprake) dhe “Istisna” (prodhim i porositur) ka një ekspozim të lartë ndaj rrezikut të

¹³⁵ Akkizidis, I. S., & Khandelwal, S. K. (2008). Financial risk management for Islamic banking and finance. New York, NY: Palgrave Macmillan., faqe 149-150

çmimeve të mallrave. Identifikimi i rrezikut të çmimeve të aseteve llojet e ndryshme të kontratave janë të nevojshme për të identifikuar rrezikun e marrë përsipër nga bankingu islamik me qëllim që të ndërtohet strategjia e duhur për t'u mbrojtur nga rrethanat e tregut.

Institucionet financiare islame marrin në konsideratë faktorët e rrezikut të mallrave, duke iu referuar specifikave të kontratave financiare që ofrojnë. Ndryshimet në strukturën e çmimeve të aseteve lidhen kryesisht me ndryshimet e kostos së blerjes së lëndëve të para, kostos së përpunimit dhe kostos së burimeve njerëzore, të cilat mund të kenë një ndryshim të konsiderueshëm për shkak të ndryshimit të faktorëve makroekonomikë. Rreziku i çmimeve ndikon si në koston e prodhimit të mallrave ashtu edhe në të ardhurat neto të bizneseve të huamarrësve, duke cenuar normën e kthimit të investimeve. Në këtë kuadër, një ndryshim në çmimet e mallrave dhe në të ardhurat e biznesit, do të ndikojë drejtpërdrejt në vendimmarrjen e institucioneve financiare islame. Vlera e mallrave është e ndikuar edhe nga tipare të tilla që kanë të bëjnë me cilësitë fizike dhe vendndodhjen e tyre. Në përgjithësi, ka disa faktorë që ndikojnë në çmimin e mallrave¹³⁶, duke përfshirë:

- Nivelin e pritshëm të inflacionit
- Normat e këmbimit
- Kushtet e përgjithshme ekonomike të tregut
- Koston e prodhimit
- Aftësia për të realizuar në kohë prodhimin e porositur

¹³⁶ Akkizidis, I. S., & Khandelwal, S. K. (2008). Financial risk management for Islamic banking and finance. New York, NY: Palgrave Macmillan., faqe 154-159

- Disponueshmëria e zëvendësuesve të mallrave
- Kushtet e motit, sidomos për mallrat bujqësore dhe prodhimin e energjisë
- Stabiliteti politik

Rreziku i kurseve të këmbimit rrjedh nga ndryshimi në çmimin e një monedhë kundër një monedhe tjetër. Shumica e kontratave financiare islamike mund të jenë të ekspozuar ndaj rrezikut të kursit të këmbimit në transaksionet që parashikojnë arkëtimet ose pagesat në një monedhë të huaj. Rreziku i kursit të këmbimit mund të prekë institucionet financiare islame në kontratën “Murabaha”(kosto plus) në rast të blerjes së mallrave në monedhë të huaj. Në kontratën “Ijarah”(leasing) marrëveshja e qirasë midis institucionit financiar dhe huamarrësit mund të përfshijë një mall ose një shërbim në tregjet e huaja që kërkon pagesën në monedhë të huaj, duke ekspozuar institucionet financiare islame ndaj rrezikut të kursit të këmbimit. Institucionet financiare islame janë të ekspozuara ndaj rrezikut të kursit të këmbimit kur kontratat financiare janë të lidhura me përdorimin e një monedhe të huaj për shkak të investimit të fondeve në projekte që realizohen në vende të huaja. Norma e kthimit përbën një nga elementët themelorë të bankingu islamik, prandaj kur investimi i institucionit financiar i referohet mallrave, aseteve ose operacioneve financiare përtej kufijve kombëtarë kthimi i investimeve të tyre mund të përballlet me rrezikun e normës së këmbimit.

Rreziku i çmimit të kapitalit në kontratat financiare islame i referohet rrezikut që bankingu islamik ndërmerr për shkak të ekspozimit të investimeve islame ndaj dinamikës së biznesit ose të tregut. Zhvlerësimi i vlerës së kapitalit të investuar mund të shkaktojë humbje të konsiderueshme për shkak të fitimit të munguar nga norma e

kthimit. Kontratat financiare “Musharaka”(partneritet) dhe “Mudaraba”(kosto plus) islame janë më të ekspozuara nga rreziku i çmimeve të kapitalit. Rreziku i kapitalit është i lartë për shkak të karakteristikës së kontratave sipas parimit të ndarjes së fitimit dhe humbjes ndërmjet institucionit financiar dhe huamarrësit, duke iu përmbajtur pjesëmarrjes me kapital neto në investim. Duke iu referuar kushteve të kontratës “Musharaka”(partneritet) pjesëmarrja e të dy palëve në fitimin ose në humbjen e investimit korrespondon me peshën e aksioneve të tyre në kapital.

Çdo ndryshim i çmimit të kapitalit mund të ndryshojë raportin e kapitalit midis palëve, duke shkaktuar humbje apo fitime për bankingun islamik sipas raportit të pjesëmarrjes në kapitalin neto të biznesit huamarrës. Në këtë rast, institucionet financiare islame janë të ekspozuara ndaj rrezikut të luhatjeve të çmimit të kapitalit neto. Në rastin e kontratave “Musharaka”(partneritet) ekziston një klauzolë kontraktuale, e cila i jep të drejtë huamarrësit që të blejë të gjitha aksionet e kapitalit neto me një çmim fiks të paracaktuar, duke i ekspozuar institucionet financiare islame ndaj çdo mospërputhje midis çmimit fiks të kapitalit të paracaktuar dhe çmimit të tregut. Në kontratën “Mudaraba” (kosto plus) pamundësia e vazhdimit të biznesit huamarrës mund të rezultojë në ndalimin e pagesave të kësteve të kredisë dhe të shkaktojë reduktimin e çmimit të kapitalit neto në një nivel më të ulët se niveli nominal, duke i ekspozuar institucionin financiar islame ndaj rrezikut të çmimeve të kapitalit.

4.3.4 Rreziku operacional në bankingun islamik

Ekspozimi i institucionet financiare ndaj rrezikut operacional ka të bëjë me arritjen e rezultateve negative financiare për shkak të dështimeve në funksionet e tyre të

brendshme, të cilat përfshijnë proceset, burimet njerëzore dhe sistemin e ndërtuar. Institucionet financiare islame ashtu si çdo institucion financiar janë të ekspozuara ndaj rrezikut operacional dhe duhet të angazhohen në parandalimin e shkaqeve që shkaktojnë humbje financiare, duke treguar përgjegjësinë e nevojshme kundrejt besimit të depozituesve dhe parimeve etike dhe vlerave që janë angazhuar të respektojnë. Një karakteristikë e veçantë në aplikimin e kontratave financiare islame ka të bëjë me angazhimin e fortë midis institucionit financiar dhe aktorëve të bankikut, duke përfshirë depozituesit dhe huamarrësit. Kontratave financiare të bazuara në parimin e partneritetit midis palëve nënkuptojnë ndarjen e fitimit dhe të humbjeve, duke imponuar rritjen e rolit të qeverisjes korporative në bankikun islamik. Për këtë arsye ka një përfshirje të të gjitha palëve në shmangien e rrezikut operacional.

Çdo ndryshim në faktorët kryesorë të përmendur më sipër në analizën e rrezikut të tregut kanë një ndikim të caktuar në vlerën e portofolit të investimeve të institucionit financiar. Nga ana tjetër, humbjet aktuale të bankave që rezultojnë nga falimentimi i huamarrësve janë pikënisja e analizës së vlerësimit të rrezikut të kreditit. Gjithsesi analiza e rrezikut operacional bazohet në faktorët e rrezikut që ndikojnë në performancën e institucionit si dhe në humbjet aktuale për shkak të rrezikut operacional. Identifikimi dhe parashikimi i rrezikut operacional për shkak të natyrës së pjesëmarrjes në rrezikun e investimeve të bankikut islamik merr një rol të një rëndësie të veçantë. Institucionet financiare islame për shkak të funksionimit të tyre në bazë të normës së kthimit kërkojnë një vëmendje më të madhe ndaj procesit të monitorimit të rrezikut

operacional. Për analizën e identifikimit të rrezikut operacional mund të përdorim tre qasje kryesore¹³⁷:

1. Analiza e vlerësimit të brendshëm
2. Indikatorët sasiorë të rrezikut operacional
3. Humbjet për shkak të rrezikut operacional

Analiza e vlerësimit të brendshëm ka të bëjë me identifikimin dhe parashikimin e rrezikut që mund të shkaktohet si pasojë e operacioneve të brendshme të institucionit financiar, performancës së ulët të burimeve njerëzore si dhe çfarëdo rreziku dhe humbje të mundshme në operacionet e brendshme. Për të analizuar rrezikun operacional përdoren intervista dhe pyetësorë për klientët dhe punonjësit me qëllim identifikimin dhe parandalimin e rrezikut operacional. Institucionet financiare vlerësojnë rrezikun e tyre operacional nëpërmjet analizës së brendshme, pavarësisht se baza e të dhënave ka karakter subjektiv të të intervistuarve, duke zhvlerësuar zbatueshmërinë e tyre në praktikë.

Institucionet financiare përdorin edhe indikatorët sasiorë për të kryer analizën e vlerësimit të brendshëm. Analiza sasiore e rrezikut operacional është e mbështetur në interpretimin e treguesve të rrezikut si dhe në humbjet aktuale të institucionit financiar. Institucionet financiare islame duhet të aplikojnë qasjen e duhur ndaj analizës së

¹³⁷ Akkizidis, I. S., & Khandelwal, S. K. (2008). Financial risk management for Islamic banking and finance. New York, NY: Palgrave Macmillan., faqe 183-185

brendshme sipas nevojave dhe aftësive për të arritur në konkluzione të rëndësishme. Elementët kryesorë që merren në konsideratë në kryerjen e analizës së vlerësimit të brendshëm kanë të bëjnë me disponibilitetin dhe integritetin e të dhënave. Mbledhja e të dhënave të treguesve sasiore kryhet nëpërmjet një procesi të vazhdueshëm, duke reduktuar ndjeshmërinë e interpretimit të tyre brenda institucionit.

Në analizën e produkteve financiare islame një mungesë e informacionit lidhur me humbjet që mund të rezultojnë nga rreziku operacional për shkak të shkallës së ulët të standardizimit të produkteve financiare do të ekspozonte në një nivel të lartë rrezikun e institucionit. Në këtë kuadër angazhimi i institucioneve financiare islame ndaj rrezikut operacional duhet të jetë më i madh në krahasim me bankingun konvencional. Modeli i kreditimit, i cili bazohet në normën e kthimit kërkon që institucioni të investojë në teknologjinë e informacionit për të mbështetur sistemin e menaxhimit të rrezikut operacional. Institucionet financiare islame ofrojnë produkte financiare me një nivel më të lartë të ekspozimit ndaj luhatjeve të tregut, duke rritur domosdoshmërinë e aplikimit të metodave të avancuara të matjes së rrezikut operacional.

Për shkak të zbatimit të parimit të ndarjes së fitimit dhe humbjes në operacionet bankare islamike humbjet mund të ndodhin në të gjitha llojet e kontratave financiare. Humbjet operative më të mëdha mund të ndodhin në zbatimin e kontratave ‘Musharaka’(partneritet) dhe ‘Mudaraba’(kosto plus), nëpërmjet të cilave institucioni financiar krijon një lidhje të ngushtë me bizneset dhe individët e financuar. Në këto kontrata të financave islame institucionet bankare janë të ekspozuara në një nivel të lartë të rrezikut operacional dhe kanë përgjegjësi të drejtpërdrejtë për mbulimin e humbjeve

të mundshme. Procesi i vlerësimit të humbjeve përbën çështjen kryesore në fushën e menaxhimit të rrezikut operacional dhe në plotësimin e kërkesave për kapital ekonomik dhe rregullator.

Mbledhja dhe analiza e të dhënave për vlerësimin e rrezikut operacional përfshin arsyet që kanë shkaktuar rrezikun dhe efektet e tyre në bilancin e institucionit financiar. Identifikimi dhe mbledhja e informacionit kryhet me qëllim krijimin e lidhjeve shkak-pasojë për të kuptuar raportin midis humbjeve rrezikut të brendshëm operacional. Të dhënat e brendshme të institucionit mund të krahasohen me të dhënat e publikuara në institucionet e tjera konkurrense, qofshin këto edhe të bankikut konvencional, me qëllim krijimin e një kuadri më të plotë të faktorëve që kanë shkaktuar humbjet aktuale. Institucionet financiare islame nga pikëpamja e eksperiencës janë të disavantazuara në krahasim me bankikun konvencional dhe më shumë të ekspozuara ndaj rrezikut operacional. Për këto arsye zbatimi i metodologjive të bankikut konvencional nuk e cenon zbatimin e parimeve islame, por ndihmon në aplikimin e metodave për reduktimin e rrezikut operacional.

4.4 Zbatimi i parimit “shënjimi i tregut” në bankikun konvencional

Për shkak të përcaktimeve rregullatore të bankave qendrore termi “interes” është i detyrueshëm për kontratat e huave në bankikun islamik, por prania e termit “interes” është thjesht formal për të respektuar kërkesat e institucioneve rregullatore. Bankat islamike përjashtojnë dhënien e parave me interes dhe orientohen drejt financimit të individëve dhe bizneseve të udhëhequr nga tre parime kryesore financiare: ndarjen e

fitimit dhe humbjeve (profit and loss sharing), indeksimin e çmimeve dhe shënjimin e tregut (marking to market). Një çështje e diskutuar herët në ligjin islam (Sheriat) lidhur me shkëmbimin e mallrave ka të bëjë me matjen e vlerës së mallrave në mënyra të ndryshme. Siç është përmendur edhe më sipër, në rastin e një marrëveshjeje të shitblerjes së artikujve ushqimorë, atëherë mund të përdoret një shportë e mallrave ushqimore si referencë e vlerës së mallrave por pa përfshirë ndryshim të sasisë, pavarësisht cilësisë apo llojit të mallit ushqimor.

Për të ndaluar spekulimin dhe siguruar rritjen e performancës së tregut dhe rritjen e shkëmbimit të mallrave¹³⁸, ndryshimi i sasisë midis mallrave të njëjtë në substancë dhe në përdorim, pavarësisht cilësisë apo llojit të mallit ushqimor, është konsideruar si aplikim i normës së interesit. Në rastin e artikujve ushqimorë rregulli i indeksimit të mallrave imponon shkëmbimin e sasive të barabarta, pavarësisht nga madhësia dhe cilësia e produktit në fjalë. Mallrat e njëjtë të cilësive të ndryshme (oriz për oriz) duhet të shënjohen në treg kundrejt vlerës së një malli tjetër të tillë si: ari, argjendi, grurë etj dhe pas shkëmbimit në treg, të ardhurat mund të përdoren për të blerë mallin (orizin) me cilësi më të lartë. Në këtë mënyrë, me përdorimin e këtij rregulli synohet të minimizohen aktivitetet spekulative dhe të maksimizohet efienca e tregut. Shënjimi i tregut ndihmon në arritjen e ekuilibrit të tregut, duke e lënë tregun të lirë në dorë të forcave të kërkesës dhe ofertës.

¹³⁸ Abdul-Rahman, Y. (2009). The Art of Islamic Banking and Finance: Tools and Techniques for Community-Based Banking (Vol. 504). John Wiley & Sons., faqe 53-54

Koncepti i “shënjimit të tregut” përbën një nga konceptet themelore të bankikut islamik, i cili luan një rol të rëndësishëm në përcaktimin e çmimit të drejtë për produktet dhe shërbimet, të bazuara në vlerat reale të tregut. Bankingu islamik nuk bazohet në dhënien e parave me qira në një çmim (interes) të paracaktuar, por mbi vlerësimin e një vlere të drejtë të qirasë (norma e kthimit), të bazuar në vlerën aktuale të tregut të pronave, bizneseve dhe shërbimeve. Natyra e konceptit të “shënjimit të tregut” mund të ilustruhet me shembullin e financimit të blerjes së një shtëpie. Modeli i kreditimit të financave islame kërkon fillimisht shënjimin e vlerës së shtëpisë në treg, duke iu referuar vlerës së një shtëpie me specifikime të ngjashme në të njëjtën zonë dhe çmimit të dhënies së tyre me qira për metra katrorë.

Mbi bazën e nivelit të qirasë, institucioni financiar dhe huamarrësi do të bien dakord të aplikojnë një normë kthimi mbi fondet në mënyrë proporcionale me vlerën e qirasë së tregut. Vlera e qirasë së tregut përdoret si shënjim i tregut të shtëpive për një zonë të caktuar me karakteristika të ngjashme me qëllim përllogaritjen e normës së kthimit mbi investimin e transaksionit të blerjes, duke e konsideruar blerjen e shtëpisë për huamarrësin si një investim për të siguruar fitime nga dhënia me qira. Nëse norma e kthimit mbi investimin është e pranueshme për kthimin e shpresuar nga institucioni financiar, atëherë procedohet me marrjen e vendimit për financimin e kërkesës së klientit. E njëjta praktikë ndiqet në financimin e sektorëve të ndryshëm të ekonomisë, duke përdorur gjerësisht konceptin e “shënjimit të tregut”. Përdorimi me rigorozitet i këtij parimi ka një lidhje të drejtpërdrejtë me zbatimin e parimeve të drejtësisë në financat islame, sipas të cilave institucionet bankare nuk duhet të përfitojnë nga

pozicioni i tyre i avantazhuar në raport me disponibilitetin e fondeve dhe duhet të aplikojnë një normë kthimi në raport të drejtë me vlerën korresponduese të tregut.

4.4.1. Përdorimi i parimit “shënjimi i tregut” në bankingun konvencional

Opinion i përgjithshëm në botën perëndimore është që produktet financiare dhe shërbimet e ofruara në bankat islamike janë një lloj kopje e produkteve të ofruara në bankat konvencionale. Këto produkte financiare, të përshtatura sipas ligjeve të Sheriatit¹³⁹ (ligjit të shenjtë islamik) nuk konsiderohen të dobishme në raport me ekonominë konvencionale kapitaliste, por disa koncepte themelore si shënjimi i tregut¹⁴⁰ dhe pjesëmarrjes në rrezikun e investimit mund të jenë të dobishme në aktivitetet bankare konvencionale. “Shënjimi i tregut” përfaqëson një vlerësim të aseteve financiare sipas vlerës korresponduese të tregut. Strategjia e ndjekur nga bankingu islamik për të investuar në ekonominë reale dhe jo në asete financiare lejon institucionet financiare që të mbajnë një lidhje të fortë midis rezultateve të tyre ekonomike dhe ecurisë së ekonomisë reale.

Rëndësia e lidhjes së botës financiare me ekonominë reale është e lidhur me mundësitë që huamarrësit e bankës kanë për të përmbushur detyrimin e huasë, pasi të ardhurat e huamarrësve varen nga ecuria e ekonomisë reale. Në kohë të mira për ekonominë treguesit makroekonomikë janë në nivele të kënaqshme, por me përkeqësimin e treguesve të ekonomisë reale gjendja në sektorin bankar fillon të përkeqësohet në

¹³⁹ Ansari, Omar Mustafa & Memo, Faizan Ahmed (2008), ‘Islamic Banking: Is it really “Islamic” Islamic Finance news, 5, faqe 23-28.

¹⁴⁰ Abdul-Rahman, Y. (2009). The Art of Islamic Banking and Finance: Tools and Techniques for Community-Based Banking (Vol. 504). John Wiley & Sons., faqe 127-131

portofolin e kredive, duke përfshirë vonesat në pagesat e kredive dhe rritjen graduale të treguesve të kredive me probleme. Për të kuptuar rëndësinë e lidhjes ndërmjet ekonomisë reale dhe ekonomisë financiare do të vrojtohet ecuria e normës së rritjes së PBB-së, krahasuar me normën mesatare të fitimit në sektorin bankar, duke iu referuar të dhënave zyrtare të 14 viteve të fundit të ekonomisë shqiptare në raportet e Institutit të Statistikave (INSTAT) dhe Bankës së Shqipërisë.

Produkti i Brendshëm Bruto (PBB) është konsideruar si variabël i pavarur dhe norma e fitimit në sektorin bankar do të jetë variabël i varur. Qëllimi është të kuptohet drejt rëndësia e lidhjes së tyre, nëpërmjet luhatjeve të normave të rritjes për një periudhë kohore të konsiderueshme. Një lidhje e dobët midis variablave do të sugjeronte një ndryshim në qasjen e bankave konvencionale në raport me ekonominë reale. Krahasimi i variablave të mësipërm lidhet me analizën e ndikimit të faktorëve makroekonomikë në krizat financiare dhe ndikimit të krizave financiare në ekonominë reale. Shfaqja e krizës së fundit ekonomike që filloi zyrtarisht në 2008 erdhi si pasojë e kolapsit të sektorit bankar në tregun amerikan në fund të verës 2007.

Investimet në aktivitetet financiare të bankave ishin shumë më të larta sesa investimet e lidhura me ekonominë reale dhe me aktivitetet prodhuese. Vlera e aseteve financiare u rrit në mënyrë joracionale, duke krijuar kushtet e krijimit të flluskave racionale. Çmimet e aktiveve financiare u rritën në mënyrë drastike nga vlera e tyre themelore të tregut. Kur flluskat racionale shpërthyen bankat konvencionale kërkuan ndihmë nga qeveritë përkatëse ose shpallën falimentimin. Në mungesë të aplikimit të parimit të “shënjjimit të tregut”, të përdorur gjerësisht në financat islame bankat konvencionale ranë për të

disatën herë në rrjetën spekulative të flluskave racionale. Analiza përqendrohet në të dhënat zyrtare të ekonomisë shqiptare, e cila funksionon sipas parimeve klasike të bankngut konvencional. Studimi i të dhënave lidhet me nevojën për të kuptuar luhatjet e produktivitetit të fondeve në sektorin financiar kundrejt karakteristikave ciklike dhe strukture të ekonomisë.

4.4.2 Luhatjet midis normës së PBB-së dhe normës së fitimit neto në sektorin bankar në Shqipëri

Në tabelën e mëposhtme janë mbledhur të dhënat financiare për 14 vitet e fundit për normën e rritjes së PBB-së të Shqipërisë dhe të normës së fitimit neto në sektorin bankar të vendit. Gjithashtu për të arritur një pasqyrim më të qartë është përlogaritur rritja në përqindje e PBB-së dhe rritja e vlerës nominale të saj. Në kolonat e tjera të tabelës është paraqitur norma e rritjes së përqindjes së fitimit në sektorin bankar dhe gjithashtu pesha që zë fitimi neto i sektorit bankar në Produktin e Brendshëm Bruto.

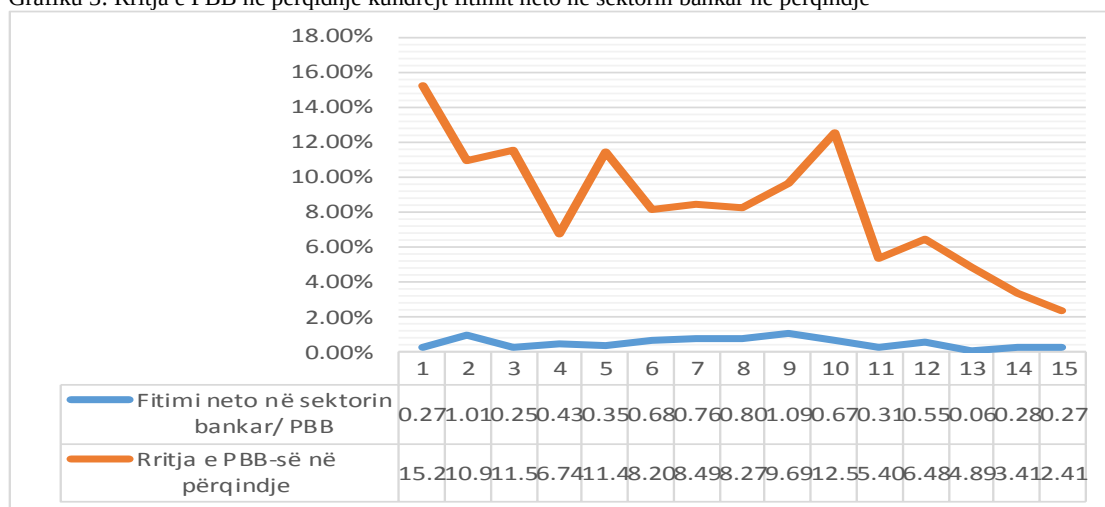
Tabela 5: Të dhënat mbi PBB-së dhe të fitimit neto në sektorin bankar 1999-2013

Viti	PBB-ja nominale	Rritja e PBB-së në përqindje	Rritja nominale e PBB-së	Fitimi neto në sektorin bankar	Luhatjet e fitimeve neto në sektorin bankar në përqindje	Fitimi neto në sektorin bankar/ PBB	Kontributi i fitimit neto në rritjen nominale të PBB-së
1998	409,209						
1999	471,578	15.24%	62,369	-3,279	-138.67%	0.27%	2.03%
2000	523,043	10.91%	51,465	1,268	318.22%	1.01%	10.30%
2001	583,369	11.53%	60,326	5,303	-72.43%	0.25%	2.42%
2002	622,711	6.74%	39,342	1,462	83.17%	0.43%	6.81%
2003	694,097	11.46%	71,386	2,678	-9.56%	0.35%	3.39%
2004	751,022	8.20%	56,925	2,422	110.82%	0.68%	8.97%
2005	814,797	8.49%	63,775	5,106	21.35%	0.76%	9.72%
2006	882,209	8.27%	67,412	6,196	13.80%	0.80%	10.46%
2007	967,670	9.69%	85,461	7,051	49.87%	1.09%	12.36%
2008	1,089,293	12.57%	121,623	10,567	-30.58%	0.67%	6.03%
2009	1,148,082	5.40%	58,789	7,336	-51.68%	0.31%	6.03%
2010	1,222,462	6.48%	74,380	3,545	89.42%	0.55%	9.03%
2011	1,282,255	4.89%	59,793	6,715	-89.49%	0.06%	1.18%
2012	1,326,000	3.41%	43,745	706	433.85%	0.28%	8.62%
2013	1,358,000	2.41%	32,000	3,769	-138.67%	0.27%	20.51%

Burimi: Banka e Shqipërisë, INSTAT

Nga një vëzhgim i tabelës 1 mund të vihet re lehtësisht që luhatjet në normën e rritjes së PBB-së në përqindje dhe normës së rritjes së fitimit neto në sektorin bankar kanë një lidhje të dobët midis tyre. Madje, në disa periudha rezultatet e tyre shkojnë në kahe të kundërta. Në vitin 2001 rritja nominale e PBB-së ishte 11,53% në krahasim me vitin e kaluar kundrejt një rënie të fitimit të sektorit bankar me -72,43% në krahasim me vitin 2000. Situata të ngjashme të ecurisë në kahe të kundërta janë përsëritur përgjatë viteve 2003, 2008, 2009 dhe 2011. Gjatë vitit 2012 ekonomia shqiptare ka pasur një rritje nominale (+ 3,41%) kundrejt rritjes së normës së fitimit bankar me rreth 4 herë më shumë në krahasim me vitin e kaluar. Të dhënat tregojnë se sektori financiar ka dhënë një kontribut të rëndësishëm në normën e rritjes së PBB-së së Shqipërisë. Kontributi më i madh i normës së fitimit të sektorit bankar në normën e rritjes së PBB-së gjatë 14 viteve të fundit ka qenë në vitin 2013, kur më shumë se 20% e rritjes ekonomike përlllogaritej nga norma e fitimit bankar në raport me diferencën e rritjes së PBB-së në krahasim me vitin 2012, ndërsa kontributi më i ulët është shënuar gjatë vitit 2011 me vetëm 1,18%.

Grafiku 3: Rritja e PBB në përqindje kundrejt fitimit neto në sektorin bankar në përqindje

Burimi: Banka e Shqipërisë, INSTAT

Në grafikun e mësipërm mund të konstatohet një luhatje e vazhdueshme pothuajse përgjatë gjithë kohës në kahe të kundërta të dy variablave të marrë në konsideratë. Nëpërmjet vëzhgimit të luhatjeve të normës së fitimit në sektorin bankar mund të konstatohen luhatje shumë të mëdha në kah të kundërt kundrejt ndryshimeve të normës së rritjes së PBB-së. Mungesa e stabilitetit në kurbën e normës së fitimit në tregun bankar tregon se bankat konvencionale në tregun financiar shqiptar nuk ndjekin luhatjet e ciklit të rritjes ekonomike, por janë autonome dhe ndjekin ciklet e tyre vetjake. Divergjenca e theksuar midis treguesve të PBB-së dhe të treguesve të produktivitetit të sektorit bankar janë sigurisht në dëm të ekonomisë financiare.

Tendencat e faktorëve makroekonomikë prociklikë mund të ekspozojnë sektorin bankar ndaj rritjes së normës së kredive me probleme për shkak të përkeqësimit të situatës financiare të huamarrësve dhe pamundësisë së tyre për të përmbushur detyrimet që rrjedhin nga kontratat e kredive bankare. Në referim të direktivave të marrëveshjes së Bazel III mund të theksohet fakti se variabli i pavarur i PBB-së ka një pozicion dominant ndaj variablit që përfaqëson normën e rritjes së fitimit neto në sektorin bankar. Për këtë arsye bankat konvencionale shqiptare duhet të tregojnë më shumë kujdes në studimin e performancës së ekonomisë reale dhe në marrjen e masave për të reaguar ndaj tendencave të faktorëve prociklikë të ekonomisë. Në këtë kontekst përdorimi i konceptit të "shënjitimit të tregut" në metodologjinë bankare konvencionale ofron një mundësi të mirë për të parandaluar kreditë me probleme dhe për të reduktuar rrezikun e kthimit të fondeve.

4.4.3 Analiza empirike

Nëpërmjet përdorimit të analizës empirike për të studiuar lidhjen midis normës së rritjes së PBB-së dhe normës së fitimit neto në sektorin bankar në Shqipëri mund të arrihet në një konkluzion më të qartë për marrëdhënien midis dy variablave. Nëpërmjet përdorimit të regresionit midis variablit të varur (fitimit neto në sektorin bankar) dhe variablit të pavarur (norma e rritjes së PBB-së) është vërtetuar fortësia e lidhjes midis tyre.

Tabela 6. Analiza e regresionit midis Net fitime bankare dhe norma e rritjes së PBB-së

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
Banks_Gain	4712.533	2763.1513	15
GDP_Growth	63252.733	21140.8101	15

Correlations			
		Banks_Gain	GDP_Growth
Pearson Correlation	Banks_Gain	1.000	.402
	GDP_Growth	.402	1.000
Sig. (1-tailed)	Banks_Gain	.	.069
	GDP_Growth	.069	.
N	Banks_Gain	15	15
	GDP_Growth	15	15

Model Summary ^b										
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics					Durbin-Watson
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	.402 ^a	.162	.097	2625.6918	.162	2.504	1	13	.138	1.727

a. Predictors: (Constant), GDP_Growth

b. Dependent Variable: Banks_Gain

Burimi: Banka e Shqipërisë, INSTAT

Në analizën e të dhënave në tabelën 2, duke iu referuar vlerës së korrelacionit Pearson me 0.402, vërehet se nuk ka një korrelacion linear midis variablave. Të dy variablat janë të ndërlidhur dobët mes tyre. Duke aplikuar analizën e regresionit mund të shihet nga vlera e “ R^2 ” se të dy variablat praktikisht nuk janë të lidhur midis tyre (9% ose 0,097) dhe të pavarur nga njëri-tjetri. Regresioni midis dy variablave tregon se vlera e “ R^2 ” është shumë e ulët, gjë që do të thotë se jo vetëm që ka një lidhje minimale, por

edhe se ajo lidhje nuk është e qëndrueshme midis variablave. Rrjedhimisht analiza sugjeron se produktiviteti i sistemit bankar në Shqipëri është autonom ose pothuajse i pavarur në krahasim me ecurinë ekonomike të vendit. Vlera statistikore e treguesit Durbin-Watson është 1,72 dhe është afër vlerës 2, e cila tregon se kjo analizë konsiderohet e një besueshmërie të lartë.

Si pasojë, sektori financiar me pavarësinë e shfaqur ndaj cikleve të sektorit të ekonomisë reale mund të krijojë ciklet e tij të zhvillimit dhe si rezultat mund të përjetojë kriza të vetëshkaktuara brenda sektorit (*krizat e fluskave racionale*). Nga ana tjetër pasojat e krizave bankare nuk janë të kufizuara brenda sektorit financiar, por përhapen dhe infektojnë edhe më shumë sektorët e prodhimit dhe shërbimeve në sektorin real. Edhe në momentet kur faktorët makroekonomikë duket se nuk shfaqin probleme, sektori financiar mund të shkaktojë vështirësi dhe pasoja në prodhimin e mallrave dhe ofrimin e shërbimeve. Në bazë të analizës së mësipërme mund të pohohet se në Shqipëri sektori bankar nuk ndjek luhatjet e ekonomisë reale, por ndjek një cikël personal të bazuar në kthimin e aseteve financiare.

Bankat mbajnë një qëndrim indiferent ndaj huamarrësve në lidhje me luhatjet e ekonomisë dhe ndryshimet në mjedisin ekonomik në përgjithësi. Ky qëndrim është një pasojë e natyrshme e strategjisë së bankave konvencionale për mospranimin e rrezikut në transaksionet e huadhënies. Kjo politikë është e orientuar drejt financimit të operacioneve me rrezik shumë të ulët dhe afër rrezikut zero. Në fakt, shmangia totale e rrezikut në transaksionet e kreditimit është më shumë një objektiv teorik, pasi çdo operacion financiar mbart një normë të caktuar të rrezikut të kthimit. Hendeku midis

ekonomisë reale dhe ekonomisë financiar është në dëm të ekonomisë financiare, pasi në një situatë të përkeqësimit të treguesve makroekonomikë sektori bankar mund të përjetojë një rritje në normën e kredive me probleme për shkak të pamundësisë së huamarrësve për të përmbushur detyrimet e tyre kontraktuale.

Detyrimet kontraktuale të huamarrësve për kthimin e principalit dhe të interesit shmangin tërësisht lidhjen e kthimit të fondeve të huazuara me normën e kthimit të investimeve në ekonomi. Tendencat e faktorëve prociklikë të ekonomisë mund të jenë të përballueshme për bankën deri në momentin kur norma e kredive me probleme arrin në nivele të larta dhe përhapja e lajmit mund të shkaktojë krizat e panikut të përshkruara më sipër në këtë studim. Skenari i përshkruar në krizat e panikut përsërit vetveten në mënyrë të vazhdueshme përgjatë historisë së bankingut konvencional kryesisht për shkak të mungesës së një raporti proporcional midis ekonomisë reale dhe ekonomisë financiare.

Në mungesë të përdorimit të konceptit të "Shënjitimit të tregut", në rast të përkeqësimit të gjendjes së përgjithshme të ekonomisë reagimi i sektorit bankar ndjek një strategji reaguese të padobishme. Në një skenar të përkeqësimit të situatës ekonomike dhe rritjes së pasigurisë mbi shëndetin e bankave, depozituesit fillojnë të tërheqin fondet nga bankat. Tërheqja e fondeve ul ofertën e parasë në treg dhe shkakton rritjen e normave të interesit, sipas ligjeve të kërkesës dhe ofertës, dhe uljen e normës së kreditimit në treg. Tkurrja e sistemit bankar ndikon në përkeqësimin e mëtejshëm të situatës ekonomike. Padobishmëria e strategjisë së reagimit qëndron pikërisht në faktin se në një kohë kur

ecuria ekonomike është e dobët, tregu bankar konvencional reagon e një rritje të normave të interesit të kredive¹⁴¹.

Në një moment krize, kur fuqia ekonomike e huamarrësve është e dobët, për shkak të luhatjeve të ekonomisë reale, bankat rrisin çmimin e kredive të tyre, të imponuara nga reduktimi i fondeve të depozitave. Për shkak të delegimit të rrezikut të investimeve nga depozituesit tek bankat dhe nga bankat tek huamarrësit (sektori real), dhe moskoordinimit të vazhdueshëm të sektorit bankar me luhatjet e tregut, sektori bankar është i prirur të përjetojë goditje të vazhdueshme të pasigurisë për kthimin e fondeve. Mënyra e përlllogaritjes së kthimit të investimit e bazuar në normën e interesit dhe jo në normën e kthimit është në vetvete një flluskë potenciale, e cila mund të ketë shpesh një vlerë të ndryshme në raport me kontributin e fondeve në një investim të caktuar, por gati asnjëherë nuk paraqet raportin proporcional të kontribut të fondeve bankare në normën e kthimit.

Bankingu islamik për shkak të mungesës së eksperiencës dhe përhapjes së ulët në tregun bankar ndërkombëtar nuk mund të përbëjë modelin bazë për t'u ndjekur dhe për t'u përmirësuar. Baza e përmirësimit të praktikave të bankikut ndërkombëtar mbetet bankingu konvencional, por përdorimi i konceptit islam të "Shënjimit të tregut" mund të ndihmojë në reduktimin e rrezikut të kreditit në sektorin bankar. Direktivat e marrëveshjeve të Bazelit sugjerojnë përdorimin e rregullit "mark-to-market" në mbajtjen e kontabilitetit të kredive për maturim dhe të tregojnë kujdes në praktikën e

¹⁴¹ Mishkin, Frederic S. (2004). The economics of money, banking, and financial markets (7th ed.). Boston: Pearson., faqe 189-190

përlllogaritjes së marzhit të fitimit dhe në përdorimin e levës financiare. Sugjerimet e Komitetit të Bazelit synojnë rritjen e kapitalit ekonomik me anë të magazinimit të fondeve, pasi modeli aktual i bankave konvencionale nuk i shpërndan proporcionalisht me depozituesit fitimet e realizuara gjatë kohës kur norma e fitimit ka një ecuri pozitive.

Sugjerimet e Komitetit të Bazelit nuk pretendojnë të ndërtojnë një sistem të bazuar në rezultatet e ekonomisë reale, por një sistem të bazuar tek mbajtja e rezervave pa arritur dot të ofrojnë siguri se një nivel më i lartë i rezervave të kapitalit në sektorin bankar do të arrijë të përballojë goditjet prociklike të faktorëve makroekonomikë. Mungesa e burimeve të kapitalit ose ndryshe paaftësia e bankave për t'iu përgjigjur nevojave për likuiditet mund të drejtojë lehtësisht sektorin bankar drejt falimentimit. Në këtë kontekst përdorimi i konceptit të "Shënjimit të tregut" në modelin e kreditimit të bankave konvencionale ofron një mundësi të mirë për të parandaluar rritjen e normës së kredive me probleme.

KAPITULLI V: MODELI I SISTEMIT BANKAR KORPORATIV

5.1 Dallimet dhe ngjashmëritë midis bankut konvencional dhe islamik

Pozicionet filozofike në lidhje me karakteristikat dhe funksionin e parave në shoqëri janë të ndryshme që nga koha e antikitetit. Aristoteli, duke mbështetur pronën private në favor të efikasitetit ekonomik, inkurajon tregtinë ndërmjet qytetarëve dhe përdorimin e monedhës, por e përkufizon rolin e monedhës si një mashtrim të thjeshtë, një gjë jo të natyrshme, por vetëm konvencionale, pasi në qoftë se përdoruesit vendosin të përdorin një tjetër mall në vend të saj, ajo është totalisht e pavlefshme. Për këtë arsye paraja konsiderohet si një mjet i dobishëm për këmbim, por jo për të fituar interes.

Dhënia e parave me interes, që do të thotë krijimi i parave nga paratë ose ndryshe “kultivimi” i parave konsiderohet i panatyrshëm nga Aristoteli, sipas pikëpamjes së të cilit paraja kryen dy funksione themelore : shpreh vlerën e mallrave dhe përfaqëson instrumentin përmes të cilit mallrat këmben brenda tregut. Aristoteli përqendrohet në natyrën konvencionale të parasë dhe karakteristikës së shterpësisë për të krijuar vetveten apo për të fituar interes. Dhënia e parave me interes, që do të thotë krijimi i parave nga paratë ose ndryshe “kultivimi” i parave konsiderohet i panatyrshëm nga Aristoteli.

Në praktikë historia financiare ka pasur luhatje të vazhdueshme kundrejt qëndrimit ndaj përdorimit të normës së interesit, për shkak të ndryshimeve historike me karakter fetar, politik dhe social. Të tre fetë monoteiste abrahamike kanë ndarë fillimisht të njëjtin qëndrim në lidhje me dhënien e parave me interes. Pas rënies së perandorisë së Romës,

sistemi bankar ishte braktisur në Evropën perëndimore dhe nuk do të rishfaqej deri kohën e kryqëzatave. Pas revolucionit industrial qëndrimi ndaj kësaj dukurie u zbut në kulturat postkristiane, por në botën islame vazhdon të konsiderohet edhe sot mëkat dhe veprim i pamoralshëm dhe i patolerueshëm. Deri në vitin 1050 aplikimi i interesit është konsideruar nga Kisha si një shenjë e lakmisë dhe mungesa e bamirësisë. Në Evropën katolike, ndalimi i kamatës ka vazhduar të praktikohet deri në fund të shekullit të XVIII-të. Formalisht Vatikani e ka njohur legjitimitetin e interesit vetëm në vitin 1917.

Nga viti 1600 në vazhdim, debati është transformuar nga dënimi i plotë i dhënies së parave me interes, në diskutimin e nivelit më të përshtatshëm maksimal legal. Në fund, debati u zhvendos në diskutimin nëse një maksimal ligjor mund të jetë i pranueshëm në të gjitha vendet, duke përfunduar në tezën e Adam Smithit që mbështeste kufizimin e normave të interesit të bazuar në ekuilibrin e forcave të tregut.

Në historinë e bankingut konvencional mund të vëmë re një përsëritje ciklike të krizave financiare. Historia e kapitalizmit është e mbushur me episode në të cilat tregjet e asetëve financiare janë prekur nga ethet spekulative që rrisin çmimet e tregut në nivele që nuk kanë lidhje me produktivitetin e natyrshëm të ekonomisë reale. Sigurisht, shëndeti i bankave duhet të matet në funksion të shëndetit të sektorit real, por bankat konvencionale pohojnë se rreziku i fondeve të tyre transferohet tek mbajtësit e borxhit. Të dhënat historike tregojnë se në praktikë gjatë krizave bankare të gjitha palët e përfshira në sektorin bankar kanë pësuar humbje të mëdha¹⁴². Sigurisht, kriza e thellë

¹⁴² Sheng, A., & Singh, A. (2012). The Challenge of Islamic Finance (No. 53044). University Library of Munich, Germany.

financiare globale, që goditi Shtetet e Bashkuara dhe Evropën në vitin 2007, e ka hedhur poshtë idenë se krizat financiare me natyrë destabilizuese dhe sistemike janë një relikte e së shkuarës. Ky përfundim logjik për fat të keq u shoqërua me një kosto të madhe sociale.

Nga ana tjetër bankat islame që janë shfaqur vetëm në gjysmën e dytë të shekullit të XX-të, kanë rezultuar deri më tani më shumë rezistente ndaj krizave financiare. Përmes studimit të bankingut islamik në kreun e katërt mund të pohohet se ndër arsyet, të cilat mund të kenë mbrojtur bankingun islamik nga kriza financiare botërore sigurisht nuk kanë të bëjnë me aplikimin e praktikave më të avancuara të rrezikut të kreditit, të tregut apo të rrezikut operacional, por mund t'i atribuohen aplikimit të disa parimeve themelore që kanë të bëjnë me : praktikën e indeksimit të vlerës së mallrave, parimin e shënjitimit të tregut dhe aplikimin e ndarjes së fitimit dhe humbjes në investime. Një dallim kryesor në modelin e kreditimit ka të bëjë me aplikimin e normës së kthimit të investimit të fondeve kundrejt aplikimit të normës së interesit mbi principalin.

Dallimet kryesore midis dy modeleve kryesore bankare kanë të bëjnë fillimisht me konsideratën e tyre filozofike ndaj parësë. Bankingu islamik, duke iu referuar parimeve të islamit, ndan të njëjtën pikëpamje me Aristotelin për dhënien e parave me interes ose ndryshe për “kultivimin” e parave dhe e konsideron një praktikë të panatyrshme dhe joetike. Për bankingun konvencional mbizotëron ideja e Adam Smithit që mbështet aplikimin e normave të interesit të bazuar në ekuilibrin e forcave të tregut. Në bankingun konvencional, dhënia e parave me interes përbën thelbin e modelit të kreditimit, i cili përbën aktivitetin më fitimprurës në sektorin bankar. Për këtë arsye

transaksionet bankare në bankingun konvencional janë të bazuara në asete financiare kundrejt transaksioneve të bankingut islamik, të cilat janë të bazuara në asete reale. Bankat islamike për shkak të aplikimit të kontratave të bazuara në normën e kthimit të fondeve të investuara në ekonominë reale kanë një raport të ngushtë të fitimeve të pritshme dhe luhatjeve të faktorëve makroekonomikë.

Bankat konvencionale e bazojnë modelin e tyre të kreditimit në normën e interesit mbi principalin, duke krijuar një raport jo të drejtpërdrejtë kundrejt luhatjeve të ekonomisë reale. Luhatjet e kthimit mbi kreditimin në bankingun konvencional në raport me parashikimet kontraktuale, mbulohen me anë të akumulimit të rezervave të kapitalit për të reaguar kundër tendencave prociklike në sektorin bankar. Bankingu konvencional përdor një sistem "magazিনি" të fondeve me qëllim që të ketë mundësi të përgjigjet ndaj luhatjeve të mundshme të sektorit bankar në raport me rrjedhën e ekonomisë reale.

Pikëpamja mbi depozitat ka një dallueshmëri të lartë midis dy modeleve bankare. Në bankingun konvencional depozitat kanë formën e një obligacioni, i cili përmban një shpërblim për kohën dhe rrezikun e investimit i vlerësuar në bazë të forca të kërkesës dhe ofertës në tregun bankar. Banka konvencionale nga ana e saj transformon një numër të madh obligacionesh afatshkurtra dhe me vlerë të ulët (depozitat) në obligacione afatgjata në vlera të konsiderueshme (kredi). Për këtë arsye bankat konvencionale mund të konsiderohen si një treg primar dhe sekondar obligacionesh. Në këtë kuadër raporti i levës financiare për bankingun konvencional është shumë i lartë. Mungesa e plotësisht të kushteve kontraktuale nga njëra palë (banka ndaj depozituesve) ose nga pala tjetër (huamarrësit ndaj bankës) mund të çojë drejt falimentimit të sigurt.

Nga ana tjetër për bankën islamike depozita (nuk përfshihen llogaritë rrjedhëse) nuk kanë në bilanc statusin e detyrimit të bankës, por trajtohen si kapitali i vet nëpërmjet parimit të ndarjes së fitimit dhe humbjes. Burimi kryesor i fondeve për investim në institucionet financiare islame janë depozitat që nuk janë subjekt i garantimit të fondeve. Ato përbëhen nga llogaritë e investimeve dhe llogaritë e investimeve specifike dhe funksionojnë sipas kontratës “Mudaraba”(financim me anë të mirëbesimit), duke përcaktuar që në fillim një raport të ndarjes së fitimit ose humbjes për kthimin e investimeve të fondeve. Në këtë kuadër bankat islamike mund të konsiderohen si një treg primar dhe sekondar aksionesh të zakonshme. Në këtë mënyrë raporti i levës financiare i përdorur në bankingu islamik është shumë i ulët.

Kolaterali është një element shoqërues i kontratave të huamarrjes në sektorin bankar. Të dyja modelet bankare, bankingu konvencional dhe bankingu islamik aplikojnë vendosjen e garancive për të siguruar kthimin e kredive të dhëna. Kolaterali është një zotim në favor të huadhënësit për të garantuar pagesën në rast se huamarrësi nuk është në gjendje për të bërë pagesat e borxhit si për huamarrjen e individëve ashtu edhe për huamarrjen e biznesit. Diferenca qëndron në teknologjinë e kredimarrjes së bankikut konvencional, e cila përveç kthimit të principalit kërkon të garantojë edhe kthimin e interesave të përlllogaritura dhe të sigurojë një mbrojtje ndaj luhatjeve të çmimeve të tregut. Nga ana tjetër kërkesat për garantim të kredive në bankingu islamik janë të orientuara afër vlerës së principalit të kredisë. Mospërbushja e kushteve për kolateral përbën shpesh në bankingu konvencional një arsye të fortë për të refuzuar aprovimin e kredisë së kërkuar. Në këtë kuadër bankingu islamik ka një përqëndrim më të madh në

vlerësimin e projektit, në të cilin merr pjesë si aksionar, sesa në garantimin e kredisë me një vlerë më të lartë se vlera nominale e principalit të kredisë. Qasja ndaj politikave të kolateralit përbën një aspekt të rëndësishëm dallues midis modelit konvencional dhe modelit islamik.

Objektivi primar i institucioneve financiare islame është socio-ekonomik i orientuar drejt përmirësimit të gjendjes së përgjithshme ekonomike të shoqërisë, ndërsa objektivi primar i bankngut konvencional është maksimizimi i fitimit të institucionit. Banka konvencionale janë të angazhuara në minimizimin e rrezikut në transaksionet financiare, por kjo nuk i pengon ato të marrin pjesë aktivisht në investime spekulative me rrezik të lartë. Nga ana tjetër institucionet financiare islame janë të angazhuara që të marrin pjesë në rrezikun e investimeve të fondeve të tyre nëpërmjet pjesëmarrjes në statusin e aksionarit, por ato nuk mund të përfshihen në aktivitete spekulative për shkak të normave të rrepta etike të ligjit islam. Transparenca e përdorimit të fondeve në bankngun konvencional është një çështje që ka të bëjë më shumë me respektimin e kornizës rregullatore sesa me një angazhim të fortë të institucionit financiar. Bankat konvencionale mund të pësojnë humbje të konsiderueshme financiare për shkak të informacionit asimetrik në raport me huamarrësit e tyre, por në të njëjtën mënyrë edhe depozituesit e tyre mund të pësojnë humbjen e fondeve të tyre për shkak të informacionit asimetrik që kanë në lidhje me aktivitetet financiare të bankës. Nga ana tjetër bankngu islamik ofron një transparencë të lartë të aktiviteteve financiare dhe për kategoritë e llogarive specifike të investimeve institucionet financiare islame janë të detyruara të marrin pëlqimin e depozituesve për financimin e projekteve potenciale.

Në mënyrë të përmbledhur, dallimet kryesore midis dy modeleve bankare¹⁴³, modelit bankar konvencional dhe islamik janë paraqitur në tabelën e mëposhtme:

Tabela 7 : Informacion krahasues midis bankingut konvencional dhe islamik

<i>Koncept/aktivitet</i>	<i>Bankigu konvencional</i>	<i>Bankingu islamik</i>
Paraja	Në bazë të vlerës në kohë të parasë	Paraja është mjet këmbimi
Transaksione bankare	Janë të bazuara në asete financiare	Janë të bazuara në asete reale
Depozita	Janë detyrim i bankës me një normë të caktuar interesi mbi principalin e tyre	Nuk janë detyrim i bankës, por trajtohen si kapitali i vet nëpërmjet parimit të ndarjes së fitimit dhe humbjes
Statusi i bankës ndaj klientëve	Banka funksion si ndërmjetës i tregut të obligacioneve midis depozituesve dhe huamarrësve	Banka funksionin si ndërmjetës i tregut të aksioneve të zakonshme (pothuajse kapitali i vet) midis depozituesve dhe huamarrësve
Modeli i kreditimit	Bazohet në normën e interesit	Bazohet në normën e kthimit
Rreziku	Synojnë eliminimin e rrezikut në praktikatat e kreditimit	Janë pranuese të rrezikut, madje nuk marrin pjesë në transaksione financiare me rrezik zero
Kolaterali	Aplikohet në të gjitha rastet në një vlerë më të lartë se vlera e huasë	Aplikohet në të gjitha rastet në nivelin e shumës së financimit
Parimi i ndarjes së fitimit/humbjes	Jo	Po
Parimi i shënjimit të tregut	Jo	Po
Parimi i indeksimit të çmimit të mallrave (aseteve)	Jo	Po
Leva financiare	Përdorin normën më të lartë të levës financiare	Për shkak të trajtimit të depozitave si gati-kapital i vet, norma e përdorimit të levës financiare mund të konsiderohet e ulët
Garancia e depozitave	Banka duhet të sigurojë të gjithë depozitat e saj	Banka siguron një pjesë të depozitave, të cilat nuk përfitojnë normë kthimi. I jepet rëndësi transparencës së operacioneve bankare dhe pjesëmarrjes së depozituesve në vendimmarrje
Operacionet në tregun spekulativ	Mund të marrin pjesë në operacione spekulative	Nuk mund të përfshihen në operacione financiare me karakter spekulativ
Qëllimi kryesor i aktivitetit	Maksimizimi i fitimit	Objektivi primar i bankave islamike është socio-ekonomik i orientuar drejt përmirësimit të gjendjes së përgjithshme ekonomike të shoqërisë

5.2 Modeli hibrid i sistemit bankar korporativ

¹⁴³ Hanif, M. (2014). Differences and similarities in Islamic and conventional banking. International Journal of Business and Social Sciences, 2(2), faqe 167-172

Aktualisht përdorimi i parimit të vlerës në kohë të parasë është i përhapur gjerësisht në të gjithë globin. Sistemi konvencional bankar që në fillimet e tij është bazuar në këtë parim për të qenë atraktiv në mbledhjen e depozitave dhe si mekanizëm kyç në modelin e kreditimit, i cili siguron pjesën kryesore të fitimeve në sektorin bankar. Historia e gjatë dhe e përsëritur në sektorin bankar e falimentimeve si pasojë e ndryshimit të faktorëve të pakontrollueshëm makroekonomikë, por edhe a nga faktorë të brendshëm të sektorit bankar që kanë të bëjnë me praktikat tradicionale të sistemit bankar është parë si pjesë normale e jetës financiare. Pas krizave sistemike me pasoja të rënda për sistemin bankar dhe ekonominë e vendeve ku janë shkaktuar, jeta financiare ka filluar përsëri nga e para, duke përdorur të njëjtën model tradicional dhe duke respektuar kërkesat e reja rregullatore për të përballuar krizat financiare deri në krizën e radhës.

Nga ana tjetër vetëm në dekadat e fundit është shfaqur një formë e re bankingu, e cila ka aplikuar një model të ri kreditimi të bazuar në normën e kthimit të investimeve të fondeve bankare. Ky model i ri bankar, i cili zë rreth një për qind të tregut të bankingut botëror, siç është parë edhe në kreun paraardhës, konsiderohet në botën perëndimore si një kopje e sforcuar e bankingut konvencional e përshtatur me rregullat e ligjit islam. Gjithsesi, ky model i ri mbështetet në bazë të normës së kthimit dhe jo në normën e interesit si dhe përdor tre parime origjinale në modelin bankar: ndarjen e fitimit dhe humbjeve, indeksimin e çmimeve dhe shënjimin e tregut. Aplikimi i këtyre parimeve mund të jenë të dobishme për t'iu afruar synimeve kryesore të marrëveshjeve të Bazelit për eliminimin e rrezikut të falimentimit të bankave dhe minimizimin e rrezikut të tregut.

Makroekonomistët e kanë pranuar faktin se masat e përdorura në sektorin bankar konvencional për të korrigjuar hendekun midis parashikimeve dhe realizimeve e kanë humbur kredibilitetin e tyre sidomos pas krizës së fundit financiare dhe se modeli aktual i kreditimit mund të paraqesë vështirësi serioze për politikën stabilizuese në sektorin financiar¹⁴⁴. Aktualisht luhatjet e normës së kthimit mbi depozitat në bankingun konvencional në raport me normën e PBB-së, mbulohen me anë të akumulimit të rezervave të kapitalit për të reaguar ndaj tendencave prociklike në sektorin bankar. Bankingu konvencional përdor një sistem "magazিনি" të kapitalit me qëllim që të ketë mundësi të përgjigjet ndaj luhatjeve të mundshme të sektorit bankar për shkak të luhatjeve të faktorëve në ekonominë reale. Në këtë kuadër direktivat e marrëveshjeve të Bazelit kanë theksuar kërkesën për rritjen e rezervave të kapitalit rregullator dhe të kapitalit ekonomik.

Gjithsesi, sugjerimet e Komitetit të Bazelit nuk synojnë ndryshimin e modelit të bankingut konvencional, por janë të orientuara drejt rritjes së masave parandaluese sidomos ato që kanë të bëjnë me rritjen e kapitalit minimal rregullator. Në këtë kuadër sugjerohet përdorimi i të njëjtit model bankar pa mundur të përcaktohet se cili është niveli i rezervave të nevojshme për të përballuar luhatjet e treguesve makroekonomikë dhe për të evituar krizat bankare. Gjithashtu sugjerohet përdorimi i metodës së shënjimit të tregut në mënyrë periodike për vlerën e aseteve financiare të mbajtura nga bankat konvencionale, por nuk sugjerohet përdorimi i këtij parimi edhe për kthimin e fondeve të huazuara nga institucionet financiare. Në këtë kuadër politikat rregullatore të

¹⁴⁴ Edge, R. M., & Meisenzahl, R. R. (2011). The unreliability of credit-to-GDP ratio gaps in real-time: Implications for countercyclical capital buffers. *International Journal of Central Banking*, 7(4), 261-298., faqe 1

bankingut konvencional nuk kanë arritur të japin një përgjigje shteruese problematikave të shfaqura përgjatë tetë shekujve të operimit të bankingut konvencional. Për këto arsye përgjigjja afatgjatë për eliminimin e rrezikut të falimentimit të bankave dhe minimizimin e rrezikut të tregut nuk mund të vijë përmes ndërhyrjeve të autoriteteve të mbikëqyrjes financiare dhe vendosjes së kornizave të reja rregullatore, por përmes modifikimit të modelit të bankingut konvencional.

Bankingu konvencional përbën bazën e përmirësimit të vazhdueshëm të modelit të bankingut, por ai paraqet dobësi të njohura sidomos në modelin e kreditimit për shkak të rritjes së normës së kredive me probleme gjatë përkeqësimit të treguesve makroekonomikë si edhe për shkak të pamundësisë së shfaqur për të përballuar krizat bankare për shkak të panikut bankar. Shpesh bankingu konvencional përfshihet në vorbullën e financimeve të fluskave racionale, duke mos marrë në konsideratë përdorimin e indeksimit të çmimeve të aseteve financiare dhe rrezikun e kthimit të fondeve të investuara. Pretendimi i bankingut konvencional për shmangien e rrezikut të tregut nëpërmjet transferimit të rrezikut tek huamarrësit mund të konsiderohet pas krizës së fundit financiare si një shaka pa kripë.

Gjithsesi, edhe pas krizës së fundit financiare botërore, norma e fitimeve e bankingut konvencional vazhdon të shfaqë një lidhje të dobët kundrejt ecurisë së ekonomisë reale. Ecuria joproportionale me ritmin e ekonomisë reale është sigurisht në dëm të sektorit bankar. Nga ana tjetër forma e funksionimit të modelit aktual bankar përbën formën e biznesit që përdor nivelin më të lartë të levës financiare, duke mbartur një rrezik shumë të lartë në aktivitetin e saj. Për këto arsye dhe për arsye të tjera të përmendura në këtë

punim modifikimi i mënyrës së mbledhjes së fondeve dhe i modelit të kreditimit mund të luajnë një rol kyç në parandalimin dhe eliminimin e krizave ciklike të bankikut konvencional.

Gjatë studimit të dallimeve dhe ngjashmërive të dy modeleve bankare të marra në konsideratë, të cilat janë prezantuar në mënyrë të përmbledhur, mund të veçojmë disa elementë të rëndësishëm për të propozuar një model bankar, i cili ndan të njëjtat synime të marrëveshjeve të Bazelit për eliminimin e rrezikut të falimentimit të bankave dhe minimizimin e rrezikut të tregut. Zgjidhja nuk kërkohet nëpërmjet ndryshimit të masave rregullatore, por nëpërmjet modifikimit të modelit të bankikut konvencional nëpërmjet përdorimit të një modeli të ngjashëm me mënyrën e funksionimit të korporatave. Në modelin e ri shmanget përfshirja e parimeve të bankikut islamik me karakter fetar, pasi modeli që propozohet nënkupton përjashtimin e normave dhe sjelljeve fetare dhe ndërtimin e një modeli hibrid me karakter të përgjithshëm.

Në këtë kuadër qëllimi kryesor i institucionit financiar hibrid do të jetë maksimizimi i fitimit, por për shkak të rrezikut të provuar që paraqet bankingu konvencional, modeli synon maksimizimin e fitimit në terma afatgjatë të ndërthurur me objektivin e stabilitetit të sektorit bankar. Për të shmangur rrezikun e përdorimit të lartë të levës financiare sugjerohet pranimi i depozitave sipas modelit islamik, në të cilin depozitat do të konsiderohen në bilanc si kapitali i vet. Gjithashtu për të shmangur hendekun midis ekonomisë reale dhe ekonomisë financiare sugjerohet përdorimi i konceptit të ndarjes së fitimit dhe humbjes si për depozituesit ashtu edhe për huamarrësit, duke iu referuar modelit që përdoret në një korporatë kundrejt mbajtësve të aksioneve të zakonshme.

Për këtë arsye modeli i propozuar mban emrin "bankingu korporativ", pasi e konsideron bankën si një korporatë financiare, e cila ka në bazë të financimit të saj vetëm formën e aksioneve të zakonshme dhe investon gjithashtu sipas modelit të aksioneve të zakonshme.

5.2.1 Tiparet kryesore të modelit korporativ

Modeli korporativ parashikon transformimin e tregut bankar nga një formë që ka për bazë të angazhimit të fondeve formatin e obligacionit klasik në një mënyrë të re të bazuar në formatin e aksionit të zakonshëm në një korporatë. Banka është në të vërtetë një korporatë financiare po t'i referohemi burimeve të fondeve të siguruara nga depozitat dhe përdorimit të lartë të levës financiare në biznesin e bankingut konvencional. Aktualisht bankingu konvencional transformon obligacionet afatshkurtra(depozitat) në obligacione afatgjata (kredi) dhe përdor një nivel të lartë borxhi, nëse do të konsiderohen borxh depozitat afatshkurtra në sektorin bankar. Në bankingun korporativ kjo formë e angazhimit të fondeve në bazë të formatit të obligacionit zëvendësohet me formatin klasik të aksionit të zakonshëm. Në bankingun korporativ mbizotëron pikëpamja e Aristotelit mbi paranë që nënkupton shmangien e përdorimit e parimit të vlerës në kohë të pasës, e cila zëvendësohet me përdorimin e normës së kthimit.

Në bankingun korporativ sugjerohet përdorimi i normës së kthimit të investimeve si në aspektin e pranimit të depozitave ashtu dhe në aspektin e dhënies së huave. Të ardhurat më të mëdha të bankave vijnë nga modeli i kreditimit, prandaj është e arsyeshme të

besohet se edhe shkaqet kryesore të falimentimit të bankave vijnë për shkak të problemeve të kthimit të huave. Gjithsesi procesi i huadhënies është i kushtëzuar nga procesi i mbledhjes së fondeve. Për këtë arsye, bankingu korporativ ndërtohet mbi bazën e attributeve të aksioneve të zakonshme që vetëm pjesërisht pasqyrojnë parimin e përdorur në bankingun islamik të ndarjes së fitimit dhe të humbjeve. Gjithashtu të vlefshme për t'u zbatuar në praktikën bankare korporative konsiderohen parimi i indeksimit të çmimit të mallrave dhe i shënjitimit të tregut, për të shmangur përfshirjen e bankave korporative në flluskat racionale dhe në aktivitete spekulative me rrezik të lartë. Forma e aksioneve të zakonshme pasqyron edhe ndryshimet në vlerën e parasë për shkak të inflacionit, pasi bankat duhet të vlerësojnë në mënyrë të vazhdueshme peshën e secilit aksion në krahasim me vlerën totale të aseteve financiare në treg.

Forma e funksionimit të bankikut korporativ është përzgjedhur midis llogaritjeve virtuale të bankikut konvencional dhe vlerësimit të kthimit të fondeve sipas parimit të vlerës në kohë të parasë kundrejt raportit konkret të ecurisë së ekonomisë reale. Të ardhurat e pritshme nga depozituesit si shpërblim për rrezikun e mbajtur dhe kohën e vënë në dispozicion nuk mund të krijohen në një mënyrë tjetër përveç normës së kthimit nga investimet në ekonominë reale. Bankat nuk mund të paguajnë interesat e premtuara për mbajtësit e depozitave nëse nuk arrijnë të vjelin të ardhurat nga huamarrësit. Huamarrësit janë përdoruesit e vërtetë të fondeve dhe investimet e tyre ndikohen drejtpërdrejt nga ecuria e faktorëve ekonomikë të një vendi. Nëse është e nevojshme të modifikohet modeli i kreditimit, atëherë detyrimisht duhet të ndryshojë edhe mënyra e mbledhjes së depozitave.

Nga ana tjetër mënyra e kreditimit në bankingun korporativ bazohet në pjesëmarrjen e bankës në biznesin e huamarrësve duke përdorur modelin e aksioneve të zakonshme. Banka korporative investon fondet (jep hua) jo duke u bërë jozyrtarisht mbajtëse e aksioneve në një kompani private, por të drejtat e saj lidhen me kthimin 100 për qind të principalit dhe pretendimin për raportin e një norme të kthimit të paracaktuar nga palët. Diskutimi midis palëve nuk do të jetë një çështje e negocimit të normës së interesit mbi principalin, por e raportit të ndarjes së kthimit të pritshëm. Aplikimi në mënyrë të plotë i parimit të ndarjes së fitimit dhe humbjes nuk mund të zbatohet, pasi një hap i tillë mund të bëhet shkak për abuzime si nga ana e huamarrësve ndaj bankës ashtu edhe e bankës ndaj depozituesve. Një tolerim në kthimin e principalit do të rrezikonte seriozisht interesat e depozituesve dhe të rrezikonin stabilitetin financiar të bankës.

Baza e sistemit bankar korporativ përbëhet nga depozituesit, të cilët në thelb janë aksionarët e vërtetë të bankës. Depozituesit mund të pranojnë një kthim të ulët ndaj principalit ose një kthim zero, por është e pamundur që të depozitojnë fondet e tyre në një bankë, duke pranuar humbje mbi principalin. Garantimi i principalit për depozitat dhe për huatë do të përbëjë thelbin e stabilitetit të bankingut korporativ, por pranimi i një humbje të pjesshme të përkohshme ndaj principalit i referohet shmangies së panikut në sektorin bankar, i cili mund të ketë pasoja të rënda për mbajtësit e depozitave. Humbjet e përkohshme përbëjnë një detyrim të njohur, i cili do të rikuperohet në një periudhë kohore të përcaktuar në kontratën e bankave korporative me depozituesit. Ndryshimi i modelit të kreditimit, duke u bazuar tek norma e kthimit, duhet të shoqërohet me një rritje të vëmendjes ndaj mbikëqyrjes së aktiviteteve të huamarrësve. Kjo nënkupton rritjen e rolit të bankave jo vetëm në raportimin e gjendjes së klientit, por edhe të këshillimit të bizneseve huamarrëse. Kontrata e re e kredisë në bankingun

korporativ i jep të drejtën bankës të kërkojë informacion të hollësishëm mbi mbarëvajtjen e biznesit dhe nga ana tjetër ndihmon huamarrësit me një ekspertizë të zhvilluar në sektorin bankar.

Me anë të krijimit të një raporti të ngushtë midis bankës dhe huamarrësve reduktohet ndjeshëm rreziku i informacionit asimetrik dhe i përzgjedhjes së pafavorshme, por nga ana tjetër imponohet një nivel më i lartë transparence kundrejt depozituesve të bankës. Depozituesit në kushtet e bankingut korporativ duhet të kenë të njëjtin status që bankat gëzojnë nëpërmjet kontratave të huasë, lidhur me aktivitetin e bankave. Ata duhet të ndihen njëllor të mbrojtur ndaj rrezikut të informacionit asimetrik dhe përzgjedhjes së pafavorshme të bankës ku vendosin kursimet e tyre. Roli i transformimit të fondeve afatshkurtra të depozituesve në fonde afatgjata për investitorët forcohet nëpërmjet rritjes së transparencës midis aktorëve të sistemit bankar korporativ.

Modeli korporativ i bazuar në atributet e aksionit të zakonshëm mban një lidhje të ngushtë të institucioneve financiare me luhatjet e ekonomisë reale. Ky model zbut raportet e mprehta midis bankës dhe depozituesve, të cilët do të pranojnë një fitim zero ndaj bankës në favor të sigurisë së fondeve të depozitave. Nga ana tjetër marrëdhëniet kontraktuale ndaj bankës dhe huamarrësit kanë një karakter më të pranueshëm për huamarrësit, duke reduktuar detyrimet mbi normën e kthimit dhe kufizimit të detyrimit vetëm mbi normën nominale të principalit në kushtet kur huamarrësi nuk ka një bilanc pozitiv të investimit të fondeve. Duke përjashtuar abuzimet, ky kusht mund të konsiderohet si disavantazh i bankës ndaj huamarrësit, por mund të jetë një mundësi për

të shtuar numrin e huamarrësve për shkak të kushteve të favorshme që u ofrohen në kushtet e përkeqësimit të kushteve të përgjithshme të ekonomisë.

Sigurisht huamarrësit janë më të prirur të ndajnë me bankën një pjesë të normës së kthimit kundrejt pagesës së detyrueshme të principalit dhe normës së interesit në kushtet kur bilancet e tyre rezultojnë me fitim zero ose negativ. Bankingu korporativ mban një qëndrim të kujdesshëm ndaj rrezikut të kthimit të fondeve, pasi ai ndan rrezikun e përdorimit të tyre me rrezikun e fondeve të depozituesve. Për shkak të detyrimit kontraktual të kthimit të principalit në masën 100 për qind, bankingu korporativ nuk mund të marrë pjesë në humbjet e mundshme të huamarrësve të tyre. Gjithsesi, kujdesi për të siguruar stabilitet financiar në sektorin bankar nuk mund të sigurohet pa aplikuar parimet origjinale të bankikut islamik të indeksimit të çmimeve të mallrave dhe shënjitimit të tregut me qëllim shmangien e përfshirjes në operacione financiare me karakter spekulativ.

5.2.2. Kushtet kontraktuale të marrëdhënieve midis bankës dhe depozituesve

Bankingu korporativ sugjeron ndryshimin e marrëdhënies me depozituesit për të shmangur rrezikun e papërballeshëm të panikut bankar. Depozitat do të ruajnë elementët e garantimit përtej nivelit rregullator, por duke modifikuar gjithashtu edhe detyrimin për normën e kthimit të investimeve. Në kushtet kur investimet e bankës kanë një kthim zero ose negativ, banka ruan të drejtën të mos ofrojë asnjë shpërblim kundrejt principalit të depozitave. Depozitat do të konsiderohen si një mundësi për të "blerë" aksione proporcionalisht me peshën e fondeve dhe kohën e vënë në dispozicion të bankës korporative, duke përfshirë kushtin që në situata të përkeqësimit të ekonomisë

depozituesit mund të pranojnë një nivel të moderuar të humbjes së principalit në terma afatshkurtër. Në këtë mënyrë gjatë periudhave të përkeqësimit ekonomik shmanget ndjenja e panikut tek depozituesit, pasi një humbje e mundshme në bilancin e bankës do të prekë proporcionalisht në mënyrë uniforme të gjithë depozituesit e bankës. Kjo humbje është e përkohshme për shkak se kthimi i plotë i principalit është detyrim kontraktual i bankës korporative.

Ngutja për të shkuar të parët në sportelet e bankës për të tërhequr depozitat nuk mund të avantazhojë ndonjë grup nga depozituesit e fondeve, prandaj gara për të vrapuar në bankë për shkak të krizave të panikut mund të marrë fund. Në bankingun korporativ mbajtësit e depozitave duhet të mbrohen ndaj situatave problematike qoftë kur kapitali rregullator dhe kapitali ekonomik nuk arrijnë të mbulojnë kërkesat e depozituesve për likuiditet. Edhe në rastet kur janë respektuar me përpikëri kërkesat për kapital minimal, bankat mund të gjenden përballë rrezikut të falimentimit. Në një situatë të tillë humbjet për depozituesit arrijnë në nivele të konsiderueshme, për shkak të zhvlerësimit të vlerës së përgjithshme të aseteve bankare. Pra, pranimi i një humbjeje afatshkurtër, e cila do të rikuperohet nga fitimet e pritshme të bankës është në favor të bankës, por edhe në favor të depozituesve. Kjo marrëveshje i imponon bankës grumbullimin e kapitalit ekonomik në nivele të tilla që të mund të mbulojë humbjet afatshkurtra, por e mbron institucionin financiar ndaj falimentimit të sigurt.

Kapitali ekonomik në kushtet e bankingut konvencional shpërndahet ndërmjet aksionerëve të bankës, por kur gjendja e fitimit të bilancit të aktivitetit është negative bankat përballë pamundësisë së shlyerjes së detyrimeve shpallin falimentin dhe nuk janë

të detyruara të përmbushin detyrimet e tyre ndaj depozituesve në të ardhmen. Në këtë kuadër marrëveshja e re midis depozituesve dhe bankës korporative është edhe në favor të depozituesve. Një pyetje e rëndësishme ka të bëjë me aprovimin dhe praktikimin e kësaj marrëveshjeje nga depozituesit: a do të pranojnë ata të vendosin fondet e tyre të kursimit në një institucion që garanton vlerën e principalit, por nuk garanton me siguri edhe një normë kthimi mbi principalin? Për më tepër bankat korporative kërkojnë prej depozituesve që të pranojnë humbje të përkohshme afatshkurtra kundrejt një sektorit bankar konvencional që ofron një kthim të sigurt në kontratat e tij të depozitave. Si do të tërheqë dhe bindë bankingu korporativ depozituesit e fondeve që të vendosin kursimet e tyre në sportelet e bankës korporative?

Lidhur me fitimin e pritshëm nga depozitat, modeli i bankikut korporativ do të veprojë sipas modelit të aksioneve të zakonshme të korporatave, të cilat vendosin të shpërndajnë dividendin në kohën kur e mendojnë të përshtatshme, por duke vendosur një afat të paracaktuar për kthimin e fitimit. Bankat korporative nuk do të shpërndajnë “dividend” në një kohë kur nevojat e tyre për likuiditet janë të larta, por ato do të respektojnë detyrimin për të shpërndarë dividend nëse aktiviteti i tyre realizon të ardhura. Norma e kthimit për depozituesit do të vlerësohet në bazë të peshës që zënë në vëllimin total të fondeve monetare dhe kohës të vënë në dispozicion përgjatë periudhës që banka korporative ka siguruar një fitim mbi investimet dhe shërbimet e saj.

Në bankingun korporativ përparësia në trajtimin e depozitave ka të bëjë me sigurinë e tyre sesa me normën e kthimit, i cili në bankingun konvencional nuk përbën ndonjë normë të konsiderueshme. Shpesh argumentohet se norma e interesit e depozitave në

bankingun konvencional thjesht mbrojnë mbajtësit e tyre nga norma e pritshme e inflacionit. Me përdorimin e normës së kthimit mbi investimet e fondeve, depozituesit në rast të një rezultati financiar pozitiv janë më të mbrojtur nga norma e inflacionit. Kjo ndodh për shkak se norma e kthimit realizohet në bazë të shitjeve në mënyrë graduale, duke reflektuar nivelin e përgjithshëm të çmimeve.

5.2.3. Kontrata midis bankës dhe huamarrësve

Në bankingun korporativ është modifikuar modeli i kreditimit aktual në bankingun konvencional, duke aplikuar një formë kontraktuale të bazuar normën e kthimit të huamarrësit kundrejt parashikimeve në letër. Në kontrast me sistemin e bazuar mbi vlerën në kohë të parashikimit¹⁴⁵ modeli i bankut korporativ bazohet mbi një marrëveshje të re të bankës me huamarrësit e saj, e cila lidhet me normën e kthimit real të investimeve, sepse norma e fitimit të këtij modeli është i lidhur me normën reale të kthimit. Ky model i kreditimit, i bazuar pjesërisht në atributet e aksionit të zakonshëm në një korporatë, nënkupton pritshmërinë e kthimit të investimeve të bankës me të njëjtin ritëm që ka ekonomia reale. Në bankingun korporativ fitimet mbi kthimet e fondeve janë në formën e dividendit të aksioneve të zakonshme, por me kushtin se shpërndarja e "dividendit" do të jetë e skeduar sipas një skeme të paracaktuar.

“Dividenti” i aksioneve të bankës (norma e kthimit) nuk mund të ruajë në mënyrë perfekte një raport proporcional me peshën e fondeve në projektin e huamarrësit për shkak të mospërfshirjes direkte të bankës në menaxhimin e aktiviteteve që financon, por

¹⁴⁵ Smith, A. (1776). An inquiry into the wealth of nations. Strahan and Cadell, London., faqe 82-83

raporti i normës së kthimit do të jetë pjesë e negocimeve kontraktuale midis palëve. Ky raport nuk mund të ketë të njëjtën peshë të fondeve të investuara në projektet e huamarrësve edhe për faktin se banka korporative nuk ndan rrezikun e humbjeve potenciale të huamarrësit. Pjesëmarrja në investimin e huamarrësit nuk rrezikon vlerën e principalit të bankës korporative, por ashtu si në rastin e marrëveshjes me depozituesit institucioni financiar nuk ka të drejtë të kërkojë fitim në rast se huamarrësi rezulton me humbje. Banka mund të tolerojë huamarrësit për kthimin e “dividendit” të parashikuar, por kthimi i principalit duhet të jetë i garantuar plotësisht me qëllim garantimin e sigurisë së depozitave.

Për shkak të dispozitave të kësaj marrëveshjeje banka korporative mund të jetë e ekspozuar ndaj rrezikut moral të huamarrësve, të cilët mund të kryejnë manovra të ndryshme për të paraqitur një normë më të reduktuar nga kthimi i investimeve. Për këtë arsye, konsiderimi i huave në bankingun korporativ si pjesëmarrje me aksione të zakonshme në një investim nënkupton gjithashtu edhe një rritje të rolit të qeverisjes së institucioneve financiare në bizneset huamarrëse, duke ndjekur modelin e zbatuar në Japoni dhe në Gjermani të qeverisjes korporative për shkak të rëndësisë së pronësisë së kapitalit të bankave në ekonominë reale. Kjo rritje e rolit të bankave kërkon angazhimin e ekspertëve të bankës dhe rrit kostot administrative të institucionit, por ofron një rritje të transparencës së projekteve të financuara dhe redukton ndjeshëm rrezikun e informacionit asimetrik dhe të përzgjedhjes së pafavorshme.

Banka korporative për shkak të modifikimit të dispozitave kontraktuale të huasë ka të drejtë të marrë informacion të hollësishëm në lidhje me aktivitetin e huamarrësit, duke

marrë pjesë aktivisht në këshillimin e biznesit dhe në vendimmarrjen strategjike për drejtimin e aktivitetit në statusin e përafërt të një aksionari të zakonshëm. Rritja e transparencës midis huamarrësve dhe bankës korporative mund të konsiderohet si elementi më i rëndësishëm për të ruajtur institucionin financiar nga rreziku i moskthimit të kredive. Nëpërmjet aplikimit në bankëun korporativ të parimeve islame, të cilat kanë të bëjnë me ndarjen e fitimit dhe humbjeve (profit and loss sharing), indeksimin e çmimeve dhe shënjimin e tregut arrihet të minimizohet rreziku i tregut dhe të krijohet një raport më i ngushtë me huamarrësit. Parimi i ndarjes së fitimit dhe humbjeve është huazuar në mënyrë të pjesshme, pasi në bankëun korporativ bankat parashikojnë kthimin zero nga investimet e fondeve, por nuk pranojnë humbjet e principalit të kredive.

Aksionet e bankës korporative në ekonominë reale e kanë të siguruar vlerën nominale të principalit, për të mbrojtur interesat e depozituesve. Në vazhdim të huazimeve nga modeli i bankëut islamik do të përmendim aplikimin e shënjimit të tregut për të financuar blerjen e aseteve për biznese dhe individë (p.sh, rasti i kredive për shtëpi), nëpërmjet të cilit është e mundur të ngarkohet një masë e luhatshme e normës së kthimit e bazuar në vlerën specifike të tregut. Ky parim i siguron bankës një kthim të bazuar në vlerën reale të tregut, duke krijuar një mbrojtje ndaj normës së inflacionit sidomos kur kemi të bëjmë me aplikimin e kredive afatgjata. Në modelin e kreditimit të bankëut korporativ luan një rol të rëndësishëm aplikimi i parimit të indeksimit të mallrave, duke e mbrojtur ekspozimin e bankave korporative kundrejt pjesëmarrjes së tyre në financime të tregje specifike, të cilat janë duke përjetuar një rritje joracionale të çmimeve të aseteve të tyre. Ky parim shërben për të shmangur përfshirjen e bankës në financimin e

aseteve që janë kthyer në fluska racionale, shpërthimi i pashmangshëm i të cilave do të shkaktonte një dëm të madh në stabilitetin financiar të bankës.

Për të mbrojtur pozicionin e bankës korporative ndaj huamarrësve nuk ndryshojnë politikat e kolateralit të zbatuara në bankingun konvencional. Vlera e kolateralit do të aplikohet në një vlerë më të lartë se vlera e principalit, si një dispozitë kontraktuale në favor të institucionit financiar për të garantuar pagesën e principalit në rast se huamarrësi nuk është në gjendje për të bërë pagesat e borxhit. Kreditimi me kolateral do të përbëjë formën kryesore të huamarrjes për individët dhe të huamarrjes së biznesit, për të mbështetur objektivin e bankingut korporativ që ka të bëjë me sigurinë e fondeve të depozituesve. Depozituesit janë financuesit e vërtetë të aktiviteteve të kreditimit, prandaj siguria e kthimit të fondeve të tyre nëpërmjet garantimit me kolateral përbën një element shumë të rëndësishëm në modelin bankar të institucioneve financiare korporative. Rol të rëndësishëm në bankingun korporativ kryen zbatimi i metodologjisë së përdorur në bankingun konvencional për vlerësimin e rrezikut të kthimit të kredive.

Modeli i ri i kreditimit është i orientuar drejt financimit të bizneseve me kthim të lartë, por me rrezik të ulët. Kjo strategji e orienton institucionin financiar korporativ të shmangë investimet që parashikojnë kthim të lartë, të cilat zakonisht shoqërohen me një normë të lartë rreziku. Në këtë kuadër bankingu korporativ do të financojë aktivitetet, të cilat mbartin një rrezik të moderuar. Në këtë mënyrë banka korporative nuk synon maksimizimin e fitimeve në planin afatshkurtër, por synon arritjen e maksimizimit të fitimeve në planin afatgjatë nëpërmjet shmangies së humbjeve që vijnë si rezultat i financimeve të projekteve me rrezik të lartë.

5.2.4. Pozicionimi i bankës si ndërmjetës financiar

Banka korporatave mund të përshkruhet si një korporatë financiare që financohet me kapitalin e vet dhe vetëm me emetimin e aksioneve të zakonshme (pranimi i depozitave), duke pranuar fondet e një numri të madh aksionerësh të vegjël (depozituesit) në korporatë (bankë) dhe duke i angazhuar fondet e tyre në blerjen e aksioneve të zakonshme (dhënia e kredive) në projekte që sigurojnë “dividendë” nga fitimet e realizuara në raport me periudhën e mbajtjes së aksioneve të zakonshme (norma e kthimit nga huatë). Pesha e “dividentit” (norma e kthimit) varet nga gjendja e principalit (gjendja aktuale e principalit) dhe nga raporti fiks i ndarjes së normës së kthimit të përcaktuar në kontratën e huasë midis palëve. Burimi kryesor i të ardhurave për bankat korporative është marrja e normës së kthimit nëpërmjet procesit të kreditimit edhe pse shërbime si garancitë bankare, transfertat e fondeve, siguria e fondeve, lehtësimi në tregtinë ndërkombëtare dhe të tjera operacione janë pjesë e aktiviteteve të zakonshme, të cilat sigurojnë fitimeve të konsiderueshme në aktivitetet e bankave korporative.

Banka korporative luan një rol të rëndësishëm në angazhimin e fondeve për tregun financiar, duke mbledhur fonde në tregjet e kapitalit afatshkurtër dhe duke i investuar ato në asete financiare afatgjata. Kjo mospërputhje e maturitetit të fondeve i detyron bankat të ndajnë rrezikun e kthimit me depozituesit dhe njëkohësisht ofron mundësinë e ndarjes së normës së kthimit me depozituesit në një raport fiks të paracaktuar, duke u dhënë atyre statusin e "gati-aksionarëve". Modeli bankar korporativ është një model hibrid, i bazuar kryesisht në modelin bankar të bankingut konvencional, por që merr në

konsideratë disa parime të bankikut islamik që kanë të bëjnë me ndarjen e fitimit dhe humbjeve indeksimin e çmimeve dhe shënjimin e tregut. Përdorimi i parimit të ndarjes së fitimit dhe humbjeve, i cili është i afërt me atributet e aksionit të zakonshëm është i nevojshëm për shkak të nevojës për reduktimin e hendekut aktual që ekziston midis ekonomisë financiare dhe ekonomisë reale. Ky hendek përbën një nga shkaqet kryesore të krizave në sektorin bankar. Për këtë arsye zbatimi i këtij parimi përbën një mjet efikas për të rritur vëmendjen e sektorit financiar ndaj ecurisë së ekonomisë reale.

Gjithashtu nëpërmjet përdorimit të shënjimit të tregut bankingu korporativ synon të ndërtojë një raport të arsyeshëm me huamarrësit, duke ruajtur të drejtën e kthimit të një norme fitimi të bazuar në normën e kthimit të tregut. Një tjetër parim i rëndësishëm i huazuar nga bankingu islamik është parimi i indeksimit të mallrave, i cili ruan rolin e një barometri financiar për të shmangur përfshirjen e aktiviteteve financiare të bankës korporative në tregje që janë duke përjetuar një rritje spekulative të vlerës së aseteve. Modeli bankar korporativ huazon elementë konceptualë dhe praktikë të bankikut konvencional dhe të bankikut islamik me qëllim strukturimin e një modeli hibrid, i cili do të jetë në gjendje të minimizojë rrezikun e tregut dhe të eliminojë rrezikun e falimentimit për shkak të rrezikut sistematik të tregut. Në mënyrë të përmbledhur në tabelën e mëposhtme jepen informacionet krahasuese për bankingun korporativ, bankingun konvencional dhe bankingun islamik:

Tabela 8 : Informacion krahasues midis bankikut korporativ, konvencional dhe islamik

<i>Koncept/aktivitet</i>	<i>Bankingu korporativ</i>	<i>Bankigu konvencional</i>	<i>Bankingu islamik</i>
Paraja	Nuk mund të riprodhojë vetëveten	Në bazë të vlerës në kohë të parasë	Paraja është mjet këmbimi
Transaksione bankare	Janë të bazuara në asete reale	Janë të bazuara në asete financiare	Janë të bazuara në asete reale
Depozita	Janë detyrim i	Janë detyrim i bankës me	Nuk janë detyrim i

	bankës, por lejojnë pranimin e humbjeve afatshkurtra për depozituesit	një normë të caktuar interesi mbi principalin e tyre	bankës, por trajtohen si kapitali i vet nëpërmjet parimit të ndarjes së fitimit dhe humbjes
Statusi i bankës ndaj klientëve	Banka funksionin si ndërmjetës i tregut të aksioneve të zakonshme	Banka funksion si ndërmjetës i tregut të obligacioneve midis depozituesve dhe huamarrësve	Banka funksionin si ndërmjetës i tregut të aksioneve të zakonshme (pothuajse kapitali i vet) midis depozituesve dhe huamarrësve
Modeli i kreditimit	Bazohet në normën e kthimit në formën e dividendëve të aksioneve të zakonshme	Bazohet në normën e interesit	Bazohet në normën e kthimit
Rreziku	Synojnë eliminimin e rrezikut në praktikat e kreditimit	Synojnë eliminimin e rrezikut në praktikat e kreditimit	Janë pranuese të rrezikut, madje nuk marrin pjesë në transaksione financiare me rrezik zero
Parimi i ndarjes së fitimit/humbjes	Po	Jo	Po
Parimi i shënjimit të tregut	Po	Jo	Po
Parimi i indeksimit të çmimit të mallrave (aseteve)	Po	Jo	Po
Kolaterali	Aplikohet në të gjitha rastet në një vlerë më të lartë se vlera e huasë	Aplikohet në të gjitha rastet në një vlerë më të lartë se vlera e huasë	Aplikohet në të gjitha rastet në nivelin e shumës së financimit
Leva financiare	Për shkak të trajtimit të depozitave si gati-kapital i vet, norma e përdorimit të levës financiare mund të konsiderohet e ulët	Përdorin normën më të lartë të levës financiare	Për shkak të trajtimit të depozitave si gati-kapital i vet, norma e përdorimit të levës financiare mund të konsiderohet e ulët
Garancia e depozitave	Banka duhet të sigurojë të gjithë depozitat e saj	Banka duhet të sigurojë të gjithë depozitat e saj	Banka siguron një pjesë të depozitave, të cilat nuk përfitojnë normë kthimi. I jepet rëndësi transparencës së operacioneve bankare dhe pjesëmarrjes së depozituesve në vendimmarrje
Operacionet në tregun spekulativ	Kjo ka të bëjë me kornizën etike të bankave dhe sigurinë e përdorimit të fondeve	Mund të marrin pjesë në operacione spekulative	Nuk mund të përfshihen në operacione financiare me karakter spekulativ
Qëllimi kryesor i aktivitetit	Maksimizimi i fitimit	Maksimizimi i fitimit	Objektivi primar i bankave islamike është socio-ekonomik i orientuar drejt

			përmirësimit të gjendjes së përgjithshme ekonomike të shoqërisë
--	--	--	---

5.3 Simulimi i modelit të bankikut korporativ në sektorin bankar

Në këtë studim janë sjellë pikëpamje të ndryshme për produktivitetin e fondeve në sektorin bankar, duke iu referuar evoluimit në shekuj të mendimit financiar për përdorimin e fondeve bankare. Gjithashtu nëpërmjet fakteve historike janë pasqyruar mendimet e ndryshme që kanë ekzistuar lidhur me produktivitetin e parasë në sistemin bankar, të bazuar në normën e interesit (Adam Smith), dhe në mendimin mbi shterpësinë e parasë (Aristoteli), të përfaqësuar me normën e kthimit të fondeve. Duke marrë shkas edhe nga një histori e mbushur me kriza ciklike në sektorin bankar konvencional, janë studiuar elementët kryesorë të bankikut konvencional për të kuptuar peshën e tyre kundrejt pamundësinë teorike për shmangien e krizave që çojnë në falimentimin e institucioneve bankare. Për shkak të eksperiencës së papërfillshme të bankikut islamik në bankikun ndërkombëtar, kontributi i këtij modeli është parë me rëndësi në huazimin e disa parimeve që mund të injektojnë stabilitet në sektorin bankar. Nëpërmjet një procesi përzgjedhës është strukturuar modeli i bankikut korporativ me qëllim eliminimin e rrezikut që vjen si pasojë e aplikimit të modelit bankar tradicional. Në këtë kuadër është e nevojshme të testohet modeli bankar korporativ për të parë nëse aplikimi i tij në kushtet e ekonomisë reale do të mund të plotësojë qëllimet e paravendosura.

Për shkak të pamundësisë për të kryer një eksperiment real financiar, duke përdorur depozitat e klientëve dhe duke financuar kreditimin e projekteve sipas modelit korporativ, testimi i modelit të propozuar do të kryhet nëpërmjet simulimit të të dhënave historike të bankikut shqiptar, të cilat do të vlerësohen në kuadër të aplikimit të modelit bankar korporativ. Rezultatet e pritshme duhet të sigurojnë një reduktim të rrezikut të

tregut dhe një normë fitimi të krahasueshme me fitimin neto të bankikut shqiptar, i cili konsiderohet përfaqësues i modelit bankar konvencional. Pavarësisht objektivave të vendosura për eliminimin e falimentimit të bankave dhe reduktimit të rrezikut të tregut, institucionet financiare bankare janë një biznes, i cili ka objektiv primar maksimizimin e fitimeve. Në modelin e bankikut korporativ ruhet qëllimi i maksimizimit të fitimeve, por ky qëllim është një objektiv afatgjatë, i cili nuk mund të arrihet përveç ndjekjes një strategjie të orientuar ndaj fitimit në terma afatgjatë. Për të arritur një simulim të besueshëm do të përdoret një analizë krahasimore midis rezultateve të bankikut konvencional dhe të bankikut korporativ të mbështetur në të dhënat zyrtare të Bankës së Shqipërisë në 14 vitet e fundit, për periudhën përgjatë viteve 1999-2013.

5.3.1 Kushtet e simulimit të bankikut korporativ

Për të ndërtuar një model krahasimi të pranueshëm do të kryhet një analizë e sektorit bankar shqiptar, duke aplikuar mbi të dhënat zyrtare të Bankës së Shqipërisë, kushtet e funksionimit të modelit bankar korporativ. Dy elementë kryesorë ndryshojnë në modelin e bankikut korporativ në krahasim me modelin e bankikut konvencional: mënyra e pranimit të depozitave dhe mënyra e huazimit të fondeve, të cilat bazohen në normën e kthimit të investimeve. Pjesa tjetër e ndryshimeve, të cilat kanë të bëjnë me politikën e vlerësimit të rrezikut, të aplikimit të indeksimit të çmimeve të mallrave dhe të shënjimit të tregut janë aspekte, të cilat nuk mund të maten në mënyrë sasiore pavarësisht që kanë ndikim të drejtpërdrejtë në kthimin e kredive dhe produktivitetin e fondeve bankare.

Në simulimin e modelit korporativ do të ndryshojnë dy elementë kryesorë që kanë të bëjnë me normën e kthimit dhe raportin fiks të ndarjes së normës së kthimit midis bankës dhe huamarrësve dhe midis bankës dhe depozituesve të saj. Kjo normë në rast të aplikimit në praktikë mund të ndryshojë kundrejt depozituesve ose kundrejt huamarrësve si rrjedhojë e negocimit midis palëve, por për lehtësi llogaritjeje do të pranohet një raport fiks i ndarjes së normës së kthimit midis depozituesve dhe bankës dhe midis bankës dhe huamarrësve. Qëllimi i simulimit është që të kuptohet se çfarë rezultatesh mund të kishte sektori bankar në Shqipëri nëse do të ishin aplikuar rregulla të tjera loje sipas modelit të bankingut korporativ.

Pranimi i depozitave në modelin e simulimit të bankës korporative do të plotësojë dy kushte kryesore: sigurinë e kthimit të principalit dhe përcaktimin e një raporti fiks të ndarjes së normës së kthimit mbi investimet. Do të merren në konsideratë përllogaritjet e të dhënave të simulimit të bazuar në tre skenarë të raporteve të ndarjes së fitimit dhe humbjes, duke ruajtur të njëjtin raport midis të fondeve të investimit tek huamarrësit dhe tek depozituesit me qëllim ruajtjen e një raporti proporcional në mbledhjen dhe shpërndarjen e fitimit në modelin e kreditimit. Raportet e ndarjes do të vlerësohen përkatësisht sipas raporteve 80 për qind dhe 20 për qind (skenari i parë) në favor të bankës korporative, 70 për qind dhe 30 për qind (skenari i dytë) në favor të bankës korporative dhe në një raport 50 për qind dhe 50 për qind (skenari i tretë). Në përllogaritjen e normës së fitimit do të përfshihen vetëm shumat e depozitave të angazhuara në dhënien e kredive, pasi siç do të mund të vërehet më poshtë nga analiza e të dhënave një pjesë e fondeve të depozitave nuk përdoret për huadhënie për shkak të moskualifikimit të huamarrësve të përshtatshëm.

Gjithashtu në rastet kur banka mund të rezultojë me humbje, kjo shumë do të mbetet detyrim i bankës në totalin e fitimeve të ardhshme për shkak të detyrimit të bankës për të kthyer në masën 100 për qind të principalit të depozituesve. Të ardhurat e siguruar nga aktivitetet e tjera bankare nuk mund të jenë pjesë e krahasimit të modelit të kreditimit dhe do të jenë të përjashtuara në këtë simulim. Përjashtimi bëhet për faktin se në bankingun korporativ e marrë në konsideratë kjo pjesë e të ardhurave dhe shpenzimeve, të cilat janë realizuar për shkak të aktiviteteve të tjera nuk ndryshon në raport me bankingun korporativ. Pjesa më e madhe e të ardhurave të bankingut konvencional vijnë nga modeli i kreditimit. Për këtë arsye krahasimi i modelit korporativ dhe i modelit konvencional është i lidhur kryesisht me modelin e kreditimit dhe me kostot e sigurimit të fondeve nga depozituesit. Kosto e depozituesve për bankën korporative është e lidhur me detyrimet për kthimin e principalit dhe për normën e kthimit kur rezultati për normën e kthimit është pozitiv, sipas një raporti fiks të paracaktuar midis palëve.

Modeli i kreditimit në bankingun korporativ është i lidhur me normën e kthimit të fondeve të huazuara në sektorin real. Kthimi mbi fondet në termat e kreditimit është elementi që përcakton fitimin e bankës korporative. Në këtë kuadër, për të simuluar kthimin e fondeve do të përdoret norma e rritjes së ekonomisë së vendit, duke pranuar se kjo normë teorikisht është më e ulët se norma e kthimit të fondeve në tregun e korporatave. Me marrëveshje norma e rritjes së PBB-së do të përdoret për të llogaritur normën e kthimit nga fondet e huazuara. Ndërkohë një pjesë e madhe e depozitave të mbledhura përdoren për aktivitetin e kreditimit, por nuk ndodh që të përdoret njëqind për qind e tyre. Për këtë arsye për të llogaritur normën e kthimit analiza krahasuese do të bazohet vetëm në shumën e depozitave të përdorura për kreditim në sektorin bankar.

Në rast të një kthimi pozitiv të përdorimit të fondeve në ekonominë reale, banka korporative do të përfitojë një normë kthimi në një raport të paracaktuar 80, 70 ose 50 për qind të peshës së fondeve në aktivitetet huamarrëse, në bazë të skenarit të përdorur. Në të njëjtën logjikë do të aplikohet kthimi për depozituesit për shkak të rrezikut të marrë nga ana e bankës korporative, për të mbuluar çdo humbje të përkohshme ndaj principalit të depozitave. Pra, në bankën korporative kreditimi i bizneseve i jep të drejtë institucionit financiar të përfitojë një normë të kthimit të fondeve në një nivel të lartë, por jo në raport proporcional me peshën e fondeve njëlloj sikur të zotëronte një përqindje të caktuar aksionesh. Në rastet kur fitimi neto i huamarrësve është zero ose negativ, atëherë banka nuk ka të drejtë të kërkojë një normë kthimi mbi principalin, pasi nuk ka kthim pozitiv. Në të njëjtën mënyrë depozituesit e bankës korporative nuk kanë të drejtë të kërkojnë një normë kthimi mbi përdorimin e fondeve të tyre në rast të një kthimi zero ose negativ nga modeli i ri i kreditimit.

Banka korporative ruan një pozicion të avantazhuar në treg kundrejt huamarrësve të saj, për shkak të kujdesit ndaj fondeve të depozituesve, të cilat trajtohen afërsisht me statusin e kapitalit të vet. Në rast të rezultateve jopozitive të bankës për shkak të ecurisë së ekonomisë reale, kthimi negativ i fondeve të huazuara mund të prekë pjesërisht edhe principalin e huazuar, duke rrezikuar në këtë mënyrë edhe sigurinë e depozitave. Nëpërmjet simulimit të modelit korporativ synohet të studiohet mënyra e re e mbledhjes së depozitave dhe e dhënies së kredive, me qëllim krahasimin e rezultateve bazuar në të dhënat historike të sistemit bankar në Shqipëri në 14 vitet e fundit. Nëpërmjet parimit të pjesëmarrjes së bankës në investimet e huamarrësve të saj, krijohet një lloj partneriteti që në pamje të parë mund të jetë më i pranueshëm për huamarresit, të cilët nuk janë të

detyruar të paguajnë sipas një skeme skedulimi pagesash dhe interesash të paracaktuar, por në bazë të përfitueshmërisë së bazuar në rezultatet e normës së kthimit sesa në parashikime.

Më e vështirë për të pranuar një qasje të tillë mund të jetë për depozituesit, të cilëve në modelin konvencional u garantohet në letër një normë kthimi më e lartë se vlera fillestare mbi principalin. Cilat arsye mund të bindin depozituesit e bankave në të ardhmen që të pranojnë një marrëveshje të re të bazuar në parimin e pjesëmarrjes së depozituesve në investimet e bankës në sektorin real në përputhje me ecurinë e tregut? Për të marrë përgjigjet e këtyre pyetjeve do të duhet të vrojtohen rezultatet e simulimit në bazë të të kushteve të parashtruara.

5.3.2 Pëputhshmëria e modelit të bankingut korporativ me kuadrin rregullator

Modeli eksperimental i bankingut korporativ merr në konsideratë kornizën rregullatore të bankës qendrore, pavarësisht se rregullat e bankës qendrore nuk janë qëllim në vetvete. Në një regjim të parasë “fiat”, norma e interesit bazë është shkalla më e ulët e lejuar e interesit të bankave të nivelit të dytë për kreditimin e individëve dhe bizneseve. Kjo normë përcaktohet nga bankat qendrore me synim kontrollin e inflacionit gjatë një periudhe afatmesme. Me përcaktimin e normës bazë të interesit bankat qendrore praktikisht vendosin se sa do të jetë sasia e parasë së emetuar në treg, duke hedhur ose reduktuar sipas nevojës sasinë monetare në treg. Kjo normë bazë nuk ka të bëjë me kthimin e investimeve të fondeve në tregun bankar, por lidhet në mënyrë të drejtpërdrejt me kontrollin e normës së inflacionit. Bankat e nivelit të dytë nuk mund të marrin borxh

nga njëra tjetra nën nivelin e normës bazë së interesit për të plotësuar nevojat e tyre afatshkurtra për likuiditet.

Në kushtet kur paraja “fiat” është në formë dhe një përmbajtje një aksion i zakonshëm, i cili shpreh peshën dhe vlerën nominale të mbajtësit të saj në raport me sasinë e përgjithshme të emetuar të parasë në një ekonomi kombëtare, është e pamundur të vlerësohet si një aset financiar me vlerë fikse. Vlera e parasë është e luhatshme nga momenti i hedhjes në treg dhe deri në zëvendësimin fizik të saj për shkak të amortizimit. Kostot e bankave qendrore për administrimin e politikës monetare të një vendi sigurisht rëndojnë në xhepat e qytetarëve në mënyrë të njëtrajtshme pa përjashtuar depozituesit, bankat dhe huamarrësit. Në këtë kuadër bankingu korporativ nuk rëndohet në mënyrë të veçantë nga barra e kostove të shtypjes së parasë dhe administrimit të politikës monetare. Në bankingun korporativ pranohet realiteti i vlerës së luhatshme të parasë, e cila nuk mund të ngurtësohet për shkak të aplikimit të një norme fikse mbi një vlerë të luhatshme. Vlera përfundimtare do të jetë një vlerë e luhatshme, e cila lidhet me një tërësi faktorësh të menaxhimit të brendshëm të bankës si dhe të ecurisë së faktorëve makroekonomikë.

Për këto arsye, vlera e normës së kthimit për bankën nga fondet e huazuara do të ketë një përputhje të plotë me ecurinë e ekonomisë reale pa pasur nevojën e ndërhyrjes së bankës qendrore për të korrigjuar disbalancat apo për të kontrolluar inflacionin. Në mënyrë të natyrshme banka korporative rrit koston e huadhënies në periudhat kur ekonomia ka ecuri pozitive, duke reduktuar sasinë e parasë në treg si dhe ul kostot e huadhënies në periudhat kur ekonomia ka ecuri negative, duke rritur sasinë e parasë në treg. Në të njëjtën logjikë sasia e parasë së fituar nga norma e kthimit të huave do të shpërndahet në mënyrë të njëtrajtshme në llogaritë e depozituesve bankarë. Koncepti i normës bazë të

interesis i përcaktuar nga bankat qendrore dhe norma e kthimit në bankingun korporativ janë dy koncepte të mdryshme¹⁴⁶. Gjithsesi, ashtu si korniza rregullatore e padobishme e Komitetit të Bazelit, kuadri rregullator nuk përbën një qëllim në vetevete për të frenuar rimodelimin e sistemit bankar ndërkombëtar.

5.3.3 Simulimi i të dhënave të bankingut korporativ në sektorin bankar në Shqipëri

Sipas të dhënave të Bankës së Shqipërisë, sektori bankar shqiptar aktualisht përbën rreth 90% të vëllimit¹⁴⁷ të veprimtarisë së sistemit financiar në vend. Kjo peshë e sektorit bankar lejon të supozohet se të dhënat që do të dalin si rezultat i simulimit do të kenë një besueshmëri të lartë, pasi ecuria e ekonomisë financiare shqiptare pasqyrohet në masën më të madhe në kthimin e fondeve të huazuara nga sektori bankar. Nëpërmjet analizës së kthimit mbi depozitat e përdorura për kreditim në sistemin bankar në Shqipëri në 14 vitet e fundit, duke iu referuar të dhënave zyrtare të Bankës së Shqipërisë, do të tregohet se nëpërmjet përdorimit të modelit korporativ është i mundur reduktimi i hendekut midis ekonomisë reale dhe ekonomisë financiare, duke ruajtur një normë fitimi të pranueshme për bankën dhe depozituesit e saj.

Depozituesit e bankës korporative, si të gjithë investitorët, janë të interesuar të kenë fitime sa më të larta me rrezik sa më të ulët. Për këtë arsye është e nevojshme të krahasohen rezultatet historike të modelit konvencional me rezultatet e simuluar të

¹⁴⁶ Abdul-Rahman, Y. (2009). The Art of Islamic Banking and Finance: Tools and Techniques for Community-Based Banking (Vol. 504). John Wiley & Sons., faqe 230

¹⁴⁷ Banka e Shqipërisë “Raporti vjetor 2013”, “Stabiliteti dhe mbikëqyrja financiare”, faqe 46

modelit korporativ në termat e fitimit nga kreditimi (kthimin nga përdorimi i fondeve) dhe qëndrueshmërisë në tregun financiar. Nga luhatjet e normës së kthimit të fondeve të bankës korporativë varen edhe të ardhurat e depozituesve. Në simulimin e kryer modeli korporativ do të vlerësohet në bazë të produktivitetit të fondeve të përdorura dhe qëndrueshmërisë së treguar në planin afatgjatë. Struktura e kushteve të simulimit është e tillë që lidh në mënyrë proporcionale ecurinë e sektorit bankar korporativ me ecurinë e ekonomisë reale, duke nënkuptuar formësimin e një sektori bankar më rezistent nga luhatjet ciklike dhe strukturore të ekonomisë dhe më fitimprurës në planin afatgjatë.

Në tabelën e mëposhtme janë grumbulluar të dhënat për 14 vitet e fundit për PBB-në e Shqipërisë dhe të sektorit bankar (konvencional) duke veçuar të dhënat që kanë kuptim për simulimin e modelit korporativ. Duke iu referuar të dhënave zyrtare të Bankës së Shqipërisë, janë paraqitur të dhënat që pasqyrojnë totalin e depozitave dhe totalin e kredive për biznese dhe individë. Nëpërmjet llogaritjeve të pasqyrave të të ardhurave dhe shpenzimeve janë pasqyruar të ardhurat neto të realizuara nga aktiviteti i përgjithshëm kreditues në të gjithë sektorin bankar për periudhën përgjatë viteve 1999-2013. Për të ardhur tek ky tregues nga të ardhurat nga interesi janë zbritur shpenzimet për interesat e depozitave dhe shpenzimet e tjera në aktivitetin e kreditimit. Në këtë mënyrë janë përlllogaritur vlerat e paraqitura në kolonën VI të tabelës së mëposhtme. Të dhënat e paraqitura në kolonën IV ofrojnë mundësinë që të krahasohen vlerat e fitimit neto të realizuara nëpërmjet modelit të kreditimit në bankë konvencional kundrejt fitimit neto të arritur nëpërmjet simulimit të të dhënave në modelin e bankës korporativ.

Kthimi nga kreditimi, ROC^{148} , në bankingun korporativ do të llogaritet sipas supozimit se norma e kthimit të kredive të bankingut korporativ do të ndjekë ritmin e normës së rritjes vjetore të PBB-së. Sigurisht simulimi i normës së kthimit të kredive në sektorin bankar sipas rritjes së PBB-së përbën një supozim minimal në raport me të ardhurat e pritshme në kthimin e investimit të fondeve bankare. Norma e PBB-së është përzgjedhur si një orientim i nevojshëm në pamundësi për të siguruar të dhëna të detajuara lidhur me normën e kthimeve të sektorëve të ndryshëm të ekonomisë reale dhe peshën e secilit sektor në kreditimin e përgjithshëm të sektorit bankar.

5.3.3.1 Simulimi i të dhënave sipas skenarit të parë

Duke supozuar se kthimi nga depozitat në një model të bankingut korporativ do të rritet me të njëjtën ritëm me normën vjetore të rritjes së PBB-së, në kolonën XI "kthimi neto mbi kreditimin" janë paraqitur të ardhurat e pritshme nga norma e kthimit mbi kreditimin në rast se do të ishte aplikuar modeli i bankingut korporativ. Norma e kthimit përlllogaritet sipas kushteve kontraktuale, të cilat i ofrojnë bankës korporative 80 për qind (skenari 1) të normës së kthimit në raport me peshën e fondeve të huazuara. Kthimi mbi kreditimin është i barabartë me shumën e përgjithshme të kreditimit (kolona IV "Totali i kredisë") që shumëzon normën e rritjes së PBB-së (kolona IX). Rezultati i arritur shumëzohet me peshën 80 për qind (skenari 1), sipas marrëveshjes së ndarjes së normës së kthimit midis institucionit financiar dhe huamarrësve.

¹⁴⁸ "Return on credit", përkufizim i autorit

Produktiviteti i përdorimit të depozitave në bankingun konvencional, i cili paraqitet si raporti i kthimit neto nga kreditimi (kolona XIII) mbi totalin e kredisë në sektorin bankar përbën produktivitetin e burimeve financiare nga modeli i kreditimit për modelin konvencional. Në të njëjtën mënyrë të përdorur për modelin konvencional, produktiviteti i përdorimit të fondeve në bankingun korporativ paraqitet nga raporti i kthimit neto mbi kreditimin (kolona XII) mbi totalin e kredisë(kolona IV) në sektorin bankar korporativ. Në këtë vlerësim është përllogaritur edhe kostoja e zbritur për shpenzimet e mbajtjes së depozitave, nëpërmjet aplikimit të një norme kthimi të paracaktuar në masën 20 për qind (skenari 1) të kthimit total.

Tabela 9: Skenari 1 : Të dhënat e sektorit bankar për vitet 1999-2013 në bankingun konvencional dhe simulimin e bankingut korporativ

I Viti	II ROA	III Totali i depozitave	IV Totali i kredisë	V Fitimi neto (banking konvencional)	VI Kthimi neto nga totali i kredisë	VII Kthimi nga kredia = VI / IV	IX Norma e rritjes së PBB-së	X Kthimi mbi kreditimin (bankingu korporativ)= IX* IV	XI Kthimi neto mbi kreditimin = IX*IV *0.8	XII ROC (banka korporative)= XI*0.8 (20 % e kthimit neto është detyrim për depozitat)	XIII ROC neto % (kthimi neto)= XII/IV
1999	0.15	211534	41961	1,268	3627	3.02%	15.24%	6394.86	5115.89	4092.71	9.75%
2000	1.54	228865	28214	5,303	9371	18.80%	10.91%	3078.15	2462.52	1970.02	6.98%
2001	1.80	275224	28276	1,462	7998	5.17%	11.53%	3260.22	2608.18	2086.54	7.38%
2002	0.98	285909	38942	2,678	8127	6.88%	6.74%	2624.69	2099.75	1679.80	4.31%
2003	1.23	323236	50824	2,422	10242	4.77%	11.46%	5824.43	4659.54	3727.63	7.33%
2004	1.32	369107	70148	5,106	10624	7.28%	8.20%	5752.14	4601.71	3681.37	5.25%
2005	1.42	428355	127758	6,196	15543	4.85%	8.49%	10846.65	8677.32	6941.86	5.43%
2006	1.32	511017	197962	7,051	18922	3.56%	8.27%	16371.46	13097.17	10477.74	5.29%
2007	1.52	547289	292459	10,567	23954	3.61%	9.69%	28339.28	22671.42	18137.14	6.20%
2008	1.17	628087	396768	7,336	22234	1.85%	12.57%	49873.74	39898.99	31919.19	8.04%
2009	0.22	627547	449891	3,545	19522	0.79%	5.40%	24294.11	19435.29	15548.23	3.46%
2010	0.69	724968	490861	6,715	23904	1.37%	6.48%	31807.79	25446.23	20356.98	4.15%
2011	0.18	830197	566217	706	26827	0.12%	4.89%	27688.01	22150.41	17720.33	3.13%
2012	0.45	908296	577816	3,769	30948	0.65%	3.41%	19703.53	15762.82	12610.26	2.18%
2013	0.28	942248	567160	6,564	29688	1.16%	2.41%	13668.56	10934.84	8747.87	1.54%
						4.26%					5.36%

Burimi: Banka e Shqipërisë, INSTAT

Duke iu referuar rezultateve të simulimit sipas skenarit të parë, mund të vërehet se produktiviteti i përdorimit të fondeve në bankingun korporativ përgjatë pjesës më të madhe të periudhës së marrë në konsideratë është më i lartë se produktiviteti i përdorimit të fondeve në bankingun konvencional. Baza e vlerësimit të produktivitetit është përllogaritur si raport i kthimit nga modeli i kreditimit mbi sasinë totale të depozitave në dispozicion të modelit të kreditimit. Ky krahasim është i vlefshëm për

shkak të faktit se simulimi i të dhënave bazohet në të njëjtën normë kreditimi në raport me totalin e depozitave për të dy modelet. Pavarësisht mbështetjes së kthimit të fondeve të bankikut korporativ në treguesin e normës së rritjes së PBB-së, krahasimi i produktivitetit të fondeve ka rezultuar me një mesatare të produktivitetit më të lartë për periudhën e marrë në konsideratë. Në këtë kuadër treguesit pozitivë të ekonomisë kanë siguruar një kthim të luhatshëm pozitiv për bankën korporative si dhe për depozituesit e saj, duke iu ofruar depozituesve një normë mesatare kthimi mbi fondet e tyre më të lartë se norma mesatare e kthimi neto në bankikun konvencional. Ekonomia shqiptare nuk ka kaluar në recesion në periudhën e marrë në konsideratë, duke bërë të mundur një kthim pozitiv nga fondet e huazuara në financimin e projekteve në ekonominë reale.

Rezultatet e simulimit të realizuar janë të vlefshme për të gjykuar si mbi krahasimin e elementëve sasiorë ashtu edhe mbi elementët cilësorë. Në aspektin e treguesve sasiorë rezultatet për kthimin e fondeve të huazuara janë të mbështetura vetëm në të ardhurat e realizuara nga modeli i kreditimit, duke përjashtuar të ardhurat që vijnë nga investimet e depozitave në aktivitete të tjera fitimprurëse. Në rezultatet e simulimit, kthimi neto nga totali i kredisë në bankikun korporativ është më i lartë në periudhat kur ekonomia ka pësuar një rritje të konsiderueshme. Nga ana tjetër në periudhat kur ritmi i rritjes ekonomike është më i ulët vëmë re që bankiku konvencional rezulton të ketë një përdorim më produktiv të fondeve të huazuara.

Nga përllogaritjet e simulimit sipas skenarit të parë mund të vërehet se mesatarja e kthimit mbi depozitat e bankikut konvencional me një vlerë 4.26% është më e ulët kundrejt mesatares së kthimit mbi depozitat të bankikut korporativ, e cila është e

barabartë me 5.36%. Duke marrë parasysh faktin që norma e kthimit për bankingun korporativ është marrë në përputhje me normën e rritjes së PBB-së, diferenca midis të ardhurave mesatare në bankingun korporativ dhe bankingut konvencional duhet pranuar me rezerva. Në kushtet e kreditimit në ekonominë reale banka korporative mund të vendosë objektiva të qarta për financimin e projekteve që mund të ofrojnë një normë kthimi të caktuar. Gjithsesi, në kuadër të strukturimit të një modeli të ri kreditimi, i cili synon reduktojë rrezikun e investimeve, bankingu korporativ ofron një normë kthimi mesatare në përputhje me ecurinë e ekonomisë reale dhe në një nivel 21 për qind më të lartë se kthimi mesatar i fondeve në bankingun konvencional.

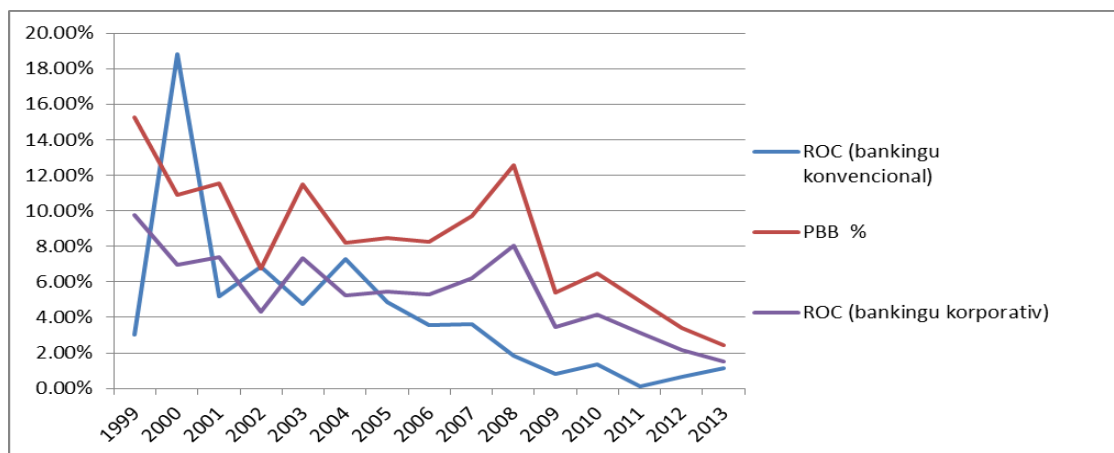
Në aspektin e treguesve cilësorë rezultatet për kthimin e fondeve të huazuara në bankat korporative janë të mbështetura në luhatjet ciklike të ekonomisë reale, me qëllim rritjen e sigurisë dhe qëndrueshmërisë së sektorit bankar. Kjo marrëdhënie e fortë me ekonominë reale ul rrezikun e faktorëve prociklikë, duke reduktuar ndjeshëm kostot e bankingut për provigjonim dhe ofron mundësinë e rritjes së kapitalit ekonomik në momentet kur ekonomia futet në cikle pozitive. Reduktimi i kostove të provigjionimit rrit normën e kreditimit të treg dhe për pasojë edhe produktivitetin e fondeve në dispozicion të institucionit financiar. Luhatshmëria e të ardhurave në përpjesëtim të drejtë me detyrimet ndaj depozituesve nuk krijon disbalanca në bankingun korporativ.

Ruajtja e një raporti proporcional midis arritjes së përfitimeve nga modeli i kreditimit dhe shpërndarjes së tyre në një raport fiks me depozituesit mund të jetë një element i rëndësishëm për të rritur numrin e depozituesve. Gjithashtu garantimi i transparencës së përdorimit të fondeve dhe detyrimi kontraktual për të kthyer 100 për qind principalin e

depozituesve rrit besueshmërinë e depozituesve në bankingun korporativ. Nëpërmjet aplikimit të shpërndarjes së humbjeve afatshkurtra në mënyrë proporcionale tek të gjithë depozituesit shmanget ndjenja e panikut dhe humbjet përkatëse për aktorët e bankingut korporativ dhe nuk rrezikohet ecuria pozitive e ekonomisë reale.

Duke iu referuar të dhënave të tabelës 8, paraqitja në grafikun e mëposhtëm e të dhënave mbi kthimin e depozitave të bankingut konvencional dhe të bankingut korporativ e bën edhe më të qartë raportin aktual midis bankingut korporativ dhe bankingut konvencional në raport me rritjen natyrale të ekonomisë. Në modelin e bankingut korporativ norma e kthimit mbi depozitat ka një ecuri identike të ritmit të rritjes së ekonomisë natyrale, të përfaqësuar nga norma e rritjes së PBB-së. Nga ana tjetër norma e kthimit mbi depozitat në bankingun konvencional ka një ecuri të pavarur nga ecuria e PBB-së madje mund të vërehen luhatje në kahe të kundërta drejtimi të normës së rritjes.

Grafiku 4 : **Skenari 1**- ROC% (bankingu korporativ) kundrejt ROC %(banking konvencional)

Burimi: Banka e Shqipërisë, INSTAT

Në planin afatshkurtër krijohet përshtypja se banka konvencionale është më fitimprurëse, pasi norma e kthimit mbi depozitat paraqitet më e lartë se norma e rritjes së PBB-së, por nëse i referohemi mesatares së kthimit mbi depozitat në planin afatgjatë mund të vërejmë se modeli i bankingut korporativ siguron një kthim mesatar 21 për qind më të lartë mbi depozitat në periudhën e marrë në konsideratë. Rezultatet e simulimit sipas skenarit të parë sugjerojnë se përdorimi i konceptit "profit-and-loss sharing" (PLS) është në favor të qëndrueshmërisë së bankingut dhe më fitimprurës për institucionin financiar dhe depozituesit. Nga pikëpamja e huamarrësve, banka konsiderohet si një aksionar i përkohshëm, i cili ka të drejta mbi fitimin neto të kompanisë në raport me peshën e aksioneve që zotëron. Bazuar në kushtet e kësaj marrëveshjeje, huamarrësit janë më pak të rrezikuar nga rreziku i falimentimit, për shkak të shmangies së akumulimit të interesave të papaguara në rast të përkeqësimit të treguesve të produktivitetit të fondeve të tyre në ekonominë reale. Në këtë këndvështrim huamarrësit do të jenë të prirur të zgjedhin një institucion financiar që rrit kostot e financimit përgjatë ecursisë pozitive të projekteve dhe ul kostot e financimit në rast të përkeqësimit të treguesve të produktivitetit të përdorimit të fondeve.

5.3.3.2 Simulimi i të dhënave sipas skenarit të dytë

Kthimi mbi depozitat në modelin e bankikut korporativ, sipas simulimit të kryer në bazë të skenarit të dytë, do të rritet me të njëjtën ritëm me rritjen e PBB-së në kolonën XI "kthimi neto mbi kreditimin", duke u përlogaritur sipas kushteve kontraktuale, të cilat i ofrojnë bankës korporative 70 për qind (skenari 2) të normës së kthimit në raport me peshën e fondeve të huazuara. Kthimi mbi kreditimin është i barabartë me shumën e përgjithshme të kreditimit (kolona IV "Totali i kredisë"), e cila shumëzon normën e rritjes së PBB-së (kolona IX). Rezultati i arritur shumëzohet me peshën 70 për qind (skenari 2) të ndarjes së normës së kthimit midis institucionit financiar dhe huamarrësve. Produktiviteti neto i përdorimit të fondeve në bankikun korporativ, i cili paraqitet si raporti i kthimit neto nga kreditimi (kolona XIII) mbi totalin e kredisë në institucionin financiar përbën produktivitetin e burimeve financiare nga modeli i kreditimit për modelin korporativ. Produktiviteti i përdorimit të fondeve në bankikun korporativ paraqitet nga raporti i kthimit neto mbi kreditimin (kolona XII) mbi totalin e kredisë (kolona IV) në sektorin bankar korporativ. Duke iu referuar kushteve të ndarjes së fitimit dhe humbjes në skenarin e dytë, në këtë vlerësim është përlogaritur edhe kostoja e zbritur për shpenzimet e mbajtjes së depozitave, nëpërmjet aplikimit të një norme kthimi të paracaktuar në masën 30 për qind (skenari 2) të kthimit total.

Tabela 10: Skenari 2 : Të dhënat e sektorit bankar për vitet 1999-2013 në bankingun konvencional dhe simulimin e bankikut korporativ

I Viti	II ROA	III Totali i depozitave	IV Totali i kredisë	V Fitimi neto (banking konvencional)	VI Kthimi neto nga totali i kredisë	VII Kthimi nga kredia = VI / IV	IX Norma e rritjes së PBB-së	X Kthimi mbi kreditimin (bankingu korporativ)= IX* IV	XI Kthimi neto mbi kreditimin = IX*IV *0.7	XII ROC (banka korporative)= XI*0.7 (30 % e kthimit neto është detyrim për depozitat)	XIII ROC neto % (kthimi neto)= XII/IV
1999	0.15	211534	41961	1,268	3627	3.02%	15.24%	6394.86	4476.40	3133.48	7.47%
2000	1.54	228865	28214	5,303	9371	18.80%	10.91%	3078.15	2154.71	1508.29	5.35%
2001	1.80	275224	28276	1,462	7998	5.17%	11.53%	3260.22	2282.15	1597.51	5.65%
2002	0.98	285909	38942	2,678	8127	6.88%	6.74%	2624.69	1837.28	1286.10	3.30%
2003	1.23	323236	50824	2,422	10242	4.77%	11.46%	5824.43	4077.10	2853.97	5.62%
2004	1.32	369107	70148	5,106	10624	7.28%	8.20%	5752.14	4026.50	2818.55	4.02%
2005	1.42	428355	127758	6,196	15543	4.85%	8.49%	10846.65	7592.66	5314.86	4.16%
2006	1.32	511017	197962	7,051	18922	3.56%	8.27%	16371.46	11460.02	8022.02	4.05%
2007	1.52	547289	292459	10,567	23954	3.61%	9.69%	28339.28	19837.50	13886.25	4.75%
2008	1.17	628087	396768	7,336	22234	1.85%	12.57%	49873.74	34911.62	24438.13	6.16%
2009	0.22	627547	449891	3,545	19522	0.79%	5.40%	24294.11	17005.88	11904.11	2.65%
2010	0.69	724968	490861	6,715	23904	1.37%	6.48%	31807.79	22265.45	15585.82	3.18%
2011	0.18	830197	566217	706	26827	0.12%	4.89%	27688.01	19381.61	13567.12	2.40%
2012	0.45	908296	577816	3,769	30948	0.65%	3.41%	19703.53	13792.47	9654.73	1.67%
2013	0.28	942248	567160	6,564	29688	1.16%	2.41%	13668.56	9567.99	6697.59	1.18%
						4.26%					4.11%

Burimi: Banka e Shqipërisë, INSTAT

Duke iu referuar rezultateve të simulimit sipas skenarit të dytë, mund të vërehet se produktiviteti i përdorimit të fondeve në bankingun korporativ përgjatë pjesës më të madhe të periudhës së marrë në konsideratë është i krahasueshëm me produktivitetin e përdorimit të fondeve në bankingun konvencional. Baza e vlerësimit të produktivitetit në këtë skenar është llogaritur si raport i kthimit nga modeli i kreditimit mbi sasinë totale të depozitave të përdorur për të kredituar ekonominë reale. Në bazë të raportit të drejtpërdrejtë të lidhjes së kthimit të fondeve të bankikut korporativ me normën e rritjes së PBB-së, krahasimi i produktivitetit të fondeve me modelin bankar konvencional ka rezultuar me një mesatare të produktivitetit relativisht më të ulët për periudhën e marrë në konsideratë.

Treguesit pozitivë të ekonomisë kanë siguruar një kthim të luhatshëm pozitiv për bankën korporative si dhe për depozituesit e saj, duke iu ofruar depozituesve një normë mesatare kthimi mbi fondet e tyre vetëm 3.52 për qind më të ulët se norma mesatare e

kthimi neto në bankingun konvencional. Ky reduktim në normën mesatare neto të bankingun korporativ vjen si pasojë e reduktimit të normës së kthimit me 10 për qind mbi fondet e huazuara dhe me shtimin e kostove për depozituesit në masën 10 përqind të kthimit të fondeve nga modeli i kreditimit.

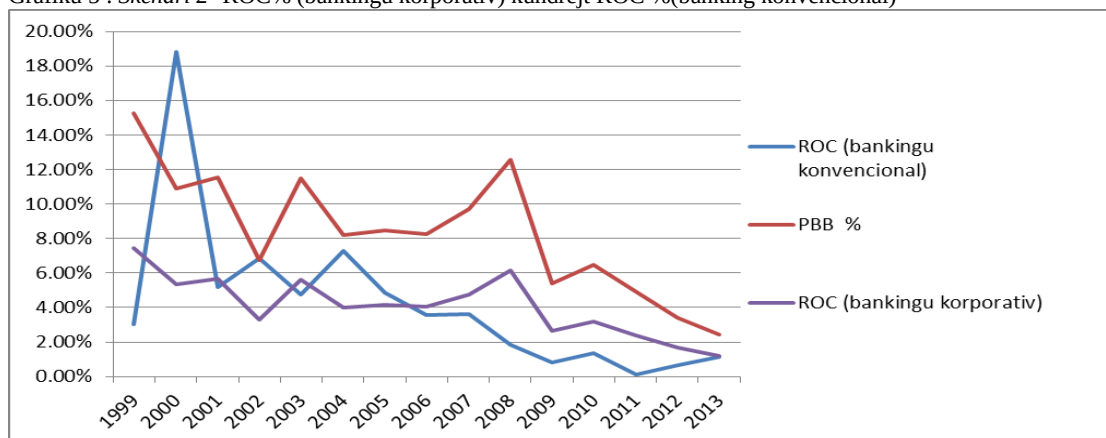
Në aspektin e treguesve sasiorë rezultatet për kthimin e fondeve të huazuara janë të mbështetura në luhatjet e ekonomisë reale dhe për pasojë kthimi neto nga totali i kredisë në bankingun korporativ është më i lartë në periudhat kur ekonomia ka përjetuar ecuri pozitive, ndërsa në periudhat kur norma e rritjes ekonomike është më e ulët vëmë re që bankingu konvencional rezulton të ketë një përdorim më produktiv të fondeve të huazuara. Nga përlllogaritjet e simulimit sipas skenarit të dytë mund të vërehet se mesatarja e kthimit mbi depozitat e bankingut konvencional me një vlerë 4.26% është më e lartë kundrejt mesatares së kthimit mbi depozitat të bankingut korporativ, e cila është e barabartë me 4.11%.

Duke marrë parasysh faktin që norma e kthimit për bankingun korporativ është marrë në përputhje me normën e rritjes së PBB-së, diferenca midis të ardhurave mesatare në bankingun korporativ dhe bankingut konvencional është e pranueshme. Në kushtet e kreditimit në ekonominë reale banka korporative duhet të negociojë me huamarrësit e saj mbi raportin të ndarjes së fitimit dhe humbjes së projekteve të financuara, në mënyrë që të ofrojnë një normë kthimi të favorshme në raport me institucionet financiare konkurrencte. Në kuadër të strukturimit të modelit të kreditimit sipas skenarit të dytë, bankingu korporativ ofron një normë kthimi mesatare në përputhje me ecurinë e

ekonomisë reale dhe në një nivel vetëm 3.52 për qind më të ulët se kthimi mesatar i fondeve në bankingun konvencional.

Duke iu referuar të dhënave të tabelës 2, paraqitja në grafikun e mëposhtëm e të dhënave mbi kthimin mbi depozitat të bankingut konvencional dhe të bankingut korporativ kryen një pasqyrim krahasues midis bankingut korporativ dhe bankingut konvencional në raport me rritjen natyrale të ekonomisë. Në modelin e bankingut korporativ norma e kthimit mbi depozitat ka një ecuri të përafërt me ritmin e rritjes së ekonomisë natyrale, të përfaqësuar nga norma e rritjes së PBB-së. Nga ana tjetër norma e kthimit mbi depozitat në bankingun konvencional shfaq një ecuri të ndryshme nga ecuria e PBB-së me luhatje shpeshherë me kahe të ndryshme të normës së kthimit në raport me ecurinë e ekonomisë reale.

Grafiku 5 : Skenari 2- ROC% (bankingu korporativ) kundrejt ROC %(banking konvencional)

Burimi: Banka e Shqipërisë, INSTAT

Duke iu referuar të dhënave sipas skenarit të dytë, banka konvencionale paraqitet më fitimprurëse, pasi norma e kthimit mbi fondet e huazuara paraqitet më e lartë se norma e rritjes së PBB-së, por në referencë të mesatares së kthimit mbi depozitat në planin afatgjatë mund të vërehet se modeli i bankingut korporativ siguron një kthim mesatar

vetëm 3.52 për qind më të ulët mbi përdorimin e fondeve për kreditim në periudhën e marrë në konsideratë. Rezultatet e simulimit sipas skenarit të dytë sugjerojnë se përdorimi i konceptit "profit-and-loss sharing" (PLS) është në favor të qëndrueshmërisë së bankikut dhe tërësisht i krahasueshëm në kuadrin e përfitueshmërisë së modelit të kreditimit.

Bazuar në kushtet e këtij modeli bankar, huamarrësit sigurisht janë më pak të rrezikuar nga rreziku i falimentimit, për shkak të shmangies së akumulimit të interesave të papaguara në rast të përkeqësimit të të ardhurave të tyre, por përballen edhe me kosto proporcionale të përdorimit të fondeve. Në këtë këndvështrim edhe depozituesit e fondeve do të jenë më të tërhequr të zgjedhin një institucion financiar që rrit të ardhurat të ardhurat e tyre përgjatë ecursisë pozitive të përdorimit të fondeve dhe ruan gjendjen e principalit të depozirave në kushtet e përkeqësimit të treguesve ekonomikë.

5.3.3.3 Simulimi i të dhënave sipas skenarit të tretë

Në tabelën e mëposhtme, e cila pasqyron përlllogaritjet sipas skenarit të tretë, janë paraqitur të ardhurat e pritshme nga norma e kthimit mbi kreditimin sipas modelit të bankikut korporativ, i cili përlllogaritet sipas kushteve kontraktuale që i ofrojnë 50 për qind (skenari 3) të normës së kthimit në raport me peshën e fondeve të huazuara. Kthimi mbi kreditimin është i barabartë me shumën e përgjithshme të kreditimit (kolona IV “Totali i kredisë”), e cila shumëzon normën e rritjes së PBB-së (kolona IX). Rezultati i arritur shumëzohet me peshën 50 për qind (skenari 1) të ndarjes së normës së kthimit midis institucionit financiar dhe huamarrësve. Produktiviteti i përdorimit të fondeve në

bankingun korporativ i paraqitur nga raporti i kthimit neto mbi kreditimin (kolona XII) mbi totalin e kredisë(kolona IV) në këtë vlerësim përfshin gjithashtu edhe përllogaritjen e kostos së zbritur për shpenzimet e mbajtjes së depozitave, nëpërmjet aplikimit të një norme kthimi të paracaktuar në masën 50 për qind (skenari 1) të kthimit total neto mbi përdorimin e fondeve të huazuara.

Tabela 11: *Skenari 3* : Të dhënat e sektorit bankar për vitet 1999-2013 në bankingun konvencional dhe simulimin e bankingut korporativ

I Viti	II ROA	III Totali i depozita ve	IV Totali i kredisë	V Fitimi neto (banking konvenc ional)	VI Kthimi neto nga totali i kredisë	VII Kthimi nga kredia = VI /IV	IX Norma e rritjes së PBB-së	X Kthimi mbi kreditimin (bankingu korporativ)= IX* IV	XI Kthimi neto mbi kreditimin = IX*IV *0.5	XII ROC (banka korporative)= XI*0.5 (50 % e kthimit neto është detyrim për depozitat)	XIII ROC neto % (kthimi neto)= XII/IV
1999	0.15	211534	41961	1,268	3627	3.02%	15.24%	6394.86	3197.43	1598.72	3.81%
2000	1.54	228865	28214	5,303	9371	18.80%	10.91%	3078.15	1539.08	769.54	2.73%
2001	1.80	275224	28276	1,462	7998	5.17%	11.53%	3260.22	1630.11	815.06	2.88%
2002	0.98	285909	38942	2,678	8127	6.88%	6.74%	2624.69	1312.35	656.17	1.68%
2003	1.23	323236	50824	2,422	10242	4.77%	11.46%	5824.43	2912.22	1456.11	2.86%
2004	1.32	369107	70148	5,106	10624	7.28%	8.20%	5752.14	2876.07	1438.04	2.05%
2005	1.42	428355	127758	6,196	15543	4.85%	8.49%	10846.65	5423.33	2711.66	2.12%
2006	1.32	511017	197962	7,051	18922	3.56%	8.27%	16371.46	8185.73	4092.87	2.07%
2007	1.52	547289	292459	10,567	23954	3.61%	9.69%	28339.28	14169.64	7084.82	2.42%
2008	1.17	628087	396768	7,336	22234	1.85%	12.57%	49873.74	24936.87	12468.44	3.14%
2009	0.22	627547	449891	3,545	19522	0.79%	5.40%	24294.11	12147.06	6073.53	1.35%
2010	0.69	724968	490861	6,715	23904	1.37%	6.48%	31807.79	15903.90	7951.95	1.62%
2011	0.18	830197	566217	706	26827	0.12%	4.89%	27688.01	13844.01	6922.00	1.22%
2012	0.45	908296	577816	3,769	30948	0.65%	3.41%	19703.53	9851.77	4925.88	0.85%
2013	0.28	942248	567160	6,564	29688	1.16%	2.41%	13668.56	6834.28	3417.14	0.60%
						4.26%					2.09%

Burimi: Banka e Shqipërisë, INSTAT

Duke iu referuar rezultateve të simulimit sipas skenarit të tretë, mund të vërehet se produktiviteti i përdorimit të fondeve në bankingun korporativ përgjatë pjesës më të madhe të periudhës së marrë në konsideratë është më i ulët se produktiviteti i përdorimit të fondeve në bankingun konvencional. Këto rezultate vijnë si pasojë e uljes së ndjeshme së raportit të ndarjes së normës së kthimit mbi fondet e huazuara në masën 50 për qind si dhe të rritjes së raportit të ndarjes së normës së kthimit për depozituesit në masën 50 për qind. Krahasimi i produktivitetit të fondeve në skenarin e tretë rezulton në favor të bankingut konvencional, duke shënuar një normë mesatare të produktivitetit rreth 51 për qind më të lartë për periudhën e marrë në konsideratë. Sipas kushteve të vendosura në skenarin e tretë, banka korporative ka siguruar një normë mesatare kthimi mbi fondet e

huazuara ndjeshëm më të ulët se norma mesatare e kthimit neto në bankingun konvencional. Sigurisht ekonomia shqiptare ka performuar mirë në shumicën e periudhës së marrë në konsideratë, duke bërë të mundur një kthim neto pozitiv, por të ulët të fondeve të huazuara në financimin e projekteve në ekonominë reale.

Në aspektin e treguesve sasiore rezultatet për kthimin e fondeve të huazuara mund të vërehet se kthimi neto nga totali i kredisë në bankingun korporativ është i lartë në periudhat kur ekonomia ka pësuar një rritje të konsiderueshme, ndërsa në periudhat kur ritmi i rritjes ekonomike është më i ulët vërehet se bankingu korporativ rezulton të ketë një përdorim më pak produktiv të fondeve të huazuara. Nga përlllogaritjet e simulimit sipas skenarit të parë mund të vërehet gjithashtu se mesatarja e kthimit mbi depozitat e bankingut konvencional me një vlerë 4.26% është më e lartë kundrejt mesatares së kthimit mbi depozitat të bankingut korporativ, e cila është e barabartë me 2.09%. Duke marrë parasysh faktin që norma e kthimit për bankingun korporativ është marrë në përputhje me normën e rritjes së PBB-së si dhe raportin e ndarjes së fitimit dhe humbjes në normën e kthimit nga investimet, diferenca midis të ardhurave mesatare në bankingun korporativ dhe bankingut konvencional përbën një rezultat të pritshëm.

Si pasojë e këtij rezultati, për bankën korporative është e nevojshme të vendosë objektiva të qarta për financimin e projekteve, të cilat mund të ofrojnë një normë kthimi konkurruese në treg. Banka korporative duhet gjithashtu të negociojë një raport ndarjeje të normës së kthimit nga financimet, të tillë që të arrijë të mbulojë koston e operacioneve dhe të jetë atraktive për depozituesit e saj. Gjithsesi, në kuadër të strukturimit të një modeli të ri kreditimi, i cili synon të reduktojë rrezikun e

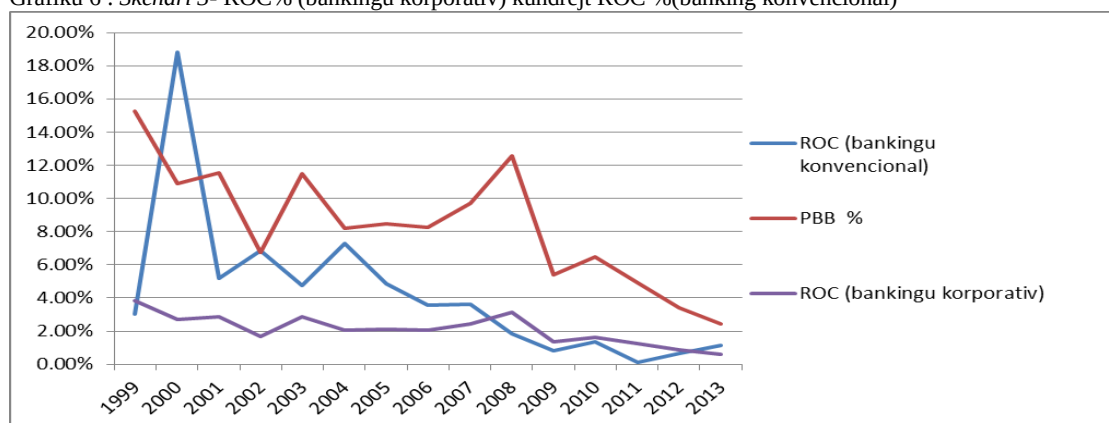
investimeve, bankingu korporativ në skenarin e tretë të ndarjes së fitimeve dhe humbjeve mbi kthimin e investimeve të fondeve ofron një normë kthimi mesatare në përputhje me luhatjet e ekonomisë reale dhe në një nivel kthimi mesatar 51 për qind më të ulët se kthimi mesatar i fondeve në bankingun konvencional.

Në aspektin e treguesve cilësorë rezultatet për kthimin e fondeve të huazuara në bankat korporative janë të mbështetura në luhatjet ciklike të ekonomisë reale, me qëllim rritjen e sigurisë dhe qëndrueshmërisë së sektorit bankar. Kjo marrëdhënie e fortë me ekonominë reale ul rrezikun e faktorëve prociklikë, duke reduktuar ndjeshëm kostot e bankikut për provigjonim dhe ofron mundësinë e rritjes së kapitalit ekonomik në momentet kur ekonomia futet në cikle pozitive. Reduktimi i kostove të provigjonimit rrit normën e kreditimit të treg dhe për pasojë edhe produktivitetin e fondeve në dispozicion të institucionit financiar. Luhatshmëria e të ardhurave në përpjesëtim të drejtë me detyrimet ndaj depozituesve nuk krijon disbalanca në bankingun korporativ.

Ruajtja e një raporti proporcional midis arritjes së përfitimeve nga modeli i kreditimit dhe shpërndarjes së tyre në një raport fiks me depozituesit mund të jetë një element i rëndësishëm për të rritur numrin e depozituesve. Gjithashtu garantimi i transparencës së përdorimit të fondeve dhe detyrimi kontraktual për të kthyer 100 për qind principalin e depozituesve rrit besueshmërinë e depozituesve në bankingun korporativ. Nëpërmjet aplikimit të shpërndarjes së humbjeve afatshkurtra në mënyrë proporcionale tek të gjithë depozituesit shmanget ndjenja e panikut dhe humbjet përkatëse për aktorët e bankikut korporativ dhe ekonominë reale.

Duke iu referuar të dhënave të tabelës 3, paraqitja në grafikun e mëposhtëm e të dhënave të kthimit mbi depozitat të bankingu konvencional dhe të bankingu korporativ paraqet ecurinë e normës së kthimit të bankingu korporativ dhe bankingu konvencional në raport normën e rritjes së ekonomisë. Në modelin e bankingu korporativ norma e kthimit mbi depozitat ka një ecuri të ngjashme me ritmin e rritjes së ekonomisë natyrale, të përfaqësuar nga norma e rritjes së PBB-së. Nga ana tjetër, norma e kthimit mbi depozitat në bankingu konvencional ka një ecuri të ndryshme nga ecuria e PBB-së me luhatje ne kahe të kundërta të normës së rritjes.

Grafiku 6 : Skenari 3- ROC% (bankingu korporativ) kundrejt ROC %(banking konvencional)

Burimi: Banka e Shqipërisë, INSTAT

Në grafikun e paraqitur më sipër, banka konvencionale paraqitet më fitimprurëse në krahasim me bankingu korporativ. Norma e kthimit mbi depozitat është më e lartë se norma e rritjes së PBB-së dhe nga norma e kthimit mbi fondet e huazuara në planin afatshkurtër dhe afatgjatë mund të vërehet se modeli i bankingu konvencional siguron një kthim mesatar më të lartë mbi fondet e huazuara në periudhën e marrë në konsideratë. Gjithsesi, nga rezultatet e simulimit sipas skenarit të tretë mund të vërehet se përdorimi i konceptit "profit-and-loss sharing" (PLS) është në favor të qëndrueshmërisë së bankave në tregun financiar.

Nga grafiku mund të vërehet se bankingu korporativ performon me luhatje të ulëta, ndërsa bankingu konvencional karakterizohet nga një normë kthimi mbi fondet e huazuara me luhatje të mëdha. Bazuar në këtë karakteristikë, depozituesit janë më pak të ekspozuar nga rreziku i falimentimit të bankave, për shkak të parashikimit të treguesve të produktivitetit të fondeve të tyre në një raport të drejtë me luhatjet e ekonomisë reale. Në këtë këndvështrim depozituesit do të jenë të prirur të zgjedhin një institucion financiar, i cili rrit ofron një fitim më të ulët, por të sigurt edhe në rast të përkeqësimit të treguesve të produktivitetit të përdorimit të fondeve. Nga të dhënat mund të vërehet se pikërisht në kushtet e përkeqësimit të treguesve ekonomikë pas vitit 2008, banka korporative performon më mirë në raport me normën e kthimit të bankikut konvencional.

5.3.4 Analiza empirike

Në analizën empirike tregohet përmes përdorimit të regresionit ndërmjet variablave të varur, të cilët përfaqësohen nga norma e kthimit neto (ROC) e burimeve financiare të përdorura për kreditimin e ekonomisë reale në bankingun korporativ dhe norma e kthimit neto (ROC) e burimeve financiare të përdorura për kreditimin e ekonomisë reale në bankingun konvencional, kundrejt normës së rritjes së PBB-së në ekonominë e Shqipërisë përgjatë periudhës përgjatë viteve 199-2013. Norma e kthimit neto (ROC) në bankingun korporativ, sipas përlllogaritjeve të kthimit neto në tre skenarët e simuluar, krahasohen me normën e rritjes së PBB-së. Gjithashtu, norma e kthimit neto të burimeve financiare të përdorura për kreditimin e ekonomisë reale në bankingun konvencional krahasohen me normën e rritjes së PBB-së.

Lidhja e produktivitetit të përdorimit të fondeve në modelin e kreditimit, në secilin prej modeleve bankare të marra në konsideratë, sinjalizon mundësitë për të reaguar ndaj makrofaktorëve prociklikë në sektorin bankar. Një lidhje e fortë ul rrezikun sistematik dhe redukton shkallën e pasigurisë në sektorin bankar. Faktorët makroekonomikë përfaqësohen nga norma e rritjes së PBB-së, e cila ndikon në mënyrë të drejtpërdrejtë në stabilitetin e sektorit financiar¹⁴⁹.

Tabela 12. Analiza e regresionit midis ROC-Skenari i parë (bankingu korporativ) dhe normës së rritjes së PBB-së

Descriptive Statistics					
	Mean	Std. Deviation	N		
ROCSkenari1	5.3613	2.29319	15		
PBB	8.3793	3.58469	15		

Correlations				
		ROCSkenari1	PBB	
Pearson Correlation	ROCSkenari1	1.000	1.000	
	PBB	1.000	1.000	
Sig. (1-tailed)	ROCSkenari1	.	.000	
	PBB	.000	.	
N	ROCSkenari1	15	15	
	PBB	15	15	

Model Summary ^b										
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics					Durbin-Watson
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	1.000 ^a	1.000	1.000	.00266	1.000	1.040E7	1	13	.000	1.947

a. Predictors: (Constant), PBB

b. Dependent Variable: ROCSkenari1

Burimi: Banka e Shqipërisë, INSTAT

Tabela 13. Analiza e regresionit midis ROC-Skenari i dytë (bankingu korporativ) dhe normës së rritjes së PBB-së

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
ROCSkenari2	4.1073	1.75703	15
PBB	8.3793	3.58469	15

Correlations			
		ROCSkenari2	PBB
Pearson Correlation	ROCSkenari2	1.000	1.000
	PBB	1.000	1.000
Sig. (1-tailed)	ROCSkenari2	.	.000
	PBB	.000	.
N	ROCSkenari2	15	15
	PBB	15	15

¹⁴⁹ Barnhill, T., & Schumacher, L. B. (2011). Modeling correlated systemic liquidity and solvency risks in a financial environment with incomplete information. IMF Working Papers, 1-49., faqe 12

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics					Durbin-Watson
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	1.000 ^a	1.000	1.000	.00254	1.000	6696406.980	1	13	.000	1.679

a. Predictors: (Constant), PBB

b. Dependent Variable: ROCSkenari2

Burimi: Banka e Shqipërisë, INSTAT

Tabela 14. Analiza e regresionit midis ROC-Skenari i tretë (bankingu korporativ) dhe normës së rritjes së PBB-së

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
ROCSkenari3	2.0933	.89643	15
PBB	8.3793	3.58469	15

Correlations

		ROCSkenari3	PBB
Pearson Correlation	ROCSkenari3	1.000	1.000
	PBB	1.000	1.000
Sig. (1-tailed)	ROCSkenari3	.	.000
	PBB	.000	.
N	ROCSkenari3	15	15
	PBB	15	15

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics					Durbin-Watson
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	1.000 ^a	1.000	1.000	.00235	1.000	2043811.525	1	13	.000	1.928

a. Predictors: (Constant), PBB

b. Dependent Variable: ROCSkenari3

Burimi: Banka e Shqipërisë, INSTAT

Duke analizuar të dhënat në tabelat 9. 10 dhe 11, në të cilat janë paraqitur të dhënat e regresionit për lidhjen midis produktivitetit të burimeve financiare në bankingun korporativ dhe normës së rritjes së PBB-së mund të vërehet një korrelacion perfekt pozitiv midis variablave. Korrelacioni perfekt pozitiv pasqyrohet në normën e kthimit për të tre skenarët e përlllogaritur për të matur produktivitetin e burimeve financiare në bankingun korporativ. Analiza e korrelacionit tregon lidhjen perfekte pozitive midis ROC (return on credit) dhe normës së PBB-së (100% ose 1.000) dhe varësinë e fortë ndërmjet tyre.

Nga aplikimi i regresionit dhe vlera e R^2 (Adjusted R Square) mund të pohohet se variablat janë të lidhura fort ndërmjet tyre (100% ose 1.000), duke nënkuptuar një lidhje të fortë. Treguesi Durbin-Watson është 1.928, e cila si një vlerë e këtij treguesi afër numrit 2 provon korrelacionin e fortë mes variablave dhe rrit besueshmërinë e rezultateve të kësaj analize. Analiza empirike sugjeron se lidhja ndërmjet normës së kthimit të burimeve financiare në bankingun korporativ në raport normën e rritjes së PBB-së është shumë e rëndësishme për hartuesit e politikave në sektorin bankar korporativ dhe për vlerësimin periodik të cilësisë së përgjithshme të aseteve me qëllim shmangien e rrezikut të kredisë. Lidhja midis variablit të varur, ROC (bankingu korporativ) dhe variablit të varur, norma e PBB-së, paraqitet shumë e fortë në analizën e regresionit.

Në vazhdim të analizës empirike do të shqyrtohen rezultatet e mëposhtme të korrelacionit midis ROC (bankingu konvencional) dhe normës së rritjes së PBB-së.

Tabela 15. Analiza e regresionit midis ROC(bankingu konvencional) dhe normës së rritjes së PBB-së

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
ROCBankingu Konvencional	4.2587	4.60796	15
PBB	8.3793	3.58469	15

Correlations			
		ROCBanking u Konvencional	PBB
Pearson Correlation	ROCBankingu Konvencional	1.000	.362
	PBB	.362	1.000
Sig. (1-tailed)	ROCBankingu Konvencional	.	.092
	PBB	.092	.
N	ROCBankingu Konvencional	15	15
	PBB	15	15

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics					Durbin-Watson
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	.362 ^a	.131	.064	4.45691	.131	1.965	1	13	.184	2.272

a. Predictors: (Constant), PBB

b. Dependent Variable: ROCBankingKonvensional

Burimi: Banka e Shqipërisë, INSTAT

Duke analizuar të dhënat në tabelat 12, në të cilën janë paraqitur të dhënat e regresionit për lidhjen midis produktivitetit të burimeve financiare në bankingun konvencional dhe normës së rritjes së PBB-së mund të vërehet një korrelacion pozitiv i dobët midis variablave. Korrelacioni pozitiv vërehet në normën e kthimit, e cila shërben për të matur produktivitetin e burimeve financiare në bankingun konvencional. Analiza e korrelacionit tregon lidhjen e dobët midis ROC (return on credit) në bankingun konvencional dhe normës së PBB-së (36.2% ose 0.362) dhe varësinë e dobët ndërmjet tyre. Nga aplikimi i regresionit dhe vlera e R^2 (Adjusted R Square) mund të pohohet se variablat kanë një lidhje të papërfillshme ndërmjet tyre (6.4% ose 0.064), duke nënkuptuar një lidhje shumë të dobët midis variablave.

Treguesi Durbin-Watson është i barabartë me 2.272, e cila si një vlerë e këtij treguesi afër numrit 2 provon korrelacionin e dobët mes variablave dhe rrit besueshmërinë e rezultateve të kësaj analize. Analiza empirike sugjeron se lidhja e dobët ndërmjet normës së kthimit të burimeve financiare në bankingun konvencional në raport normën e rritjes së PBB-së, duhet të jetë objekt shqetësimi për hartuesit e politikave në sektorin bankar konvencional dhe për vlerësimin periodik të cilësisë së përgjithshme të aseteve me qëllim shmangien e rrezikut të kthimit të kredisë. Lidhja midis variablit të varur, ROC (bankingu konvencional) dhe variablit të pavarur, norma e PBB-së, paraqitet shumë e dobët në analizën e regresionit.

Në rastin e aplikimit të modelit korporativ lidhja midis kthimit mbi depozitat dhe normës së rritjes së PBB-së është shumë e fortë. Nga ana tjetër korrelacioni i dobët midis kthimit mbi fondet e huazuara të bankingut konvencional dhe kthimit mbi fondet e huazuara të bankingut korporativ tregon dallimin e madh midis dy modeleve të marra në konsideratë. Në bazë të analizës empirike mund të konstatohet se bankingu korporativ rezulton të jetë më i mbrojtur nga rreziku sistematik dhe gjithashtu më i mbrojtur nga krizat e panikut, për shkak të produktivitetit të burimeve financiare të bazuar në ecurinë natyrale të ekonomisë. Në përputhje me sugjerimet e Komitetit të Bazelit, në modelin e bankingut korporativ rëndësi të madhe merr roli i faktorëve prociklikë në shkaktimin e krizave bankare dhe në rrezikun e moskthimit të kredive. Duke përdorur rregullin “mark-to-market”, jo vetëm në aspektin e kontabilitetit në mbajtjen e kredive për maturim, por edhe në kuadrin e praktikave të përllogaritjes së marzhit të fitimit në raport me ritmin e tregut, realizohet një lidhje e fortë me ekonominë reale. Për këtë arsye, bankingu korporativ karakterizohet nga një stabilitet më i lartë financiar në krahasim me bankingun konvencional.

Një lidhje e fortë me ecurinë e ekonomisë reale ul rrezikun sistematik (rrezikun e tregut) dhe redukton shkallën e pasigurisë në sektorin bankar. Reduktimi i shkallës së pasigurisë kundrejt ndikimit të faktorëve makroekonomikë, e cila pasqyrohet në normën e rritjes së PBB-së, rrit në mënyrë të drejtpërdrejtë stabilitetin e sektorit bankar. Në modelin e bankingut korporativ kemi të bëjmë me një tejkalim të kërkesave të Komitetit të Bazelit për të vlerësuar periodikisht vlerën e asetëve financiare në raport me luhatjet e vlerave të tregut. Bankingu korporativ ofron një përputhje perfekte të luhatjeve të tregut dhe të ardhurave të siguruara nga modeli i kreditimit.

Pavarësisht skenarit të zbatuar në bankingun korporativ dhe normës së kthimit të përlogaritur mbi fondet e huazuara, tregu bankar korporativ nuk përjeton luhatje të mëdha në kthimin e fondeve. Madje ky stabilitet, i cili ul rrezikun e kthimit të fondeve, nuk shoqërohet me një rënie të fitimit. Në skenarin e parë dhe të dytë, të cilët ofrojnë një raport ndarje të normës së kthimit përkatësisht 80 për qind me 20 për qind dhe 70 për qind me 30 për qind në favor të institucionit financiar, banka korporative pasqyron një stabilitet të lartë dhe një normë produktiviteti të burimeve financiare më të lartë ose të barabartë me normën e produktivitetit të realizuar në bankingun konvencional. Vetëm në skenarin e tretë, sipas përlogaritjeve të kryera, banka konvencionale është më produktive në aspektin e përdorimit të fondeve në modelin e kreditimit.

5.4. Avantazhet dhe disavantazhet e modelit të bankingut korporativ

Modeli hibrid i bankingut korporativ mund të shihet si një variant i bankingut konvencional, i projektuar për të eliminuar rrezikun e falimentimit të bankave dhe për të minimizuar rrezikun e tregut bankar. Ky model është bazuar në supozimin se funksioni i kuadrit rregullator, pavarësisht masave shtrënguese të propozuara dhe të zbatuara, nuk do të arrijë të forcojë qëndrueshmërinë e industrisë bankare dhe nuk do të mund të imponojë ndryshime të tilla në bankingun ndërkombëtar, të cilat do të mund të rrisin rezervat e tyre kapitale në një shkallë të tillë që të krijojnë imunitet ndaj krizave bankare. Aktualisht luhatjet e normës së kthimit mbi depozitat në bankingun konvencional për shkak të luhatjeve të normës së PBB-së, mbulohen me anë të

akumulimit të rezervave të kapitalit për të reaguar ndaj tendencave prociklike në sektorin bankar.

Bankingu konvencional përdor një sistem "magazিনি" të kapitalit me qëllim që të ketë mundësi të përgjigjet ndaj luhatjeve të mundshme të sektorit bankar për shkak të luhatjeve të faktorëve në ekonominë reale. Në këtë kuadër direktivat e kuadrit rregullator kanë theksuar kërkesën për rritjen e rezervave të kapitalit rregullator dhe të kapitalit ekonomik, por natyrisht nuk kanë mundur të paracaktojnë nivelin optimal të mbajtjes së rezervave që mbron sistemin bankar konvencional nga rreziku i falimentimit. Modeli korporativ nuk qëndron në pritje të zhvillimit të krizave financiare, duke kryer akumulimin e fondeve për t'u bërë ballë luhatjeve të faktorëve makroekonomikë, por tenton shmangien e shkaqeve që sjellin përkeqësim të normës së produktivitetit të burimeve financiare në sektorin bankar dhe parandalimin e elementëve që shkaktojnë humbje të mëdha afatshkurtra nëpërmjet modifikimit të modelit të kreditimit.

Thembra e Akilit, duke iu referuar numrit të madh të krizave bankare në bankingun konvencional, ka të bëjë me modelin e kreditimit dhe mënyrën e angazhimit të fondeve të depozituesve. Në këtë kuadër risia e bankikut korporativ ka të bëjë me ndryshimin e modelit të kreditimit në sektorin bankar. Synimi i ndryshimit të modelit të kreditimit nuk është e orientuar drejt rritjes së masave parandaluese që kanë të bëjnë me rritjen e kapitalit minimal rregullator apo mbajtjen e një niveli të lartë të kapitalit ekonomik, por në përcaktimin e një raporti proporcional të kthimit të fondeve midis luhatjeve të ekonomisë reale dhe performancës së sektorit bankar. Në këtë mënyrë sugjerohet

përdorimi i modelit bankar të bazuar në normën e kthimit të fondeve, duke përdorur në mënyrë të vazhdueshme metodën e *shënjimin të tregut* si për vlerën e aseteve financiare të mbajtura nga depozituesit, ashtu edhe për kthimin e fondeve të huazuara nga institucionet financiare.

Nëpërmjet përdorimit të parimeve të indeksimit të mallrave dhe të pjesëmarrjes në ndarjen e fitime/humbjeve në investime, bankingu korporativ nuk bazohet në normën e interesit, por në normën e kthimit të burimeve financiare. Përmes modifikimit të modelit të bankingut konvencional ulet norma e përdorimit të levës financiare, duke i trajtuar depozitat si kapitalin e vet në një raport të kthimit potencial nga burimet financiare sipas një raporti të paracaktuar. Gjithashtu ky parim zbatohet edhe në procesin e huadhënies, duke reduktuar ndjeshëm pasigurinë e kthimit të kredive për shkak të krijimi të një raporti të drejtpërdrejtë me normën e kthimit në ekonominë reale. Në këtë mënyrë parashikueshmëria e ecurisë së investimeve të fondeve në ekonominë reale, paraqet një marzh gabimi më të vogël, i cili ofron avantazhin e informimit në kohë për të reaguar ndaj tendencave prociklike të ekonomisë reale.

Modeli i ri, i propozuar në mbledhjen e fondeve të huamarrësve synon reduktimin e kostove të mbajtjes së tyre, duke e ndërvarur kthimin e fondeve në raport me kthimin real të financimeve të bankës nëpërmjet procesit të kreditimit. Kjo marrëveshje e re me depozituesit përmban gjithashtu dispozita në favor të sigurimit 100 për qind të principalit të depozitave, por duke përfshirë pranimin e humbjeve afatshkurtra të depozituesve mbi principalin e fondeve të tyre. Nëpërmjet aplikimit të shpërndarjes së humbjeve afatshkurtra në mënyrë proporcionale tek të gjithë depozituesit shmanget

ndjenja e panikut, për shkak të përballimit të humbjeve afatshkurtra në mënyrë proporcionale nga të gjithë depozituesit.

Këto humbje përbëjnë një detyrim të bankës që të rikthehen në një periudhë afatshkurtër, por shmangin falimentimin e bankës. Kjo marrëdhënie e re midis aktorëve të bankingut korporativ imponon rritjen e transparencës së institucionit financiar për depozituesit e saj, të cilët duhet të gëzojnë një status të përafërt me statusin e aksionarit në një korporatë financiare. Zbutja e dispozitave kontraktuale në rast të përkeqësimit të treguesve ekonomikë dhe pranimi i humbjeve afatshkurtra nga ana e depozituesve të bankingut korporativ, duke përfshirë ndarjen e normës së kthimit nga investimet sipas një raporti fiks mund të rezultojë e dobishme për aktorët e sistemit bankar dhe për ekonominë reale, por kjo marrëveshje e re implikon problematika të reja për bankingun korporativ.

Rritja e transparencës së bankingut korporativ përbën një element kyç në sigurimin e depozituesve të bankës. Gjithashtu manovrat e kontabilitetit mund të rrisin rrezikun e manipulimeve të balanceve në lidhje me përlllogaritjen e drejtë të normave të kthimit në raport me depozituesit. Është e vështirë që depozituesit të pranojnë një humbje afatshkurtër të bankës korporative, ndërkohë që ekonomia përjeton ecuri pozitive në treg. Ndërkohë që rritja e transparencës dhe mbajtja e një qëndrimi të drejtë në raport me normën e kthimit ndaj depozituesve përbëjnë elementë të kontrollueshëm të menaxhimit të institucionit financiar, një sfidë akoma më e madhe për bankingun korporativ është vlerësimi i rrezikut të kthimit të burimeve financiare në projektet e huamarrësve, duke u siguruar që nuk nuk do të cenohen interesat e saj në raport me

normën e kthimit të investimeve sipas peshës dhe raportit të paracaktuar të normës së kthimit.

Ky element i rëndësishëm në hallkat e modelit të kreditimit përbën pikën kryesore të sigurimit të produktivitetit të përshtatshëm me ecurinë e ekonomisë reale. Në këtë kuadër banka korporative është e detyruar të rrisë përfshirjen në biznesin e huamarrësve të saj, duke rritur prezencën e saj në monitorimin e projekteve të huamarrësve dhe në këshillimin e vazhdueshëm për shkak të rëndësisë së parimit të pjesëmarrjes në investim. Mungesa e mekanizmave të tjerë për kontrollin e huamarrësve në bankingun korporativ drejton në sugjerimin se sfida më e madhe qëndron në monitorimin e aktivitetit të huamarrësve. Përfshirja e institucioneve financiare në administrimin e projekteve të huamarrëse redukton ndjeshëm rrezikun ndaj informacionit asimetric. Ulja e informacionit asimetric ndikon në reduktimin e rrezikut të përzgjedhjes së pafavorshme, duke reduktuar në masë të konsiderueshme rrezikun e moskthimit të kredive.

Gjithsesi rritja e masës së monitorimit do të ndikojë në rritjen e kostove administrative, të cilat do të rrisin koston e përgjithshme të institucionit financiar, duke reduktuar kthimin neto për bankën dhe për depozituesit e saj. Bankat korporative do të përpiqen të arrijnë qëllimin e maksimizimit të fitimeve, e cila imponon një normë kthimi më të lartë për depozituesit dhe për vetë institucionin, duke mbajtur një raport proporcional me luhatjet e ekonomisë reale me qëllim ruajtjen e stabilitetit financiar të institucionit. Gjithsesi, duke iu referuar edhe rezultateve të simulimit të kryer, banka korporative nuk është e detyruar të aplikojë të njëjtin raport të ndarjes së normës së kthimit si me

huamarrësit ashtu edhe me depozituesit, por mund të modifikojë raportin e kthimit sipas kostove operacionale të tregut bankar. Pavarësisht kushteve lehtësuese në rast të përkeqësimit të faktorëve makroekonomikë, banka korporative nuk mund abuzojë me normën e kthimit për depozituesit apo të ofrojë një normë inferiore në raport me konkurrencën, pasi në këtë mënyrë ajo rrezikon të reduktojë numrin e depozituesve, të cilët konsiderohen aksionarëve të vërtetë të saj.

5.4.1. Shmangia e falimentimit në bankingun korporativ nga rreziku sistematik

Numri i madh i falimentimit të bankave përgjatë historisë së bankingut konvencional ka ngritur pikëpyetje dhe diskutime të vazhdueshme në aspektin e reformimit të modelit bankar, me qëllim shmangien e falimentimit të bankave për shkak të rrezikut sistematik. Në bankingun korporativ, riformulimi i marrëveshjes me depozituesit e saj, të cilët marrin pjesë në fitimin dhe humbjen e bankës në mënyrë proporcionale, rreziku sistematik shmanget për shkak të ndarjes së rrezikut të brendshëm me depozituesit e bankës. Pranimi i një rreziku të kufizuar në kushtet e përkeqësimit të ekonomisë, duke pranuar një kthim zero nga fondet e tyre nga ana e depozituesve, ofron mundësinë për shmangien e ndjenjës së panikut për humbjen totale të depozitave.

Gjithashtu, pranimi i ndarjeve proporcionale të humbjeve të bankës korporative në planin afatshkurtër, me kushtin që këto humbje do të rikuperohen në të ardhmen nga ana e institucionit financiar redukton ndjenjën e panikut në sektorin bankar. Në modelin korporativ nuk ka rëndësi se kush shkon i pari në sportelet e bankave për të tërhequr

depozitat, pasi të gjithë depozituesit preken në mënyrë proporcionale nga nje humbje potenciale e investimeve të bankës, për shkak të luhatjeve negative të ekonomisë reale. Paniku¹⁵⁰ mund të reduktohet në një masë të konsiderueshme, në rastin kur humbjet në vlerën nominale të depozitave ndjekin të njëjtin ritëm të përkeqësimit të ekonomisë reale. Ky afrim midis ecurisë së ekonomisë reale dhe ekonomisë financiare ndikon në rritjen e stabilitetit në sektorin financiar bankar.

Gjithsesi, bazuar në problematikën e diskutuar edhe për bankingun konvencional, duhet të ketë një kufizim të humbjeve të pranuar në bankingun korporativ nga ana e depozituesve, masa e të cilave duhet të kushtëzohet në raport me kushtet e përkeqësimit të faktorëve makroekonomikë. Eksperienca e deritanishme tregon se luhatjet e ekonomisë nuk janë shumë të mëdha, por kanë një qasje graduale, e cila monitorohet nëpërmjet rënies në bazë vjetore të PBB-së. Në këtë kuadër marrëdhënia e re midis bankës korporative dhe depozituesve duhet të kufizohet në pranimin e humbjeve të moderuara të principalit në planin afatshkurtër e cila nuk mund të tejkalojë mesataren e reduktimit të rritjes ekonomike të viteve paraardhëse.

Strategjia e deritanishme në bankingun konvencional për të përdorur hendekun midis PBB-së dhe normës së kthimit nga kreditimi me qëllim parashikimin e lëvizjeve të tregut dhe parandalimin e krizave financiare kanë rezultuar joefikase. Për këtë arsye bankingu korporativ propozon marrjen e disa masave paraprake kundërciklike për të minimizuar rrezikun e tregut. Për të reduktuar ciklikalitetin e kërkesave të kapitalit minimal banka korporative angazhohet në një strategji afatgjatë në modelimin e rrezikut sipas rrezikut të tregut me qëllim minimizimin e probabilitetit të moskthimit të kredive.

¹⁵⁰ Mishkin, Frederic S. (2004). The economics of money, banking, and financial markets (7th ed.). Boston: Pearson., faqe 191

Përgjigjja ndaj ndryshimeve makroekonomike vjen duke përshtatur produktivitetin e burimeve financiare të institucionit në mënyrë proporcionale me luhatjet e ekonomisë reale.

Për të ndihmuar frenimin e investimeve në fluskat racionale, zbatohet parimi i shënjjimit të tregut dhe i indeksimit të mallrave me qëllim shmangien e rrezikut të tregut. Për shkak të strukturimit të modelit të kreditimit, në mënyrë të tillë që të pasqyrojë luhatjet e ekonomisë reale mund të arrihet të sigurohet një kthim më i lartë se norma natyrale e rritjes së ekonomisë. Kjo arrihet nëpërmjet shmangies së investimeve spekulative, të cilat rrisin rrezikun e moskthimit të kredive. Në bazë të ndjekjes së kësaj strategjie bankingu korporativ do të jetë më i mbrojtur nga rreziku sistematik dhe gjithashtu më i mbrojtur nga krizat e panikut, për shkak të lidhjes së produktivitetit të burimeve financiare me ecurinë e ekonomisë reale.

Bankingu korporativ sugjeron riformulimin e marrëveshjes së bankës me huamarrësit dhe depozituesit e saj, të cilët marrin pjesë në fitim/humbjet e bankës në mënyrë proporcionale me kthimin real të investimeve në ekonominë reale. Nëpërmjet riformulimit të marrëveshjes me depozituesit eliminohet falimentimi i bankave për shkak të evitimit të panikut në sektorin financiar. Rreziku josistematik, i cili mund të godasë një institucion të caktuar financiar, për arsye që kanë të bëjnë me mungesën e menaxhimit të përshtatshëm të fondeve në dispozicion, nuk do të mund të shndërrohet në një rrezik që kërcënon të gjithë tregun, por do të mbetet një rast i izoluar me dëme të moderuara për sektorin bankar.

Një tjetër element i rëndësishëm në modelin e kreditimit të bankingu korporativ ka të bëjë me plotësimin e një prej kushteve të direktivave të Bazelit, lidhur me uljen e

konkurrencës në sektorin bankar. Ulja e konkurrencës nënkupton rritjen e kapitalit ekonomik dhe mospërfshirjen e sektorit bankar në aktivitete spekulative me kthim të lartë në letër, të cilat rrisin rrezikun e moskthimit të fondeve. Një kërkesë e tillë bie në konflikt me qëllimin kryesor të bankave për të maksimizuar fitimet e tyre, i cili kërkon një normë të lartë të përdorimit të fondeve. Në bankingun korporativ ky konflikt shmanget me anë të përdorimit të parimit të indeksimit të mallrave, *duke parandaluar* përfshirjen e investimeve të institucionit në asete financiare që përfshijnë rritje joracionale të vlerës së tyre në treg. Në këtë mënyrë, shpërthimi i fluskave racionale nuk do të mund të shkaktojë humbje të mëdha për sektorin bankar korporativ.

Strategjia e bankingut korporativ është e orientuar drejt maksimizimit të fitimit në planin afatgjatë, duke evituar përfshirjen në fitime spekulative afatshkurtra, të cilat zakonisht pasohen nga humbje të konsiderueshme për fondet e investuara në ekonominë reale. Mundësia për të shmangur krizat ndikon gjithashtu në rritjen e vazhdueshme të normës së kreditimit në mënyrë graduale, duke tentuar një kthim mbi investimet e fondeve në nivelet optimale të ekonomisë natyrale. Në këtë mënyrë bankat korporative kryejnë në mënyrë më të sigurt transformimin e fondeve në tregjet e kapitalit afatshkurtër në investime të sigurta në asete financiare afatgjata, duke pranuar një normë rreziku të barabartë me rrezikun mesatar të tregut. Mospërputhja e maturimit të fondeve afatgjata me maturimin e fondeve afatshkurtra imponon bankat korporative të ndajnë rrezikun me depozituesit, duke shmangur rrezikun e likuiditetit në periudhat afatshkurtra.

5.4.2. Avantazhet dhe disavantazhet e aktorëve bankarë në modelin korporativ

Në bankingun korporativ aktorët e institucionit financiar të përbërë nga depozituesit, banka korporative dhe huamarrësit për shkak të riformulimit të marrëveshjes midis tyre pësojnë ndryshime të rëndësishme të pozicionit të tyre në raport me produktivitetin si dhe sigurinë e fondeve në dispozicion të institucionit financiar. Në themel të funksionimit të sistemit bankar janë depozituesit e bankës, të cilët ndërtojnë një marrëdhënie kontraktuale të re me bankën korporative. Depozituesit e bankës përfitojnë në aspektin e sigurimit të principalit të tyre përtej sigurimit të detyruar të imponuara nga kuadri rregullator, por humbasin mundësinë e përfitimit të sigurt kundrejt kushteve të bankingut konvencional. Depozituesit janë të disavantazhuar në planin e parashikimit të kthimit të fondeve për shkak se kontrata e tyre parashikon një kthim të luhatshëm mbi principalin e depozituar në bankë.

Mbajtësit e fondeve të depozitave janë më pak të ekspozuar nga rreziku i informacionit asimetrik, për shkak të rritjes së transparencës së veprimtarisë së bankës kundrejt tyre, duke reduktuar në këtë mënyrë përfshirjen e investimeve të bankës në aktivitete spekulative me rrezik të lartë. Depozituesit e bankës korporative mund të përjetojnë humbje afatshkurtra mbi principalin e tyre, në favor të rritjes së stabilitetit të institucionit financiar. Bankingu korporativ ofron një ndarje të fitimeve në raport me produktivitetin e burimeve financiare të përdorura, të cilat mund të rezultojnë më të larta në planin afatgjatë në krahasim me bankingun konvencional. Midis dy treguesve të përfitimit dhe të sigurisë së fondeve, depozituesit janë më të avantazhuar në aspektin e

sigurisë së fondeve dhe më pak të avantazhuar në produktivitetin e tyre për shkak të luhatjeve të normës së kthimit dhe të maksimizimit të fitimit në terma afatgjatë.

Në bankingun korporativ huamarrësit mbajnë peshën e rrezikut të investimeve në ekonominë reale. Në procesin e kreditimit huamarrësit janë të avantazhuar në planin e uljes së kostove të kreditimit në kushtet kur produktiviteti i fondeve në projektet e tyre është negativ, duke lehtësuar gjendjen e tyre financiare në periudha të vështira. Nga ana tjetër raporti i normës së kthimit mbi fondet e investuara nga banka korporative mund të jetë më e lartë se norma e interesit të paracaktuar në bankingun korporativ. Gjithsesi marrëveshja e re ul rrezikun e falimentimit të huamarrësve për shkak të kostove të larta bankare si dhe merr në konsideratë periudhat e recesionit të ekonomisë, duke i dhënë mundësi bizneseve të kenë më shumë fonde në dispozicion në kushtet e përkeqësimit të gjendjes së ekonomisë.

Banka korporative bëhet pjesëmarrëse në normën e kthimit të huamarrësve dhe rrit nivelin e informacionit të funksionimit të biznesit, e cila e ekspozon huamarrësin ndaj rrezikut të daljes së informacioneve konfidenciale dhe sekretit industrial. Në këtë këndvështrim bankat korporative janë pak atraktive për financimin e bizneseve inovative. Huamarrësit në bankingun korporativ ulin pasigurinë e kostove të tyre të financimit, duke reduktuar kostot e interesave fikse dhe duke u bazuar në normën e kthimit. Mungesa e kostove të interesit në projektet që rezultojnë me fitim zero ose me humbje në planin afatshkurtër u jep mundësi huamarrësve të mbijetojnë në treg dhe të ulin rrezikun e falimentimit për shkak të mungesës së likuiditetit afatshkurtër.

Bankat korporative janë ndërmjetës financiarë, të strukturuar sipas një modeli të ngjashëm të financimit me aksione të zakonshme. Ato transferojnë rrezikun e tregut të fondeve nga depozituesit tek huamarrësit në mënyrë proporcionale me ecurinë e projekteve të huazuara në ekonominë reale. Baza e fitimeve të bankës korporative është norma e kthimit të investimeve, e cila ndahet në një raport të përcaktuar midis huamarrësve dhe institucionit financiar dhe më pas midis bankës dhe depozituesve të saj. Detyrat kryesore të bankës korporative janë të ngjashme me bankat konvencionale, por për shkak të raportit të drejtpërdrejtë të produktivitetit të fondeve në ekonominë reale është i nevojshëm një monitorim i detajuar i veprimtarisë së huamarrësve me qëllim uljen e rrezikut të moskthimit të fondeve.

Norma e kthimit nga fondet e huazuara duhet të arrijë nivele të tilla, të cilat do të mund të mbulojnë kostot operative dhe të sigurojnë një kthim atraktiv ndaj depozituesve dhe aksionarëve të saj. Për shkak të pjesëmarrjes në fitimet dhe humbjet e huamarrësve të saj, nëpërmjet heqjes dorë nga norma e kthimit mbi principalin kur huamarrësit dalin me humbje, rreziku i kthimit të fondeve është më i lartë në krahasim me bankingun konvencional. Nga ana tjetër ky parim mund të ndikojë në rritjen e numrit të huamarrësve potencialë të bankës.

Banka korporative nga ana e saj duhet të angazhojë më shumë burime njerëzore në procesin e vendimmarrjes së kredive si dhe në monitorimin e vazhdueshëm të projekteve të financuara prej saj. Rritja e nivelit të monitorimit të huamarrësve rrit kostot administrative të bankës, por nga ana tjetër redukton ndjeshëm rrezikun për shkak të shmangies së informacionit asimetrik, nëpërmjet sigurimit të një informacioni të hollësishëm lidhur me pritshmëritë e kthimit të investimeve. Bankingu korporativ do

të mund të jetë më i qëndrueshëm për shkak të luhatjeve graduale të produktivitetit të fondeve dhe informacionit të bollshëm mbi ecurinë e investimeve të fondeve të huazuara. Problematike mund të jetë për bankingun korporativ natyra e luhatshme e kthimit të investimeve në kuadër të raportit me depozituesit, pavarësisht sigurisë më të lartë të fondeve të depozitave. Banka korporative performon me një qëndrueshmëri më të lartë në treg dhe tenton të maksimizojë fitimet në planin afatgjatë.

5.4.3. Konkurrueshmëria e modelit korporativ me modelet ekzistuese

Në modelin konvencional produktiviteti i parasë është i lidhur drejtpërdrejt me kohën dhe “çmimi i qirasë” së përdorimit të fondeve është interesi në përqindje mbi principalin në bazë vjetore. Modeli islamik i orientuar drejt moralit dhe parimeve fetare e konsideron të palogjikshëm, të padrejtë dhe të panatyrshëm aplikimin e interesit mbi principalin e huave në raport me kohën e vënë në dispozicion, por aplikon një normë kthimi mbi produktivitetin e pritshëm të investimit, duke aplikuar kufizime në disa aktivitete moralisht të papranueshme për besimin islam.

Për shkak të mungesës së të dhënave të hollësishme mbi statistikat e bankikut islamik si dhe për shkak të eksperiencës së gjatë në treg të bankikut konvencional analiza krahasimore për produktivitetin e burimeve financiare është përqendruar midis bankikut konvencional dhe bankikut korporativ. Modeli për t’u përmirësuar është konsideruar modeli konvencional, duke u përqendruar në dy elementë kryesorë, të cilët kanë të bëjnë me modelin e kreditimit dhe mënyrën e mbledhjes së fondeve nga depozituesit. Në këtë kuadër mund të komentohet mbi rezultatet e simulimit të kryer

mbi të dhënat e bankingu shqiptar(konvencional), sipas modelit të bankingu korporativ.

Rezultatet tregojnë se bankingu korporativ është më i qëndrueshëm ndaj luhatjeve të ekonomisë si dhe më fitimprurës në planin afatgjatë. Bankingu korporativ ndërmerr një angazhim afatgjatë në sigurinë e fondeve të depozituesve, duke ofruar kthime të luhatshme në favor të mbajtësve të depozitave. Produktiviteti i fondeve është i lidhur në mënyrë proporcionale me luhatjet e ekonomisë reale, duke siguruar një stabilitet të lartë për fondet e depozituesve. Shmangia e angazhimit të fondeve në projekte spekulative me kthim të lartë nëpërmjet aplikimit të parimit të indeksimit të mallrave dhe shënjimit të tregut, redukton rrezikun e përfshirjes së bankave korporative në financimin e fluskave racionale. Në këtë mënyrë banka korporative mund të jetë më pak atraktive në aspektin afatshkurtër dhe më e përshtatshme për depozituesit që synojnë një siguri më të lartë të fondeve dhe një kthim të lartë në terma afatgjatë.

Bankingu korporativ është më i përshtatshëm për depozituesit që synojnë të mbajnë fondet e tyre në institucione që ofrojnë siguri të lartë dhe kthime të qëndrueshme të fondeve të tyre. Bankingu korporativ rezulton më fitimprurës në planin afatgjatë në krahasim me bankingu konvencional, por financierët konvencionalë mund t'ia atribuojnë një normë kthimi të tillë përdorimit në kohë të parasë, duke argumentuar se bankat korporative kanë në dispozicion të tyre një sasi fondesh më të madhe për shkak të lehtësive të detyrimeve kontraktuale ndaj depozituesve të tyre. Gjithsesi banka korporative performon më mirë në aspektin e sigurisë së fondeve, duke aplikuar më

mirë direktivat e Komitetit të Bazelit dhe konkurren më mirë në kuadrin e produktivitetit të fondeve në terma afatgjatë.

5.5. Perspektiva e zhvillimit të bankingut botëror

Perspektiva e zhvillimit të bankingut ndërkombëtar është e lidhur me studimin e faktorëve që shkaktojnë krizat ciklike të bankingut konvencional. Strategjia e parandalimit të krizave bankare nëpërmjet shtrëngimit të kuadrit rregullator përbën një metodë joefikase, e cila nuk mund të realizojë objektivat e direktivave të Bazelit për të eliminuar falimentimin e bankave dhe për të reduktuar rrezikun sistematik të tregut bankar. Në këtë kuadër bankierët mund të ngrenë hipoteza, të cilat nuk bazohen në monitorimin e institucioneve rregullatore, por synojnë modifikimin e modelit bankar me qëllim që të parandalojnë rrezikun e falimentimit dhe të reduktojnë rrezikun e tregut.

Shumica e makroekonomistëve dhe direktivat e Komitetit të Bazelit theksojnë rëndësinë e luhatjeve të ekonomisë reale dhe marrjen e masave për të përballuar tendencat prociklike të faktorëve makroekonomikë, por këto masa janë të karakterit korrigjues. Deri më sot, përgjigjja ndaj krizave të shumta të sektorit bankar ka qenë bindja e aktorëve të sistemit bankar se shkaqet e krizave ët shkuara nuk do të mund të përsëriten në të ardhmen, pavarësisht aplikimit të të njëjtave rregulla të funksionimit dhe të njëjtit model të bankingut si në të shkuarën.

Bindja e palëkundur në modelin aktual të kreditimit të bazuar në normën e interesit, e cila ka arritur të shkaktojë një numër të madh krizash me dëme të mëdha për aktorët e sistemit bankar dhe për vetë ekonominë reale, është kthyer në një dogmë të

pakapërcyeshme për bankingun konvencional. Nga institucionet rregullatore kërkohet një rritje e kapitalit ekonomik të bankave me qëllim frenimin e faktorëve prociklikë të ekonomisë, por nuk ka asnjë tentativë të vetme për të frenuar krijimin e hendekut midis ekonomisë financiare dhe ekonomisë reale, duke frenuar faktorët që çojnë në një hendek të tillë.

Shfaqja e panikut në sektorin bankar konsiderohet si një ngjarje e jashtëzakonshme dhe me efekte shkatërruese edhe për bankat me një portofol me rrezik të ulët, për shkak të marrëdhënies së mprehtë me depozituesit të bazuar në vlerën në kohë të parasë. Pretendimi i bankave konvencionale se rreziku i fondeve të tyre transferohet tek mbajtësit e huave është pjesërisht i vërtetë, pasi në kushtet e pamundësisë së kthimit në një normë të lartë rreziku i tregut kërcënon në të njëjtin nivel edhe institucionet bankare. Bankingu konvencional tenton të shmangë rrezikun e falimentimit, duke ndjekur të njëjtin model bankar, e cila herë pas here kufizohet nga kuadri rregullator pa mundur të ofrojë një zgjidhje të qëndrueshme për stabilitetin e sektorit bankar.

Bankingu islamik për shkak të eksperiencës së shkurtër në tregun bankar nuk mund të përbëjë bazën e përmirësimit të modelit bankar për shkak të strukturimit të tij sipas modelit konvencional. Nga ana tjetër përdorimi i disa parimeve origjinale për reduktimin e rrezikut të tregut financiar si dhe aplikimi i normës së kthimit të vend të normës së interesit mund të përbëjnë element të dobishëm për përmirësimin e modelit bankar të bankikut konvencional. Eksperienca e bankikut konvencional, e ndërthurur me aplikimin e modeleve të reja që bazohen në parime të ndryshme nga ato që kanë

çuar bankingun konvencional drejt dështimeve periodike, mund të përbëjë një bazë të rëndësishme për reformimin e modelit bankar.

Përdorimi i elementëve të bazuar në normën e kthimit të ekonomisë reale si dhe të mekanizmave që parandalojnë përfshirjen e institucioneve financiare në financimin e aseteve spekulative mund të përbëjnë një bazë të mirë për të modifikuar modelin aktual të kreditimit në sistemin bankar konvencional. Modeli i bankingut korporativ përbën një qasje të ndryshme në aspektin e modelit të kreditimit, e cila përbën burimin më të madh të të ardhurave në bankingun konvencional. Gjithsesi rezultatet e simulimit mbi të dhënat e sistemit bankar në Shqipëri nuk mund të përfaqësojnë një model të aplikueshëm në të gjithë sistemin bankar ndërkombëtar.

Duke marrë në konsideratë kufizimet e studimit, lidhur me pamundësinë e sigurimit të të dhënave të detajuara për marzhin e kthimit në sektorë të ndryshëm të ekonomisë si dhe të nivelit të kreditimit të secilit sektor, mund të pohohet se rezultatet e studimit mund të përbëjnë një pikënisje për një simulim më të detajuar në sistemin bankar të vendeve të rajonit dhe të vende të zhvilluara. Problemet e trajtuara lidhur me rritjen e kostove të aktivitetit të bankingut korporativ si dhe të sjelljes së aktorëve të tij, duhet të studiohen në kushtet e ekonomisë reale dhe për një periudhë të konsiderueshme. Simulimi i rezultateve në disa tregje bankare, të cilët funksionojnë në ekonomi me karakteristika të ndryshme do të mund të jepte një pasqyrim teorik më të plotë për suksesin dhe dobishmërinë e këtij modeli në sektorin bankar.

Gjithsesi, rezultatet e simulimit të bazuar në të dhënat e bankikut konvencional shqiptar për periudhën përgjatë viteve 1999-2013 ofrojnë një tregues të rëndësishëm në kuadrin e reformimit të bankikut konvencional. Teorikisht, nëpërmjet modifikimit të modelit të kreditimit dhe të mbledhjes së fondeve të depozituesve mund të ofrohen rezultate të kënaqshme në eliminimin e falimentimit të bankave dhe të reduktimit të rrezikut të tregut.

KAPITULLI VI: KONKLUZIONE DHE REKOMANDIME

6.1 Konkluzione

Rezultatet e simulimeve të realizuara në kapitullin paraardhës vërtetojnë hipotezën e punimit se modeli i bankingut korporativ rezulton më i qëndrueshëm ndaj luhatjeve të ekonomisë reale dhe më fitimprurës në terma afatgjatë në krahasim me bankingun konvencional. Nëpërmjet përdorimit të normës së kthimit në raport me depozituesit dhe me huamarrësit tregu bankar korporativ në kushtet e bankingut shqiptar rezulton më i qëndrueshëm dhe me një normë fitimi mesatare më të lartë kundrejt bankingut konvencional. Nëpërmjet zbatimit të normës së kthimit në modelin e kreditimit luhatjet e kthimit në sektorin bankar përputhen me luhatjet e sektorit real, duke reduktuar rrezikun e faktorëve prociklikë.

Modeli bankar korporativ, nëpërmjet modifikimit të modelit të kreditimit dhe të mbledhjes së depozitave, ofron një zgjidhje të qëndrueshme ndaj krizave financiare dhe ndihmon në eliminimin e falimentimit të bankave për shkak të rrezikut sistemik. Modeli korporativ propozon një qasje racionale për shmangien e krizave financiare në tregun bankar dhe për shmangien e panikut bankar nëpërmjet ndryshimeve të brendshme të modelit bankar, por në këtë drejtim kërkohet edhe mirëkuptimi i depozituesve dhe informimi i tyre për rrezikun real të mbajtjes së fondeve në institucionet financiare bankare. Për këto arsye zbatimi në praktikë i modelit korporativ tij në tregun bankar mund të kërkojë një kohë relativisht të gjatë.

Në bazë të rezultateve të studimit mund të pohojmë se :

1. Modeli bankar korporativ, nëpërmjet modifikimit të modelit të kreditimit dhe të mbledhjes së depozitave, ofron një zgjidhje të qëndrueshme ndaj krizave financiare dhe ndihmon në eliminimin e falimentimit të bankave për shkak të rrezikut sistemik.
2. Nëpërmjet përdorimit të normës së kthimit në modelin e kreditimit, modeli bankar korporativ shmang hendekun midis ekonomisë reale dhe ekonomisë financiare në sistemin bankar konvencional.
3. Banka korporative nëpërmjet ndryshimit të marrëdhënieve midis aktorëve të institucionit financiar redukton rrezikun e likuiditetit në tregun bankar dhe nëpërmjet aplikimit të shpërndarjes së humbjeve afatshkurtra në mënyrë proporcionale tek të gjithë depozituesit shmang krizat e panikut.
4. Modeli korporativ përbën një pikënisje të arsyeshme për të ndryshuar modelin bankar konvencional. Rezultatet e simulimit të kryer nëpërmjet të dhënave të bankingut konvencional në Shqipëri janë pozitive, në favor të mundësisë së aplikimit me sukses të modelit korporativ në ekonominë reale.

6.2 Rekomandime

1. Përdorimi i parimeve të shënjitimit të tregut (marking to market), indeksimit të mallrave dhe pjesëmarrjes në ndarjen e fitime/humbjeve në investime (profit-and-loss sharing PLS), mund të sjellë rezultate të dobishme në aspektin e stabilitetit dhe

përfitueshmërisë së sistemit bankar. Bankingu islamik nuk përbën thjesht dhe vetëm një kopje të sforcuar të bankikut konvencional, por meriton vëmendjen e duhur për një studim të kujdesshëm të parimeve të brendshme të tij.

2. Krizat e panikut bankar për shkak të natyrës jolikuide të bankikut konvencional mund të tejkalohen nëpërmjet ndryshimit të marrëdhënies kontraktuale midis bankës dhe depozituesve. Për aktorët bankarë është e qartë se efektet e krizave të panikut shkaktojnë dëme të mëdha për të gjitha palët e përfshira në biznesin bankar, si dhe për ecurinë e ekonomisë reale.

3. Modeli i bankikut korporativ mund të testohet në praktikë në vende të vogla si Shqipëria, Kosova, Maqedonia dhe vende të tjera me qëllim që të provohet dhe më pas të zbatohet në një shkallë më të gjerë. Teorikisht modeli i simuluar rezulton i qëndrueshëm dhe siguron të ardhura krahasueshmërisht të larta me bankikun konvencional. Gjithsesi vetëm nëpërmjet testimit në praktikë dhe vërtetimit për një periudhë të konsiderueshme të modelit korporativ mund të diskutohet për një ndryshim të rregullave të lojës dhe modifikimit të mënyrës së operimit të biznesit bankar konvencional.

6.3 Kufizimet e punimit

1. Mbështetja e rezultateve të simulimit të bankikut korporativ vetëm në të dhënat e një ambienti ekonomik lokal (ekonomia shqiptare) përbën një kufizim të rëndësishëm të rezultateve të punimit. Gjithashtu vendosja e simulimit në kontekstin e të dhënave

historike nuk pasqyron dinamikën e ngjarjeve ekonomike në mënyrë korrekte, për shkak të mospasqyrimit të ndikimit të sjelljeve të aktorëve ekonomikë në arritjen e një rezultati të caktuar në kthimin e fondeve të investuara në sektorin bankar.

2. Mungesa e të dhënave të detajuara për sektorin bankar në Shqipëri, lidhur me normën e kreditimit të sektorëve të ndryshëm të ekonomisë dhe kostove të fondeve të huazuara në çdo sektor ka imponuar përdorimin e normës së rritjes së PBB-së për të vlerësuar normën e kthimit të huave në bankingun korporativ. Vlerësimi i arritur nëpërmjet simulimit të kryer, duke u bazuar në normën e rritjes së PBB-së, përbën një kufizim të rëndësishëm për vlerësimin e modelit të bankingut korporativ

3. Trajtimi i temës është i fokusuar në sektorin bankar dhe në këtë mënyrë nuk ofron një model lidhur me sektorin jobankar, i cili në bazë të së njëjtës logjikë do të duhet të ndryshojnë qasje, sikundër edhe sektori bankar. Kjo përbën një kufizim të punimit si dhe një pikënisje për studim dhe hulumtim të mëtejshëm.

6.4 Propozime për kërkime të mëtejshme

1. Në interes të institucioneve financiare bankare është arritja e shmangies së falimentimit të tyre dhe e reduktimit të rrezikut të tregut. Ky qëllim synohet të arrihet nëpërmjet shtrëngimit të masave rregullatore për të shmangur përfshirjen e institucioneve bankare në aktivitete spekulatore dhe nëpërmjet rritjes së kapital rregullator të detyrueshëm. Në këtë prizëm përpjekjet e deritanishme për të ndërtuar një strategji mbrojtëse ndaj rrezikut të falimentimit të bankave dhe rrezikut të tregut mbeten të karakterit reagues. Në një organizatë fitimprurëse, në të cilën maksimizimi i fitimit

përbën elementin primar të funksionimit të aktivitetit, duket e vështirë aplikimi i masave kundrejt faktorëve prociklikë të ekonomisë me anë të rritjes së kapitalit ekonomik. Kjo kërkesë nuk mund t'i tejkalojë kufijtë e predikimit të moralit të lartë financiar.

2. Ndërtimi i një modeli bankar, i cili përfshin mekanizma të parandalimit të shkaktimit të hendekut midis ekonomisë reale dhe ekonomisë financiare duhet të fokusohet në gjetjen e zgjidhjes së problemit me anë të kurimit të brendshëm të funksionimit të sektorit bankar. Pas një historie të gjatë dështimesh në sektorin bankar mund të tentohet me anë të modelimeve të ndryshme të modelit bankar që të përdoret parimi i përmirësimit të vazhdueshëm të industrisë bankare. Përmirësimi i kushteve parandaluese të krizave financiare në sektorin bankar përbën pistën e duhur për të ndërmarrë studime të mëtejshme në këtë fushë studimesh financiare.

LISTA E REFERENCAVE / BIBLIOGRAFIA

- Abdullah, M., Shahimi, S., & Ghafar Ismail, A. (2011). *Operational risk in Islamic banks: examination of issues*. *Qualitative Research in Financial Markets*, 3(2), 131-151., faqe 131-151
- Abdul-Rahman, Y. (2009). *The Art of Islamic Banking and Finance: Tools and Techniques for Community-Based Banking* (Vol. 504). John Wiley & Sons., faqe 18-84
- Alam, N., & Boon Tang, K. (2012). *Risk-taking behaviour of Islamic banks: application of prospect theory*. *Qualitative Research in Financial Markets*, 4(2/3), 156-164., faqe 156-164
- Athanasoglou, P. P., Brissimis, S. N., & Delis, M. D. (2008). *Bank-specific, industry-specific and macroeconomic determinants of bank profitability*. *Journal of international financial Markets, Institutions and Money*, 18(2), faqe 121-136.
- Barth, J. (2009). *The rise and fall of the US mortgage and credit markets: A comprehensive analysis of the market meltdown*. John Wiley & Sons., pages 289-319.
- Barth, J. R., Trimbath, S., & Yago, G. (2004). *The Savings and Loan Crisis: Lessons from a regulatory failure* (pp. 117-18). Milken Institute., faqe 105-112
- Biffis, E., Blake, D., Pitotti, L., & Sun, A. (2014). *The cost of counterparty risk and collateralization in longevity swaps*. *Journal of Risk and Insurance*.
- Cerutti, E., Claessens, S., & McGuire, P. (2012). *Systemic risks in global banking: What available data can tell us and what more data are needed?* (No. w18531). National Bureau of Economic Research.
- Cihak, M., & Hesse, H. (2008). *Islamic banks and financial stability: An empirical analysis*. IMF Working Papers, 1-29.
- Ciro, T. (2012). *The global financial crisis: triggers, responses and aftermath*. Ashgate Publishing, Ltd., faqe 142-152
- Farmer, R. E. (2010). *How the Economy Works.*, pages 72-75
- Festia, M., & Romih, D. (2008). CYCLICALITY OF THE BANKING SECTOR PERFORMANCE AND MACROENVIRONMENT IN THE CZECH REPUBLIC, SLOVAKIA AND SLOVENIA.
- Friedman, J., & Kraus, W. (2011). *Engineering the financial crisis: systemic risk and the failure of regulation*. University of Pennsylvania Press., faqe 8-28
- González, F., Cossin, D., Huang, Z., & Aunon-Nerin, D. (2003). *A Framework for Collateral Risk Control Determination*.
- Gorton, G. (2009). *The subprime panic**. *European Financial Management*, 15(1), 10-46.
- Greenspan, A. (2008). *The age of turbulence: Adventures in a new world*. Penguin., faqe 164-182
- Gregoriou, G. N. (Ed.). (2009). *The banking crisis handbook*. CRC Press., faqe 41-68
- Gregoriou, G. N. (Ed.). (2009). *The banking crisis handbook*. CRC Press., faqe 96-111
- Hassan, K., & Lewis, M. (Eds.). (2007). *Handbook of Islamic banking*. Edward Elgar Publishing., faqe 21-84
- Hassan, K., & Lewis, M. (Eds.). (2007). *Handbook of Islamic banking*. Edward Elgar Publishing., faqe 342-346
- Hassan, K., & Lewis, M. (Eds.). (2007). *Handbook of Islamic banking*. Edward Elgar Publishing., faqe 38-49
- Hendrickson, J. (2011). *Regulation and Instability in US Commercial Banking*. Palgrave Macmillan., faqe 1-20
- Hoggarth, G., Reidhill, J., & Sinclair, P. J. (2004). *On the resolution of banking crises: theory and evidence*.
- Huang, Y. (2011). *Determinants of financial development*. Palgrave Macmillan., faqe 10-42
- Kaufman, H. (2009). *The road to financial reformation: warnings, consequences, reforms*. John Wiley & Sons., faqe 25-35.
- Kindleberger, C. P., & Aliber, R. Z. (2011). *Manias, panics and crashes: a history of financial crises*. Palgrave Macmillan., faqe 21-76
- Kolb, R. W. (2010). *The financial crisis of our time*. Oxford University Press., faqe 160-186
- M Khan, M. F., & Porzio, M. (Eds.). (2010). *Islamic banking and finance in the European Union: a challenge*. Edward Elgar Publishing., faqe 40-75
- Mirakhor, A. (2007). *Islamic finance and globalization: A convergence?*.
- Neuberger, D., & Rissi, R. (2012). *Macprudential banking regulation: Does one size fit all?*. Thünen-Series of Applied Economic Theory Working Paper, (124), faqe 4-27

- Neuberger, D., & Rissi, R. (2012). *Macroprudential banking regulation: Does one size fit all?*. Thünen-Series of Applied Economic Theory Working Paper, (124)., faqe 4–27
- Niccoli, A., & Marchionne, F. (2012). *The supreme subprime myth: the role of bad loans in the 2007-2009 financial crisis*. PSL Quarterly Review, 65(260), faqe 53-77.
- Nkusu, M. (2011). *Nonperforming loans and macrofinancial vulnerabilities in advanced economies*. IMF Working Papers, 1-27.
- Plantin, G., Sapra, H., & Shin, H. S. (2008). *Marking - to - Market: Panacea or Pandora's Box?*. Journal of accounting research, 46(2), 435-460., faqe 435-460
- Reinhart, C. M., & Rogoff, K. (2009). *This time is different: eight centuries of financial folly*. princeton university press., faqe 243-268
- Reinhart, C. M., & Rogoff, K. (2009). *This time is different: eight centuries of financial folly*. princeton university press., faqe 3-33
- Rosman, R., Wahab, N. A., & Zainol, Z. (2014). *Efficiency of Islamic banks during the financial crisis: An analysis of Middle Eastern and Asian countries*. Pacific-Basin Finance Journal, 28, 76-90., faqe 76-90
- Saif H. Al Zaabi, O. (2011). *Potential for the application of emerging market Z-score in UAE Islamic banks*. International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management, 4(2), 158-173., faqe 158-173
- Saunders, A., & Allen, L. (2010). *Credit risk management in and out of the financial crisis: New approaches to value at risk and other paradigms* (Vol. 528). John Wiley & Sons., faqe 169-202
- Saunders, A., & Allen, L. (2010). *Credit risk management in and out of the financial crisis: New approaches to value at risk and other paradigms* (Vol. 528). John Wiley & Sons., faqe 208-227
- Sheng, A., & Singh, A. (2012). *The Challenge of Islamic Finance* (No. 53044). University Library of Munich, Germany.
- Venardos, A. M. (2010). *Current Issues in Islamic Banking and Finance: Resilience and Stability in the Present System*. World Scientific., faqe 10-25
- Venardos, M. A.,(2006). *Islamic Banking and Finance in South-East Asia.*, faqe 59-84